С.Қ. МАХМУДОВ

Р.Ш. ЮЛДАШЕВ

БАНКЛАРДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ.

2017

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ

ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИНСТИТУТИ

С.Қ. МАХМУДОВ

Р.Ш. ЮЛДАШЕВ

ТИЖОРАТ БАНКЛАРДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ

(ўқув-қўлланма)

АНДИЖОН-2017

С.Махмудов-и.ф.н ва катта ўқитувчи Р.Юлдашев. Тижорат банкларда бухгалтерия ҳисоби./ Ўқув-қўлланма.

Мазкур ўқув қўлланма тижорат банкларда бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Марказий банки, Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитаси томонидан ишлаб чиқилган меъѐрий ҳужжатларга асосан, шунингдек, шу соҳага оид Ўзбекистон Республикасида фаолият кўрсатаѐтган иқтисодчи олимларнинг илмий тадқиқот натижалари ҳамда даврий нашрлардаги ахборот манбаалардан фойдаланилган.

Ушбу ўқув-қўлланмада тижорат банкларда бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш, уларда иш куни ва ҳужжатлар айланиши, аналитик ва синтетик ҳисобни юритиш тартиби, моддий ва номоддий активларни ҳисобга олиш, касса, кредит ва лизинг, чет эл валютаси, устав капиталини шакллантириш ва фондлар ташкил этиш, қимматли қоғозлар, молиявий натижалар ҳисоби ҳамда молиявий ҳисоботлар кенг ѐритилган.

Мазкур ўқув-қўлланма Давлат таълим стандартларига мувофиқ ишлаб чиқилган ўқув дастурлари асосида тайѐрланган бўлиб, уни 5230900-«Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» ҳамда бошқа таълим йўналиши бўйича таълим олаѐтган талабаларнинг ўқув жараѐнида фойдаланишлари учун тавсия этилади.

Тақризчилар:

―Қишлоқ хўжалигижа бухгалтерия ҳисоби ва аудит‖

кафедраси доценти, и.ф.н (ички) Х.Комолов

АТБ ―Агробанк‖ Андижон вилоят

бошқармаси бош ҳисобчиси (ташқи) Б.Эгамқулов

Кириш

Банк тизимида ислоҳотларни амалга оширишда асосий эътибор тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини мустаҳкамлаш ва уларнинг мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш жараѐнларидаги иштирокини янада кенгайтириш борасидаги вазифалар ижросига қаратилади. Мамлакатимизда амалга оширилаѐтган ислоҳотларлар натижасида иқтисодиѐтимиз йилдан йилга ўсиб бормоқда.

2016 йилда жаҳонда ва асосий савдо ҳамкор давлатларда содир бўлган иқтисодий жараѐнларни инобатга олиб, уларнинг мамлакатимиз иқтисодиѐтига салбий таъсирининг олдини олишга, ички талаб ва реал сектордаги инвестицион фаолликни рағбатлантириш, тадбиркорлик фаолияти учун қулай шарт-шароитлар яратиш ҳамда барча соҳаларда ишлаб чиқариш ҳажмларининг кенгайишини таъминлаш орқали мувозанатли иқтисодий ўсиш суръатларига эришишга қаратилган давомли макроиқтисодий сиѐсат юритилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиѐевнинг мамлакатимизни 2016-йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузасида таъкидлаганидек: ―2016 йил якунлари бўйича ЯИМ 7,8 фоиз ўсганлиги қайд этиб ўтилди. Саноат маҳсулоти ҳажмлари – 6,6 фоиз, қурилиш-пудрат ишлари – 12,5 фоиз, чакана савдо айланмаси – 14,4 фоиз, хизматлар – 12,5 фоиз ўсди. Давлат бюджети ялпи ички маҳсулотга нисбатан 0,1 фоиз миқдорида профицит билан ижро этилди. Ташқи савдо айланмасининг ижобий сальдоси таъминланди. Инфляция даражаси прогноз параметрларидан ошмади ва 5,7 фоизни ташкил этди. Иқтисодиѐтга 16,6 млрд АҚШ доллари миқдорида ѐки 2015 йилдагига нисбатан 9,6 фоиз кўп инвестициялар йўналтирилди. Ўзлаштирилган

хорижий инвестициялар ва кредитлар ҳажми 11,3 фоиз ўсди ва 3,7 млрд доллардан ошиб кетди.‖[1].

Албатта бундай ишларни амалга оширишда тижорат банкларида мавжуд кредит ресурсларидан самарали фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Ушбу ресурсларнинг ҳаракатини бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботларида ўз вақтида тўғри ҳисобга олишни тақозо этади. Бу ўз навбатида, тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби фанни ўқитишда фаннинг олдига қўйган асосий мақсад ва вазифаларини белгилаб олиш, шунингдек, талабаларга бугунги кундаги мавжуд муаммоли масалаларни қамраб олувчи мавзуларни ўқитиш талим тизимидаги долзарб масалалардан бирига айланди.

Ушбу эҳтиѐжларни инобатга олиб, талабаларнинг тижорат банкларида амалга ошириладиган операцияларнинг бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш бўйича тушунча ва кўникмалар ҳосил қилишлари учун ўқув адабиѐти тайѐрланди.

Мазкур ўқув қўлланма банк тизимида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботларини юритишнинг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олиб, ўқув дастурларида белгиланган мавзулар мазмун ва моҳияти жиҳатидан очиб беришга ҳаракат қилинди. Бундан ташқари тижорат банк муассасалари томонидан ходимларга иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловларни ҳисобини юритишнинг ўзига хос ҳусусиятлари, бюджет ва бюджетдан ташқари жамғармалар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби кенг тахлил қилинган.

Бунда, талабалар ушбу фанни ўқиш давомида тижорат банкларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг тартиб-қоидаларини, банкларда ҳисоб-китоб-пул ҳужжатларини қабул қилиш, қайта ишлов бериш, расмийлаштириш ҳамда ҳужжатлар айланиши ташкил қилишни, шунингдек,

---

[1] ―Норма маслахатчи‖ газетаси 2017 йил, №3-сони. 2017 йил 14 январь куни Вазирлар Маҳкамасининг мамлакатимизни 2016 йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунларини ҳар томонлама таҳлил қилиш ҳамда республика ҳукуматининг 2017 йил учун иқтисодий ва ижтимоий дастури энг муҳим йўналишлари ва устувор вазифаларини белгилашга бағишланган кенгайтирилган мажлиси..

уларнинг аналитик ва синтетик ҳисобни юритиш бўйича тушунчалар ҳосил қилишлари мумкин.

Шу билан бирга, банкдаги мавжуд моддий қийматликлардан фойдаланишни ва уларнинг ҳаракатини ҳисобга олиш, шунингдек, мижозларга нақд ва нақд пулсиз хизматлар кўрсатишдан, банкнинг бўш турган маблағларини вақтинчалик даромад келтирувчи (кредит, лизинг, факторинг, қимматли қоғозлар бозорига) манбаларга йўналтиришдан кутиладиган даромадларини (шундай харажатларини) бухгалтерия ҳисобида тўғри ҳисобга олиш, хусусан, банкларда амалга ошириладиган операциялар бўйича бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботларини тузиш ҳамда молиявий натижаларни аниқлаш бўйича билим олиш имкониятига эга бўладилар.

Шундай қилиб, мазкур ўқув қўлланма Давлат таълим стандартларига мувофиқ ишлаб чиқилган ўқув дастури асосида тайёрланган бўлиб, уни 5230900-«Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» таълим йўналиши бўйича таълим олаётган талабаларнинг ўқиш жараёнида фойдаланишлари учун тавсия этилади.

Ушбу ўқув қўлланмани таёрлаш жараёнида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан ишлаб чиқарилган меъёрий ҳужжатларидан кенг фойдаланилди.

I-БОБ.БАНКЛАРДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИНИШИ.

1.1.Банкларда бухгалтерия ҳисобининг мазмуни ва уни ташкил этишнинг аҳамияти.

Банк-тижорат ташкилоти бўлиб, банк фаолияти деб ҳисобланадиган қуйидаги фаолият турлари мажмуини амалга оширадиган юридик шахсдир:

Банклар ўз фаолиятларида қуйидаги банк операцияларини амалга оширадилар:

1. жисмоний ва юридик шахсларнинг, шу жумладан, вакил банкларнинг ҳисобварақларини очиш ва юритиш, ҳисобварақлар бўйича ҳисоб-китоб қилиш;
2. омонатларни жалб этиш;
3. кредитларнинг қайтарилиши, фоизлилиги ва муддатлилиги шарти билан ўз маблағлари ва жалб этилган маблағлар ҳисобидан ўз номидан кредитлар бериш.
4. маблағ эгаси èки маблағни тасарруф этувчи билан тузилган шартномага биноан пул маблағларини бошқариш;
5. чет эл валютасини нақд пул ва нақд бўлмаган пул шаклларида юридик ҳамда жисмоний шахслардан сотиб олиш ва уларга сотиш;
6. пул маблағлари, векселлар, тўлов ва ҳисоб-китоб ҳужжатларини инкассо қилиш;
7. учинчи шахслар номидан мажбуриятларнинг бажарилишини назарда тутувчи кафолатлар бериш;
8. учинчи шахслардан мажбуриятларнинг бажарилишини талаб қилиш ҳуқуқини олиш;
9. қимматли қоғозлар чиқариш, харид қилиш, сотиш, ҳисобини юритиш ва уларни сақлаш, мижоз билан тузилган шартномага биноан қимматли қоғозларни бошқариш, қимматли қоғозлар билан бошқа операцияларни бажариш;

10. банк фаолияти юзасидан маслаҳат ва ахборот хизмати кўрсатиш;
11. жисмоний ва юридик шахсларга ҳужжатлар ва бошқа бойликларни сақлаш учун махсус бинолар ѐки улар ичидаги пўлат сандиқларни ижарага бериш;
12. молиявий лизинг;
13. халқаро банк амалиѐтига мувофиқ, лицензияда махсус кўрсатилган бошқа операциялар.

Банклар бевосита ишлаб чиқариш, савдо ва суғурта фаолияти билан шуғулланишга ҳақли эмаслар, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. [2]

Тижорат банкларида бухгалтерия ҳисобини юритишнинг асосий мақсади-банк активлари ва пассивларидан самарали фойдаланиш, уларни жойлаштириш ва кўрсатилган банк хизматлари юзасидан даромад (фоизли)ларни ҳамда банк операцияларини амалга ошириш бўйича харажатлар (фоизли) ни, шунингдек, бюджет ва бюджетдан ташқари тўловларни ўз вақтида ҳисоблаб, якуний молиявий натижаларни тўғри аниқлашдан иборатдир. Бунда талабалар банкларда бухгалтерия ҳисобини ўрганишда, аввало, унинг корхоналар, бюджет ва бошқа кредит муассасаларида юритиладиган бухгалтерия ҳисобидан туб фарқларини тушунишлари зарур.

Тижорат банкларида бухгалтерия ҳисобини юритиш бошқа корхона ва ташкилотларникига нисбатан ўзининг оперативлиги билан ажралиб туради. Чунки уларда соат 16-00 гача операцион кун бўлиб, шу давр мобайнида амалга ошириладиган операциялар ўша куниѐқ мижозларнинг аналитик ҳисобидаги шахсий ҳисобварақларда акс эттирилади ва кундалик баланс орқали умумлаштириш усули билан назорат қилиб борилади. Бу пул маблағларининг сақланиши, кундалик пул айланмаси ва ҳисоб-китоб кредит

[2] Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 25.04.1996 й. №216-I «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида».

муносабатларининг ҳолати, касса режасининг бажарилишини назорат қилиш имкониятини бериш билан биргаликда, пул муомаласи ҳамда кредит ресурсларининг айланишини тартибга солишни таъминлайди.

Бухгалтерия ҳисобининг объектларини бухгалтерия ҳисобида акс эттириш ва банк фаолиятининг асосий кўрсаткичларини ҳисоблаш ҳамда улар бўйича тўлиқ маълумотларга эга бўлиш учун ўлчов бирлиги (пул)дан фойдаланилади. Шу боисдан, тижорат банкларида бухгалтерия ҳисобини тўғри юритишда қуйидаги асосий вазифаларни бажаришни талаб қилади:

- ҳисоб-китоблардаги маблағлар айланишини тезлаштириш, мижозларга тез ва пухта хизмат кўрсатиш, ҳисоб-китоб, касса, валюта, кредит ҳамда бошқа банк операцияларини тўғри бажариш;
- банкдан пул маблағлари, моддий бойликлар, шунингдек, қатъий ҳисобда турадиган бланкалардан фойдаланишнинг қонунийлигини таъминлаш;
- операцион кун давомида бажарилган ва кўрсатилган хизматлар бўйича расмийлаштирилган ҳужжатларнинг қонунийлигини ҳамда тўғрилигини назорат қилиш;
- тижорат банкларида бажарилган ва кўрсатилган хизматлар бўйича молиявий натижаларни шакллантириш ва уларни тўғри аниқлаш;
- кундалик балансни тузиш учун дастлабки ҳужжат маълумотларини қайта ишлаш ва уларнинг ҳар бир ҳисобварақлари бўйича тақсимлашни самарали ташкил этиш;
- ойлик, чораклик ва йиллик бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботларини тузиш ҳамда тегишли назорат органларига ўз вақтида тақдим этиб боришдан иборатдир.

Тижорат банкларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этишда бухгалтерия ҳисобининг қонуний ва услубий асослари бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонуни", «Бухгалтерия

ҳисобининг миллий стандартлари», «Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари» ҳамда Ўзбекистон Республикаси марказий банки томонидан ишлаб чиқарилган меъѐрий ҳужжатлари ҳисобланади.

Ушбу қонуний ҳужжатлар бухгалтерия ҳисобини юритишда тартибга солувчи қонуний ҳужжатлар ҳисобланади ва мулкчилик шаклидан, яъни, қайси тармоққа тегишлилигидан ҳамда катта-кичиклигидан қатъий назар барча хўжалик юритувчи субъектлар учун амал қилинади.

Шундай қилиб, тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби фанини ўрганишда унинг назарий асосларини чуқур ўзлаштириш ҳамда бухгалтерия ҳисоби ва хисоботларини тузишга оид меъѐрий ҳужжатларни ҳам билишни тақазо этади. [3]

Банкларда бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиниши Адлия вазирлигида 2008 йил 11 июлда 1834-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикаси банкларида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва бухгалтерия ишларини ташкил қилиш тартиби тўғрисида‖ йўриқномага асосан юритилади.

Бухгалтерия ҳисобининг юритилиши, бухгалтерия ишининг тўғри ташкил этилиши ва назоратнинг аниқ олиб борилиши банкнинг ўз вазифаларини тўғри бажаришини, мавжуд ва бўлғуси инвесторлар, кредиторлар, ҳукумат муассасалари, вазирликлар, идоралар, жамоатчилик ва бошқа манфаатдор фойдаланувчилар, шунингдек, банк раҳбарияти ва ходимлари учун банк фаолиятига ҳаққоний баҳо бериш имконини яратадиган аниқ ва фойдали ахборот олишни таъминлайди.

Банкларда бухгалтерия ҳисоби ишларини юритиш ва бухгалтерия аппаратини ташкил қилиш тамойиллари, мижозларга хизмат кўрсатиш ҳамда

---

[3] Абдувахидов Ф. Тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби./ Ўқув қўлланма. –Т.: ―ИҚТИСОД-МОЛИЯ‖, 2012 й. 282 бет (5 ва 6 бетлар).

ҳужжатлар айланмасини йўлга қўйиш усуллари тўғрисида кўрсатмалар берилган, банк операциялари ҳисобини юритиш ва уларни назорат қилиш қоидалари ҳамда бажарилган банк операцияларининг қонунийлиги бўйича жавобгарлик белгиланган.

Шунингдек, қуйидагиларни таъминлаш мақсад қилиб қўйилган:

- ҳисоб-китоб, касса, валюта, кредит ҳамда бошқа банк операцияларини тўғри бажариш ҳамда уларни бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида ўз вақтида ва аниқ акс эттириш;

- банк активлари, мажбуриятлари, даромадлари ва харажатлари ҳамда капитали ҳолати ва улардаги ўзгаришлар тўғрисида ишончли маълумотлар тўплаш;

- банкнинг молиявий ҳолати, молиявий ҳолатидаги ўзгаришлар ва молиявий натижалари тўғрисидаги ва банк раҳбарияти фаолиятига баҳо берувчи молиявий ҳисоботларни тузиш учун хизмат қилувчи ахборотлар тизимини яратиш;

- банк иш куни тартибига қатъий риоя қилиш, мижозларга тез ва аниқ хизмат кўрсатиш;
- ҳисоб-китоблардаги маблағлар айланишини тезлаштириш;

- банкдан чиқаѐтган ҳужжатларни тегишли тарзда расмийлаштириш ва бунинг натижасида улардан фойдаланишни осонлаштириш, шунингдек, бошқа банкларда ушбу ҳужжатлар билан операциялар бажарилишини ҳамда улар томонидан хизмат кўрсатувчи мижозларнинг операциялари ҳисобини юритишни белгиланган талабларга мувофиқлаштиришни ташкил этиш;

- банкдаги пул маблағлари, моддий қимматликлар, шунингдек, қатъий ҳисобда турувчи бланкалар камомади ѐки ортиқчалигига йўл қўймаслик ҳамда белгиланган тартибда уларнинг сақланишини ташкил этиш;

- операцияларнинг қонунийлиги ҳамда тўғрилигини доимий ички назорат ва аудитдан ўтказиш, уларнинг натижалари бўйича маълумотномалар тузиш ва расмийлаштириш имкониятини яратиш;

- замонавий компьютер техникаси воситаларидан фойдаланган ҳолда банк операциялари ҳисобини дастурий амалга ошириш, ҳисоб ишларини юритиш ҳамда ҳисоботлар тузишда меҳнат ва маблағ сарфини қисқартириш.

Банк ходимлари бухгалтерия ҳисобида акс эттирилган банк сирига оид маълумотларни Ўзбекистон Республикасининг "Банк сири тўғрисида"ги Қонуни талабларига қатъий амал қилган ҳолда сир сақлашлари лозим.

Банкларни бухгалтериясини ўрганишдан олдин республикамизда неча тижорат банклари бор, уларнинг рейтинг кўрсаткичлари қандайлигини тахлил қилсак.

Республикамизда шу кунга жами 27 та банк мавжуд бўлиб улар қуйидагилардан иборат.

Давлат банклари (3)

- Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки
- Ўзбекистон Республикаси акциядорлик тижорат Халқ банки
- ―Асака‖ акциядорлик тижорат банки

Акциядорлик тижорат банклар (11)

- ―Ипотека-банк‖ акциядорлик тижорат ипотека банки
- ―Ўзбекистон саноат-қурилиш банки‖ акциядорлик тижорат банки
- ―Агробанк‖ акциядорлик тижорат банки

- Акциядорлик тижорат банки ―Қишлоқ қурилиш банк‖
- "Туронбанк" акциядорлик тижорат банки
- ―Микрокредитбанк‖ акциядорлик-тижорат банки
- Акциядорлик тижорат ―Алоқабанк‖
- ―Ипак Йўли‖ акциядорлик инновация тижорат банки
- ―Капиталбанк‖ акциядорлик тижорат банки
- ―Асиа Аллиансе Банк‖ акциядорлик тижорат банки
- ―Инвест Финансе Банк‖ акциядорлик тижорат банки

Хусусий банклар (8)

- ―Трастбанк‖ хусусий акциядорлик банки
- ―Туркистон‖ хусусий акциядорлик тижорат банки
- ―Давр-банк‖ хусусий акциядорлик тижорат банки
- Хусусий акциядорлик-тижорат банки ―Универсал банк‖
- ―Равнақ-банк‖ хусусий акциядорлик тижорат банки
- ―Ҳи-Теч Банк‖ хусусий акциядорлик тижорат банк
- ―Ориент Финанс‖ хусусий акциядорлик тижорат банки

Чет эл капитали иштирокидаги банклар (5)

- Чет эл капитали иштирокидаги ―Савдогар‖ акциядорлик тижорат банки
- Чет эл капитали иштирокидаги ―ҲАМКОРБАНК‖ акциядорлик тижорат банки
- ―КДБ Банк Ўзбекистон‖ акциядорлик жамияти

- "Узбекистан-Туркиш Банк" акциядорлик жамияти

- Эрон —Содерот‖ банкининг Ўзбекистон Республикаси Тошкент шаҳридаги шўъба банки

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХУДУДИДА АККРЕДИТАЦИЯ ҚИЛИНГАН ЧЕТ ЭЛ БАНКЛАРИ ВАКОЛАТХОНАЛАРИНИНГ РЎЙХАТИ

№	Ваколатхона номи
1.	«Покистон Миллий банки» (Натионал Банк оф Пакистан) Покистон
2.	«Коммерцбанк АГ»
3.	«Ландесбанк Берлин АГ»
4.	«ЖП Морган Чейз Банк» (ЖПМорган Часе Банк, Н.А.) АҚШ
5.	«Корея экспорт-импорт банки» эхпорт-Импорт Банк оф Кореа)
6.	—Шинхан банк‖ (Шинҳан банк) Корея Республикаси

Халқаро рейтинг агентликлари томонидан тижорат банкларига берилган рейтинг баҳолари тўғрисида МАЪЛУМОТ 2014 йил 25 декабрь ҳолатига

№	Банклар номи	Рейтинг агентлиги номи	Рейтинг баҳоси
1	ТИФ Миллий банки	«Мудис»	«Барқарор»
		«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
2	Асакабанк	«Мудис»	«Барқарор»
		«Фитч Рейтингс»	«Барқарор»
3	Халқ банки	«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
4	Ўзсаноатқурилишбанк	«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
		«Фитч Рейтингс»	«Барқарор»
5	Қишлоқ қурилиш банк	«Мудис»	«Барқарор»
6	Агробанк	«Фитч Рейтингс»	«Барқарор»
		«Мудис»	«Барқарор»
7	Микрокредитбанк	«Фитч Рейтингс»	«Барқарор»
8	Ипотека-банк	«Мудис»	«Барқарор»
		«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»

9	Алоқабанк	«Мудис»	«Барқарор»
10	Ипак Йўли банки	«Фитч Рейтингс»	«Барқарор»
		«Мудис»	«Барқарор»
11	Азия Алъянс банк	«Мудис»	«Барқарор»
12	Туронбанк	«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
13	Ҳамкорбанк	«Мудис»	«Барқарор»
14	Капитал банк	«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
15	КДБ Банк Ўзбекистон	«Фитч Рейтингс»	«Барқарор»
16	ЎТ-банк	«Мудис»	«Барқарор»
17	Савдогарбанк	«Мудис»	«Барқарор»
18	Траст банк	«Фитч Рейтингс»	«Барқарор»
19	Универсал банк	«Фитч Рейтингс»	«Барқарор»
20	Давр банк	«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
21	Инвест Финанс банк	«Мудис»	«Барқарор»
22	Хай Тек банк	«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
23	Ориент Финанс банк	«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
24	Туркистон банк	«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
25	Равнақ банк	«Стандарт энд Пурс»	«Барқарор»
26	Эрон Содерот банк	«Эксперт РА»*	«Барқарор»

Тижорат банкларида бухгалтерия ҳисобини ташкил этишда бухгалтерия ҳисобининг қонуний ва услубий асослари бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонуни" ҳамда Ўзбекистон Республикаси марказий банки томонидан ишлаб чиқарилган меъѐрий ҳужжатлари ҳисобланади.

Ушбу қонуний ҳужжатлар бухгалтерия ҳисобини юритишда тартибга солувчи қонуний ҳужжатлар ҳисобланади ва мулкчилик шаклидан, яъни, қайси тармоққа тегишлилигидан ҳамда катта-кичиклигидан қатъий назар барча хўжалик юритувчи субъектлар учун амал қилинади.

Тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби фанини ўрганишда унинг назарий асосларини чуқур ўзлаштириш ҳамда бухгалтерия ҳисоби ва хисоботларини тузишга оид меъѐрий ҳужжатларни билишни тақазо этади.

Асосий тушунчалар:

банк амалиѐт куни - банк иш кунининг бир қисми бўлиб, банкка келиб тушган барча пул ҳисоб-китоб ҳужжатларини қабул қилиш, расмийлаштириш ва бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларида акс эттириш учун ажратилган вақт;

банк бухгалтерия аппарати - пул ҳисоб-китоб ҳужжатларини расмийлаштириш, банк операцияларини бажариш ва уларни ички назоратдан ўтказиш ҳамда ҳисоб регистрларида қайд этиш ва бухгалтерия ҳисоботларини тайѐрлаш билан шуғулланувчи ходимлар гуруҳи;

банк иш куни - қонун ҳужжатлари билан белгиланган кун ичида ўрнатилган иш вақти;

банк операциялари ички назорати (бундан кейинги ўринларда ички назорат деб юритилади) - банк раҳбарияти ва барча банк ходимлари томонидан кунлик банк операцияларини амалга ошириш жараѐнида уларнинг қонунчиликка мослиги, самарадорлиги, юқори малакада бажарилиши ва молиявий ҳисоботларнинг ишончлилигини таъминлаш тизими;

Ички назорат маълум ѐки аниқ вақт мобайнида амал қилиниши лозим бўлган тартиб ѐки қоида бўлмасдан, балки у банкнинг барча бўғинларида кунлик банк операцияларнинг бошланишидан тортиб тугагунга қадар доимий юритиладиган банк фаолиятининг ажралмас қисмидир.

Ички назорат ўз навбатида дастлабки назорат, жорий назорат ва якуний назоратга бўлинади;

бош китоб - ҳисобварақлар режасидаги иккинчи тартибли ҳисобварақлар рўйхати;**(баланс илова қилинади)**

бухгалтерия ҳисоби регистрлари - иккиёқлама ёзув усулида операциялар қайд этиладиган журналлар, қайдномалар, дафтарлар ва тасдиқланган бланклар;

Бэк-офис - банкнинг таркибий қисми бўлиб, Фронт-офис томонидан дастлабки назоратдан ўтган ва ижро учун тақдим қилинган операцияларни жорий назоратдан ўтказиш ва банк операцияларини амалга оширувчи бухгалтерлар гуруҳи.

Бэк-офиснинг асосий вазифаси Фронт-офис томонидан дастлабки назоратдан ўтказилиб, маъқулланган барча банк операцияларни қайтадан жорий назоратдан ўтказиб, уларни иккиёқлама ёзув ёрдамида бухгалтерия регистрларида қайд этиш ва тегишли ҳисоботлар тайёрлашдан иборат.

Бэк-офис мижозлар билан бевосита мулоқотда бўлмайди. У, мижозлар операцияларини бухгалтерия ҳисобида акс эттириш бўйича Фронт-офис билан, банкнинг ички молиявий-хўжалик операцияларини бухгалтерия ҳисобида акс эттириш бўйича банк маъмурияти билан алоқада бўлади.

Бэк-офисга Бэк-офис бошлиғи раҳбарлик қилади ва у ўз навбатида банк раҳбарига бўйсунади;

дастлабки назорат - Фронт-офис ёки масъул ижрочи бухгалтер томонидан операцияларни бажармасдан олдин уларнинг қонунчиликка мос эканлигини аниқлаш бўйича амалга ошириладиган назорат;

ёрдамчи китоб - бош китоб ҳисобварақларига очиладиган шахсий ҳисобварақлар, шунингдек алоҳида маблағлар тури ва қимматликлар бўйича юритиладиган карточка, китоб ёки журналлар;

жорий назорат - Бэк-офис ёки назоратчи бухгалтер томонидан Фронт-офис ёки масъул ижрочи бухгалтер маъқуллаган барча банк операцияларининг қонунчиликка мослигини аниқлаш мақсадида қайтадан амалга ошириладиган назорат. Жорий назорат пул ҳисоб-китоб

ҳужжатларининг асл ва электрон нусхаларининг бир-бирига мослигини текширишни ҳам ўз ичига олади;

масъул ижрочи бухгалтер - мижозларнинг пул ҳисоб-китоб ҳужжатларини тўғри расмийлаштирилганлиги ва банк операцияларининг қонунийлигини дастлабки назоратдан ўтказиб, уларни бухгалтерия ҳисобида акс эттиришга тайѐрловчи бухгалтер;

минибанк - банк филиали биносидан ташқарида, лекин ўзи жойлашган вилоят-шаҳар ҳудудида жойлашган ва Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларига мувофиқ фаолият юритувчи банк филиалининг таркибий тузилмаси;

назоратчи бухгалтер - масъул ижрочи бухгалтер томонидан дастлабки назоратдан ўтказилган барча банк операцияларини жорий назоратдан ўтказиб амалга оширувчи бухгалтер;

Фронт-офис - банкнинг таркибий қисми бўлиб, қонун ҳужжатларида назарда тутилган банк операцияларини амалга оширишда банк мижозлари билан бевосита мулоқотда бўлган ҳолда уларга барча банк хизматлари кўрсатувчи ходимлар гуруҳи. Ушбу гуруҳга Фронт-офис бошлиғи раҳбарлик қилади.

Фронт-офиснинг асосий вазифаси мижозлар топшириғи ҳамда банк ички фаолияти бўйича амалга оширилиши лозим бўлган операцияларнинг қонунчиликка мос эканлигини аниқлаш ва уларни бухгалтерия ҳисобида акс эттиришга тайѐрлашдан иборат;

якуний назорат - амалиѐт кун тугагандан сўнг, кейинги банк иш кунидан кечикмаган ҳолда Фронт-офис ѐки масъул ижрочи бухгалтер ва Бэк-офис ѐки назоратчи бухгалтер томонидан бажарилган барча банк операцияларининг қонунчиликка мослиги ва мақсадга мувофиқлигини тасдиқлаш мақсадида амалга ошириладиган назорат;

Якуний назорат банк Бошқаруви ташкил қилган Якуний назорат хизмати томонидан амалга оширилади ва у, фақат банк Бошқарувига бўйсунади.

Якуний назорат хизмати бухгалтерия аппарати бир бутун яхлит бўлган банкларда бухгалтерия аппарати ичида, Фронт-офис ва Бэк-офисга бўлинган банкларда эса Бэк-офиси таркибида алоҳида бўлим сифатида ташкил қилинади.

1.2.Банк ҳисоб-операцион аппаратининг тузилиши

Бухгалтерия аппаратига банкнинг бош бухгалтери раҳбарлик қилади.

Банкларда бухгалтерия ишларини юритиш учун бухгалтерия аппарати тузилади. Банк бухгалтерия аппаратига шартнома асосида четдан жалб қилинган бухгалтерлар èки бухгалтерия фирмаси ходимларининг киритилиши қатъиян тақиқланади.

Банк бухгалтерия аппаратининг ташкилий тузилиши ва унда ташкил этиладиган бўлимлар сони амалга ошириладиган операциялар ҳажмига ва уларнинг автоматлаштирилганлик даражасига боғлиқ бўлади.

Иш ҳажми кичик банкларда бухгалтерия аппарати банкнинг яхлит бўлинмаси сифатида фаолият юритиши мумкин. Бунда банклараро ҳисоб-китоблар, чет эл валютаси бўйича операциялар ва банкнинг ички ҳисобварақлари бўйича операцияларнинг ҳисобини юритиш махсус бўлимларга топширилиши мумкин.

Иш ҳажми катта банкларда бухгалтерия аппарати Йўриқнома талабларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилиши лозим. Шунингдек, барча операциялар масъул ижрочи бухгалтерлар томонидан дастлабки ва назоратчи бухгалтерлар томонидан жорий назоратдан ўтишини таъминлаш мақсадида иш ҳажмидан келиб чиққан ҳолда масъул ижрочи ва назоратчилар сони ўртасида мутаносиблик сақланиши лозим.

Бухгалтерия аппарати ходимларининг аниқ вазифалари банк раҳбари буйруғи билан тасдиқланади.

Масъул ижрочи ва назоратчи бухгалтерлар зиммасига муайян ҳисобварақларни юритиш èки алоҳида операцияларни амалга ошириш ишлари юклатилади. Ҳисобварақлар бухгалтерия ходимлари ўртасида шундай тақсимланиши керакки, бунда битта хўжалик юритувчи субъектнинг барча депозит ва ссуда ҳисобварақлари битта бухгалтерия ходими томонидан юритилиши керак, чет эл валютасида очилган ҳисобварақлар бундан

мустасно. Ҳисобварақларни бухгалтерия ходимлари ўртасида тақсимлаш ва қайта тақсимлаш китоби дастурий равишда юритилади ҳамда қўлда махсус дафтарда қайд этиб борилади.

Банк бош бухгалтери муҳрлар, штамплар ва бланкларни уларнинг йўқолишига èки бошқа мақсадларда ишлатилишига йўл қўйилмайдиган тарзда сақланиши ҳамда фойдаланиши устидан назоратни таъминлаши шарт. Банк муҳрлари ва бур чакли штампларининг ҳисоби уларни сақлаѐтган шахс фамилияси ва лавозими кўрсатилган махсус дафтарда юритилади. Дафтар варақлари рақамланган, боғланган ва банк муҳри, банк раҳбари ҳамда бош бухгалтерининг имзолари билан тасдиқланган бўлиши ва банк раҳбарининг èки унинг хоҳишига кўра бош бухгалтер сейфида сақланиши лозим.

Банк ходимларининг иш жойлари шундай жойлаштирилган бўлиши керакки, бунда мижозлар ва бошқа бегона шахсларнинг банкнинг муҳрлари, штамплари, ҳужжатлари ва бланкларини олишларига имкон бўлмаслиги лозим.

Ходим меҳнат таътилига чиққан, касал бўлиб қолган èки бошқа сабабларга кўра ишда бўлмаган ҳолларда унга бириктирилган ҳисобварақлар ҳамда унинг вазифалари муҳр ва штамплар билан биргаликда бошқа ходимга топширилади ва бу ҳақда махсус дафтарда тегишли èзувлар қайд этилади.

Бош бухгалтер зиммасига умумий назоратни ташкил этиш ҳамда ҳар куни бухгалтерия ва касса ишларининг барча бўғинларида ўрнатилган тартибга амал қилинишини кузатиб бориш юклатилади. Шунингдек, банк бош бухгалтерига бош ва èрдамчи китобларда операцияларни қайд этиш, тегишли бухгалтерия ҳисоби ҳисоботларини дастурий равишда тузиш ишларига раҳбарлик қилиш юклатилади. Банк бош бухгалтери ишда бўлмаган вақтда, ушбу вазифалар банк раҳбарининг буйруғига кўра унинг ўринбосарига топширилади.

Мижозларнинг банк ходимларининг хатти-ҳаракатлари устидан шикоятлари ҳамда бошқа мурожаатлари амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ қабул қилинади ва кўриб чиқилади. Мурожаат қилиш тартиби эълонлар осиб қўйиш йўли билан мижозларга маълум қилиниши лозим.

Банк раҳбари бухгалтерия иши ҳолатини умумий кузатиш билан бир қаторда баланс ва бошқа ҳисоботларни ўз вақтида тузилишини текшириб бориши, мижозларга ўз вақтида ва сифатли хизмат кўрсатилишини мунтазам назорат қилиб туриши шарт.

Таркибий тузилмаси Фронт-офис ва Бэк-офис сифатида ташкил этилган йирик банкларнинг бухгалтерия аппарати шу таркибий тузилмаларга мос равишда ташкил этилиши мумкин. Бухгалтерия аппаратини Фронт-офис ва Бэк-офисларга ажратиш тамойиллари ва уларнинг вазифалари келтирилган.

Бухгалтерия аппаратини "Фронт" ва "Бэк" офисларига ажратиш тамойиллари ва уларнинг вазифалари

Ташкилий таркиби Фронт-офис ва Бэк-офисдан иборат бўлган банкларнинг бухгалтерия аппарати ҳам шу тамойил асосида ташкил этилади.

Фронт-офиснинг умумий вазифаси қуйидагилардан иборат

1-расм.

Фронт-офис

Фронт-офис мижозлар билан бевосита муомалада бўладиган ва барча банк хизматларини кўрсатадиган банкнинг операцион ходимлари гуруҳидан иборат бўлади.

Фронт-офис қуйидаги бўлимлардан иборат бўлади:

2-расм

Фронт-офис таркибида банк учун ўта муҳим мижозлар (ВИП) га хизмат кўрсатувчи алоҳида бўлим ташкил этилиши мумкин. Қуйида Фронт-офис таркибий бўлимларининг асосий вазифалари келтирилган.

Корпоратив мижозлар билан ишлаш бўйича бўлим:

1. Банк операцияларини амалга ошириш қоидаларини мижозларга тушунтириш ва маслаҳатлар бериш;
2. Банк хизматлари бўйича мижозлар билан шартномалар тузиш;
3. Корпоратив мижозлардан (шу билан бирга шартномалар бўйича тўловлар) пул ҳисоб-китоб ҳужжатларини қабул қилиш;

4. Мижозларга амалга оширилган операцияларни тасдиқловчи банк ҳисобварағидан кўчирмалар, квитанциялар ва бошқа маълумот ҳужжатларини бериш;
5. Мижозлар билан стандарт шаклдаги депозит шартномаларини тузиш жараènини амалга ошириш;
6. Банк мижозларининг шартномаларини текшириш ва қабул қилиш;
7. Мижозларнинг конвертацияга берилган аризаларни кўриб чиқиш;
8. Мижозларнинг нақд пул операцияларини банк ахборотлаштириш базасида қайд этиш (ташқи тўловлар истисно қилиниши мумкин). Бунда, нақд пул операциялари деганда мижознинг иштирокида дарҳол амалга ошириш лозим бўлган операциялар назарда тутилади. Ушбу èзувлар (қайдлар) асосида банк ахборотлаштириш базасида бухгалтерия ҳисобида ифодалаш учун ўтказмалар автоматик тарзда шакллантирилади.
9. Мижозларга хизмат кўрсатиш бўйича ҳисоботларни тузиш, текшириш, таҳлил қилиш ва ўз вақтида тақдим этиш.
10. Ҳужжатларни архивга тайèрлаш ва ўз вақтида шакллантириш.

Чакана операциялар бўлими:

1. Банк чакана операцияларини амалга ошириш қоидаларини мижозларга тушунтириш ва маслаҳатлар бериш;
2. Банк хизматлари бўйича мижозлар билан шартномалар тузиш;
3. Жисмоний шахс-мижозлардан (шу билан бирга шартномалар бўйича тўловлар) пул ҳисоб-китоб ҳужжатларини қабул қилиш;
4. Мижозларга банк орқали амалга оширилган операцияларни тасдиқловчи банк ҳисобварағидан кўчирмалар, квитанциялар ва бошқа маълумот ҳужжатларини бериш;

5. Мижозлар билан стандарт шаклдаги депозит шартномаларини тузиш жараènини амалга ошириш;
6. Мижозларнинг нақд пул операцияларини банк ахборотлаштириш базасида қайд этиш (ташқи тўловлар истисно қилиниши мумкин). Бунда, нақд пул операциялари деганда мижознинг иштирокида дарҳол амалга ошириш лозим бўлган операциялар назарда тутилади. Ушбу èзувлар (қайдлар) асосида банк ахборотлаштириш базасида бухгалтерия ҳисобида ифодалаш учун ўтказмалар автоматик тарзда шакллантирилади.
7. Мижозларга хизмат кўрсатиш бўйича ҳисоботларни тузиш, текшириш, таҳлил қилиш ва ўз вақтида тақдим этиш.
8. Ҳужжатларни архивга тайèрлаш ва ўз вақтида шакллантириш.

Кредитлаш бўлими:

1. Стандарт кредит шартномаларни ишлаб чиқишда иштирок этиш;
2. Кредитларнинг янги турларига таклифларни йиғиш;
3. Банк Кредит сиèсатининг йўналишларини аниқлаш учун ҳар хил иқтисодиèт секторларини молиявий таҳлил қилиш;
4. Кредит бериш шартлари бўйича мижозларга маслаҳат бериш ва тушунтириш ишлари олиб бориш, мижоз билан кредит мақсадини дастлабки муҳокамадан ўтказиш;
5. Кредит бериш учун қарор қабул қилиш учун мижоз томонидан тақдим этилиши лозим бўлган ҳужжатларни рўйхатини аниқлаш;
6. Мижоздан кредит олиш учун ариза қабул қилиш;
7. Мижознинг кредитга лаèқатлигини ва кредит олишнинг иқтисодий асосланганлигини таҳлил қилиш;
8. Кредит қўмитасига кредит бериш учун таклифлар тайèрлаш;

9. Кредит шартномасини тайѐрлаш;

10. Мижоз билан кредит шартномасининг шартларини муҳокама қилиш;

11. Мижоздан гаров (кафолат) мажбуриятларини қабул қилиш;

12. Бэк-офис учун кредитнинг барча молиявий шартларини ўз ичига олган Кредит анкетасини тайѐрлаш;

13. Имзоларни текшириш;

14. Мижоз томонидан тақдим этилган баланс ва бошқа ҳисоботлар асосида, унинг молиявий ҳолати бўйича мониторинг олиб бориш.

15. Янги берилган кредитлар мониторингини ва амалдаги кредитларнинг доимий текширувини олиб бориш (мақсадли ишлатилиши, ўз вақтида сўндирилиши …);

16. Мижознинг ҳисобварағида сўндириш учун маблағ етарли бўлмаган ҳолларда, мижозга кредит ва/ѐки фоизларни сўндириш тўғрисида эслатиб туриш;

17. Мижозлардан қарзни узиш учун маблағларнинг келиб тушмаслик сабабларини аниқлаш;

18. Кредит шартлари ўзгарган ҳолда (яъни, муддатини узайтириш, қарз узиш жадвалининг ўзгариши ва бошқалар) Бэк-офисга фармойишлар тайѐрлаш;

19. Кредит қўмитаси қарорлари ва Кредит анкетаси асосида қўшимча шартномаларни тайѐрлаш;

20. Кредитни "фоиз ўстирмаслик" мақомига ўтказиш тўғрисида қарорлар тайѐрлаш;

21. Бэк-офис ходимларига кредитни қайтариш масалалари бўйича малакавий ѐрдам кўрсатиш.

Пул муомаласи бўлими:

1. Мижознинг касса режасини қабул қилиш ва текшириш;
2. Касса операциялари бўйича ҳисоботларни тузиш;
3. Корпоратив мижозларнинг нақд пул қўйиш учун тақдим қилган аризаларини текшириш;
4. Корпоратив мижозларнинг нақд пул олиш учун тақдим этилган аризаларини текшириш;
5. Мижозларнинг касса операциялари бўйича белгиланган тартиб-қоидаларга риоя этиши устидан назорат ўрнатиш.

БЭК-ОФИС

Бэк-офис - Фронт-офис томонидан дастлабки назоратдан ўтган ва ижро учун тақдим қилинган операцияларни жорий ва якуний назоратдан ўтказиш ҳамда банк операцияларини амалга оширувчи бухгалтерлар гуруҳи.

Бэк-офиснинг асосий вазифаси қуйидагилардан иборат:

1. Фронт-офис томонидан рухсат этилган операцияларни автоматлаштирилган банк ҳисоб тизимида акс эттириш;
2. Жорий ва якуний назоратни амалга ошириш;
3. Ҳисоботлар тузиш.

Бэк-офис қуйидаги бўлимлардан иборат бўлиши мумкин:

3-расм.

Қуйида Бэк-офис таркибий бўлимларининг асосий вазифалари келтирилган.

Ҳисоб ва ҳисоб-китоб операциялари бўлими:

1. Банкнинг тегишли таркибий бўлинмаларида назоратдан ўтган мижозларнинг тўлов ҳужжатларини қабул қилиш;
2. Олинган ҳужжатларнинг, банк ахборот базаларида зарурий дастурий бухгалтерия ўтказмалари шакллантириладиган, электрон нусхаларини яратиш;
3. Архивлаштириш учун ҳужжатларни ўз вақтида шакллантириш;
4. Бўлимда амалга оширилган операциялар бўйича ҳисоботларни тузиш, текшириш, таҳлил қилиш ва ўз вақтида тақдим этиш;
5. Пул ҳисоб-китоб ҳужжатларнинг асл нусхаси билан уларнинг электрон нусхаларини солиштириш;

6. Вакиллик ҳисобварағи орқали ўтказилган операциялар бўйича бухгалтерия ѐзувларини банк филиали балансида дастурий акс эттириш (тегишли бўлинмалар томонидан тасдиқланган ҳолда);
7. Банк филиалида вакиллик ҳисобварақ орқали ўтказилган ва тегишли манзилга етиб бормаган операциялар бўйича изланиш олиб бориш;
8. Филиаллараро мажбуриятлар ҳисобварақларини солиштириш;
9. Зарурий реквизитларни киритган ҳолда Банк амалиѐт куни дастурида (БАД) да мижозлар ва уларнинг ҳисобварақларини очиш ва ѐпиш;
10. Банк депозиторларининг миллий ахборотлар базаси (БДМАБ)да мижозлар ва уларнинг ҳисобварақларини рўйхатдан ўтказиш ;
11. Мижозларнинг ҳисобварақларини белгиланган тартибга мувофиқлиги бўйича маълумотлар базасини таҳлил қилиш;
12. Ишламайдиган ҳисобварақлар бўйича мониторинг ўрнатиш ва унинг натижалари бўйича қонунчилик асосида тегишли чоралар кўриш.

Клиринг ва банк пластик карточкалар эмиссияси бўлими:

1. Фронт-офис томонидан мижозларнинг банк пластик карточкаларини олишга (йўқотилганда, муддати узайтирилганда, ѐпилганда ва бошқалар) берган аризаларни қайта ишлаш;
2. Банк пластик карточкаларни эмиссия қилиш ва уларни Фронт-офисга бериш;
3. Мижозлар томонидан банк пластик карточкалардан фойдаланган ҳолда амалга оширилган операциялар бўйича бўлинма ва савдо шоҳобчаларидан олинган электрон ҳужжатлар нусхаларини қайта ишлаш;
4. Архивлаштириш учун ҳужжатларни ўз вақтида шакллантириш;
5. Пластик карточкалар бўйича ҳисоботларни тузиш, текшириш, таҳлил қилиш ва ўз вақтида тақдим этиш.

6. Тижорат-сервис корхоналар ва ташкилотлар билан иш олиб бориш.

Ссуда-депозит битимлар бўлими (гуруҳи):

- Фронт-офис томонидан тайѐрланган ҳужжатларни қайта ишлаш ва банк кредитлари ва депозитларини ахборот тизимига киритиш;
- Ссуда-депозит (омонатлар) операциялар бўйича якуний назоратни амалга ошириш.

Статистик маълумотлар бўлими:

1. Мижозлар ҳисобварақлари бўйича операциялар даражасига боғлиқ бўлган махсус тарифлар киритиш;
2. Янги мижозга ҳисобварақ очилганда мижознинг идентификация қилиш ва БДМАБда рўйхатга киритиш;
3. БДМАБда мижознинг ҳисобварағи кўрсатгичларини ва маълумотларини ўзгартириш;
4. Мижознинг БДМАБда ҳисобварағига блокировка қўйиш ва уни олиб ташлаш;
5. Корпоратив мижознинг ҳисобварағини БДМАБда ѐпиш;
6. Чакана мижозларнинг ҳисобварағини рўйхатга олиш, очиш ва ѐпиш.

Ички хўжалик операциялар бўлими:

1. Маъмурий хизматлардан, молиявий-таҳлилий аппаратдан, бош бухгалтер томонидан банк бизнес фаолиятига тааллуқли бирламчи ҳужжатларни қабул қилиш (шартнома, битим, буйруқлар, кўрсатмалар) ва уларни банк ахборот базасида акс эттириш;
2. Банкнинг даромад ва харажатлари ҳамда молиявий натижаларини тегишли ҳисобварақларида тўғри акс эттириш;
3. Банкнинг дебитор-кредитор қарзларини таҳлил қилиш;

4. Солиқлар, йиғимлар ва мажбурий тўловларнинг ҳисоб-китобини амалга ошириш, улар бўйича пул ҳисоб-китоб ҳужжатларини расмийлаштириш ва балансда акс эттириш;
5. Банкнингасосийвоситалари,омборхонадагитовармоддий қимматликларини, капитал қўйилма ва таъмирлаш бўйича операцияларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш;
6. Банкнинг иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлари, шунингдек хизмат сафари харажатларини ҳисоблаш ва уларни балансда акс эттириш;
7. Ҳужжатларни архивга топшириш учун, уларни ўз вақтида шакллантириш;
8. Банкда ўтказилган операциялар бўйича ҳисоботларни тузиш, текшириш, таҳлил қилиш ва ўз вақтида тақдим этиш.

Якуний назорат бўлими:

1. Операцияларни якуний назоратдан ўтказиш;
2. Амалиѐт куни давомида амалга оширилган барча операциялар бўйича, уларнинг ўтказилганлигини тасдиқловчи бирламчи ҳужжатларни банкнинг операция бажарган ҳар бир бўлимдан йиғиш;
3. Бухгалтерия журнали билан банк бўлимлари томонидан берилган ҳужжатларни таққослаш;
4. Қонунчиликда белгиланган меъѐрларни бузиб ўтказилган операцияларни аниқлаш;
5. Ноқонуний операциялар ўтказишга йўл қўйган банк ходимларини аниқлаш;

6. Банкнинг ҳар бир бажарилган ички операцияларининг банкнинг ички сиѐсатига мос эканлиги ва уларни мақсадга мувофиқлиги бўйича хулоса бериш;
7. Раҳбариятга ўтказилган текширув бўйича ҳисобот тақдим қилиш;
8. Куннинг барча ҳужжатларини йиғмажилдларда сақлаш учун тикиш;
9. Банк кунлик бухгалтерия ҳужжатлари йиғмажилдларини архивга топшириш.[4]

[4] Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2008 йил 11 июлда 1834-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва бухгалтерия ишларини ташкил қилиш тартиби тўғрисида» йўриқнома.

1.3 Бухгалтерия ходимининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари

Бош бухгалтер банкда бухгалтерия ҳисобини тўғри ташкил этилишини ҳамда Банк Кенгаши томонидан тасдиқланган Ҳисоб сиѐсатини амалга оширилишини таъминлайди. Зарур ҳолларда Ҳисоб сиѐсатига тегишли ўзгартиришлар киритиш бўйича таклифлар киритади.

Бош бухгалтернинг ҳуқуқлари

Бош бухгалтер ўзига бўйсунувчи ходимлар учун хизмат вазифаларини белгилаб беради. Бунда ҳар бир ходим ўз мажбуриятларини билиши ҳамда уларнинг бажарилиши учун жавобгар бўлиши зарур. Бошқа бўлинмалар ва хизматларнинг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини юритиш ҳамда уни ташкил этиш масалалари билан шуғулланувчи ходимлари ўз вазифалари бўйича бош бухгалтерга бўйсунадилар.

Бош бухгалтернинг бажарилган операцияларни расмийлаштириш ҳамда маълумотларни ҳисоблаш қурилмалари орқали жўнатиш учун зарур бўлган ҳужжатлар ва маълумотларни бухгалтерияга тақдим этиш борасидаги талаблари банкнинг барча бўлинмалари ва хизматлари учун мажбурийдир.

Бош бухгалтер ўз зиммасига юклатилган вазифалардан келиб чиқиб берган кўрсатмаларининг бажарилмаганлиги ѐки бузилганлиги учун айбдор шахслар белгиланган тартибда банк раҳбарининг фармойишига биноан мукофотдан тўлиқ ѐки қисман маҳрум этилиши, зарур ҳолларда эса қонунда белгиланган тартибда жавобгарликка тортилиши мумкин.

Моддий жавобгар шахсларни (кассирлар, омбор мудирлари ва бошқалар) лавозимга тайинлаш, озод этиш ва бошқа лавозимга ўтказиш масаласи бош бухгалтер билан келишиб ҳал қилинади.

Ходимларга мансаб маошлари, иш ҳақи устамалари ҳамда мукофотларни белгилаш тўғрисидаги буйруқлар ва фармойишларни дастлаб бош бухгалтер кўриб чиқади ва уларга имзо чекади.

Бош бухгалтер қуйидаги ҳуқуқларга эга

а) бухгалтерия ҳисоби ва назорат ишлари тўғри ташкил этилишини таъминлаш юзасидан чора-тадбирлар кўришни банк раҳбаридан талаб қилиш;

б) таркибий бўлинмаларда пул маблағлари, товар-моддий ва бошқа қимматликларни қабул қилиш, кирим қилиш, сақлаш ҳамда сарфлаш юзасидан белгиланган тартибда амал қилинишини текшириб туриш;

в) мукофотлар ҳажмларини пасайтириш ѐки мукофотдан маҳрум этиш тўғрисида таклифлар бериш.

Банк раҳбари бош бухгалтерга ушбу кўзда тутилган ўз мажбуриятларини бажариши ҳамда ҳуқуқларидан фойдаланишида атрофлича ѐрдам беришга мажбур.

Бош бухгалтер ана шу мажбуриятларни бажаргани ҳамда ўз ҳуқуқларидан фойдалангани учун унга тазйиқ ўтказиш борасида қилинадиган ҳар қандай уринишларга қатьиян барҳам бериши, бунга айбдор бўлган шахслар эса қатъий жавобгарликка тортилиши лозим.

Бош бухгалтерларнинг жавобгарлиги

Бош бухгалтер қуйидаги ҳолларда жавобгар бўлади:

а) бухгалтерия ҳисоби нотўғри юритилиб, оқибатда пала-партиш ҳолатга келган ва бухгалтерия ҳисоботи бузилганда;

б) пул маблағлари, товар-моддий ва бошқа қимматликларни қабул қилиш, уларни кирим қилиш, сақлаш ва сарфлаш юзасидан қонунчиликда белгиланган тартибга зид операциялар бўйича ҳужжатлар расмийлаштирилган ва ижрога қабул қилинган ҳолларда;

в) талаб қилиб олингунча ва бошқа ҳисобварақлар бўйича операциялар, шунингдек дебиторлар ва кредиторлар билан ҳисоб-китоблар кечикиб ҳамда нотўғри амалга оширилганда;

г) камомадлар, дебиторлик қарзлари ва бошқа йўқотишларни бухгалтерия баланс ҳисоботларидан чиқариш тартиби бузилганда;

д) бухгалтерия ходимининг айби билан нотўғри бухгалтерия ҳисоботи тузилганда;

е) бухгалтерия ҳисобини ташкил этишга доир бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талаблари бузилганда.

Бош бухгалтер қуйидаги ҳолатлар учун банк раҳбари билан тенг жавобгар ҳисобланади:

а) молиявий-хўжалик фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатларининг бузилиши;

б) мансабдор шахслардан улар етказган зарар суммасини ўз вақтида ундириб олмаслик;

в) кунлик, ойлик, чораклик ва йиллик баланс ҳисоботи ҳамда бошқа бухгалтерия ҳисоботларини тегишли органларга тақдим этиш муддатларининг бузилиши;

г) банкнинг баланс ҳисоботида акс эттирилган маълумотлар ҳамда электрон тўловлар тизими орқали ўтказилган тўлов ҳужжатларининг бут сақланиш ҳамда кунлик архивлаш тартиби учун.

Бош бухгалтерларнинг тартиб-интизоми, моддий ва жиноий жавобгарлиги амалдаги қонунчиликка мувофиқ тарзда белгиланади.

1.4.Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва тижорат банклари бухгалтерия ҳисобининг ҳисобварақалар режалари ва уларнинг тавсифи

Банкларда бухгалтерия ҳисоби тизимини такомиллаштириш кўп жиҳатдан унинг услубий асослари ҳисобланган, бухгалтерия ҳисобининг ҳисобварақлар режасининг тузилишига боғликдир. Ушбу ҳисобварақлар режаси Банкларда амалга ошириладиган барча банк операцияларни халқаро стандартлар асосида амалга ошириш имкониятини беради. Унгача Банкларда қўлланадиган ҳисобварақлар режаси марказлашган режали иқтисодиѐтнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, унинг ишлаш тамойилига қуйдагиларни:

- кредит ресурсларини марказлашган ҳолда ҳудудий ва тармоқлар бўйича йиғиш ва тақсимлаш;

- кредит ресурсларини халқ хўжалиги режаларининг бажарилишига хизмат қилишини назорат қилувчи маълумотлар билан таъминлаш;

- давлат маблағларининг харакатини ва сарфланишини пастдан юқорига ва юқоридан пастга ҳисобварақлар режаси ѐрдамида кучли назорат остига олиш учун асос қилиб олган эди.

Албатта, ҳисобнинг бундай тизими мазмун ва мохият жиҳатидан бутунлай бошқача бўлган бозор иқтисодиѐтига ўтиш даври талабига тўлиқ жавоб бера олмай қолган эди. Шу боисдан, банк тизимини ислоҳ қилишда дастлаб ҳисобварақларнинг ишлаб чиқилиши муҳим аҳамиятга эга бўлди. Янги ҳисобварақлар режасини ишлаб чиқишда уларнинг ўзига хос хусусиятлари инобатга олинган ва улар қуйдагилардан иборат:

-янги ҳисобварақлар режаси бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартларига мос келиб, даромадлар ва харажатлар ҳисобот ойининг ўзида акс эттирилади. эски ҳисобварақлар режасида даромадлар келиб тушганда, харажатлар эса тўланганда бухгалтерия ҳисобида акс эттирилар эди;

-янги ҳисобварақлар режасида активлар мавжудлик тамойили бўйича жойлаштирилган бўлиб, бу актив моддаларини оператив равишда бошқариш имкониятини беради. Пассивлар эса муддати бўйича жойлаштирилган бўлиб, мижозлар олдидаги мажбуриятларини бажарилишини назорат қилиш имкониятини беради;

-янги сетлар режасида активлар ва мажбуриятларнинг реал баҳолаш имконияти мавжуд бўлиб, бундан келиб чиққан ҳолда, активларнинг таваккалчилик даражаси бўйича èқотишлар учун заҳиралар тузиш имкониятини беради;

-янги ҳисобварақлар режасида қимматли қоғозлар икки гуруҳга бўлинган бўлиб, биринчи гуруҳ олди-сотди қилишга, иккинчи гуруҳ эса инвестицияга èналтирилиши режалаштирилган;

-банкнинг ўз капитали таркиби мустақил бўлимларга бўлинган бўлиб, у эълон килинган, чиқарилган қимматли қоғозлар, шунингдек, оддий ва имтиèзли акциялар тўғрисида тўла маълумот беради;

-фойда ва зарарлар (даромад ва харажатлар) банкнинг ички ҳисобварағи бўлиб, улар ҳам мустақил бўлимларга бўлинган.

Республика ҳукумати томонидан Банкларда бухгалтерия ҳисобини ислоҳ қилиш борасида амалга оширган ишлар ўзининг ижобий натижасини берди. Ҳозирги кунда Республика Банкларнинг бухгалтерия ҳисоби тизими жаҳондаги ривожланган мамлакатларнинг банк тизимига анча яқинлаштирилди ва халқаро банклар билан ҳисоб-китобларни амалга ошириши мумкин.

Ҳар бир банк ўз бухгалтерия ҳисобини барча банклар учун бир хил бўлган ҳисобварақлар режаси асосида олиб боради. 1997 йил апрелига қадар республикадаги барча банклар собиқ иттифоқ даврида тузилган ягона ҳисобварақлар режаси асосида иш юритар эдилар. Лекин иқтисодиèтимизни янги бозор муносабатлари асосида ташкил этар эканмиз, иқтисодиèтни изга

солиб, уни назорат қилиш учун бухгалтерия ҳисобини халқаро миқиèсда қабул қилинган яхлит тизимга мослаштириб олиб бориш талаб этилди. Шу сабабли, республика банклари бухгалтерия ҳисобини янги ҳисобварақлар тизими асосида ташкил этишга киришдилар.

Шу мақсадда 1995 йил Артур Андерсен аудиторлик фирмаси билан шартнома тузилган эди. Шартномада Ўзбекистон Республикаси Банкларда бухгалтерия ҳисобини ислоҳ қилиш кўзда тутилган эди. Фирма республика Марказий банки билан биргаликда банкнинг янги ҳисобварақлар режасини ишлаб чиқди. 1996 йил 13 ноябрда Вазирлар Маҳкамасининг 289 сонли қарори билан ―Республика Марказий банкнинг ҳисобварақлар режаси‖, 290 сонли қарори билан эса ―Банкларнинг ҳисобварақлар режаси‖ тасдиқланди.[5]

Ҳозирги кунда тижорат банкларида фойдаланилаèтган ҳисобварақлари режаси Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2004 йил 13 августда 773-17-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлари режаси‖га асосан юритилмоқда.

Ҳисобварақлар режаси банк операцияларининг ҳисобини юритиш, таҳлил қилиш, гуруҳлаш ва уларга доир ҳисоботларни тузишда қўлланадиган Бош китоб ҳисобварақларини рўйхатидан иборатдир.

Хатоларни тўғрилаш ва ҳисоб сиèсатидаги ўзгаришлар бўйича тузатишлар киритишда, ҳисобварақларнинг таърифларида кўзда тутилмаган бўлса ҳам ҳисобварақларнинг дебет ва кредитлари бўйича тузатиш ўтказмалари беришга рухсат берилади.

Тижорат банкларининг ҳисобварақлар режаси бухгалтерия ҳисобининг кўп валютали тизимига асосланган бўлиб, чет эл валютасидаги

---

[5] Абдувахидов Ф. Тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби./ Ўқув қўлланма. –Т.: ―ИҚТИСОД-МОЛИЯ‖, 2012 й. 282 бет. (14-16 бетлар)

операцияларнинг ҳисоби юритилиши мумкин бўлган барча ҳисобварақларда хорижий валютадаги операциялар ҳисобини акс эттириш имконини беради. Ҳар бир валюта тури бўйича синтетик ҳисобни юритиш учун алоҳида Бош китоб, аналитик ҳисобни юритиш учун эса Ёрдамчи китоблар очилади. Ҳар бир валюта бўйича Ёрдамчи китоблардаги суммалар йиғиндиси Бош китобларнинг тегишли баланс ҳисобварақларидаги суммалар йиғиндисига мос келиши керак. Банк томонидан амалга ошириладиган ҳар бир операция тегишли валюта тури бўйича Бош ва Ёрдамчи китобларда рўйхатга олиниши керак. Ҳисобот санасида Бош китобларнинг хорижий валюталар бўйича жами суммалари миллий валютага ўтказилади ва ҳисобот даври давомида амалга оширилган барча операциялар бўйича банкнинг жамланма баланси тузилади.

Ҳисобварақларни кодлаштириш қуйидаги мақсаддар учун ишлаб чиқилган:

- ҳисобварақларнинг Бош ва Ёрдачи китобларда жойланишини енгиллаштириш;

- ҳисобварақларни бир тизимда таснифлаш ва гуруҳлашга èрдам бериш;

- ҳисоб жараènларини автоматлаштиришни енгиллаштириш;

- операциялар èзувини тезлаштириш.

Баланс ҳисобварақларининг Бош китобда кодлаштирилиш тизими қуйидаги схема бўйича бешта белгидан иборатлиги қабул қилинган:

С	**ММ**	**СС**
С	**Ҳисобварақ туркуми (категорияси):**	
1	Актив	
2	Мажбуриятлар	
3	Капитал	

4	Даромадлар
5	Харажатлар
9	Кўзда тутилмаган ҳолатлар
ММ	Ҳисобварақ туркумига тегишли асосий ҳисобварақлар (биринчи тартиб)
СС	Асосий ҳисобварақларга тегишли субҳисобварақлар (иккинчи тартиб)

Рақамли кодлаштиришга қуйидаги зарур шартлар жойлаштирилган:

- жамланма ҳисобварақлар учун ММ ва/ёки СС нол рақамларига эга (масалан, 10000 - "Активлар", 10100 - "Кассадаги нақд пул ва бошқа тўлов ҳужжатлари" ва бошқалар);

-"Активлар" бўлимидаги "...зарарларни қоплаш захираси" сарлавҳали субҳисобварақлар учун СС ўрнида 99 рақам қабул қилинган.

Ёрдамчи китобда шахсий ҳисобварақлар қуйидаги схема бўйича кодлаштирилади:

ССССС ВВВ К СССССССС ННН

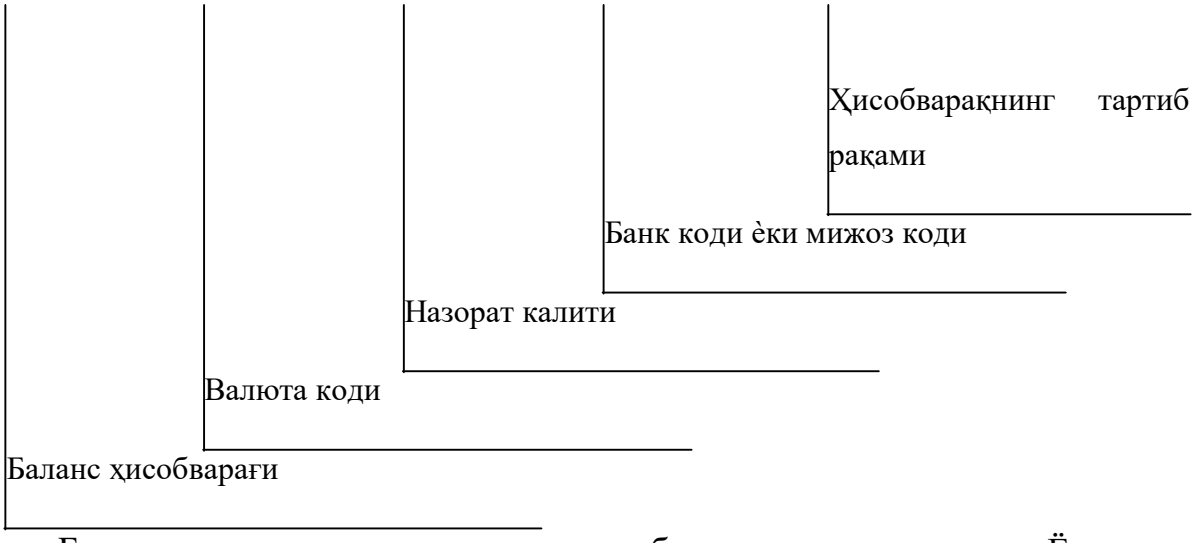

Бундан ташқари, операцияларни бошқариш мақсадида Ёрдамчи китобларга Марказий банк, тижорат банклари бошқармалари ҳамда тижорат

банклари менежменти (бошқариши) учун зарур бўлган батафсил ахборотлар билан таъминловчи қўшимча маълумотлар киритилади.

Ҳисобварақлар режасида ҳар бир ҳисобварақнинг актив ѐки пассив бўлиши аниқ белгилаб қўйилган, актив-пассив қолдиқларга эга бўладиган айрим ҳиссбварақлар бундан мустасно. Актив ҳисобварақларга "Активлар", "Харажатлар" ва "Кўзда тутилмаган ҳолатлар" бўлимларидаги баланс ҳисобварақлари, пассив ҳисобварақларга "Мажбуриятлар", "Капитал" ва "Даромадлар" бўлимларидаги баланс ҳисобварақлари тааллуқлидир.

Активларнинг реал қийматини акс эттириш мақсадида "Активлар" бўлимига контр-актив ҳисобварақлари, мажбуриятларнинг реал қийматини акс эттириш мақсадида эса "Мажбуриятлар" бўлимига контр-пассив ҳисобварақлар киритилган.

"Кўзда тутилмаган ҳолатлар" бўлимига операцияларни икки ѐқлама ѐзув услуби бўйича акс эттириш ва амалга оширилган операцияларнинг тўғрилигини қўшимча назорат қилиш имконини берувчи контр-актив ҳисобварақлар киритилган.

1.5.Банк баланси ва унинг тузилиши

Ёрдамчи китобдаги маълумотлар Бош китобда жамланади. Бош китоб маълумотлари асосида қуйидагилар тузилади:

баланс ҳисобварақларининг кунлик қолдиқ суммалари - кунлик баланс;

баланс ҳисобварақлари бўйича айланмалар ва кун бошига ва охирига қолдиқ суммалари - айланма-қолдиқ суммалари қайдномаси;

ойлик, чораклик ва йиллик айланма-қолдиқ суммалари қайдномалари.

Бош бухгалтернинг хоҳишига кўра, эмиссия-касса операциялари, хорижий операциялар, шунингдек "Кўзда тутилмаган ҳолатлар" ҳисобварақлари бўйича жамланма карточкалар юритилиши мумкин.

Касса журналлари дастурий йўл билан касса кирими ва чиқими бўйича алоҳида икки нусхада тузилади ҳамда баланс ҳисобварақлари ва бутун журнал бўйича якунлар чиқарилади. Якунлар касса билан таққосланган сўнг, биринчи нусхалар Ёрдамчи китоб маълумотларини Бош китоб маълумотлари билан таққослаш, шунингдек кирим-чиқим ҳужжатларини таққослаш ва йиғмажилдга тикиш ҳамда ҳар куни компьютерда архивациялаш учун жавоб берадиган ходимга берилади.

Ҳар куни дастурий йўл билан ҳисобварақлар айланмалари ва қолдиқлари тўғрисидаги жамланма маълумотлар олинади. Уларда баланс ҳисобварақларининг рақамлари, ҳисобварақлар номлари, ҳар бир ҳисобварақ бўйича кун бошига қолдиқ суммаси, дебет ва кредит айланмалари ҳамда кун охирига қолдиқ суммаси кўрсатилади.

Банклар кунлик бажарилган бухгалтерия ҳисоби маълумотлари асосида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан ўрнатилган шаклда кунлик баланс ҳисоботи тузади. Кунлик баланс ҳисоботи Бош банк томонидан бутун банк бўйича ягона қилиб тайѐрланади.

Бош банкнинг Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи департаменти (бошқармаси) томонидан ягона баланс ҳисоботини тузиш устидан мониторинг ўрнатилади.

Ягона баланс "Банк биносидан ташқарида жойлашган масъул ижрочи бухгалтер" қоидаси асосида шакллантирилади. Бунда, маълумотларни қайта ишловчи Бош сервер Бош банкда, филиалларда эса ягона локал ҳисоблаш тармоғига уланган бухгалтер, иқтисодчи, филиал раҳбарияти ва бошқа ходимларнинг ишчи станциялари жойлашган бўлади.

Филиалларда барча пул ҳисоб-китоб ҳужжатлари (тўлов топшириқномаси, тўлов талабномаси, инкасса топшириқномаси, аккредитивга ариза, мемориал ордерлар, инкассо қилинган пул тушумларига илова рўйхати, эълоннома ва пул чеклари) асосида амалга оширилаётган операциялар махсус ўрнатилган белгилар сифатида Бош серверга автоматик узатилади ва шу заҳоти Бош серверда акс эттирилади.

Ҳар иш куни охирида Бош банкда кун давомида амалга оширилган операцияларнинг банклараро, филиалларараро ва ички банк операцияларига бўлинган ҳолдаги рўйхати тайёрланади. Бу операцияларнинг жамланма суммаси кун мобайнида амалга оширилган бутун банк операциялари суммасига тенг бўлиши лозим.

Бош банк Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг Ахборотлаштириш бош марказидан ЕНД файлни олгандан сўнг, кун ёпиш билан боғлиқ бўлган барча операцияларни бажаради ва шу заҳоти ўзининг филиалларига кун давомида амалга оширилган операциялар тўғрисида ЕНД файлга мос бўлган назорат файлини юборади.

Банк филиаллари ўрнатилган тартибда кунлик бухгалтерия ҳужжатларини йиғмажилдга тикишлари ва уларни баланс маълумотлари билан солиштиришлари лозим.

Ҳар бир ҳисобот шакли филиал раҳбари ва бош бухгалтери томонидан синчиклаб текширилади.

Бош банк раҳбарлари баланс бўлмаган, ҳисобда тартибга солинмаган тафовутлар чиққанда ва бир кун давомида мижозларга хизмат кўрсатилиши таъминланмаган ҳолларда бу камчиликларни бартараф этиш учун зарур барча чора-тадбирларни кўриши лозим.

Банк филиаллари раҳбарлари ва бош бухгалтерлари баланс чиқмаганлиги ҳақида белгиланган муддатда Бош банкка хабар қилмасалар, уларга нисбатан эгаллаб турган лавозимларидан озод қилишгача бўлган чоралар кўрилади.

Баланснинг тўғри тузилганлиги қуйидаги тартибда текширилади:

кунлик баланснинг актив ва пассивларнинг қолдиқлар бўйича якунлари тенглиги (актив ҳисобварақлари қолдиқларининг мажбуриятлар ҳисобварақлари қолдиқлари плюс капитал ҳисобварақлари қолдиқларига тенглиги);

"Кўзда тутилмаган ҳолатлар" ҳисобварақлари қолдиқлари якунининг тўғрилиги, шу ҳисобварақлар билан уларга тегишли контр-ҳисобварақлар қолдиқларининг ўзаро тенглиги;

актив ҳисобварақларда кредит қолдиқ (контр-актив ҳисобварақлардан ташқари), пассив ҳисобварақларда дебет қолдиқ (контр-пассив ҳисобварақлардан ташқари) бўлмаслиги;

актив ҳисобварақларга очилган контр-актив ҳисобварақлар қолдиғи шу актив ҳисобварақ қолдиғидан ортиқ бўлмаслиги, пассив ҳисобварақларга очилган контр-пассив ҳисобварақлар қолдиғи шу пассив ҳисобварақ қолдиғидан ортиқ бўлмаслиги;

Бош банкда очилган 16100 ва 22200-ҳисобварақлари қолдиқлари ҳамда улар бўйича очилган иккинчи тартибли мос ҳисобварақларнинг қолдиқлари ўзаро тенг бўлиши;

асосий воситалар, даромадлар ва харажатлар ҳамда банк капитали ҳисоби фақат миллий валютада юритилишини таъминлаш ва баланснинг резидент ва норезидент устунларини шунга мос равишда тўлдирилганлиги.

Баланснинг тўғрилигига ишонч ҳосил қилгандан сўнг кунлик бухгалтерия ҳисоботи сифатида бир нусха баланс (Бош банкда бутун банк бўйича, филиаллар эса ўз филиаллари бўйича) чоп этилади.

Банкнинг ягона кунлик баланси банк раҳбари ва Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи департаменти директори (бошқарма бошлиғи) томонидан имзоланиши лозим.

Филиаллар баланси филиал бошқарувчиси ва унинг бош бухгалтери томонидан, касса операциялари бўйича ҳисоботларга улардан ташқари касса мудири ѐки масъул касса ходими имзо чекади.

Банклар баланси бошқа зарур маълумотлар билан биргаликда Марказий банкка тақдим қилиш учун Бош сервердан Ахборотлаш бошқарув тизими (бундан кейинги ўринларда АБТ деб юритилади)га узатилади.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг Бухгалтерия ҳисоби, ҳисоботи ва давлат бюджети касса ижроси департаменти тижорат банклари ва Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг ҳудудий Бош бошқармаларининг балансларини алоҳида жамлаб, сўнгра бутун республика банклари бўйича йиғма баланс тузади.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банк баланси Бухгалтерия ҳисоби, ҳисоботи ва давлат бюджети касса ижроси департаменти томонидан, тижорат банклари балансларини Кредит ташкилотлари фаолиятини лицензиялаш ва тартибга солиш департаменти томонидан таҳлил қилинади.

Таҳлил натижалари бўйича тижорат банкларига тегишли кўрсатмалар берилади.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг ваколатли департаментлари АБТ дан ўрнатилган тартибда баланс ва бошқа тегишли маълумотлар олиши мумкин.

Адлия вазирлиги томонидан 25.10.2004 й.да 1419-сон билан рўйхатга олинган Низомнинг 1-иловасида тижорат банк муассасаларини баланс ҳисоботи келтирилган.

ЖАМЛАНМА БАЛАНС ҲИСОБОТИ

___ ва ___ йил 31 декабрь ҳолатига кўра _____ банк

тўлиқ номи

Банк рўйхатга олинган рақам _____

(минг сўмда)

Т/р	**Моддалар**	**Изоҳ**	**Жорий йил**	**Ўтган йил**
	Активлар			
010	Нақд пуллар			
020	Банкнинг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкидан (ЎзР МБ) олиши лозим бўлган суммалари			
030	Банкнинг бошқа банклардан олиши лозим бўлган суммалари			
040	Олди-сотди қимматли қоғозлари - Савдога мўлжалланган			
041	- Савдога мўлжалланмаган			
050	Ҳосилавий молиявий воситалар			
060	Сотишга мўлжалланган мавжуд ивестициялар			
061	Сўндирилгунча сақлаб туриладиган инвестициялар			
070	Тескари РЕПО			
080	Мижозларга берилган кредитлар ва бўнаклар:			
081	Минус: Кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш			

	захираси			
082	Соф кредитлар ва бўнаклар			
090	Молиявий ижара			
100	Қарам хўжалик жамиятларига қилинган инвестициялар			
101	Қўшма корхоналарга қилинган инвестициялар			
110	Гудвилл			
120	Асосий воситалар (соф баланс қиймати бўйича)			
130	Номоддий активлар (соф баланс қиймати бўйича)			
140	Бошқа хусусий мулк			
150	Солиқ талабномалари			
160	Бошқа активлар			
170	**ЖАМИ: АКТИВЛАР**			
	Мажбуриятлар			
	Депозитлар			
181	Талаб қилиб олингунча сақланадиган			
182	Жамғарма			
183	Муддатли			
184	Депозит сертификатлари			
185	Ҳукуматга тегишли ҳисобварақлар			
190	**Жами: депозитлар**			
200	Марказий банкка тўланиши лозим бўлган суммалар			
210	Ҳукуматга тўланиши лозим бўлган суммалар			
220	Бошқа банкларга тўланиши лозим бўлган суммалар			
230	РЕПО ва бошқа қарз маблағлари			
240	Ҳосилавий молиявий воситалар			
250	Солиқ мажбуриятлари			
260	Бошқа мажбуриятлар			
270	Чиқарилган қарз қимматли қоғозлар			
280	**Жами: мажбуриятлар**			
	Хусусий капитал			

300	Оддий акциялар			
310	Имтиѐзли акциялар			
320	(Сотиб олинган хусусий акциялар)			
330	Жами: Акциядорлик капитали			
340	Қайта баҳолаш захиралари			
350	Тақсимланмаган фойда (жамланган дефицит)			
360	**Жами: хусусий капитал**			
370	**ЖАМИ: Мажбуриятлар ва хусусий капитал**			

Банк бошқаруви раиси				
	Ф.И.О.		имзо	
Бош бухгалтер				
	Ф.И.О МЎ		Имзо	

II-БОБ. БАНК ҲУЖЖАТЛАРИ, ҲУЖЖАТЛАР АЙЛАНИШИ ВА БАНК НАЗОРАТИ

2.1.Банк ҳужжатларининг мазмуни, аҳамияти, турлари ва уларнинг тавсифи.

Бухгалтерия ходимларининг иш куни шундай ташкил этилиши лозимки, бунда келаѐтган хисоб-китоб-пул ҳужжатлари ўз вақтида ижро этилиши ҳамда улар ҳисобварақлар буйича бухгалтерия хисобида акс эттирилиб, кундалик баланс тузилишини таъминлашлари лозим. Шу боисдан, тижорат банкларининг бухгалтерия хисобида қўлланиладиган усуллардан бири ҳужжатлаштириш бўлиб, унинг аҳамияти хўжаликни юритишда, бошқарувни оқилона ташкил этишда, шунингдек, ҳисоб ишларини юритишнинг олдига қўйган асосий вазифа ҳамда талабларига жавоб бериш зарур. Бунда банкларда бухгалтерий ҳисобини ташкил этишда бажарилган операцияларни ҳужжатлаштириш ва ҳужжатлар айланиши амалдаги низомга[6] мувофиқ амалга оширилади. Банкларда иш куни ва ҳужжатлаштиришни ташкил этишда қуйидаги асосий талаблар бажарилиши:

- иш кунининг биринчи ярмида банкка келиб тушган барча хисоб-китоб-пул ҳужжатлари шу куннинг ўзида қабул қилиниши, расмийлаштирилиши ва бухгалтерия хисоби ҳисобварақларида акс эттирилиши ҳамда операция куни тугагандан кейин банкка келиб тушган хисоб-китоб-пул ҳужжатлари, кейинги иш кунида мижозларнинг ҳисобварақларига киритилиши;

- операция куни давомида мижозлардан хисоб-китоб-пул ҳужжатларини бевосита бухгалтерия ходимларининг ўзлари қабул қилиб олиши, операция кунидан ташқари вақтларда ҳужжатлар банкка махсус курилмалар орқали топширилиши;

---

[6] “Бухгалтерий ҳисобида ҳужжатлар ва ҳужжатлар айланиши тўғрисида” низом. ЎзР АВ томонидан 14.01.2004 йилда 1297-сон билан рўйхатга олинган

- операциялар ҳажмини тартибга солиб туриш учун ҳар бир банкда доимий равишда банкка катта миқдорда тўлов ҳужжатлари тақдим этиб турадиган асосий мижозлардан ҳужжатларни қабул қилиш графиги белгиланиши;

- ижро учун қабул қилинган банк мижозларининг хисоб-китоб ва касса операцияларини бухгалтерия ходимлари томонидан операция куни давомида амалга ошириш;

- барча хисоб-китоб-пул ҳужжатлари буйича талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақларидан амалга ошириладиган тўловлар, жумладан, бюджетга ажратмалар ва иш хақи учун тўловлар фақат ушбу ҳисобварақларда маблағ бўлган тақдирда амалга оширилишини назорат қилишлари лозим.

Юқорида баѐн этилганларни хисобга олиб, ҳар бир банкда мижозларга хизмат кўрсатиш графиги тузилиши зарур. Унда хўжалик юритувчи субъектларга хисоб-китоб-касса хизматларини кўрсатишнинг аниқ вақти ҳамда уларни қайта ишлаш вақтини, мижозларга хизмат кўрсатиш ва ҳужжатларни қабул қилиш графигини банк раҳбари томонидан тасдиқланишини талаб этади.

Банкларда ҳужжатлаштириш хусусиятларига кўра туркумларга ажратилади, бундай гуруҳлашга сабаб, ҳужжатлаштириш ишларини, улардан хисоб ишларида фойдаланишни ҳамда уларнинг айланишини ва сақлашини осонлаштиришдир. Ҳужжатлар тузилиши тартибига, вазифасига, операцияларни акс эттиришига, қаерда тузилиши хусусиятларига кўра туркумларга ажратилади. Тузилиш тартибига кўра, дастлабки ва йиғма ҳужжатларга бўлинадики, буни қуйидагича изоҳлаш мумкин: бирор бир операция амалга оширилганда албатта ҳужжатлаштирилиши лозим.

Дастлабки ҳужжатлар қайта ишланиб, гуруҳларга ажратилади ва йиғма ҳужжатлар шаклида тикилади ҳамда бу ҳужжатлар маълум бир давр ичида рўй берган операциялар юзасидан тўла маълумотлар олиш имкониятини

беради. Йиғма ҳужжатларга банк амалиѐтида содир бўлган хисоб-китоб-пул ҳужжатлари, кассир хисоботини мисол тариқасида келтириш мумкин.

Иқтисодий адабиѐтларда ҳужжатлар яъни, уларнинг бажарадиган вазифасига кўра 5 турга:

1. фармойиш берувчи ҳужжатлар;
2. тасдиқловчи ҳужжатлар;
3. фармойиш-тасдиқловчи ҳужжатлар;
4. рамийлаштириш ҳужжатлари;
5. ахборот ҳужжатларига аж
6. ратилади.

Ҳужжатлар қаерда тузилишига кўра икки турга бўлинади: банкнинг ўзида тузилган ҳужжатлар; хўжалик юритувчи субъектлар томонидан (миж озлар) тузилган ҳужжатлардир.

Банкларда амалга оширилаѐтган операцияларнинг бухгалтерия хисоби автоматлаштирилган шароитларда ҳужжатларнинг реквизитлари код кўринишида акс эттирилиши мумкин. ҳужжатлардаги реквизитлар аниқ ва тўғри ҳолда, кимѐвий қаламда, шарикли, сиѐҳли ручкада, ѐзув машиналари орқали акс эттирилиши мумкин. Ҳужжатлардаги ѐзувларни оддий қаламда ѐзишга рухсат этилмаслигига сабаб, ҳужжатлар архивларда узоқ сақланиши давомида ѐзувларнинг тўлиқ сақланишини таъминлашдир. Ҳужжатлаштириш жараѐнида бланкалардаги махсус қаторларда бўш қолганларига чизиқ тортилиши, бу мумкин бўлмаган ѐзувлар ѐзилишининг олди олинади.

Шунингдек, операциялар тиғизлиги бир меъѐрда бўлишини таъминлаш ва ҳужжатлаштириш ишларини тезлаштириш ва сифатли амалга ошириш мақсадида банкларда мижозларга хизмат кўрсатиш графиги ишлаб чиқилади.

Ушбу графикда ҳужжатларга ишлов бериладиган барча участкалардан ўтиши керак бўлган аниқ вақтлар кўрсатилади. Бунда иш куни давомида расмийлаштирилмаган ҳужжатлар тўпланиб қолишига йўл қўймаслиги лозимлиги хисобга олинади. График тузилаѐтганда қуйидагилар:

- кунлик тушумни қабул қилишга доир ҳужжатлар пул маблағларини дастлабки санаш кассасидан бухгалтерия бўлими ходимлари қўлига иш куни бошланиши олдидан келиб тушиши, бунда иш куни мобайнида инкасса қилинган нақд пул тушуми ҳужжатлари кассадаги нақд пул тушуми санаб бўлинмаганлигидан қатъий назар соат 16.00 дан кечикмай олиниши, касса дафтарларини эса, касса маълумотлари билан солиштириш соат 18.00 гача якунланиши;

- иш кунининг иккинчи ярмида мижозлардан қабул қилинган хисоб-китоб-пул ҳужжатларини тўлаш вақти мобайнида расмийлаштирилиши;

- мижозлардан келиб тушган ҳужжатлар шу мижозларга имкони борича хизмат кўрсатиш вақтигача тўлаб берилиши;

- банк мижозларининг ҳисобварақларига маблағларни киритиш ва чиқариб олиш учун ҳужжатлар келиб тушганлиги ҳамда ишлов берилганлигига қараб бухгалтериянинг бир операцион ходимидан бошқасига берилиши кечиктирилмаслиги;

- жорий куннинг операциялари буйича маълумотларни ХКМига улар билан келишилган махсус график буйича топширилиши;

- шахсий ҳисобварақлардаги ѐзувларни текшириш ҳамда ушбу ҳисобварақлардаги якуний натижаларни баланс ҳисобварақлари ва кўзда тутилмаган ҳолатлар ҳисобварақлари билан солиштириш кун охирида ѐки кейинги куни эрталабдан кечиктирмасдан бухгалтерия ходимлари томонидан амалга оширилиши;

- ҳужжатлар экспертизаси бўлимига улар расмийлаштирилиши биланоқ топширилиши ва экспертиза ҳужжатларни қоида буйича иш куни якунланишига камида 1,5 соат қолганда қабул қилиш тўхтатилиши таъминланиши лозим бўлади.

Юқоридаги талаблар ва бажарилиши лозим бўлган вазифалар тижорат банкларида иш кунини самарали бошҳаришни ва хисоб-китоб-пул ҳужжатларини расмийлаштиришга, шунингдек, банк мижозларига кўрсатилаѐтган хизматлар сифатини яхшилашга яқиндан ѐрдам беради ҳамда бухгалтерия бўлимининг иш кунини ташкил этиш жараѐнига ижобий таъсир кўрсатади.[7]

[7]Абдувахидов Ф. Тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби./ Ўқув қўлланма. –Т.: ―ИҚТИСОД-МОЛИЯ‖, 2012 й. 282 бет. (24-26 бетлар).

2.2 Электрон хужжатлар ва уларни шакллантириш.

Банкларда барча операциялар Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан ўрнатилган шаклдаги пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл нусхаси ҳамда "Банк-мижоз" тизимидан фойдаланувчилардан электрон алоқа орқали олинган электрон тўлов ҳужжатлари, шунингдек пластик карточкалардан фойдаланган ҳолда тузилган электрон ҳужжатлар асосида амалга оширилади ва бухгалтерия ҳисобида қайд этилади. Пул ҳисоб-китоб ҳужжатлари банк томонидан ижрога фақат мижознинг банкка тақдим қилган муҳр ва имзо қўйилган варақчада кўрсатилган шахслар èки мижознинг ишончномаси асосида вакил қилинган шахсдан қабул қилинади.

Пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг мажбурий реквизитлари қуйидагилардир:

-мижознинг номи ва солиқ тўловчининг идентификацион рақами (СТИР);

-пул олувчи ва пул тўловчи мижозлар ҳисобварақ рақамлари;

-уларга хизмат кўрсатувчи банк номи ва коди;

-ҳужжатнинг номи ва рақами, у тузилган сана ва жой;

-операциянинг номи, мақсади ва суммаси;

-мижоз муҳри ва масъул шахсларининг имзолари.

Ҳужжатларда операция мақсади аниқ баèн этилиши лозим. Пул ҳисоб-китоб ҳужжатларида бўяш, чизиш ва тузатишга йўл қўйилмайди. Банк операциялари қонун ҳужжатларида белгиланган шаклда расмийлаштирилган электрон ҳужжатлар асосида амалга оширилиши мумкин. Электрон ҳужжатлар пул ҳисоб-китоб ҳужжатларнинг асл нусхасида белгиланган барча реквизитларга эга бўлиши шарт.

Электрон ҳужжатлар масъул шахслар имзолари ўрнини босувчи-электрон рақамли имзо билан тасдиқланган бўлиши лозим. Электрон

ҳужжатларни қабул қилиш ва қайта ишлаш жараѐнида уларнинг бирор кўрсаткичларини ўзгартиришга йўл қўйилмайди. Пул ҳисоб-китоб ҳужжатлари банк томонидан ижро учун қабул қилинади:

а) юридик шахслардан - асл нусхада имзо намуналари варақчасида кўрсатилган имзолар намунаси ва асосий муҳрнинг изига мувофиқ мансабдор шахсларнинг имзоси ҳамда асосий муҳри изи мавжуд бўлганда;

б) юридик шахс ташкил қилмасдан туриб деҳқон хўжалиги ва якка тартибдаги тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчилардан - варақчада кўрсатилган имзолар намунасидан биттаси ва асосий муҳрнинг изи мавжуд бўлганда. Агар банкка тақдим қилинган имзолар намунаси ва муҳр изи қўйилган варақчада уларнинг асосий муҳри бўлмаган ҳолларда, деҳқон хўжалиги ва якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан тақдим қилинган пул ҳисоб-китоб ҳужжатлари муҳр изисиз қабул қилишга рухсат берилади.

Имзолар ўз эгасининг қўли билан қўйилиши шарт. Барча пул ҳисоб-китоб ҳужжатларида имзо изи туширилган факсимилни қўйиш тақиқланади. Банкларда нақд пулсиз ҳисоб-китоблар билан боғиқ тўлов ҳужжатлари "Ўзбекистон Республикасида нақд пулсиз ҳисоб-китоблар тўғрисидаги низом" ҳамда нақд пул билан боғиқ операциялари бўйича тўлов ҳужжатлари "Тижорат банкларида касса ишини ташкил этиш, инкассация ва қимматликларни ташишга доир йўриқнома"да белгиланган бланка шаклларидаги реквизитлар бўйича тўлиқ ва тўғри тўлдириб, расмийлаштирилган бўлиши шарт.

Банк кассасидан нақд пул олиш учун фойдаланиладиган нақд пул чеклари бир хил рангли сиѐҳли èки шарикли ручка билан қўлда тўлдирилган бўлиши шарт. ҳужжатнинг тўлдирилмаган қисмларга иккита параллел чизиқ тортилиши лозим. Ҳисобварақ эгасининг номи, унинг ҳисобварағи рақами ва банк номи чекларда ҳамда эълонларда бурчак штамплар билан кўрсатилиши мумкин. Банкда бериладиган нақд пул ҳужжатларида сўз билан èзиладиган сумма сатрнинг бошидан катта ҳарф билан бошланиши шарт. "Сумма рақам

билан" ҳамда "Сумма сўз билан" рек визитларидаги суммадан олдин ва кейин қолган бўш жойларга учлари диагонал чизиқ билан бирлаштирилган икки параллел чизиқ тортиб қўйилади.

Нақд пул чекининг олд томонида албатта, нақд пул олиш учун корхона томонидан ишончнома берилган шахснинг исми, шарифи èзилади. ҳисобварақ эгаси нақд пул чекларининг орқа томонида харажатларнинг мақсадини кўрсатиши шарт, ушбу маълумотлар чек берувчининг имзолари билан тасдиқланади ва пул олувчининг паспорти èки унинг ўрнини босувчи ҳужжат маълумотлари кўрсатилади.

Бу маълумотлар олувчиларнинг ўзлари томонидан тўлдирилиши шарт. Нақд пул берилиши учун асос бўладиган пул чеклари ва чиқим касса ордерлари олувчиларнинг имзолари билан тасдиқланади.

Нақд пул чеки бўйича маблағ чекда шахси кўрсатилган шахсга тўланади. Чек бўйича пул олиш ҳуқуқи бошқа шахсга топширилиши ман этилади. Иккинчи имзо ҳуқуқи билан чекни имзолаган ташкилот бош бухгалтери èки бош бухгалтер вазифасини бажарувчи ходим номига èзилган чек бўйича пул тўланишига йўл қўйилмайди. Фақат ҳарбий қисмлар, ҳарбий ташкилотлар, марказлаштирилган бухгалтериялар хизматидан фойдаланмайдиган ўз-ўзини бошқариш органларининг, шунингдек пул олишига рухсат этиладиган бошқа шахс штатида бўлмаган ташкилотлар ҳисобварақларига доир чеклар бундан мустасно. Бу ҳолат ҳисобварақ эгаси имзолар намунаси варақчасида қайд этган тегишли èзув билан тасдиқланган бўлиши лозим.

Банк раҳбари, айрим ҳолларда, чек бўйича қисман пул тўлашга ва пул олувчи шахсга ушбу чек бўйича унга амалда берилган пул суммаси тўғрисида маълумотнома беришга рухсат этиши мумкин. Маълумотномага банк раҳбари ва бош бухгалтери имзолари қўйилиб, банк муҳри босилади. Пул олувчидан олинган пул суммаси тўғрисида чекнинг орқа томонига тилхат èздириб олинади. Ушбу чек бўйича бошқа нақд пул олишга рухсат

берилмайди ва унга қисман тўлангани ҳақидаги маълумотноманинг нусхаси илова қилиниб, шу куннинг касса ҳужжатларига қўшиб тикилади.

"Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг касса ижроси тўғрисидаги йўриқнома" га мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги, Ички ишлар вазирлиги, Миллий хавфсизлик хизмати, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги, Давлат божхона қўмитаси ва уларга қарашли муассасаларнинг тўлов топшириқномалари ва чекларида тўловлар мақсади кўрсатилиши талаб қилинмайди.

Банк операциясини ўтказиш учун асос бўладиган пул ҳисоб-китоб ҳужжатларида, уларни тўғри расмийлаштирганлиги ва текширилганлигини билдирувчи банк мансабдор шахсларининг имзолари бўлиши лозим. Бажарилган операцияларни исботловчи ҳужжатлар сифатида банкда сақланадиган ҳужжат нусхалари ҳамда ҳисобварақлардан олиниб, уларнинг эгаларига юбориладиган кўчирмаларга илова қилинадиган нусхалар ҳам ушбу банк ходимларининг имзолари билан расмийлиштирилади.

Пул ҳисоб-китоб ҳужжатларига имзо чекиш ҳуқуқи берилган мансабдор шахслар имзоларининг намуналари махсус бланкаларда берилади. Бу намуналар банк раҳбарининг имзо чекиш ҳуқуқини бериш тўғрисидаги фармойиши ҳисобланади, уларга банк раҳбари ва бош бухгалтери имзо чекади. Махсус бланкалар шакли банк томонидан мустақил белгиланади. Айрим бухгалтерия ходимлари бошқалари билан алмаштириладиган ҳолларда янги ходимлар имзоларининг намуналари алоҳида бланкаларда берилади. Банк мансабдор шахслари имзоларининг бекор қилинган ва ўзгартирилган намуналарини уларнинг устидан чизиш йўли билан ўчирилади. Белгиланган ҳолларда пул ҳисоб-китоб ҳужжатларига жўнатма калити ҳам қўшилиб, гербли муҳр ѐки банк кассасининг муҳри ѐхуд банк кечки кассаси аппарати қўядиган штамп босилади.

Пул ва қимматликларни қабул қилиш ҳамда бериш билан боғиқ ҳужжатлар, шу жумладан, пул ва қимматликлар қабул қилингани

тўғрисидаги квитанцияларда юқорида қайд этилган имзолардан ташқари пул ва қимматликларни қабул қилган ёки берган кассирнинг имзоси ҳам бўлиши шарт. Кирим касса ордерларига ҳамда пул ва қимматликларни қабул қилиш квитанцияларига имзо чекиш ҳуқуқи берилган касса ходимларининг фамилиялари, уларнинг имзо намуналари банк раҳбари томонидан чиқарилган махсус бланкаларда кўрсатилади.

Бош бухгалтер имзоларнинг тегишли намуналари ўз вақтида кассага, бухгалтерия ходимларига ва назоратчи ходимларга берилиб, бу ҳақда улардан тилхат олинишини таъминлаши шарт. Бундан ташқари, бош бухгалтер имзо чекиш ҳуқуқи бекор қилинган шахслар имзоларининг намуналаридан фойдаланувчи мансабдор шахслар қўлидаги рўйхатлардан ўз вақтида ўчирилишини ҳам кузатиб бориши шарт.

Банкнинг ички операциялари банк ходимлари томонидан норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талабларига мувофиқ ўрнатилган шаклларда расмийлаштириладиган ҳужжатлар бўйича амалга оширилади. Бунга, хусусан, мемориал ордерлар, кирим ва чиқим касса ордерлари, кўзда тутилмаган ҳолатлар ҳисобварақлари бўйича мемориал ордерлар, кредит бўлими ҳамда банкнинг алоҳида операциялари бўйича тайинланган мутасадди ходимининг фармойишлари ва бошқалар киради.

Банк тўловчи бўлиб иштирок этган ва мемориал ордерлар ишлатилган ҳолларда, улар банк раҳбарининг ва бош бухгалтернинг имзолари билан тасдиқланади, бошқа ҳолатларда мемориал ордерлар ушбу банк ҳисобварағини олиб борувчи бухгалтер ва бош бухгалтернинг имзоси билан тасдиқланади. Муддатида тўланмаган пул ҳисоб-китоб ҳужжатлари (2-картотекага кирим қилинган тўлов талабномалари, тўлов топшириқномалари ва инкассо топшириқномалари)ни қисман тўлаш мақсадида тузилган мемориал ордерларда операция мазмунини билдирадиган матн ўрнига унинг шартли белгиси - "1" ва "2" рақамлари ҳамда тўлов талабномаси ёки топшириқномасининг тегишли рақами ва сана кўрсатилиши шарт.

Банк тузган ҳужжатларда уларнинг рақамлари қайд этилади. эълонлар, шунингдек уларнинг квитанция рақамларининг тартиби банк бош бухгалтери томонидан белгиланади. Пул қабул қилинганлиги тўғрисида тўловчига квитанция бериладиган ҳолларда банк ходими пул қўювчига берилган квитанция рақамининг охирги уч рақамини эълонга èзиб қўяди. эълонлар компютер техникаси èрдамида тузилиши мумкин. Техник имконияти мавжуд бўлмаган банкларда эса эълонлар қўлда èзиб тўлдирилади. Бунда, нақд пул қабул қилингани тўғрисидаги квитанциялар фақат сиèҳли èки шарикли ручка билан қўлда тўлдирилиши шарт. Фақат бланкалар комплектига кирадиган, бир вақтнинг ўзида қора қоғоз билан тўлдириладиган квитанциялар бундан мустасно.

Банк томонидан берадиган квитанцияларда сўз билан èзиладиган сумма сатрнинг бошидан катта ҳарф билан бошланиши шарт. "Сумма рақам билан" реквизитидаги суммадан олдин ва кейин қолган бўш жойга икки параллел тўғри чизиқ тортиб қўйилади. Пул омборида сақланаèтган қимматликлар ва ҳужжатларни кирим қилиш ва ҳисобдан чиқаришга доир кирим-чиқим ордерларида якуний суммалар сўз билан қайта èзилади.

Кирим ва чиқим касса журналлари компютер техникаси èрдамида тузилади. Унда сана, мижознинг ҳисобварақ рақами, кирим ва чиқим ҳужжатининг рақами, ҳисобот рамзи ҳамда унинг суммаси кўрсатилиши лозим. Шунингдек, ушбу касса журналлари кирим ва чиқим ҳужжатларини дастлабки назоратдан ўтказган масъул ижрочи ва кассирнинг имзолари билан тасдиқланиши шарт.

Банк кунлик операциялар йиғмажилдига тикиш ва сақлаш учун чиқариладиган электрон тўлов ҳужжатларининг рўйхати ҳамда мижозлар томонидан тақдим қилинган пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл нусхалари банкнинг масъул ходимлари имзоси ва банк штампи билан тасдиқланади.[8]

---

[8] Абдувахидов Ф. Тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби./ Ўқув қўлланма. –Т.: ―ИҚТИСОД-МОЛИЯ‖, 2012 й. 282 бет. (27-28

2.3.Банкларда ҳужжатлар айланишини ташкил қилиш.

Бухгалтерия ҳисобининг юритилиши, бухгалтерия ишининг тўғри ташкил этилиши ва назоратнинг аниқ олиб борилиши банкнинг ўз вазифаларини тўғри бажаришини, мавжуд ва бўлғуси инвесторлар, кредиторлар, ҳукумат муассасалари, вазирликлар, идоралар, жамоатчилик ва бошқа манфаатдор фойдаланувчилар, шунингдек, банк раҳбарияти ва ходимлари учун банк фаолиятига ҳаққоний баҳо бериш имконини яратадиган аниқ ва фойдали ахборот олишни таъминлайди.

Банкларда бухгалтерия ҳисоби ишларини юритиш ва бухгалтерия аппаратини ташкил қилиш тамойиллари, мижозларга хизмат кўрсатиш ҳамда ҳужжатлар айланмасини йўлга қўйиш усуллари тўғрисида кўрсатмалар берилган, банк операциялари ҳисобини юритиш ва уларни назорат қилиш қоидалари ҳамда бажарилган банк операцияларининг қонунийлиги бўйича жавобгарлик белгиланган. Шунингдек, қуйидагиларни таъминлаш мақсад қилиб қўйилган:

- ҳисоб-китоб, касса, валюта, кредит ҳамда бошқа банк операцияларини тўғри бажариш ҳамда уларни бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида ўз вақтида ва аниқ акс эттириш;

- банк активлари, мажбуриятлари, даромадлари ва харажатлари ҳамда капитали ҳолати ва улардаги ўзгаришлар тўғрисида ишончли маълумотлар тўплаш;

- банкнинг молиявий ҳолати, молиявий ҳолатидаги ўзгаришлар ва молиявий натижалари тўғрисидаги ва банк раҳбарияти фаолиятига баҳо берувчи молиявий ҳисоботларни тузиш учун хизмат қилувчи ахборотлар тизимини яратиш;

бетлар).

- банк иш куни тартибига қатъий риоя қилиш, мижозларга тез ва аниқ хизмат кўрсатиш;
- ҳисоб-китоблардаги маблағлар айланишини тезлаштириш;
- банкдан чиқаѐтган ҳужжатларни тегишли тарзда расмийлаштириш ва бунинг натижасида улардан фойдаланишни осонлаштириш, шунингдек, бошқа банкларда ушбу ҳужжатлар билан операциялар бажарилишини ҳамда улар томонидан хизмат кўрсатувчи мижозларнинг операциялари ҳисобини юритишни белгиланган талабларга мувофиқлаштиришни ташкил этиш;
- банкдаги пул маблағлари, моддий қимматликлар, шунингдек, қатъий ҳисобда турувчи бланкалар камомади ѐки ортиқчалигига йўл қўймаслик ҳамда белгиланган тартибда уларнинг сақланишини ташкил этиш;
- операцияларнинг қонунийлиги ҳамда тўғрилигини доимий ички назорат ва аудитдан ўтказиш, уларнинг натижалари бўйича маълумотномалар тузиш ва расмийлаштириш имкониятини яратиш;
- замонавий компютер техникаси воситаларидан фойдаланган ҳолда банк операциялари ҳисобини дастурий амалга ошириш, ҳисоб ишларини юритиш ҳамда ҳисоботлар тузишда меҳнат ва маблағ сарфини қисқартириш.

Амалга оширилган операцияларни амалга ошириш, расмийлаштириш, ҳисобини юритиш ва назорат қилиш тўғрисидаги талаблари барча банклар учун мажбурийдир.

Банклар белгиланган асосий қоидалар доирасида ўзларининг иш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ички бухгалтерия ҳужжатлапини юритиш тартибини белгилашлари мумкин.

Банк ходимлари бухгалтерия ҳисобида акс эттирилган банк сирига оид маълумотларни Ўзбекистон Республикасининг "Банк сири тўғрисида"ги қонуни талабларига қатъий амал қилган ҳолда сир сақлашлари лозим.

Банкларда бухгалтерия операциялари 3 усулда: дастлабки назорат, жорий назорат ва якуний назоратдан ўтказилади.

Дастлабки назорат Фронт-офис ходимлари (агар, банк таркибий тузилмаси Фронт-офис ва Бек-офисга бўлинган бўлса) èки масъул ижрочи бухгалтер томонидан операцияларни бажармасдан олдин уларнинг самарадорлигини, банкнинг ички сиèсатига ҳамда амалдаги қонунчиликка мос эканлигини таъминлаш мақсадида амалга оширилади. Агар, операциялар хорижий валютада халқаро шартномалар асосида амалга оширилса, шартнома шартларига риоя қилиниши лозим.

Мижозлардан пул ҳисоб-китоб ҳужжатларини қабул қилишда, уларнинг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларида белгиланган шаклдаги бланкда èзилиб тўғри расмийлаштирилганлиги, барча реквизитлар тўлиқ ва тўғри тўлдирилганлиги, ушбу пул ҳисоб-китоб ҳужжатларида бўяш, чизиш ва тузатишга йўл қўйилмаганлиги, шу жумладан ҳисобварақни тасарруф этувчиларнинг имзолари ва муҳр изи тақдим этилган намуналарга мос келиши текширилади.

Агар, мижоз тақдим қилган пул ҳисоб-китоб ҳужжатларида белгиланган талабларга зид камчилик ва нуқсонлар аниқланса, тўлов ҳужжатлари мижозга ижрога қабул қилинмасдан қайтарилиши лозим. Суммаси, мижозлар номи ва уларнинг ҳисобварақлари рақами ўзгартирилган тўлов ҳужжатлари, ҳатто мижозлар томонидан ўзаро келишилган тартибда тузатиш киритилган бўлса ҳам ижро учун қабул қилинмайди.

Тўлов талабномалари сана банк қабул қилган санага мос тушадиган реестри бор бўлган ҳолатда инкассага қабул қилинади. Агарда банк

ҳисобварағи шартномасида бошқача тартиб кўзда тутилмаган бўлса, тўлов топшириқномаси банк томонидан мижознинг талаб қилиб олгунча депозит ҳисобварағида тўлов учун етарли маблағлар мавжуд бўлгандагина қабул қилинади. Бюджетга ва бюджетдан ташқари жамғармаларга тўловлар бўйича тақдим қилинган тўлов топшириқномалари мижознинг ҳисобварағида тўлов учун етарли маблағлар мавжуд бўлмаганда 2-сон картотекага кирим қилинади.

Тўлов топшириқномалари ва нақд пулни қўйиш учун фойдаланиладиган эълонларнинг сана уни банкка тақдим этилган сана билан бир хил бўлиши керак, акс ҳолда улар ижро учун қабул қилинмайди. Масъул ижрочи бухгалтер ѐки Фронт-офис ходими тўлов ҳужжати нусхаларини имзолашдан олдин, уларни солиштириб, ўзаро бир хиллигига ишонч ҳосил қилиши лозим. Шундан сўнг, ижро этиш сана кўрсатилган ҳолда масъул ходим имзоси билан тасдиқланган ва унга бириктирилган банк штампи қўйилган ҳужжатнинг охирги нусхаси мижозга қайтарилади. Ушбу нусха ҳужжатлар ижро учун қабул қилинганини тасдиқловчи тилхат вазифасини бажаради.

Нақд пулни беришда ишлатиладиган чеклар тўлдирилган кундан бошлаб, 10 календар кун давомида банк томонидан қабул қилинади. Масъул ходим қабул қилинган нақд пул чекининг санани, чекни топширган хўжалик субъектининг номини ва ҳисобварақ рақамини, олинадиган маблағнинг рақам ва сўз билан ѐзилган суммасини текширади, чекдаги имзолар ва муҳр изини ўзидаги имзо намуналари билан солиштиради. Шунингдек, нақд пул чекларини белгиланган тартибда расмийлаштирилганлигини текшириб чиқади.

Фронт-офис ходими ѐки масъул ижрочи бухгалтер мижозлардан қабул қилинган барча пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл нусхаларига асосан маълумотларни дастурга киритади ва тўлов ҳужжатларини имзолаб, электрон тўлов тизими орқали уларни жорий назоратдан ўтказиш учун Бек-офис ѐки назоратчи бухгалтерга юборади.

Бек-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер банк ички ҳужжат айланиш тартибига асосан Фронт-офис ѐки масъул ижрочи бухгалтердан келиб тушган пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл ва электрон нусхаларини қабул қилгандан кейин жорий назоратни амалга оширади.

Жорий назоратда дастлабки назоратдан ўтказилган тўлов ҳужжатларининг тўғри расмийлаштирилганлиги ва уларнинг электрон нусхаларининг тўғри расмийлаштирилганлиги қайтадан текширилади ҳамда улардаги имзолар ва муҳр изини ўзларида мавжуд имзолар ва муҳр изи намуналари билан солиштирилади. Тўлов ҳужжатларининг асл нусхасида Фронт-офис ходими ѐки масъул ижрочи бухгалтернинг имзолари ва штампи борлигини ҳамда уларни ўзида мавжуд бўлган имзо намуналарига мос келишини текширади. Шунингдек, Фронт-офис ходими ѐки масъул ижрочи бухгалтери пул ҳисоб-китоб ҳужжатларида бўяш, чизиш ва тузатишга йўл қўйилмаганлигига ишонч ҳосил қилиши лозим.

Бек-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер нақд пул чеки ва эълонномани ўрнатилган тартибда текшириб, уларни имзолаб Фронт-офис ходими ѐки масъул ижрочи бухгалтерга қайтаради. Бек-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер томонидан банкнинг ички молия-хўжалик операциялари бўйича келиб тушган тўлов ҳужжатларининг асл ва электрон нусхалари ҳамда ушбу операцияларни амалга ошириш учун асос бўлган банк тегишли бўлинмаларининг Хизмат фармойишларининг нусхалари тўғри расмийлаштирилганлиги, хато ва камчиликлар йўқлиги текширилади.

Пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл нусхалари ѐки уларнинг электрон файлида хато ва камчиликлар аниқланганда, Бек-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер тўлов ҳужжатининг асл нусхасига имзо чекмасдан уларнинг хато ва камчиликларини кўрсатган ҳолда Фронт-офис ѐки масъул ижрочи бухгалтерга ижросиз қайтаради.

Бек-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер томонидан жорий назорат натижалари ижобий бўлган тақдирда, у тўлов ҳужжатининг асл нусхасига

имзо чекади ва уни Бек-офис бошлиғига èки бош бухгалтерга тасдиқлаш учун жўнатади. Бек-офис бошлиғи èки бош бухгалтер белгиланган тартибда расмийлаштирилиб, дастлабки ва жорий назоратдан ўтган пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл ва электрон нусхаларини қабул қилиб олади ва ушбу тўлов ҳужжатларида қонунчилик ҳамда банкнинг ички сиèсатида ўрнатилган талабларга риоя қилиниши бўйича умумий назоратни амалга оширади.

Бек-офис бошлиғи èки Бош бухгалтер барча пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл ва электрон нусхаларига ўрнатилган тартибда имзо чекиб, тасдиқлайди ва бухгалтерия ўтказмаларини амалга оширади. Банк раҳбари буйруғи билан тўловларни тасдиқлаш бошқа банк ходимига топширилиши мумкин.

Банкларда амалиèт куни якунлангандан сўнг, кунлик операция ҳужжатлари ўрнатилган тартибда тикилиб ва расмийлаштирилиб якуний назоратдан ўтказиш учун якуний назорат хизмати ходимларига топширилади ва уларга электрон маълумотлар базасига кириш учун рухсат берилади.

Якуний назорат хизмати томонидан кейинги банк иш кунидан кечикмаган ҳолда электрон маълумотлар базасига кириб, банкда амалга оширилган барча операциялар Бош ва èрдамчи китоблардаги амал қилиб турган шахсий ҳисобварақларда тўғри акс эттирилганлигини пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл нусхалари билан солиштириб текширишдан ўтказилиши шарт. Текшириш натижалари дастурий баèннома билан расмийлаштирилиши ва кунлик йи?мажилдга тикилиши шарт.

Кунлик чоп этилиб, йиғмажилдга тикилган баланс маълумотлари билан унинг электрон баланс маълумотлари бир-бирига мос келмаган ҳолда, зудлик билан раҳбариятга маълумот берилади ва шу куннинг ўзида унинг сабаблари тўғрисида Бек-офис бошлиғи èки бош бухгалтер ва хавфсизлик ва ахборотни муҳофаза қилиш хизмати ходимлари иштирокида далолатнома тузилади.

2.4 Бухгалтерия ҳужжатларини сақлаш тартиби.

Банклар бухгалтерия ҳужжатларини бут сақланишини таъминлашлари шарт.

Бухгалтерия ҳужжатларини сақлаш юзасидан белгиланган тартибга риоя этилиши ҳамда бу ишлар тўғри ташкил қилиниши учун жавобгарлик банклар раҳбарлари ва бош бухгалтерлари зиммасига юклатилади. Раҳбар ва бош бухгалтер банк ходимларига йўл-йўриқлар кўрсатиши, ходимларга ҳужжатларни жавонлар ва бошқа омборларда сақлаш учун муайян жойларни ажратиб бериши ва бириктириб қўйиши, зарур ҳолларда ҳужжатларни бехатар жойларга олиб чиқиш тартиби ва навбатини белгилаши лозим.

Банкларда ҳар куни банк амалиѐти куни тугалланганидан кейин ахборотлар ўрнатилган тартибда архивланади.

Банк амалиѐт кунига тегишли бухгалтерия ҳужжатлари уларнинг сақлаш муддатлари бўйича алоҳида йиғмажилдларга тикилган ҳолда сақланади. Ҳужжатларни тайѐрлаш билан йиғмажилдларни расмийлаштириш вазифаси топширилган ходим шуғулланади.

Кунлик йиғмажилдга қуйидаги ҳужжатлар тикилади:

- банк мижозлари тўлов ҳужжатларининг ҳамда қисман амалга оширилган тўловларда, шунингдек банк мижозлар билан шартномада белгиланган ҳисоб-китоблар бўйича амалга оширилган тўловлар учун қўлланилган мемориал ордерларнинг биринчи нусхаси;

- Банк ҳисобварақларига масофадан хизмат кўрсатиш тизими бўйича амалга оширилган тўлов ҳужжатларининг рўйхати;

- банклараро ва филиалларараро тўловлар бўйича банк ҳисобварақларининг кредитланишига асос бўлган электрон тўлов ҳужжатларининг рўйхати;

- банкнинг ички ҳисобварақлари бўйича амалга оширилган операциялари учун асос бўлган мемориал ордерлар рўйхати;

- кўзда тутилмаган ҳолатлар ҳисобварақлари бўйича амалга оширилган операциялар учун асос бўлган мемориал ордерларнинг масъул ижрочилар бўйича тузилган рўйхати;

- кунлик баланс ҳисоботи ва ҳисобварақлар бўйича айланма ва қолдиқ суммалар;

- кунлик бухгалтерия журнали.

Ҳужжатлар рўйхати кунлик бухгалтерия журналининг тегишли қисмидан дастурий йўл билан олинади.

Касса ҳужжатлари "Тижорат банкларида касса ишини ташкил қилиш, инкассация ва қимматликларни ташишга доир йўриқнома" (2008 йил 27 июнь, рўйхат рақами 1831 - Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами 2008 йил, 26-27-сон, 258-модда) талаблари асосида касса ходимлари томонидан алоҳида йиғмажилдга тикилади. Кунлик бухгалтерия йиғмажилдига кирим ва чиқим касса журналлари ўрнатилган тартибда расмийлаштирилган ҳолда тикилади.

Қимматбаҳо металлар, чет эл валютаси билан боғлиқ операциялар ва бошқа банк ички хўжалик операцияларга доир, яъни асосий воситалар, банкнинг даромад ҳамда харажатлар операциялари бўйича ҳужжатларнинг сақлаш муддатлари турлича бўлганлиги учун улар алоҳида йиғмажилдларга жойланади.

Асосий воситалар ва турли даромад ҳамда харажатлар билан боғлиқ операциялар, банкнинг бошқа хўжалик операциялари бўйича ҳужжатлар йиғмажилдига тўлов ҳужжатлари билан бирга касса ҳисобварағи билан корреспонденциялашган ва касса ордерларини (тўловномалар, иш ҳақи тўлаш қайдномалари, аризалар ва бошқалар) тўлдиришда асос бўлган асл нусхадаги ҳужжатлар ҳам тикилади.

Тахланиб тикилган (брошюраланган) ҳужжатлар кунлик бухгалтерия журналидаги рўйхат билан солиштирилиб чиқилади ва уларнинг суммаси

айланмаларининг йиғма маълумотларини айланмалар якунлари билан (бунда айрим ҳисобварақларнинг айланмаларидан ташқари) таққосланади.

Бош бухгалтернинг хоҳишига кўра, ахборотни шахсий компьютерга киритиш учун тайѐрланган ҳужжатлар боғламлари шакллантирилиши мумкин. Бунда ҳужжатлар йиғмажилдига уларни дастурий йўл билан чиқарилган рўйхати (кунлик бухгалтерия журнали)нинг тегишли қисми билан жойлаштирилади.

Кўзда тутилмаган ҳолатлар ҳисобварақларига тегишли ҳужжатлар ҳам ҳисоблаб чиқилиб, уларнинг суммалари бухгалтерия журналларидаги маълумотлар билан ѐки айланмалар жамланма маълумотлари билан таққосланади.

Брошюраланган ҳужжатлар йиғмажилдининг муқоваси келтирилган шаклга мувофиқ расмийлаштирилади.

Тахланган ҳужжатларга шу ҳисобварақни юритувчи масъул ижрочи бухгалтерия ходими имзолаган кунлик бухгалтерия операциялари рўйхатининг тегишли қисми илова қилинади. Агар ҳужжатлар дасталанган бўлса, улар дасталарни масъул ижрочи бухгалтерлар қирқими бўйича кунлик бухгалтерия журналига қараб ҳисоблаб чиқилиши мумкин, бироқ бу ҳужжатларни тайѐрлаган ходим кун давомида ўтказилган бухгалтерия операцияларига доир барча ҳужжатларнинг шу дастада борлигига ишонч ҳосил қилиши керак.

Ҳужжатларни тайѐрлаш топширилган масъул ходим иловаси бор бўлган ҳужжатларда бу иловалар қанчалиги кўрсатилганини ва улар ҳақиқатан ҳам мавжудлигини синчиклаб текшириши лозим.

Якунланган кун ҳужжатлари кейинги банк иш кунидан кечиктирилмай, юқорида қайд этилган тартибда расмийлаштирилиши лозим. Расмийлаштириш тугалланмаган ҳужжатлар албатта металл шкафларда сақланиши лозим. Узоқ вақт сақланадиган, шунингдек банкнинг ички

операцияларга тааллуқли ҳужжатлари алоҳида йиғмажилдларга жойланиши керак.

Қоида бўйича бу ҳужжатлар ҳар куни тайѐрланади. Муқовада бухгалтерия ҳужжатлари сони ва умумий суммаси бўйича маълумотларни тайѐрлаган ходим, бош бухгалтер ѐки унинг ўринбосари имзолари билан тасдиқланади.

Операциялар ҳажми кам бўлган банкларда ўтган йилга тегишли бўлган узоқ муддат сақланадиган ҳужжатлар раҳбар хоҳишига кўра, йил якунлангандан сўнг шакллантирилиши мумкин. Бундай ҳолларда йил тугагунича бу ҳужжатлар йиғмажилдда тўплаб борилиши ва омборда ѐки металл шкафда бош бухгалтер жавобгарлиги остида сақланиши лозим.

Узоқ муддат сақланадиган ҳужжатлар тахланаѐтганда йиғмажилдда ҳар бир кун учун қистирма варақлар қўшилиши, уларда шу кун учун бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан таққосланган ҳар бир ҳисобварақ дебети ва кредити бўйича ҳужжатлар суммалари кўрсатилиши керак, йиғмажилд муқовасида эса бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан таққосланган ҳар бир ҳисобварақ дебети ва кредити бўйича ҳужжатларнинг умумий суммаси қайд этилади.

Бухгалтерия ва касса ҳужжатлари умумий йиғмажилдларига бош бухгалтер ѐки унинг ўринбосари имзолаган маълумотномалар жойланади. Бу маълумотномалар ҳар бир ҳисобварақ дебети, шунингдек алоҳида йиғмажилдларда сақланаѐтган ҳар бир "Кўзда тутилмаган ҳолатлар" ҳисобварағининг кирим ва чиқими бўйича ҳужжатлар суммалари тўғрисида тузилган бўлиши керак.

Ҳужжатларни сақлашга масъул ходим ҳужжатларнинг тўла ва бут сақланишини таъминлаши шарт. Улар бош бухгалтер, унинг ўринбосари ѐки бўлим бошлиғининг рухсатисиз бошқаларга ҳужжатларини кўриб чиқишларига йўл қўймасликлари лозим.

Банкларда ҳужжатларни архивлаш

Тижорат банкларида ҳужжатларни архивлаш Ўзбекистон республикаси Адлив вазирлиги томонидан 25.11.1999 йилда 841-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикаси банкларида архив ишларини юритиш тўғрисидаги қоида‖га кўра амалга оширилади.

Банкларда архив ишларини ҳамда иш юритишни амалга ошириш ва уни такомиллаштириш бўйича жавобгарлик банк раҳбарлари зиммасига юклатилади. Банк раҳбарларининг èзма буйруғига асосан жавобгарлик бош бухгалтер èки унинг ўринбосари зиммасига юклатилиши мумкин. Бу эса банк бошқарувчисини умумий жавобгарликдан озод этмайди.

Бухгалтерияда ўтказилган кирим ва чиқим ҳужжатлар, ҳар бир иш куни учун, дебетланган баланс ҳисобварақларининг номерлари ортиб бориши тартибида папкаларга тикилади. Бош бухгалтернинг хохшига кўра кирим-чиқим ҳужжатлари кредитланган ҳисобварақалар номерлари ортиб бориш тартибида, шунингдек ахборотни шахсий компютерга киритиш учун тайèрланган дасталар бўйича шакллантирилиши мумкин. Барча ҳужжатлар папкаларга (йиғмажилдлар) уларнинг ҳисоблаш тасмалари (ҳисоблаш машинада суммалари èзилган лента) билан биргаликда жойланади. Дебет èки кредит бўйича биттадан ортиқ ҳисобварақка таалуқли ҳужжатлар папканинг охирида, кутилмаган вазиятлар ҳисобварақалари бўйича ҳужжатлардан олдин тикилади. Баъзи операциялар бўйича ҳужжатлар, жумладан якка тартибда ссуда олувчилар бўйича юритиладиган ҳужжатлар, касса ҳужжатлари, аҳолининг омонатлари бўйича ҳужжатлар, қимматбаҳо металлар, чет эл валютаси билан операциялар ва банкнинг хўжалик операцияларига доир ҳужжатлар алоҳида папкаларга жойланади, чунки бу ҳужжатларнинг сақлаш муддатлари турлича белгиланган. Жузланган ҳужжатлар клавишли ҳисоблаш машиналарида ҳисоблаб чиқилади ва уларнинг суммаси айланмаларининг жамлама маълумотлардаги айланмаларнинг якуний суммалари билан таққосланади.

Иш юритиш якунланган жилдлар календар йили тугаганидан сўнг, доимий ва вақтинча сақлаш мақсадида уларни банк архивига "Идорага қарашли архивларнинг асосий қоидалари" ҳамда мазкур қоида талабларига мувофиқ расмийлаштирилади ва ҳисобдан чиқарилади.

Жилдларни расмийлаштириш банк ва унинг таркибий бўлинмалари иш юритиш хизмати ходимлари томонидан банк архиви услубий ѐрдами ва назорати остида амалга оширилади.

Сақлаш муддатига қараб йиғмажилдлар тўлиқ ѐки қисман расмийлаштирилади.

Доимий, вақтинча сақланадиган ва шахсий таркиб бўйича йиғмажилдлар тўлиқ расмийлаштирилади. Йиғмажилдларни тўлиқ расмийлаштириш қуйидагиларни кўзда тутади:

- йиғмажилдларни саралаш ва тикиш;

- Йиғмажилдлар варақларини рақамлаш;

- йиғмажилдларни тасдиқловчи ѐзувларни тузиш

- зарур ҳолларда йиғмажилд ҳужжатлари ички рўйхатини тузиш

- йиғмажилд муқоваси реквизитларига зарур аниқликларни киритиш (банк номини аниқлаштириш, йиғмажилд сарлавҳасида индекс ва санани кўрсатиш ва б.).

Омбор дафтарларида ҳисобга олинмайдиган кутилмаган вазиятлар ҳисобварақлари бўйича ордерлар саралаб олиниб, кирим-чиқим ҳужжатлари билан бирга жузланади ва дастлаб ҳар бир ҳисобварақнинг кирими, сўнгра чиқими бўйича кутилмаган вазиятлар бўйича ҳисобварақларининг ортиб бориши тартибда кирим-чиқим ҳужжатлардан кейин тикилади. Биттадан ортиқ ҳисобвақлари бўйича кирим-чиқим ордерлари барча ордерлардан кейин тикилади.

Кутилмаган вазиятлар ҳисобварақларига тегишли ҳужжатлар ҳам тикиб чиқилиб, уларнинг бухгалтерия журналларидаги маълумотлар билан èки айланмалар жамлама маълумот билан таққосланади.

Брошюра ҳолига келтирилган ҳужжатлар тикилган папка муқовасини устига(олд томонига) ҳужжатлар, бухгалтерия èзувларидан ўтказилган сана, сақлаш муддати, банк бўлимининг номи, кирим-чиқим ҳужжатларининг умумий суммаси кўрсатилади. Ҳужжатларни тайèрлаш топширилган ходим иловаси бор кирим-чиқим ордерларида бу иловалар қанча деб èзилган ва уларнинг ҳақиқатдан ҳам мавжудлигини синчиклаб текшириб чиқиши зарур.

Операциялар тугаган кун ҳужжатлари эртанги кундан кечиктирмай бошюра холига келтириши лозим. Бирор сабаб билан тикилмаган ҳужжатлар албатта сейфларда сақланиши шарт.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, баъзи узоқ вақт сақланадиган ҳужжатлар, шунингдек банк ичидаги операцияларга таалуқли ҳужжатлар алоҳида брошюраланади. Бундай ҳужжатларга қуйидаги операциялар бўйича расмийлаштириладиган ҳужжатлар киради.

- аҳоли ва ҳарбий хизматчилар омонотлари бўйича;

- қимматбаҳо металлар ва хорижий валюта билан бажариладиган, ҳамда хорижий валютадаги ҳисоб-китоб юзасидан операциялар бўйича;

- якка тартибда уй-жой қурилиши учун ссуда ва жисмоний шахсларга бошқа мақсадлар учун бериладиган ссудалар бўйича;

- банк асосий воситалари, кам баҳоли тез эскирувчи буюмлар, даромадлари ва ҳаражатларига оид ва банкнинг бошқа ички хўжалик операциялари бўйича.

Касса ҳужжатлари дастлабки икки гуруҳ ҳужжатлари сақланадиган папкаларга кирим-чиқим ҳужжатлари билан бирга кирим ва чиқим ордерлари ҳамда уларнинг барча иловалари, шунингдек бошқа банклардан

келган авизоларнинг асл нусхалари жойланади. Биринчи ва тўртинчи гурух ҳужжатлар папкасига эса касса ҳужжатларининг асл нушалари тикилади.

Бу ҳужжатлар қоида тариқасида ҳар кунлигиси ҳар куни алоҳида тайѐрланиб борилади. ҳужжатлар сони ва умумий суммаси муқовада уларни тайѐрлаган ходим, бош бухгалтер ѐки унинг муовини имзолари билан касса ҳужжатлар бўйича папкалар эса юқоридаги шахслар билан бирга кассирларнинг имзоси билан тасдиқланади.

Операциялари кам бўлган банкларда тугаган йилга тегишли узоқ муддат сақланадиган ҳужжатлар раҳбар хохшига кўра, йил тугаганидан кейин брошюралашига рухсат этилди. Бундай ҳолларда йил тугагунча бу ҳужжатлар папкаларда тўплаб борилиши ва омболарда ѐки темир шкафларда бош бухгалтер жавобгарлигида сақланиш лозим.

Ҳужжатларни сақлаш вазифаси топширилган ходимлар улар тўла ва бут сақланишини таъминлашлари шарт. Улар бош бухгалтер, унинг муовини ѐки бўлим бошлиғи рухсациз бошқа ходимларнинг ҳужжатларини кўриб чиқишларига йўл қўйишлари таъқиқланади.

Ҳужжатлар омборларда, темир жавон (сейф) ларда, қўриқланадиган хонадаги темиржавонларда сандиқ ѐки қутиларда сақланади. Омбор ѐки темир жавонларда қуйидаги ҳужжатлар сақланади;

- тугаган йил учун йиллик ҳисоботнинг тегишли имзолар билан расмийлаштирилган нусхаси ҳамда сўнгги тугаган ой учун ойлик баланс ва унинг барча иловалари;
- жорий ойнинг биринчи куни учун текширув қайдномалари
- охирги 1 йил (12 ой) учун касса ҳужжатлари;
- аҳоли омонатлари бўйича амалдаги шахсий ҳисобварақлар;

- жорий ой учун кирим-чиқим ҳужжатлари бино-иншоатлари, хўжалик инвентарлари, кам баҳолаш ва тез эскирувчи буюмлар ҳисоби юритиладиган бўйича дафтарлар.

Қўриқланадиган хонадаги темир жавон ва қутиларда омонатлар бўйича шахсий ҳисобварақлардан ташқари амалдаги шахсий ҳисобварақлар картотекалари, операциялар дафтарлари, имзолар намуналари қўйилган карточкалар, иш ҳақи тўлаш учун берилган маблағлар ҳисоби юритиладиган карточкалар, фоизларни қўйиш қайдномалари, амал қилиб турган ҳамда архивдаги пенсия варақаларининг ҳамда бир мартали пенсия èки бошқа нафақа тўлаш тўғрисидаги топшириқномаларнинг картотекалари сақланади.

Бухгалтерия ҳисобига тегишли барча материаллар банкнинг архивига топширилгунга қадар операцион бўлимининг токчалар ва темир жавонлар билан жиҳозланган жорий архивда сақланиши шарт. Мазкур жорий архив ҳужжатларнинг бут сақланиши учун жавоб берадиган ходимнинг қўл остида бўлади. Омбордан бухгалтерия ва жорий архивда сақланаèтган ҳужжатларга доир маълумотлар касса ҳужжатлари бўйича жавобгар ходим èки жорий архивни бошқарувчи ходим хузурида, бош бухгалтер èки унинг муовини имзоланган талабномалар асосида олинди. Маълумот олиш учун руҳсат этилган банк ходими кассир èки жорий архивни бошқарувчи ходим кузатувида ишлаши лозим.

Ҳужжатлар учун жавобгар шахслар маълумот олишга руҳсат берилган ходимлар ҳужжатларга бирон-бир ўзгартириш ва тузатишлар киритмаслигини кузатиб туришлари шарт. Омбор ва жорий архивдан кирим-чиқим ҳужжатлари бош бухгалтернинг èзма рухсати бўйича берилади. Кун охирида ҳужжатлар қайтарилиши лозим. Ҳужжатнинг асл нусхаси олинаèтганда бу ҳақда икки нусхада далолатнома èки баèннома тузилиб, унга банк раҳбари èки унинг муовини, бош бухгалтер ва ҳужжатларни талаб қилган ташкилот вакили имзо чекади. Далолатномада қандай ҳужжат олинганлиги, у кимнинг талаби ва кимнинг рухсати билан олинаèтгани аниқ

кўрсатилади. Далолатноманинг иккинчи нусхаси ҳужжатни сўраган ташкилот вакилига топширилади.

Ҳужжатнинг олинган асл нусхаси банк бош бухгалтери тасдиқлаган нусха, далолатноманинг биринчи нусхаси ва ҳужжатни олиш ҳақидаги талабнома қўйилади. Бу талабнома асл ҳужжатни олган шахс имзоси ҳам бўлиши лозим. Шу билан бирга ҳужжат олингани тўғрисида бош бухгалтер шу ҳужжат брошюраланган муқова устига èзиб қўйиб, ўз имзосини қўяди.

Шу билан бирга Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2007 йил 2 июнда 1685-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикаси банкларида электрон архив ишларини юритиш тартиби тўғрисида йўриқнома‖ қабул қилинган. Мазкур Йўриқнома Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида"ги, "Банклар ва банк фаолияти тўғрисида"ги, "Архивлар тўғрисида"ги, "Ахборотлаштириш тўғрисида"ги, "Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида"ги, "Банк сири тўғрисида"ги, "Электрон тўловлар тўғрисида"ги, "Автоматлаштирилган банк тизимида ахборотни муҳофаза қилиш тўғрисида"ги ва "Электрон ҳужжат айланиши тўғрисида"ги қонунларига ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 30 октябрдаги 482-сон "Архив иши бўйича меъèрий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида"ги қарорига мувофиқ, тижорат банкларда ҳамда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Ахборотлаштириш Бош марказида (кейинги ўринларда - АБМ) электрон архив ишларини юритиш, архив ҳужжатларини сақлаш ва улардан фойдаланишнинг умумий тартибини белгилайди.

Электрон архив деганда банк фаолиятига тегишли электрон кўринишда бўлган ҳужжатлар, шу жумладан электрон тўлов тизими маълумотлари, электрон маълумотлари базаси, ЭҲМ дастурлари ва бошқа электрон ахборот

ташувчи воситаларга ѐзиб, белгиланган муддатга олиб қўйиш, сақлаш ва улардан фойдаланиш тушунилади.

Тижорат банклари бошқарувчилари ва АБМ директорлари буйруғига асосан электрон архив ишларини юритиш бўйича бўлим ташкил қилинади ѐки электрон архив ишларини юритиш бўйича масъул ходим (кейинги ўринларда - масъул ходим) тайинланади. Масъул ходим олий маълумотга эга бўлган, банк тизимида камида икки йил ишлаган бўлиши ва архивга олиш дастурлари ва ускуналаридан фойдаланишни мукаммал билиши керак. Тижорат банклари ва АБМ электрон архив ишларини юритиш учун махсус иш жойларига эга бўлиши ва улар техник қурилма-воситалар ҳамда дастурлар билан таъминланган бўлиши керак.

Архивга олинган электрон маълумотларнинг рўйхати қоғозда чоп этилади. электрон ахборот ташувчи воситаларнинг устига қуйидаги ѐзувлар ѐзилиши шарт:

а) сақловчи воситанинг шартли рақами;

б) ѐзувнинг бошланган санаси;

в) электрон архивнинг номи;

г) сақловчи воситага ѐзув ѐзиш тўхтатилган вақти;

д) сақланиш муддати.

Архив ишларини олиб борувчи бўлим фаолият кўрсатиш хусусиятларига кўра электрон архия ишларини юритиш тартибини мазкур Йўриқномага биноан ишлаб чиқишлари лозим.

Тижорат банклари бошқарувчилари, бош бухгалтерлари ва масъул ходим электрон архив маълумотларининг тўлиқлиги, тўғри архивлаштирилиши ҳамда ишончлилиги учун шахсан жавобгар ҳисобланади.

Электрон тўлов маълумотларининг базалари жойлашган Бош банкларида (филиалларида) қуйидаги электрон маълумотлар архивга олиниши лозим:

а) банк амалиѐти куни электрон маълумотларининг тўлиқ базаси;

б) муддати тугаган шифрлаш ва электрон рақамли имзо калитлари;

в) банк амалиѐти куни дастурлари ва бошқа алоҳида фойдаланилаѐтган дастурлар мажмуаси;

г) электрон тўлов ҳужжатларини қабул қилиш-узатиш жараѐни бўйича электрон журнал-баѐнномалари;

д) электрон почта орқали олинган ва узатилган ҳужжатлар;

е) банк бўлимлари томонидан шифрланган ва шифрланмаган кўринишдаги барча кирувчи ва чиқувчи электрон тўлов ҳужжатлари;

ж) тижорат банкининг ягона баланси;

з) тижорат банкларининг кредит ва бошқа банк операциялари борасидаги маълумотлари.

Тижорат банкларининг бошқарув тизимига оид маълумотлари ҳам электрон архивга олиниши шарт.

Электрон тўлов маълумотларининг базалари жойлашган тижорат банклари электрон архив маълумотларининг нусхаларини сақланиши учун камида иккита сақлаш жойлари ташкил этадилар:

а) биринчиси - тижорат банк биносида;

б) иккинчиси - тижорат банк биносидан ташқаридаги биноларда

Тижорат банклари ва АБМнинг банк сирини ташкил этувчи электрон архив маълумотларидан фойдаланиш Ўзбекистон Республикасининг "Банк сири тўғрисида"ги Қонунига мувофиқ амалга оширилади

Шундай қилиб, ушбу параграфда ҳужжатлар ва уларнинг турлари, ҳужжатларнинг айланиши, мижозларга хизмат кўрсатиши графиклари, ҳужжатларни сақлашга тайѐрлаш, уларни сақлаш банк томонидан бажариладиган операциялар бўйича банк ички назорати ҳамда турлари ҳақида фикр билдирдик

Қуйидаги ҳужжатлар сақланиши шарт:

Омборда ѐки металл шкафларда:

а) тугаган йил учун йиллик ҳисоботнинг тегишли имзолар билан расмийлаштирилган нусхаси ҳамда сўнгги тугаган ой учун ойлик баланс ва унинг барча иловалари;

б) жорий ойнинг биринчи куни учун текширув қайдномалари;

в) фуқаролар омонатлари бўйича амалдаги шахсий ҳисобварақлари;

г) охирги 12 ой учун касса ҳужжатлари;

д) жорий ой учун кирим-чиқим ҳужжатлари;

е) бинолар ва иншоотлар, хўжалик анжомлари, кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақлар бўйича дафтарлар.

Қўриқланадиган хонадаги металл шкафлар, сандиқлар ѐки қутиларда:

а) амалдаги шахсий ҳисобварақлар картотекалари (омонатлар бўйича шахсий ҳисобварақлардан ташқари), амалиѐт журналлари, китоблар, имзолар намуналари қўйилган карточкалар, иш ҳақи тўлаш учун берилган маблағлар ҳисобини юритиш карточкалари, фоизларни ҳисоблаш қайдномалари;

б) амал қилиб турган ва архивдаги пенсия варақларининг ҳамда бир марта пенсия ва нафақалар тўлаш тўғрисидаги топшириқномаларнинг картотекалари.

Мижозларнинг уларга ҳисобварақлар очиш тўғрисидаги аризалари барча зарур ҳужжатлар билан бирга ҳар бир мижоз бўйича тутиладиган алоҳида йиғмажидларда сақланиши лозим. Бундай йиғмажилдлардан ҳужжатларнинг чиқариб олинишига мутлақо йўл қўйилмайди.

Ушбу йиғмажилдга имзо ҳуқуқи ўзгаргани тўғрисидаги ѐзишмалар, ҳисобварақни тасарруф этиш ваколатини белгиловчи ҳужжатлар, ссуда ҳисобварақлари очиш тўғрисидаги мажбурият аризалари, шунингдек ҳисобварақлар очиш ҳақидаги фармойишларнинг нусхалари тикилади. Ҳар бир йиғмажилдга талаб қилиб олингунга қадар сақланадиган депозит ҳисобварағининг рақами қўйилади.

Ҳисобварақларни юридик расмийлаштириш билан боғлиқ ҳужжатларни сақлаш вазифаси бош бухгалтер ѐки унинг ўринбосари зиммасига юклатилади. Ушбу йиғмажилдлар қулфланадиган жавонларда сақланиши лозим. Амалдаги имзо намуналари амалиѐт бўлими ходимларининг қулфланадиган картотекаларида сақланиши лозим.

Ҳисобварақларни юридик расмийлаштириш билан боғлиқ ўз кучини йўқотган ҳужжатлар йиғмажилдда қолдирилади ва улар устига чизиқ тортилиб янги ҳужжатлар билан алмаштирилгани ѐзиб қўйилади. Имзолар намуналари қўйилган карточка алмаштирилаѐтганда ўз кучини йўқотган карточкалар нусхаларидан бири мижознинг юридик йиғмажилдига тикилади, қолганлари эса йўқ қилинади.

Бухгалтерия ҳисобига тегишли барча материаллар (ўтган ойлар учун бухгалтерия ҳужжатлари банк архивига топширилгунга қадар, бухгалтериянинг стеллажлар ва темир жавонлар билан жиҳозланган жорий архив ҳужжатлар бут сақланиши учун жавоб берадиган махсус ажратилган ходим қўл остида бўлади.

Агар омборда жой етмаса, айнан шу ходим бухгалтериядаги темир жавонларда сақланадиган ҳужжатларнинг дахлсизлигига жавоб беради.

Омборда ва жорий архивда сақланаётган бухгалтерия ҳужжатларига доир маълумотлар касса ҳужжатлари бўйича жавобгар ходим ҳузурида, бош бухгалтер ёки унинг ўринбосари (бўлим бошлиғи) имзолаган талабномалар асосида олинади. Маълумот олиш учун рухсат берилган банк ходими кассир ёки жорий архивни бошқарувчи ходим кузатувида ишлаши лозим. Ҳужжатлар учун жавобгар шахслар маълумот олишга рухсат берилган ходимлар томонидан ҳужжатларга бирор-бир тузатишлар ва ёзувлар киритилмаслигини кузатиб туришлари шарт.

Омбор ва жорий архивдан кирим-чиқим ҳужжатлари бош бухгалтернинг ёзма рухсати бўйича берилади. Кун охирида ҳужжатлар қайтарилиши шарт.

Архив ҳужжатлари фақат қонун ҳужжатларининг талаблари асосида олинишига йўл қўйилади.

Ҳужжатнинг асл нусхаси олинаётганда бу ҳақда икки нусхада далолатнома ёки баённома тузилиб унга банк раҳбари ёхуд унинг ўринбосари, бош бухгалтер ва ҳужжатни талаб қилган ташкилот вакили имзо чекади. Далолатнома ёки баённомада айнан қандай ҳужжат олинаётгани, унинг кимнинг талабига ва рухсатига кўра олинаётгани аниқ кўрсатилиши керак. Далолатнома ёки баённоманинг иккинчи нусхаси юқорида қайд этилган вакилга топширилади. Ҳужжатнинг олинган асл нусхаси ўрнига бош бухгалтер тасдиқлаган нусха ҳамда далолатнома ёки баённоманинг биринчи нусхаси ва ҳужжатни олиш хусусидаги талабнома қўйилади. Бу талабномада асл ҳужжатни олган шахс имзоси ҳам бўлиши лозим. Ҳужжат олингани тўғрисида бош бухгалтер шу ҳужжат турган йиғмажилд муқовасига ёзиб, имзо чекади.

Бир йилнинг турли саналарига тегишли кирим-чиқим ҳужжатлари бир вақтнинг ўзида олинаётган ҳолларда бу ҳужжатларнинг барчаси учун битта далолатнома ёки баённома тузилиб, унга шу ҳужжатлар рўйхати киритилади.

2.5 Ички банк назорати, унинг турлари ва аҳамияти.

Ички назорат маълум ѐки аниқ вақт мобайнида амал қилиниши лозим бўлган тартиб ѐки қоида бўлмасдан, балки у банкнинг барча бўғинларида кунлик банк операцияларнинг бошланишидан тортиб тугагунга қадар доимий юритиладиган банк фаолиятининг ажралмас қисмидир.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2008 йил 11 июлда 1834-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикаси банкларида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва бухгалтерия ишларини ташкил қилиш тартиби тўғрисида‖ги йўриқномада ички назорат турлари бўйича қуйидагилар келтирилган.

Ички назорат ўз навбатида дастлабки назорат, жорий назорат ва якуний назоратга бўлинади.

Бухгалтерия операцияларини дастлабки назоратдан ўтказиш

Дастлабки назорат Фронт-офис ходимлари (агар, банк таркибий тузилмаси Фронт-офис ва Бэк-офисга бўлинган бўлса) ѐки масъул ижрочи бухгалтер (агар, бухгалтерия аппарати бир бутун яхлит бўлган тақдирда) томонидан операцияларни бажармасдан олдин уларнинг самарадорлигини, банкнинг ички сиѐсатига ҳамда амалдаги қонунчиликка мос эканлигини таъминлаш мақсадида амалга оширилади. Агар, операциялар хорижий валютада халқаро шартномалар асосида амалга оширилса, шартнома шартларига риоя қилиниши лозим.

Мижозлардан пул ҳисоб-китоб ҳужжатларини қабул қилишда, уларнинг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларида белгиланган шаклдаги бланкда ѐзилиб тўғри расмийлаштирилганлиги, барча реквизитлар тўлиқ ва тўғри тўлдирилганлиги, ушбу пул ҳисоб-китоб ҳужжатларида бўяш, чизиш ва тузатишга йўл қўйилмаганлиги, шу жумладан ҳисобварақни тасарруф

этувчиларнинг имзолари ва муҳр изи тақдим этилган намуналарга мос келиши текширилади.

Агар, мижоз тақдим қилган пул ҳисоб-китоб ҳужжатларида белгиланган талабларга зид камчилик ва нуқсонлар аниқланса, тўлов ҳужжатлари мижозга ижрога қабул қилинмасдан қайтарилиши лозим. Суммаси, мижозлар номи ва уларнинг ҳисобварақлари рақами ўзгартирилган тўлов ҳужжатлари, ҳатто мижозлар томонидан ўзаро келишилган тартибда тузатиш киритилган бўлса ҳам ижро учун қабул қилинмайди.

Тўлов талабномалари санаси банк қабул қилган санага мос тушадиган реестри бор бўлган ҳолатда инкассага қабул қилинади.

Агарда банк ҳисобварағи шартномасида бошқача тартиб кўзда тутилмаган бўлса, тўлов топшириқномаси банк томонидан мижознинг талаб қилиб олгунча депозит ҳисобварағида тўлов учун етарли маблағлар мавжуд бўлгандагина қабул қилинади. Бюджетга ва бюджетдан ташқари жамғармаларга тўловлар бўйича тақдим қилинган тўлов топшириқномалари мижознинг ҳисобварағида тўлов учун етарли маблағлар мавжуд бўлмаганда 2-сон картотекага кирим қилинади.

Тўлов топшириқномалари ва нақд пулни қўйиш учун фойдаланиладиган эълонларнинг санаси у банкка тақдим этилган сана билан бир хил бўлиши керак, акс ҳолда улар ижро учун қабул қилинмайди (олдинги иш кунида "кечки" муҳри билан қабул қилинган тўлов ҳужжатлари бундан мустасно). Бюджет ва бюджетдан ташқари жамғармаларга тўловлар учун қабул қилинган тўлов топшириқномалари тўловчининг ҳисобварағида маблағлар етарли бўлмаган ҳолларда 2-сонли картотекага қабул қилинади.

Масъул ижрочи бухгалтер ѐки Фронт-офис ходими тўлов ҳужжати нусхаларини имзолашдан олдин, уларни солиштириб, ўзаро бир хиллигига ишонч ҳосил қилиши лозим. Шундан сўнг, ижро этиш санаси кўрсатилган ҳолда масъул ходим имзоси билан тасдиқланган ва унга бириктирилган банк

штампи қўйилган ҳужжатнинг охирги нусхаси мижозга қайтарилади. Ушбу нусха ҳужжатлар ижро учун қабул қилинганини тасдиқловчи тилхат вазифасини бажаради.

Нақд пулни беришда ишлатиладиган чеклар тўлдирилган кундан бошлаб (тўлдирилган кунни ҳисобга олган ва ҳужжатда кўрсатилган сана тўғриланмаган ҳолда) 10 календарь кун давомида банк томонидан қабул қилинади.

Нақд пул чекларини қабул қилишда масъул ижрочи бухгалтер нақд пул чеки билан иш ҳақидан бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий бадалларни, Касаба уюшмаларига ихтиѐрий бадалларни, жисмоний шахсларнинг даромад солиғи ҳамда жамғариб бориладиган шахсий пенсия ҳисобварақларига мажбурий бадалларини ўтказиш бўйича хўжалик юритувчи субъект раҳбари ҳамда бухгалтерия ҳисоби ва молиявий бошқариш вазифаларини амалга оширувчи шахс томонидан имзоланган ва думалоқ муҳр билан тасдиқланган реестр илова қилинган тўлов топшириқномалари тақдим этилмаган ҳолларда нақд пул чеклари банклар томонидан ижрога қабул қилинмайди.

Мижознинг банкдан нақд пул олиш учун ишончнома берилган вакили нақд пул чекини масъул ижрочи бухгалтерга (Фронт-офис ва Бэк-офисга бўлинмаган банкларда) ѐки Фронт-офиснинг ушбу мижозга хизмат кўрсатувчи ходимига тақдим этади. Масъул ижрочи бухгалтер ѐки Фронт-офис ходими нақд пул чекини қуйидаги реквизитлари билан унинг тўғрилигини текширади:

нақд пул чеки санаси муддатининг ўтмаганлиги;

нақд пул чекининг рақамини имзо намуналари ва муҳр изи қўйилган варақчадаги рақам билан мослиги;

мижознинг номи, унинг ҳисобварағи рақами, нақд пул чеки билан олинадиган маблағнинг рақам ва сўз билан ѐзилган суммалари, нақд пул

чекида қўйилган имзо ва муҳрнинг банкдаги имзолар ва муҳр намуналарига мос келиши, шунингдек вакилнинг шахсини тасдиқловчи ҳужжатидаги маълумотларнинг нақд пул чекида қайд этилган маълумотларга тўғри келиши;

мижознинг депозит ҳисобварағидаги маблағларининг нақд пул чек билан олиниши лозим бўлган маблағдан кам эмаслиги.

Фронт-офиснинг ушбу мижозга хизмат кўрсатувчи ходими ѐки масъул ижрочи бухгалтер (Фронт-офис ва Бэк-офисга бўлинмаган банкларда), текшириш амалларини бажариб, эътироз бўлмаганидан сўнг, нақд пул чекининг орқа томонига тегишли касса рамзи рақами ва санани кўрсатган ҳолда имзолаб, нақд пул чекини Бэк-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтерга (Фронт-офис ва Бэк-офисга бўлинмаган банкларда) беради. Нақд пул чекининг назорат маркасини мижозга қайтаради.

Фронт-офис ходими ѐки масъул ижрочи бухгалтер мижозлардан қабул қилинган барча пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл нусхаларига асосан маълумотларни дастурга киритади ва тўлов ҳужжатларини имзолаб, электрон тўлов тизими орқали уларни жорий назоратдан ўтказиш учун Бэк-офис ѐки назоратчи бухгалтерга юборади.

Бухгалтерия операцияларини жорий назоратдан ўтказиш

Бэк-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер банк ички ҳужжат айланиш тартибига асосан Фронт-офис ѐки масъул ижрочи бухгалтердан келиб тушган пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл ва электрон нусхаларини қабул қилгандан кейин жорий назоратни амалга оширади.

Жорий назоратда дастлабки назоратдан ўтказилган тўлов ҳужжатларининг тўғри расмийлаштирилганлиги ва уларнинг электрон нусхаларининг тўғри расмийлаштирилганлиги қайтадан текширилади ҳамда улардаги имзолар ва муҳр изини ўзларида мавжуд имзолар ва муҳр изи намуналари билан солиштирилади.

Тўлов ҳужжатларининг асл нусхасида Фронт-офис ходими ѐки масъул ижрочи бухгалтернинг имзолари ва штампи борлигини ҳамда уларни ўзида мавжуд бўлган имзо намуналарига мос келишини текширади. Шунингдек, Фронт-офис ходими ѐки масъул ижрочи бухгалтери пул ҳисоб-китоб ҳужжатларида бўяш, чизиш ва тузатишга йўл қўйилмаганлигига ишонч ҳосил қилиши лозим.

Бэк-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер нақд пул чеки ва эълонномани ўрнатилган тартибда текшириб, уларни имзолаб Фронт-офис ходими ѐки масъул ижрочи бухгалтерга қайтаради.

Бэк-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер томонидан банкнинг ички молия-ҳўжалик операциялари бўйича келиб тушган тўлов ҳужжатларининг асл ва электрон нусхалари ҳамда ушбу операцияларни амалга ошириш учун асос бўлган банк тегишли бўлинмаларининг Хизмат фармойишларининг нусхалари тўғри расмийлаштирилганлиги, хато ва камчиликлар йўқлиги текширилади.

Пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл нусхалари ѐки уларнинг электрон файлида хато ва камчиликлар аниқланганда, Бэк-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер тўлов ҳужжатининг асл нусхасига имзо чекмасдан уларнинг хато ва камчиликларини кўрсатган ҳолда Фронт-офис ѐки масъул ижрочи бухгалтерга ижросиз қайтаради.

Бэк-офис ходими ѐки назоратчи бухгалтер томонидан жорий назорат натижалари ижобий бўлган тақдирда, у тўлов ҳужжатининг асл нусхасига имзо чекади ва уни Бэк-офис бошлиғига ѐки бош бухгалтерга тасдиқлаш учун жўнатади.

Бэк-офис бошлиғи ѐки бош бухгалтер белгиланган тартибда расмийлаштирилиб, дастлабки ва жорий назоратдан ўтган пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл ва электрон нусхаларини қабул қилиб олади ва ушбу

тўлов ҳужжатларида қонунчилик ҳамда банкнинг ички сиѐсатида ўрнатилган талабларга риоя қилиниши бўйича умумий назоратни амалга оширади.

Бэк-офис бошлиғи ѐки Бош бухгалтер барча пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл ва электрон нусхаларига ўрнатилган тартибда имзо чекиб, тасдиқлайди ва бухгалтерия ўтказмаларини амалга оширади. Банк раҳбари буйруғи билан тўловларни тасдиқлаш бошқа банк ходимига топширилиши мумкин.

Банк операцияларини якуний назоратдан ўтказиш

Банкларда амалиѐт куни якунлангандан сўнг, кунлик операция ҳужжатлари ўрнатилган тартибда тикилиб ва расмийлаштирилиб якуний назоратдан ўтказиш учун якуний назорат хизмати ходимларига топширилади ва уларга электрон маълумотлар базасига кириш учун рухсат берилади.

Якуний назорат хизмати томонидан кейинги банк иш кунидан кечикмаган ҳолда электрон маълумотлар базасига кириб, банкда амалга оширилган барча операциялар Бош ва ѐрдамчи китоблардаги амал қилиб турган шахсий ҳисобварақларда тўғри акс эттирилганлигини пул ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл нусхалари билан солиштириб текширишдан ўтказилиши шарт. Текшириш натижалари дастурий баѐннома билан расмийлаштирилиши ва кунлик йиғмажилдга тикилиши шарт.

Кунлик чоп этилиб, йиғмажилдга тикилган баланс маълумотлари билан унинг электрон баланс маълумотлари бир-бирига мос келмаган ҳолда, зудлик билан раҳбариятга маълумот берилади ва шу куннинг ўзида унинг сабаблари тўғрисида Бэк-офис бошлиғи ѐки бош бухгалтер ва Хавфсизлик ва ахборотни муҳофаза қилиш хизмати ходимлари иштирокида далолатнома тузилади.

Бундан ташқари, якуний назорат ходим банк операцияларини бажариш учун асос бўлган барча ҳужжатларни талаб қилишга ва улар асосида операциялар қанчалик даражада тўғри ва мақсадга мувофиқ бажарилганлиги бўйича банк раҳбариятига хулоса бериши мумкин.

III-БОБ.БАНКЛАРДА СИНТЕТИК ВА АНАЛИТИК ҲИСОБ

3.1 Синтетик ва аналитик ҳисобларининг мазмуни.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва тижорат банклари бухгалтерия ҳисобининг ҳисобварақалар режалари Адлия вазирлигида 2004 йил 13 августда 773-17-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлари режаси‖га асосан юритилади.

Ҳисобварақлар режасининг умумий тавсифи

Тижорат банклари банк операцияларини амалга оширишда ва уларни бухгалтерия ҳисобида акс эттиришда Марказий банкнинг меъѐрий ҳужжатларига ва амалдаги қонунчиликка қатъий риоя қилишлари лозим.

Мазкур ҳисобварақлар режаси банк операцияларининг бухгалтерия ҳисобини акс эттириш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Ҳисобварақлар режаси банк операцияларининг ҳисобини юритиш, таҳлил қилиш, гуруҳлаш ва уларга доир ҳисоботларни тузишда қўлланадиган Бош китоб ҳисобварақларини рўйхатидан иборатдир.

Хатоларни тўғрилаш ва ҳисоб сиѐсатидаги ўзгаришлар бўйича тузатишлар киритишда, ҳисобварақларнинг таърифларида кўзда тутилмаган бўлса ҳам ҳисобварақларнинг дебет ва кредитлари бўйича тузатиш ўтказмалари беришга рухсат берилади.

Тижорат банкларининг ҳисобварақлар режаси бухгалтерия ҳисобининг кўп валютали тизимига асосланган бўлиб, чет эл валютасидаги операцияларнинг ҳисоби юритилиши мумкин бўлган барча ҳисобварақларда хорижий валютадаги операциялар ҳисобини акс эттириш имконини беради. Ҳар бир валюта тури бўйича синтетик ҳисобни юритиш учун алоҳида Бош китоб, аналитик ҳисобни юритиш учун эса Ёрдамчи китоблар очилади. Ҳар бир валюта бўйича Ёрдамчи китоблардаги суммалар йиғиндиси Бош

китобларнинг тегишли баланс ҳисобварақларидаги суммалар йиғиндисига мос келиши керак. Банк томонидан амалга ошириладиган ҳар бир операция тегишли валюта тури бўйича Бош ва Ёрдамчи китобларда рўйхатга олиниши керак. Ҳисобот санасида Бош китобларнинг хорижий валюталар бўйича жами суммалари миллий валютага ўтказилади ва ҳисобот даври давомида амалга оширилган барча операциялар бўйича банкнинг жамланма баланси тузилади.

Ҳисобварақларни кодлаштириш қуйидаги мақсаддар учун ишлаб чиқилган:

- ҳисобварақларнинг Бош ва Ёрдачи китобларда жойланишини енгиллаштириш;

- ҳисобварақларни бир тизимда таснифлаш ва гуруҳлашга ѐрдам бериш;

- ҳисоб жараѐнларини автоматлаштиришни енгиллаштириш;

- операциялар ѐзувини тезлаштириш.

АКТИВЛАР 2 ТУРГА БЎЛИНАДИ.

4-расм

10000 АКТИВЛАР

1. 10100-Кассадаги нақд пул ва бошқа тўлов ҳужжатлари

2. 10300-Банкнинг Ўзбекистон Республикаси Марказий Банкидаги (МБ) ҳисобварақлари
3. 10500-Банкнинг бошқа банклардаги ҳисобварақлари
4. 10700-Олди-сотди қимматли қоғозлари
5. 10800-Сотишга мўлжалланган қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар
6. 10900-Олди-сотдига мўлжалланган қимматбаҳо металлар, тошлар ва тангалар
7. 11100-Сотиб олинган дебиторлик қарзлари - Факторинг
8. 11300-Сотиб олинган векселлар
9. 11500-Мижозларнинг аккредитив ва/ёки траст ҳужжатлари билан кафолатланган тратталари бўйича мажбуриятлари
10. 11700-Банкнинг тўланмаган акцептлари бўйича мижозларнинг мажбуриятлари
11. 11800-РЕПО битимлари бўйича сотиб олинган қимматли қоғозлар
12. 11900-Марказий банкка берилган қисқа муддатли кредитлар
13. 12100-Бошқа банкларга берилган қисқа муддатли кредитлар
14. 12300-Ҳукуматга берилган қисқа муддатли кредитлар
15. 12400-Бюджет ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар
16. 12500-Жисмоний шахсларга берилган қисқа муддатли кредитлар
17. 12600-Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган қисқа муддатли кредитлар
18. 12700-Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган қисқа муддатли кредитлар

19. 12900-Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган қисқа муддатли кредитлар

20. 13000-Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар

21. 13100-Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар

22. 13200-Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган қисқа муддатли кредитлар

23. 13300-Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалигимаҳсулотларини етиштириш учун берилган қисқа муддатли кредитлар

24. 14300-Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалигимахсулотларини етиштириш учун берилган узоқ муддатли кредитлар

25. 14500-Бошқа банкларга берилган узоқ муддатли кредитлар

26. 14700-Ҳукуматга берилган узоқ муддатли кредитлар

27. 14800-Бюджет ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар

28. 14900-Жисмоний шахсларга берилган узоқ муддатли кредитлар

29. 15000-Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган узоқ муддатли кредитлар

30. 15100-Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган узоқ муддатли кредитлар

31. 15200-Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар

32. 15300-Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган узоқ муддатли кредитлар

33. 15400-Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган узоқ муддатли кредитлар

34. 15500-Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган узоқ муддатли кредитлар

35. 15600-Лизинг (Молиявий ижара)

36. 15700-Суд жараèнидаги кредитлар ва лизинг

37. 15800-Қарам хўжалик жамиятларига, қўшма корхоналарга ва шўъба хўжалик жамиятларига қилинган инвестициялар

38. 15900-Сўндириш муддатигача сақланадиган қарз қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар

39. 16100-Бош банк/филиаллардан олинадиган маблағлар

40. 16300-Активлар бўйича ҳисоб3ланган фоизлар

41. 16400-Ҳисобланган фоизсиз даромадлар

42.16500-Асосий воситалар

43. 16600-Номоддий активлар

44. 16700-Банкнинг бошқа хусусий мулклари

45. 16900-Ҳосилавий инструментларнинг ревальвацияси натижасида ўзлаштирилмаган фойда

46. 17100-Валюта савдоси ва валюта позициялари

47.17300-Транзит ҳисобварақлари

48. 17400-Мижозларнинг пластик карталаридан ҳисобдан чиқарилишилозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари

49. 17500-Ҳукумат ҳисобварақлари

50. 19900-Бошқа активлар

20000 МАЖБУРИЯТЛАР

1. 20200-Талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлар
2. 20400-Жамғарма депозитлар
3. 20600-Муддатли депозитлар
4. 20800-Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг ҳисобварақлари
5. 21000-Бошқа банкларнинг ҳисобварақлари
6. 21200-Бошқарув (менежер) чеклари
7. 21400-Банкнинг тўланмаган акцептлари
8. 21600-Олинган қисқа муддатли кредитлар
9. 22000-Олинган узоқ муддатли кредитлар
10. 22100-Лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятлар
11. 22200-Бош банк/филиалларга тўланадиган маблағлар
12. 22300-РЕПО битимлари бўйича сотилган қимматли қоғозлар
13. 22400-Тўланиши лозим бўлган ҳисобланган фоизлар
14. 22500-Ҳисобланган солиқлар
15. 22600-Мижозларнинг бошқа депозитлари
16. 22800-Ҳосилавий инструментлар бўйича ревальвация натижасида амалга ошмаган зарарлар ва бошқа муддати узайтирилган даромадлар
17. 23100-Мижозларнинг пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
18. 23200-Клиринг трансакциялари
19. 23400-Ҳукуматга тегишли даромад ва бошқа тушумлар ҳисобварақлари
20. 23500-Мижозларнинг пластик карталаридан келиб тушган тушум
21. 23600-Банк томонидан чиқарилган қимматли қоғозлар
22. 29800-Бошқа мажбуриятлар

30000 ХУСУСИЙ КАПИТАЛ

1. 30300-Устав капитали
2. 30600-Қўшимча капитал
3. 30900-Захира капитали

4. 31200-Тақсимланмаган фойда

40000 ДАРОМАДЛАР

1. 40200-МБдаги ҳисобварақлар бўйича фоизли даромадлар
2. 40400-Бошқа банклардаги ҳисобварақлар
3. 40600-Олди-сотди қимматли қоғозлар бўйича фоизли даромадлар
4. 40700-Сотишга мўлжалланган қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар бўйича фоизли даромадлар
5. 40800-Сотиб олинган векселлар бўйича фоизли даромадлар
6. 41000-Мижозларнинг мажбуриятлари бўйича ҳисобланган фоизлар
7. 41200-Банкнинг тўланмаган акцептлари юзасидан мижозлар мажбуриятлари бўйича фоизли даромадлар
8. 41400-МБга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
9. 41600-Бошқа банкларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
10. 41800-Ҳукуматга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар

11. 41900-Бюджет ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
12. 42000-Жисмоний шахсларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
13. 42100-Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
14. 42200-Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
15. 42300-Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
16. 42400-Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар

17. 42500-Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
18. 42600-Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
19. 43100-Республика корхоналарига берилган узоқ муддатли инвестиция кредитлари бўйича фоизли даромадлар
20. 43600-Бюджет ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
21. 43700-Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
22. 43900-Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
23. 44000-Бошқа банкларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
24. 44100-Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
25. 44200-Ҳукуматга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар

26. 44300-Жисмоний шахсларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
27. 44400-Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
28. 44500-Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
29. 44600-Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар
30. 44700-Суд жараènидаги кредитлар бўйича фоизли даромадлар
31. 44800-Сўндириш муддатигача сақланадиган қарз қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар бўйича фоизли даромадлар
32. 44900-Бошқа фоизли даромадлар

33. 45000-Қимматли қоғозлар билан амалга оширилган РЕПО битимлари бўйича фоизли даромадлар
34. 45100-Лизинг (молиявий ижара) бўйича фоизли даромадлар
35. 45200-Фоизсиз даромадлар
36. 45400-Хорижий валютадаги фойда
37. 45600-Тижорат операцияларидан олинган фойда
38. 45700-Қарам хўжалик жамиятларига, қўшма корхоналарга ва шўъба хўжалик жамиятларига қилинган инвестициялардан олинган фойда ва дивидендлар
39. 45800-Инвестициялардан олинган фойда ва дивидендлар
40. 45900-Бошқа фоизсиз даромадлар

50000 ХАРАЖАТЛАР

1. 50100-Талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлар бўйича фоизли харажатлар
2. 50600-Жамарма депозитлар бўйича фоизли харажатлар
3. 51100-Муддатли депозитлар бўйича фоизли харажатлар
4. 51600-МБнинг ҳисобварақлари бўйича фоизли харажатлар
5. 52100-Бошқа банкларнинг ҳисобварақлари бўйича фоизли харажатлар
6. 52600-Банкнинг тўланмаган акцептлари бўйича фоизли харажатлар
7. 53100-Қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли харажатлар
8. 54100-Узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли харажатлар
9. 54200-Чиқарилган қимматли қоғозлар бўйича фоизли харажатлар
10. 54300-Қимматли қоғозлар билан амалга оширилган РЕПО битимлари бўйича фоизли харажатлар
11. 54900-Бошқа фоизли харажатлар
12. 55100-Фоизсиз харажатлар
13. 55300-Хорижий валюталарда кўрилган зарарлар
14. 55600-Тижорат операцияларидан кўрилган зарарлар

15. 55700-Қарам хўжалик жамиятларига, қўшма корхоналарга ва шўъба хўжалик жамиятларига қилинган инвестициядан кўрилган зарарлар
16. 55800-Инвестициялардан кўрилган зарарлар
17. 55900-Бошқа фоизсиз харажатлар
18. 56100-Банк хизматчиларининг иш ҳақи ва улар учун қилинган бошқа харажатлар
19. 56200-Ижара ва таъминот харажатлари
20. 56300-Хизмат сафари ва транспорт харажатлари
21. 56400-Маъмурий харажатлар
22. 56500-Репрезентация ва хайрия
23. 56600-Эскириш харажатлари
24. 56700-Суғурта, солиқ ва бошқа харажатлар
25. 56800-Кўрилиши мумкин бўлган зарарларни баҳолаш
26. 56900-Фойда солиғини баҳолаш

3.2 Аналитик ҳисоб (ѐрдамчи китоб) ва унинг тавсифи

Банк томонидан амалга ошириладиган бирламчи операцияларнинг ҳисоби дастлаб шахсий ҳисобварақларда (карточкалар, китоблар, журналларда) акс эттирилади.

Шахсий ҳисобварақларга ѐзувлар фақат тегишлича расмийлаштирилган бошланғич ҳужжатлари асосида киритилади. Шахсий ҳисобварақ қуйидаги реквизитлардан иборат:

- шахсий ҳисобварақнинг номи;
- чиқиш шаклининг рақами;
- шахсий ҳисобварақни чоп этиш тартиб рақами (яъни компьютер қўйган рақам);
- шахсий ҳисобварақни тузган банк коди ва номи;
- шахсий ҳисобварақнинг рақами ва унинг номи;

- ҳисобвараққа хизмат кўрсатувчи бухгалтернинг рақами, унинг фамилияси, исми, отасининг исми;
- ишлов бериш санаси;
- ҳисобварақдаги сўнгги ҳаракат санаси;
- кун бошидаги қолдиқ суммаси;
- кун охиридаги қолдиқ суммаси;
- бухгалтерия ѐзувларининг тартиби бўйича рақами;
- ҳужжат тури;
- ҳужжат рақами;
- ҳужжат тури (тоифаси);
- вакил банкнинг коди;
- дебет бўйича айланмалар суммаси;
- кредит бўйича айланмалар суммаси;
- дебет бўйича айланманинг умумий суммаси;
- кредит бўйича айланманинг умумий суммаси.

Шахсий ҳисобварақларда амалга ошириладиган операцияларда фойдаланиладиган тўлов ҳужжатларининг тури мазкур шартли рақам белгиларга (шифрлар) мувофиқ аниқланади.

Мижозларнинг шахсий ҳисобварақлари бошланғич ҳужжатлар асосида дастурий йўл билан тайѐрланади. Мижозга бериш учун шахсий ҳисобварақдан кўчирма бир нусхада чоп этилади ва у мижознинг ҳисобварағидан амалга оширилган операцияларни банк томонидан тасдиқловчи ҳужжат бўлиб хизмат қилади. Ушбу кўчирма мижоз билан келишилган тартибда унга тақдим қилинади.

Шахсий ҳисобварақлардан кўчирмалар компьютер ѐрдамида тайѐрланганлиги учун, улар мижозларга берилаѐтганда имзолар ва банк штамплари билан расмийлаштирилмайди.

Банклар учун шахсий ҳисобварақлар тўғрисидаги маълумотлар зарур бўлган ҳолларда Автоматлаштирилган банк тизими ахборотлар омборхонасида сақланаѐтган маълумотлардан фойдаланилади.

Ҳисобварақнинг кредити бўйича ўтказилган суммалар юзасидан, шахсий ҳисобварақлардан кўчирмаларга ҳисобварақ бўйича ѐзувлар киритишга асос бўлган ҳужжатларнинг электрон нусхалари илова қилинади.

Бир банк хизмат кўрсатувчи мижозлар ўртасидаги тўлов топшириқномаси асосида амалга оширилган тўловлар бўйича пул олувчига тўлов топшириқномасининг иккинчи нусхаси, эълоннома асосида топширилган нақд пул кириминиг тасдиғи сифатида ордер иловаларга қўшилади.

Кўчирмаларга илова қилинадиган ҳужжатларга штамп, шунингдек ҳужжат шахсий ҳисобварақ бўйича ўтказилган сана календарь штемпели босилиши керак (агар бу сана ҳужжат ѐзилган санага мос келмаса). Штамп фақат кўчирманинг асосий иловасига қўйилади. Асосий иловада қайд этилган операцияларнинг мундарижаси ва умумий суммасини тушунтирувчи ҳамда талқин этувчи қўшимча ҳужжатларга штамп қўйилмайди.

Мижозлар ҳисобварақларидан кўчирмаларига илова қилинадиган, пули тўланган ҳисоб-китоб ҳужжатларининг ишлов беришнинг дастлабки босқичидаѐқ, банк штампи ѐки муҳри босиладиган иккинчи нусхалари, шунингдек кирим-касса операцияларига доир ҳужжатлар юқорида айтилган штамп билан тасдиқланмайди.

Кўчирмалар мазкур ҳисобварақ бўйича биринчи ѐки иккинчи имзо ҳуқуқига эга бўлган шахсларга ѐки уларнинг ишончнома тақдим этган вакилларига тилхат билан берилади. Бундай ишончномалар белгиланган

тартибда расмийлаштирилган бўлиши лозим. Мижоз обуна қутилари орқали ариза топширганда эса, кўчирмалар тилхатсиз берилади.

Банк мижозлар ҳисобварақлари аҳволи тўғрисида ѐзма маълумотларни учинчи шахсларга Ўзбекистон Республикасининг "Банк сири тўғрисида"ги Қонунида белгиланган тартибда берилади.

Мижоз шахсий ҳисобварақдан кўчирмани йўқотиб қўйган тақдирда, унинг дубликати мижоз аризасига кўра банк раҳбари ѐки унинг ўринбосари берадиган ѐзма рухсатнома асосидагина мижозга берилиши мумкин. Мижоз ўз аризасида кўчирма йўқолиши сабабларини кўрсатиши, аризага корхона раҳбари ва бош бухгалтери имзоси қўйилган бўлиши шарт. Дубликатнинг сарварағига қуйидагилар ѐзилади: "20__ йил "___" _____даги кўчирма дубликати".

Шахсий ҳисобварақлардан кўчирмалар дубликатлари маълумотлар омборхонасидан чиқариб берилади. Кўчирма дубликати мижоз вакилига берилаѐтганида ундан аризага тилхат ѐздириб олинади.

Шундай қилиб, тижорат банкларида аналитик ҳисоб юритишда ѐрдамчи китоб, яъни, маблағлар ва моддий бойликлар бўйича ҳисоб-китобларнинг ҳар бир тури юзасидан алоҳида маълумотлар олиш имкониятларини ўрганиш мумкин. Бу ўз навбатида, банкларда бухгалтерия ҳисоби объектлари бўйича маълумотларининг объективлигини ва уларни тегишли ҳужжатларда расмийлаштиришнинг мукаммаллигини таъминлашга кенг шароитлар яратади.

3.3 Синтетик ҳисоб (бош китоб) ва унинг тавсифи.

Ёрдамчи китобдаги маълумотлар Бош китобда жамланади. Бош китоб маълумотлари асосида қуйидагилар тузилади:

баланс ҳисобварақларининг кунлик қолдиқ суммалари - кунлик баланс;

баланс ҳисобварақлари бўйича айланмалар ва кун бошига ва охирига қолдиқ суммалари - айланма-қолдиқ суммалари қайдномаси;

ойлик, чораклик ва йиллик айланма-қолдиқ суммалари қайдномалари.

Бош бухгалтернинг хоҳишига кўра, эмиссия-касса операциялари, хорижий операциялар, шунингдек "Кўзда тутилмаган ҳолатлар" ҳисобварақлари бўйича жамланма карточкалар юритилиши мумкин.

Касса журналлари дастурий йўл билан касса кирими ва чиқими бўйича алоҳида икки нусхада тузилади ҳамда баланс ҳисобварақлари ва бутун журнал бўйича якунлар чиқарилади. Якунлар касса билан таққосланган сўнг, биринчи нусхалар Ёрдамчи китоб маълумотларини Бош китоб маълумотлари билан таққослаш, шунингдек кирим-чиқим ҳужжатларини таққослаш ва йиғмажилдга тикиш ҳамда ҳар куни компьютерда архивациялаш учун жавоб берадиган ходимга берилади.

Ҳар куни дастурий йўл билан ҳисобварақлар айланмалари ва қолдиқлари тўғрисидаги жамланма маълумотлар олинади. Уларда баланс ҳисобварақларининг рақамлари, ҳисобварақлар номлари, ҳар бир ҳисобварақ бўйича кун бошига қолдиқ суммаси, дебет ва кредит айланмалари ҳамда кун охирига қолдиқ суммаси кўрсатилади.

3.4 Бош ва ердамчи китобларни текшириш.

Шахсий ҳисобварақлардаги ѐзувларни шу ҳисобварақларни юритиш топширилган бухгалтерия ходимлари назорат қиладилар. Бунда шахсий ҳисобварақлардаги барча ѐзувлар банкнинг ваколатли ходимлари назоратидан ўтган ва операциялар расмийлаштирилаѐтганида улар имзолаган тегишли ҳужжатларга мослиги, тегишли реквизитлар ва ҳужжатларнинг суммалари шахсий ҳисобварақларга тўғри ўтказилганлиги текширилади.

Шахсий ҳисобварақлар айланмалардаги ҳар бир дебет ва кредит бўйича ѐзувлар суммаларини банкнинг ўзи расмийлаштирган пул ҳисоб-китоб ҳужжатлари ва бошқа банклардан келган электрон тўлов ҳужжатларидаги суммалари билан бирма-бир солиштириш орқали текширилади.

Шахсий ҳисобварақлардаги кун бошидаги қолдиқ суммалари уларни ўтган кундаги шахсий ҳисобварақлар қайдномасининг кун охиридаги қолдиқлар суммалари билан солиштириш орқали текшириб чиқилади.

Шахсий ҳисобварақларнинг кун охиридаги қолдиқлари кундалик айланма-қолдиқ суммалар қайдномаси бўйича ҳамда қуйидагилар таққослаш йўли билан текширилади:

ҳисобварақ рақами, ҳисобварақ номи ва кун охиридаги қолдиқ (бу қолдиқ шахсий ҳисобварақлардаги қолдиқлар билан таққосланади).

Бош китобнинг назорат ҳисобварақларидаги маълумотлар Ёрдамчи китобдаги тегишли ҳисобварақларнинг якуний суммалари билан таққосланади. Агар дастлабки ѐзувларда хато бўлмаса, суммалар тенг чиқади.

Банклар кунлик бажарилган бухгалтерия ҳисоби маълумотлари асосида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан ўрнатилган шаклда кунлик баланс ҳисоботи тузади. Кунлик баланс ҳисоботи Бош банк томонидан бутун банк бўйича ягона қилиб тайѐрланади.

Бош банкнинг Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи департаменти (бошқармаси) томонидан ягона баланс ҳисоботини тузиш устидан мониторинг ўрнатилади.

Ягона баланс "Банк биносидан ташқарида жойлашган масъул ижрочи бухгалтер" қоидаси асосида шакллантирилади. Бунда, маълумотларни қайта ишловчи Бош сервер Бош банкда, филиалларда эса ягона локал ҳисоблаш тармоғига уланган бухгалтер, иқтисодчи, филиал раҳбарияти ва бошқа ходимларнинг ишчи станциялари жойлашган бўлади.

Филиалларда барча пул ҳисоб-китоб ҳужжатлари (тўлов топшириқномаси, тўлов талабномаси, инкасса топшириқномаси, аккредитивга ариза, мемориал ордерлар, инкассо қилинган пул тушумларига илова рўйхати, эълоннома ва пул чеклари) асосида амалга оширилаётган операциялар махсус ўрнатилган белгилар сифатида Бош серверга автоматик узатилади ва шу заҳоти Бош серверда акс эттирилади.

Ҳар иш куни охирида Бош банкда кун давомида амалга оширилган операцияларнинг банклараро, филиалларараро ва ички банк операцияларига бўлинган ҳолдаги рўйхати тайёрланади. Бу операцияларнинг жамланма суммаси кун мобайнида амалга оширилган бутун банк операциялари суммасига тенг бўлиши лозим.

Бош банк Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг Ахборотлаштириш бош марказидан ЕНД файлни олгандан сўнг, кун ёпиш билан боғлиқ бўлган барча операцияларни бажаради ва шу заҳоти ўзининг филиалларига кун давомида амалга оширилган операциялар тўғрисида ЕНД файлга мос бўлган назорат файлини юборади.

Банк филиаллари ўрнатилган тартибда кунлик бухгалтерия ҳужжатларини йиғмажилдга тикишлари ва уларни баланс маълумотлари билан солиштиришлари лозим.

Ҳар бир ҳисобот шакли филиал раҳбари ва бош бухгалтери томонидан синчиклаб текширилади.

Бош банк раҳбарлари баланс бўлмаган, ҳисобда тартибга солинмаган тафовутлар чиққанда ва бир кун давомида мижозларга хизмат кўрсатилиши таъминланмаган ҳолларда бу камчиликларни бартараф этиш учун зарур барча чора-тадбирларни кўриши лозим.

Банк филиаллари раҳбарлари ва бош бухгалтерлари баланс чиқмаганлиги ҳақида белгиланган муддатда Бош банкка хабар қилмасалар, уларга нисбатан эгаллаб турган лавозимларидан озод қилишгача бўлган чоралар кўрилади.

Баланснинг тўғри тузилганлиги қуйидаги тартибда текширилади:

1. кунлик баланснинг актив ва пассивларнинг қолдиқлар бўйича якунлари тенглиги (актив ҳисобварақлари қолдиқларининг мажбуриятлар ҳисобварақлари қолдиқлари плюс капитал ҳисобварақлари қолдиқларига тенглиги);
2. "Кўзда тутилмаган ҳолатлар" ҳисобварақлари қолдиқлари якунининг тўғрилиги, шу ҳисобварақлар билан уларга тегишли контр-ҳисобварақлар қолдиқларининг ўзаро тенглиги;
3. актив ҳисобварақларда кредит қолдиқ (контр-актив ҳисобварақлардан ташқари), пассив ҳисобварақларда дебет қолдиқ (контр-пассив ҳисобварақлардан ташқари) бўлмаслиги;
4. актив ҳисобварақларга очилган контр-актив ҳисобварақлар қолдиғи шу актив ҳисобварақ қолдиғидан ортиқ бўлмаслиги, пассив ҳисобварақларга очилган контр-пассив ҳисобварақлар қолдиғи шу пассив ҳисобварақ қолдиғидан ортиқ бўлмаслиги;

5. Бош банкда очилган 16100 ва 22200-ҳисобварақлари қолдиқлари ҳамда улар бўйича очилган иккинчи тартибли мос ҳисобварақларнинг қолдиқлари ўзаро тенг бўлиши;

6. асосий воситалар, даромадлар ва харажатлар ҳамда банк капитали ҳисоби фақат миллий валютада юритилишини таъминлаш ва баланснинг резидент ва норезидент устунларини шунга мос равишда тўлдирилганлиги.

Баланснинг тўғрилигига ишонч ҳосил қилгандан сўнг кунлик бухгалтерия ҳисоботи сифатида бир нусха баланс (Бош банкда бутун банк бўйича, филиаллар эса ўз филиаллари бўйича) чоп этилади.

Банкнинг ягона кунлик баланси банк раҳбари ва Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи департаменти директори (бошқарма бошлиғи) томонидан имзоланиши лозим.

Филиаллар баланси филиал бошқарувчиси ва унинг бош бухгалтери томонидан, касса операциялари бўйича ҳисоботларга улардан ташқари касса мудири ѐки масъул касса ходими имзо чекади.

Банклар баланси бошқа зарур маълумотлар билан биргаликда Марказий банкка тақдим қилиш учун Бош сервердан Ахборотлаш бошқарув тизими (бундан кейинги ўринларда АБТ деб юритилади)га узатилади.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг Бухгалтерия ҳисоби, ҳисоботи ва давлат бюджети касса ижроси департаменти тижорат банклари ва Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг ҳудудий Бош бошқармаларининг балансларини алоҳида жамлаб, сўнгра бутун республика банклари бўйича йиғма баланс тузади.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банк баланси Бухгалтерия ҳисоби, ҳисоботи ва давлат бюджети касса ижроси департаменти томонидан, тижорат банклари балансларини Кредит ташкилотлари фаолиятини лицензиялаш ва тартибга солиш департаменти томонидан таҳлил қилинади.

Таҳлил натижалари бўйича тижорат банкларига тегишли кўрсатмалар берилади.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг ваколатли департаментлари АБТ дан ўрнатилган тартибда баланс ва бошқа тегишли маълумотлар олиши мумкин.

3.5 Бухгалтерия ѐзувларидаги хатоларни тузатиш тартиби.

Кунлик баланс ҳисоботлари ва шахсий ҳисобварақларга қўлда бирон-бир тузатишлар қилинишига йўл қўйилмайди.

Суммаларни ўчириб ѐзиш ва тузатиш, шунингдек ўчирувчи суюқликлардан фойдаланиб, уларга тузатишлар киритиш қатъиян тақиқланади.

Банк иш куни якунланиб, баланс ҳисоботи тузилиб Ўзбекистон Республикаси Марказий банкига жўнатилганидан сўнг, хато ѐзувлар аниқланган ҳолларда, ушбу хато ѐзувлар киритилган ҳисобварақларга эртаси банк иш куни тескари бухгалтерия ѐзувлари киритиш (сторно бериш) йўли билан, тузатиш мемориал ордерлари асосида тўғриланиши лозим. Бундай ҳолларда ҳисобварақлардан суммалар мижозларнинг розилигисиз ҳисобдан чиқарилади. Бу ҳақда банк билан мижоз ўртасида тузилган шартномада кўрсатиб ўтилган бўлиши шарт.

Тузатиш ордерлари, агар мижозларга битта банк филиали хизмат кўрсатса тўрт нусхада тузилиши лозим. Уларнинг биринчи нусхаси ордер бўлиб хизмат қилади, иккинчи ва учинчи нусхалари мижозлар учун дебет ва кредит ѐзувлари бўйича билдиришномалар бўлиб ҳисобланади, тўртинчи нусха эса ордер китобчасида қолади. Бу китобча бош бухгалтер ѐки унинг ўринбосарида сақланиши лозим. Ордерларга бошқа ҳужжатлардан фарқланадиган тартиб рақамлари қўйилиши шарт.

Тузатиш ордери матнида қачон ва қайси ҳужжатда хато ѐзувга йўл қўйилгани кўрсатилиши керак. Агар унга мижоз аризаси сабаб бўлган бўлса, шу сабаб кўрсатилади. Бунда мемориал ордернинг тўртинчи нусхасининг орқа томонига кимнинг айби билан хатоликка йўл қўйилганлиги қайд этилади, ижрочининг, шунингдек нотўғри ѐзувни назоратдан ўтказган шахснинг лавозими ва фамилияси кўрсатилади. Тузатиш мемориал

ордерлари тузилишида асос бўлган аризалар китобга тикилган мемориал ордерлар билан бирга сақланиши лозим.

Суммаси кейинчалик тескари бухгалтерия ўтказмалари билан тузатилган шахсий ҳисобварақдаги хато ѐзув қаршисига албатта "Тўғриланган" белгиси қўйилиши, тўғрилаш киритилган сана ва тўғриланган мемориал ордерининг рақами кўрсатилиши шарт. Бу қайд тўғриланган мемориал ордерини имзолаган бош бухгалтер ѐки унинг ўринбосари (бўлим бошлиғи) имзоси билан тасдиқланади.

Бош бухгалтер тўғриланган мемориал ордерларнинг китобчада қолган нусхаларидан фойдаланиб, ходимларнинг ишидаги хатолар ҳисобини юритади ва ушбу хатолар сабабларини ўрганиб ишни яхшилаш чораларини кўради.

Банклараро ва филиаллараро электрон тўловлар бўйича хатоларни мемориал ордерлар билан тўғрилаш қатъиян ман этилади. Банклараро ва филиаллараро электрон тўловлар бўйича хатоларни тўғрилаш учун хатоликка йўл қўйган (ташаббускор) банк филиали, хато электрон тўлови жўнатилган (бенифициар) банкка "Лотус-Нотес" алоқа электрон почтаси орқали хато ўтказилган тўлов тўғрисидаги маълумотни кўрсатган ҳолда, хато юборилган тўлов ҳужжатини қайтариш тўғрисида илтимоснома хати жўнатади. Бу ҳолда, хато ўтказилган маблағни қайтарилмаслигидан қатъи назар, ташаббускор банк маблағни хатолик аниқланган кундан кейинги банк иш кунидан кечиктирмасдан "19997-Бошқа активлар" ҳисобварағи орқали олувчининг ҳисобварағига ўтказиши шарт.

IV. БОБ МИЖОЗЛАРГА ҲИСОБВАРАҚ ОЧИШ ТАРТИБИ.

4.1 Банкларида очил адиган банк ҳисобварақлари.

Тижорат банкларида счѐт очиш Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2009 йил 27 апрелда 1948-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида очиладиган банк ҳисобварақлари тўғрисида»ги йўриқномага асосан амалга оширилади.

5-расм.

банк ҳисобварағи - банк ҳисобварағи шартномасини тузиш орқали банк мижоз (ҳисобварақ эгаси) ҳисобварағига келиб тушган пул маблағларини қабул қилиш ва киритиб қўйиш, мижознинг ҳисобварағидаги тегишли маблағларни ўтказиш ва бериш ҳамда ҳисобварақ бўйича бошқа операцияларни амалга ошириш тўғрисидаги топшириқларни бажариш вазифасини ўз зиммасига олиши натижасида банк ва мижоз ўртасида вужудга келадиган муносабатларни амалга ошириш воситаси.

ссуда ҳисобварағи - белгиланган тартибда мижозларга берилган кредитларнинг ҳисоби юритиладиган ҳисобварақ;

1-жадвал

ССУДА ҲИСОБВАРАҒЛАРИ	
12400	Бюджет ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар
12500	Жисмоний шахсларга берилган қисқа муддатли кредитлар
12600	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган қисқа муддатли кредитлар
12700	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган қисқа муддатли кредитлар
12900	Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган қисқа муддатли кредитлар
13000	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар
13100	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар
13200	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган қисқа муддатли кредитлар
13300	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун берилган қисқа муддатли кредитлар
14300	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги махсулотларини етиштириш учун берилган узоқ муддатли кредитлар
14500	Бошқа банкларга берилган узоқ муддатли кредитлар
14700	ҳукуматга берилган узоқ муддатли кредитлар
14800	Бюджет ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар
14900	Жисмоний шахсларга берилган узоқ муддатли кредитлар
15000	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган узоқ муддатли кредитлар

15100	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган узоқ муддатли кредитлар
15200	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар
15300	Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган узоқ муддатли кредитлар
15400	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган узоқ муддатли кредитлар
15500	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган узоқ муддатли кредитлар

талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварағи - мижозларнинг биринчи талаби биланоқ бериладиган ѐки ундаги ўтказиб бериладиган маблағларнинг ҳисоби юритиладиган ҳисобварақ.

2-жадвал

20200	**ТАЛАБ ҚИЛИБ ОЛИНГУНЧА САҚЛАНАДИГАН ДЕПОЗИТЛАР**
20202	- Ҳукуматнинг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20203	- Республика қарамоғидаги бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20204	- Маҳаллий бюджет қарамоғидаги бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича талаб қилиб олингунча сақланадиган двпозитлари
20205	- Бюджетдан ташқари фондларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20206	- Жисмоний шахсларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган

	депозитлари
20207	- Республика йўл жамғармасининг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20208	- Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20210	- Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларининг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20212	- Нодавлат нотижорат ташкилотларининг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20214	- Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20216	- Банк бўлмаган молиявий муассасаларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20218	- Якка тартибдаги тадбиркорларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари
20296	- Бошқа мижозларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари

жамғарма депозит ҳисобварағи-бу мижозларнинг даврий бадаллари асосида шаклланиб, муайян мақсадни амалга ошириш учун жамғариладиган ва шу мақсад учун йўналтириладиган èхуд шартнома бекор қилиниши натижасида қайтариладиган маблағлар ҳисоби юритиладиган ҳисобварақ;

3-жадвал

20400	**ЖАМҒАРМА ДЕПОЗИТЛАР**
20402	- Ҳукуматнинг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича жамғарма депозитлари
20403	- Республика қарамоғидаги бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича жамғарма депозитлари
20404	- Маҳаллий бюджет қарамоғидаги бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича жамғарма депозитлари
20405	- Бюджетдан ташқари фондларнинг жамғарма депозитлари

20406	- Жисмоний шахсларнинг жамғарма депозитлари
20408	- Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларнинг жамғарма депозитлари
20410	- Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларининг жамғарма депозитлари
20412	- Нодавлат нотижорат ташкилотларининг жамғарма депозитлари
20414	- Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарнинг жамғарма депозитлари
20416	- Банк бўлмаган молиявий муассасаларнинг жамғарма депозитлари
20418	- Якка тартибдаги тадбиркорларнинг жамғарма депозитлари
20496	- Бошқа мижозларнинг жамғарма депозитлари

муддатли депозит ҳисобварағи - шартномада қатъий келишилган муддатга қўйилган мижозларнинг маблағлари ҳисоби юритиладиган ҳисобварақ;

4-жадвал

20600	**МУДДАТЛИ ДЕПОЗИТЛАР**
20602	- Ҳукуматнинг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича муддатли депозитлари
20603	- Республика қарамоғидаги бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича муддатли депозитлари
20604	- Маҳаллий бюджет қарамоғидаги бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари маблағлари бўйича муддатли депозитлари
20605	- Бюджетдан ташқари фондларнинг муддатли депозитлари
20606	- Жисмоний шахсларнинг муддатли депозитлари
20608	- Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларнинг муддатли депозитлари
20610	- Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларининг муддатли депозитлари

20612	- Нодавлат нотижорат ташкилотларининг муддатли депозитлари
20614	- Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарнинг муддатли депозитлари
20616	- Банк бўлмаган молиявий муассасаларнинг муддатли депозитлари
20618	- Якка тартибдаги тадбиркорларнинг муддатли депозитлари
20696	- Бошқа мижозларнинг муддатли депозитлари

д) бошқа депозит ҳисобварақлари.

5-жадвал

21000	**БОШҚА БАНКЛАРНИНГ ҲИСОБВАРАҚЛАРИ**
21002	- Бошқа банкларнинг вакиллик ҳисобварақлари - Востро
21006	- Банкнинг бошқа банклардаги вакиллик ҳисобварақлари - Ностро, овердрафт
21008	- Бошқа банкларнинг ҳисобварақлари - Нақд пуллар
21010	- Бошқа банкларнинг ҳисобварақлари - Депозитлар
21012	- Жисмоний шахсларнинг пластик карталаридан берилган нақд пул маблағлари бўйича бошқа банклардан олиниши лозим бўлган маблағлар
21014	- Пластик карталардан амалга оширилган тўловлар бўйича бошқа банклардан олиниши лозим бўлган маблағлар
21200	**БОШҚАРУВ (МЕНЕЖЕР) ЧЕКЛАРИ**
21202	- Бошқарув (менежер) чеклари
21400	**БАНКНИНГ ТЎЛАНМАГАН АКЦЕПТЛАРИ**
21402	- Банкнинг тўланмаган маҳаллий акцептлари
21406	- Банкнинг тўланмаган хорижий акцептлари
21600	**ОЛИНГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
21602	- Марказий банкдан олинган қисқа муддатли кредитлар
21604	- Молия вазирлиги ҳузуридаги Жамғармалардан олинган қисқа муддатли кредитлар
21605	- Бюджетдан ташқари фондлардан олинган қисқа муддатли кредитлар
21606	- Бошқа банклардан олинган қисқа муддатли кредитлар
21610	- Ҳукуматдан олинган қисқа муддатли кредитлар

21624	- Банк бўлмаган молиявий муассасалардан олинган қисқа муддатли кредитлар
21696	- Бошқа кредиторлардан олинган қисқа муддатли кредитлар
22000	**ОЛИНГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
22002	- Марказий банкдан олинган узоқ муддатли кредитлар
22004	- Молия вазирлиги ҳузуридаги Жамғармалардан олинган узоқ муддатли кредитлар
22005	- Бюджетдан ташқари фондлардан олинган узоқ муддатли кре-дитлар
22006	- Бошқа банклардан олинган узоқ муддатли кредитлар
22010	- Ҳукуматдан олинган узоқ муддатли кредитлар
22024	- Банк бўлмаган молиявий муассасалардан олинган узоқ муддатли кредитлар
22096	- Бошқа кредиторлардан олинган узоқ муддатли кредитлар
22100	**ЛИЗИНГ (МОЛИЯВИЙ ИЖАРА) БЎЙИЧА МАЖБУРИЯТЛАР**
22102	- Бошқа банклар олдидаги лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятлар
22104	- Бошқа лизинг берувчилар олдидаги лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятлар
22200	**БОШ БАНК/ФИЛИАЛЛАРГА ТЎЛАНАДИГАН МАБЛАҒЛАР**
22202	- Бош банк/филиалларга тўланадиган маблағлар Нақд пуллар
22203	- Бош банк/филиалларга тўланадиган маблағлар - Нақдсиз маблағлар
22204	- Бош банк/филиалларга филиаллар ва банкларарo ҳисоб-китоблар бўйича тўланадиган маблағлар
22205	- Бош банк/филиалларга тўланадиган маблағлар - Товар-моддий қимматликлар ва хизматлар
22206	- Чет элдаги Бош банк/филиалларга тўланадиган маблағлар
22208	- Бош банк/филиалларга филиаллар ва банкларарo ҳисоб-китоблар бўйича тўланадиган маблағлар - Овердрафт
22210	- Бош банк/филиалларга тўланадиган маблағлар - Флоат
22212	- Бош банк/филиалларга жисмоний шахсларнинг пластик карталаридан берилган нақд пул маблағлари бўйича тўланадиган маблағлар
22214	- Бош банк/филиалларга пластик карталардан амалга оширилган тўловлар бўйича тўланадиган маблағлар
22300	**РЕПО БИТИМЛАРИ БЎЙИЧА СОТИЛГАН ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР**
22302	- РЕПО битимлари бўйича МБга сотилган қимматли қоғозлар

22304	- РЕПО битимлари бўйича бошқа банкларга сотилган қимматли қоғозлар
22306	- РЕПО битимлари бўйича ҳукуматга сотилган қимматли қоғозлар
22308	- РЕПО битимлари бўйича жисмоний шахсларга сотилган қимматли қоғозлар
22310	- РЕПО битимлари бўйича якка тартибдаги тадбиркорларга сотилган қимматли қоғозлар
22312	- РЕПО битимлари бўйича чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга сотилган қимматли қоғозлар
22314	- РЕПО битимлари бўйича давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига сотилган қимматли қоғозлар
22316	- РЕПО битимлари бўйича хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга сотилган қимматли қоғозлар
22396	- РЕПО битимлари бўйича бошқа кредиторларга сотилган қимматли қоғозлар
22400	**ТЎЛАНИШИ ЛОЗИМ БЎЛГАН ҲИСОБЛАНГАН ФОИЗЛАР**
22402	- Талаб қилиб олунгунча сақланадиган депозитлар бўйича ҳисобланган фоизлар
22403	- Жамғарма депозитлар бўйича ҳисобланган фоизлар
22405	- Муддатли депозитлар бўйича ҳисобланган фоизлар
22406	- Марказий банк ҳисобварақлари бўйича ҳисобланган фоизлар
22407	- Бошқа банкларнинг ҳисобварақлари бўйича ҳисобланган фоизлар
22408	- Лизинг (молиявий ижара) бўйича ҳисобланган фоизлар
22409	- Бош банк/филиалдан олинган ресурслар бўйича ҳисобланган фоизлар
22410	- Олинган кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар
22412	- Бошқа мажбуриятлар бўйича ҳисобланган фоизлар
22414	- Чиқарилган қимматли қоғозлар бўйича ҳисобланган фоизлар
22476	Шартномага кўра тўлаш учун ҳисоблаб ѐзилган, бироқ муддатида тўланмаган фоизлар
22500	**ҲИСОБЛАНГАН СОЛИҚЛАР**
22502	- Ҳисобланган даромад(фойда) солиқлари
22504	- Ҳисобланган бошқа солиқлар
22506	- Тўлаш учун ушлаб қолинган солиқлар
22508	- Муддати узайтирилган солиқлар
22510	- Нафақа (пенсия) фонди билан ҳисоб-китоблар

22512	- Бандлик фонди ва бошқа фондлар билан ҳисоб-китоблар
22600	**МИЖОЗЛАРНИНГ БОШҚА ДЕПОЗИТЛАРИ**
22602	- Мижозларнинг аккредитивлар бўйича депозитлари
22604	- Мижозларнинг бошқа депозитлари - Жамғарма - Мақсадли
22606	- Мижозларнинг импорт билан боғлиқ тратта ваѐки траст ҳужжатлари билан кафолатланган аккредитивлар бўйича депозитлари
22608	- Мижозларнинг қимматли қоғозлар билан бўладиган операциялар бўйича маблағлари
22610	- Ўзбекистон почтаси" ОАЖ таркибий бўлинмалари томонидан тўланадиган пенсия ва нафақалар
22612	- Ўзбекистон почтаси" ОАЖ таркибий бўлинмалари томонидан амалга ошириладиган пул ўтказмалари ва даврий нашрларга обуна
22613	- Валюта бозорида конвертация қилиш учун мижозларнинг захираланган маблағлари
22614	- Мижозларнинг валюта бозорида конвертация қилинган маблағлари
22616	- Жисмоний шахсларнинг банк ҳисоб рақамларидаги масофадан туриб хизмат кўрсатиш тизими орқали бошқариладиган маблағлари
22617	- Пенсионерларнинг пластик карточкалари бўйича мажбуриятлар
22618	- Жисмоний шахсларнинг пластик карточкалари бўйича мажбуриятлар
22619	- Якка тартибдаги тадбиркорларнинг пластик карточкалари бўйича мажбуриятлар
22620	- Корпоратив пластик карточкалар бўйича мажбуриятлар
22622	- Юридик шахсларнинг ўз ваколатхоналари ва филиаллари таъминоти учун ажратган маблағлари
22624	- Айрим турдаги акцизли товарларни сотадиган юридик шахсларнинг мақсадли маблағлари
22626	- Корхона ва ташкилотларнинг мақсадли маблағлари
22628	- Фуқароларнинг шахсий жамғарма пенсия ҳисобварағидаги маблағлари
22630	- Маҳаллий бюджетдан молиялаштирилаѐтган, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан тайинланган ижтимоий нафақалар маблағлари
22696	- Бошқа депозит мажбуриятлари
22800	**ҲОСИЛАВИЙ ИНСТРУМЕНТЛАР БЎЙИЧА РЕВАЛЬВАЦИЯ НАТИЖАСИДА АМАЛГА ОШМАГАН ЗАРАРЛАР ВА БОШҚА МУДДАТИ УЗАЙТИРИЛГАН ДАРОМАДЛАР**
22802	- Форвард шартномаси бўйича ревальвация натижасида амалга ошмаган

	зарарлар
22806	- Опционлар бўйича ревальвация натижасида амалга ошмаган зарарлар
22810	- Фьючерслар бўйича ревальвация натижасида амалга ошмаган зарарлар
22811	- Своплар бўйича амалга ошмаган зарарлар
22812	- Келгуси давр фоизли даромадлари
22896	- Бошқа муддати узайтирилган даромадлар
23100	**МИЖОЗЛАРНИНГ ПЛАСТИК КАРТАЛАРИГА ЎТКАЗИЛИШИ ЛОЗИМ БЎЛГАН ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ БЎЙИЧА ТРАНЗИТ ҲИСОБВАРАҒЛАРИ**
23102	- Юридик шахсларнинг корпоратив пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23104	- Якка тартибдаги тадбиркорларнинг корпоратив пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23106	- Иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар, шунингдек пенсиялар, компенсациялар ва бошқа ижтимоий тўловлар бўйича хўжалик юритувчи субъектлар ходимларининг пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23108	- Иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар, шунингдек пенсиялар, компенсациялар ва бошқа ижтимоий тўловлар бўйича бюджет ташкилотлари ходимларининг пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23110	- Иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар, шунингдек пенсиялар, компенсациялар ва бошқа ижтимоий тўловлар бўйича Миллий хавфсизлик хизмати, Ички ишлар вазирлиги, Мудофаа вазирлиги, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги ва Давлат божхона қўмитаси ходимлари (контингент)нинг пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23112	- Ишламайдиган пенсионерларнинг пенсиялари бўйича жисмоний шахсларнинг пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23114	- Ижтимоий нафақалар, компенсациялар ва бошқа тўловлар бўйича жисмоний шахсларнинг пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23116	- Нақд пуллар бўйича жисмоний шахсларнинг пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23118	- Пластик карталар ва омонатлар ҳисобварақларидан жисмоний шахсларнинг пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23120	- Жисмоний шахсларнинг пластик карталарига нақд пулсиз ўтказилиши

	лозим бўлган бошқа пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23122	- Хорижий валюта сотиб олиш учун банк кассаларига нақд пулларни топширган жисмоний шахсларнинг пластик карталарига ўтказилиши лозим бўлган маблағлар бўйича транзит ҳисобварақлари
23200	**КЛИРИНГ ТРАНСАКЦИЯЛАРИ**
23202	- Клиринг трансакциялари
23204	- Бир марталик ўзаро ҳисоб-китоблар учун бюджет маблағлари
23206	- Аниқланиш жараѐнидаги трансакциялар
23208	- Молия вазирлиги фондлари билан бўладиган клиринг трансакциялари
23210	- Молия вазирлиги фондларидан қишлоқ хўжалик маҳсулотлари учун ажратилган мақсадли маблағлар
23212	- Молия вазирлиги Ғазначилиги маблағлари
23214	- Ғазначиликнинг ҳудудий бўлинмалари маблағлари
23216	- Қишлоқ хўжалиги техникаси билан таъминлашни рағбатлантириш Фонди маблағлари
23218	- Молия вазирлиги фондидан ажратилган мақсадли маблағлар
23220	- Молия вазирлиги фондидан олинган мақсадли маблағлар
23222	- Молия вазирлиги фондининг мақсадли маблағлари
23224	- Хўжалик юритувчи субъектлар ўртасидаги ўзаро бир марталик ҳисоб-китоблар учун бюджет маблағлари
23226	- Республика бюджетининг экспортчи-корхоналар билан бўладиган мақсадли ҳисоб-китоблар учун маблағлари
23228	- Республика бюджетининг пудратчи ташкилотлар билан бўладиган мақсадли ҳисоб-китоблар учун маблағлари
23400	**ҲУКУМАТГА ТЕГИШЛИ ДАРОМАД ВА БОШҚА ТУШУМЛАР ҲИСОБВАРАҚЛАРИ**
23402	- Республика бюджетининг маблағлари
23403	- Божхона тўловларн бўйича Республика бюджетининг даромадлари
23404	- Республика қарамоғидаги бюджет муассасаларининг маблағлари
23405	- Нобюджет ташкилотлар ва корхоналар учун республика бюджетидан ажратилган маблағлар
23406	- Ҳукумат кредитлари бўйича фоизли даромадлар
23407	- Ягона солиқ тўлови бўйича Республика бюджетининг даромадлари
23409	- Ер ва ягона ер солиқлари бўйича Республика бюджетининг даромадлари

23410	- Ҳукумат субсидиялари фонди
23411	- Давлат божлари, йиғимлар ва солиқ бўлмаган тўловлар, маъмурий ва молиявий санкцияларни тўлаш бўйича маблағлар
23416	- Махсус мақсадлар фонди
23422	- Капитал қўйилмаларни республика бюджетидан молиялаштириш
23424	- Капитал қўйилмаларни маҳаллий бюджетлардан молиялаштириш
23426	- Маҳаллий бюджет маблағлари - Туман/шаҳар
23427	- Нобюджет ташкилотлар ва корхоналарнинг туман/шаҳар бюджетидан ажратилган маблағлари
23430	- Маҳаллий бюджет маблағлари - Вилоят
23431	- Нобюджет ташкилотлар ва корхоналарнинг вилоят бюджетидан ажратилган маблағлари
23432	- Маҳаллий бюджет маблағлари - Қорақалпоғистон Республикаси
23433	- Нобюджет ташкилотлар ва корхоналарнинг Қорақалпоғистон Республикаси бюджетидан ажратилган маблағлари
23442	- Инвестиция дастурларини молиялаштириш учун давлат бюджетидан ва марказлашган кредитлар ҳисобидан ажратилган бўнак маблағлар
23500	**МИЖОЗЛАРНИНГ ПЛАСТИК КАРТАЛАРИДАН КЕЛИБ ТУШГАН ТУШУМ**
23502	- Инфокиоскалар орқали пластик карталардан келиб тушган тушум
23504	- Пластик карталардан берилган нақд пуллар бўйича жисмоний шахсларнинг пластик карталари ѐки омонатлар ҳисобварақларига ўтказилган пул маблағлари бўйича транзит ҳисобварағлари
23506	- Коммунал тўловлар бўйича хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳисобварақларига ўтказилиши лозим бўлган пластик карталардан келиб тушган тушум
23508	- Пулли хизматлар бўйича хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳисобварақларига ўтказилиши лозим бўлган пластик карталардан келиб тушган тушум
23510	- Савдо ташкилотларининг ҳисобварақларига ўтказилиши лозим бўлган пластик карталардан келиб тушган тушум
23514	- Қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа тўловлар бўйича олувчининг ҳисобварақларига ўтказилиши лозим бўлган пластик карталардан келиб тушган пул маблағлари
23516	- Хорижий валюта сотиб олиш учун жисмоний шахсларнинг пластик карталаридан ўтказилган пул маблағлари
23600	**БАНК ТОМОНИДАН ЧИҚАРИЛГАН ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР**

23602	- Чиқарилган облигациялар
23604	- Чиқарилган жамғарма сертификатлари
23606	- Чиқарилган депозит сертификатлари
23608	- Чиқарилган векселлар
23610	- Чиқарилган бошқа қимматли қоғозлар
23696	- Чиқарилган қимматли қоғозлар бўйича мукофот (премия)
23698	- Чиқарилган қимматли қоғозлар бўйича дисконт (контр-пассив)
29800	**БОШҚА МАЖБУРИЯТЛАР**
29801	- Мижозлар билан ҳисоб-китоблар
29802	- Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар
29803	- Банк ходимлари билан ҳисоб-китоблардаги тўланиши лозим бўлган маблағлар
29804	- Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари
29805	- Ижара (операцион ижара) бўйича тўланиши лозим бўлган маблағлар
29806	- Тўлаш учун ҳисобланган бошқа фоизсиз харажатлар
29808	- Лицензия бадаллари бўйича ҳисобланган маблағлар
29810	- Банкнинг масъул ходимларига берилган корпоратив пластик карталар бўйича ҳисобдан чиқарилиши лозим бўлган пул маблағлари
29814	- Мижозларнинг ҳисобварақларига кирим қилиниши лозим бўлган терминаллар орқали тушган тушумлар
29816	- Нақд пулларни қайта ҳисоблашда аниқланган ортиқчалар
29822	- Тўланиши лозим бўлган дивидендлар
29824	- Нақд пул маблағлари бўйича жисмоний шахсларнинг мақсадли ҳисоб-китоблари
29826	- Акцияпар учун обуна маблағини тўлаш - Хусусий калитални инвестиция қилиш
29830	- Акциялар учун обуна маблағини тўлаш бўйича депозитлар
29834	- Жисмоний шахсларнинг пул ўтказмалари бўйича мажбуриятлар
29840	- Молия вазирлигига ўтказиладиган талаб қилиб олинмаган депозитлар
29842	- Ҳаракатсиз депозит мажбуриятлари
29844	- Бошқа банкларнинг мижозлари билан нақд пулли ҳисоб-китоблар
29848	- Ижтимоий нафақалар тўловлари бўйича жисмоний шахслар билан ҳисоб-китоблар

29846 - Бошқа кредитлар - Талаб қилиб олинмаган қолдиқлар
29883 - "Уз-тўлов" тўлов тизимидаги тўланадиган маблағлар

29896 - Бошқа мажбуриятлар

Хўжалик юритувчи субъектнинг давлат рўйхатидан ўтганидан сўнг биринчи марта миллий валютада очган талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварағи унинг асосий талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварағи (бундан кейинги ўринларда асосий ҳисобварақ деб юритилади) ҳисобланади. Хўжалик юритувчи субъект асосий ҳисобварағини очгандан кейин миллий ва чет эл валютасида очадиган барча талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақлари унинг иккиламчи ҳисобварақлари ҳисобланади.

Иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловларни тўлаш юридик шахснинг асосий ҳисобварағидан Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Юридик ва жисмоний шахслар ўзларига ҳисоб-китоб ва касса хизматларини кўрсатиш учун банкларни мустақил равишда танлайдилар ҳамда бир ѐки бир неча банкларда миллий ва чет эл валютасидаги талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақлари, шунингдек, жамғарма, муддатли, ссуда ва бошқа депозит ҳисобварақларини очиш ҳуқуқига эгалар.

Улгуржи савдо корхоналари - ягона солиқ тўлови тўловчилари (улгуржи дорихона ташкилотлари, Улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирувчи ихтисослаштирилган улгуржи база-идоралар бундан мустасно) миллий валютадаги асосий ва иккиламчи ҳисобварақларини улар юридик шахс сифатида давлат рўйхатидан ўтган туман (шаҳар)даги тижорат банклари ва (ѐки) уларнинг филиалларида очадилар.

Мисол: Хусусий корхона ва ташкилотларнинг қуйидаги счѐтлари бўлиши мумкин:

6-расм

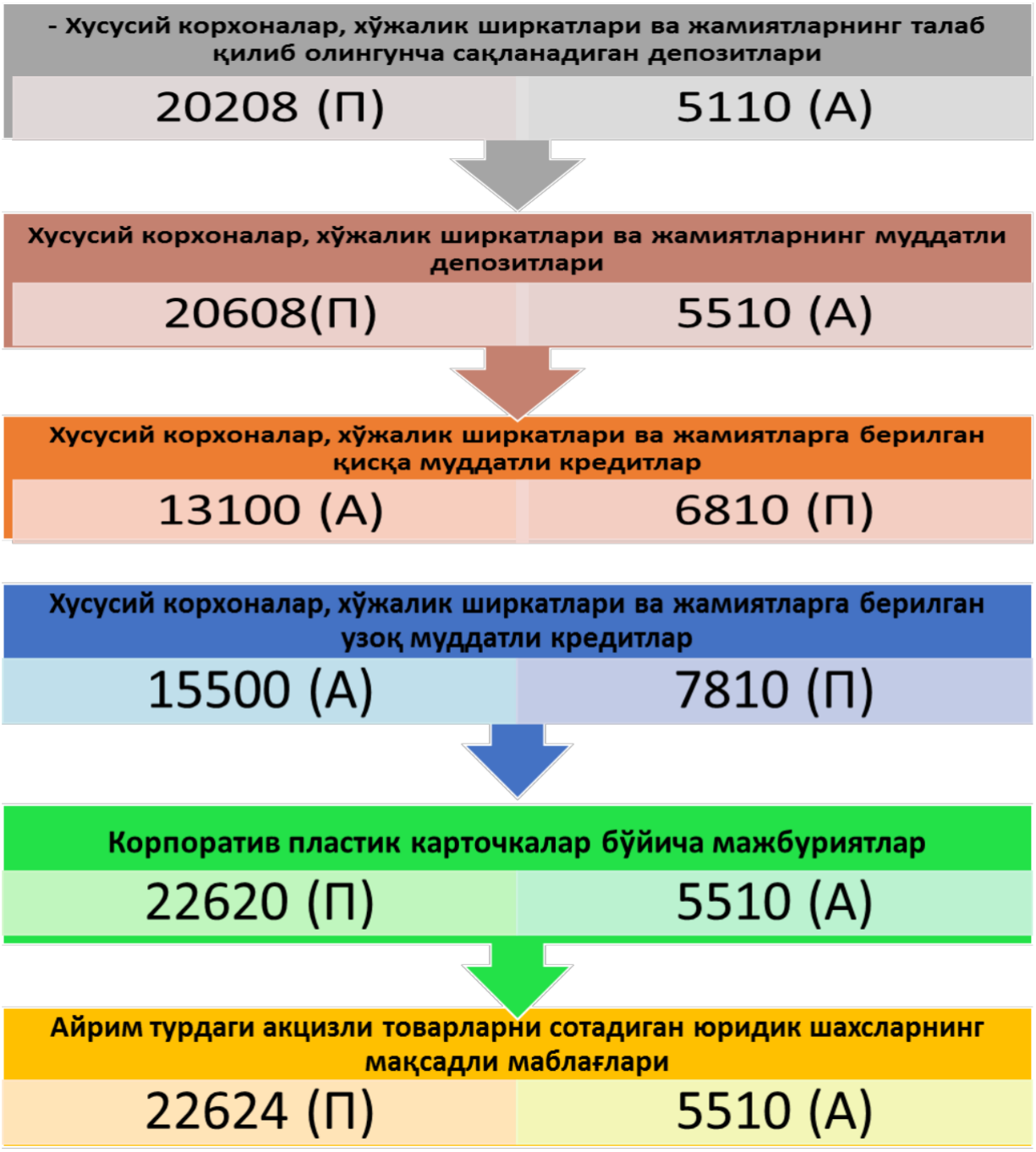

Бюджетдан маблағ олувчи муассасаларга Давлат бюджети ҳисобидан ажратиладиган маблағларни кирим қилиш ва бу маблағлардан фойдаланиш учун бюджет ҳисобварақлари, шунингдек ушбу муассасаларнинг бюджетдан ташқари маблағлари ҳисобини олиб бориш учун талаб қилиб олингунча, жамғарма ва муддатли депозит ҳисобварақлари очилади.

Мисол: Республика бюджети ташкилотиларнинг қуйидаги счѐтлари бўлиши мумкин:

7-расм

Марказлашган маблағлар ҳисобидан капитал қурилишни молиялаштириш учун ягона буюртмачига ҳар бир қурилиш объекти бўйича алоҳида иккиламчи талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақлар очилади.

Юридик шахслар ўз асосий ҳисобварағини очгандан кейин улар ҳисобга қўйилган давлат солиқ хизмати органини хабардор қилган ҳолда бошқа банкларда миллий ва чет эл валютасидаги иккиламчи талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақларини очиш ҳуқуқига эгадирлар.

Ўзбекистон Республикаси "Банк сири тўғрисида"ги Қонунининг 11-моддасига мувофиқ, банк сирини ташкил этувчи маълумотлар давлат солиқ хизмати органларига банк мижозига (вакилига) солиқ солиш масалаларига тааллуқли ҳолларда қонун ҳужжатларига мувофиқ тақдим этилади.

4.2 Банк ҳисобварақларини юритиш бўйича шартнома ва унинг мазмуни.

Мижозлар томонидан банк ҳисобварақлари очилаѐтганда, банк ҳисобварағи шартномаси (жисмоний шахсларнинг омонати бўйича банк омонати шартномаси) тузилади.

Банк ҳисобварағи шартномаси (жисмоний шахсларнинг омонати бўйича банк омонати шартномаси) бўйича юзага келадиган муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ва бошқа қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади.

Банк ҳисобварағи шартномасида банк мижознинг ҳисобварағига келиб тушаѐтган маблағларни ҳисобварақка кирим қилиш ва уни киритиб қўйиш, мижознинг ҳисобварақдаги маблағларни тасарруф этиш борасидаги топшириқларини ижро этиш шартлари, бу борадаги мижоз ҳамда банк ҳуқуқлари ва мажбуриятлари, банк хизматлари учун тўланиши лозим бўлган комиссиялар ҳамда бошқа шартлар белгилаб олинади.

Банк ҳисобварағи шартномасида мижозларнинг банк ҳисобварағига келиб тушган маблағларни киритиб қўйганлик учун (кредит айланмаси учун) воситачилик ҳақи ундириш борасида шарт белгиланиши тақиқланади.

Кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетига уларнинг ҳисобварақларидан солиқларни ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашда банклар хизматлари учун тўловлар ундирилмайди.

Мижозлар томонидан ҳисобварақлар очиш учун ҳужжатлар тақдим қилинган кундан сўнг, **банклар икки иш куни мобайнида,** агар қонун ҳужжатларида бошқача ҳоллар назарда тутилмаган бўлса, уларга ҳисобварақлар очишлари шарт.

Ҳисобварақлар очиш учун ҳужжатлар мижознинг имзо намуналари ва муҳр изи қўйилган варақчасида кўрсатилган ѐки мижознинг ишончномаси асосида вакил қилинган шахслар томонидан шахсан тақдим қилинади.

Банклар томонидан бошқа қўшимча ҳужжатларни талаб қилиш тақиқланади, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. Мижозлар ҳисобварақ очиш учун тақдим қилинган ҳужжатларнинг ҳақиқийлиги учун жавобгар бўладилар.

Тадбиркорлик субъектларига банкларда ҳисобварақлар очиш учун

8-расм

Кичик бизнес субъектларидан тижорат банкларида миллий валютада ҳисобварақ очганлиги учун

9-расм

Мижозларга ҳисобварақлар очиш ва ѐпиш, шунингдек ҳисобварақлардан маблағларни ҳисобдан чиқариш амалларини вақтинча тўхтатиб туриш ҳамда уларни қайта ҳаракатга келтириш шу куннинг ўзидаѐқ амалга оширилиб, Банк депозиторларининг Миллий ахборотлар базаси орқали Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасига узатилади.

4.3 Ҳисобварақларни очиш ва юритиш тартиби.

Тадбиркорлик фаолияти субъектлари бўлган резидент юридик шахслар, якка тартибдаги тадбиркорлар ҳамда деҳқон хўжаликлари томонидан миллий валютада талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақлари очиш учун банкка қуйидаги ҳужжатлар тақдим қилинади:

10-расм

Тадбиркорлик фаолияти субъекти бўлмаган резидент юридик шахслар ҳамда Бюджетдан маблағ олувчилар томонидан миллий валютада талаб

қилиб олингунча депозит ҳисобварақлари очиш учун банкка қуйидаги ҳужжатлар тақдим қилинади:

11-расм

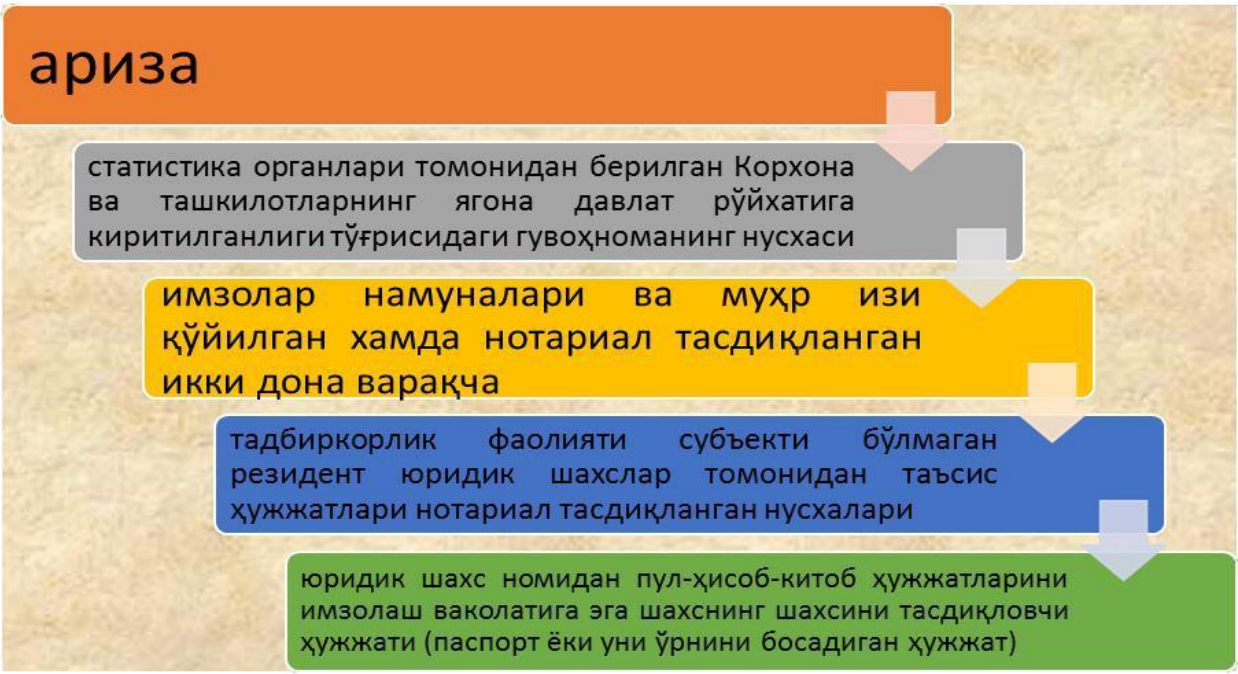

Юридик шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан асосий ҳисобварақка хизмат кўрсатувчи банкда **жамғарма ва муддатли депозит** ҳисобварақларини очиш учун тегишли шаклдаги ариза тақдим қилинади.

Юридик шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорлар бошқа банкларда иккиламчи талаб қилиб олингунча, муддатли, жамғарма депозит ҳисобварақларини очишда ҳам асосий ҳисобварақ очиш учун тақдим этиладиган барча ҳужжатларни тақдим этишлари шарт.

Асосий ҳисобварақ очилган банкда қўшимча равишда миллий валютада иккиламчи талаб қилиб олингунча **депозит ҳисобварағи очилишига йўл қўйилмайди,** марказлаштирилган манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган мақсадли тадбирлар учун ҳамда қонунчилик ҳужжатлари асосида очиладиган иккиламчи депозит ҳисобварақлар бундан мустасно.

Мижозлар ҳисобварақларини èпиш ва қайта расмийлаштириш тартиби.

Асосий ҳисобварақни бошқа банкка ўтказиш учун мижоз томонидан хизмат кўрсатувчи банкка ариза тақдим этилади ва чек дафтарчалари қайтарилади. Шундан сўнг банк мижознинг ҳисобварағидаги қолдиқни èзма равишда тасдиқлайди.

Мижоз асосий ҳисобварағи èпилаètган банкдан олинган тасдиқномани ариза билан бирга асосий ҳисобварақ очилаètган банкка тақдим этади. Ушбу аризага асосан, асосий ҳисобварақ очилаètган банк мижозга вақтинчалик 29801 - "Мижозлар билан ҳисоб-китоблар" ҳисобварағини очади ва бу тўғрисида мижоз ҳамда ҳисобварақ èпилаètган банкка èзма равишда хабар беради.

Мижоз вақтинчалик ҳисобварақ очилганлиги тўғрисидаги хабарни олгандан сўнг асосий ҳисобварақ èпилаètган банкка асосий ҳисобварақдаги мавжуд маблағлар қолдиғини асосий ҳисобварақ очилаètган банкдаги вақтинчалик очилган ҳисобварақка ўтказиш тўғрисида тўлов топшириқномаси тақдим этади. Асосий ҳисобварақни èпаètган банк мижоз юридик йиғмажилдидаги ҳужжатлар ва 2-сонли картотекадаги (агар, мавжуд бўлса) тўлов ҳужжатлари рўйхатини киритиб, ушбу ҳужжатлар асосий ҳисобварақ очаètган банкка топширилганлиги ҳақида икки нусхада далолатнома тузади. Далолатнома банк бошқарувчиси ва бош бухгалтери томонидан имзоланиб, асосий муҳр қўйилади.

Далолатноманинг ҳар икки нусхасига мижознинг юридик йиғмажилдидаги ҳужжатлар ва 2-сонли картотекадаги тўлов ҳужжатларининг асл нусхалари илова қилиниб, почта, фельдъегер алоқаси èки курьер орқали асосий ҳисобварақ очилаètган банкка етказиб берилади.

Асосий ҳисобварақни очаètган банк ушбу далолатномага илова қилинган ҳужжатларни қабул қилиб олгандан кейин мазкур далолатномага

илова қилинган юридик йиғмажилддаги ҳужжатлар ва 2-сонли картотекадаги тўлов ҳужжатларининг асл нусхаларини олганлигини тасдиқлаб, банк бошқарувчиси ва бош бухгалтери томонидан имзоланиб, асосий муҳр қўйилади. Далолатноманинг бир нусхаси почта, фельдъегер алоқаси ѐки курьер орқали асосий ҳисобварақ ѐпилаѐтган банкка етказиб берилади.

Ушбу ҳужжатларни ҳисобварақ эгаси ѐки учинчи шахслар орқали бериб юбориш қатъиян тақиқланади.

Далолатноманинг асосий ҳисобварақ очаѐтган банк бошқарувчиси ва бош бухгалтери томонидан имзоланган ва муҳр қўйилган нусхаси олингандан кейин мижоз томонидан ѐпилаѐтган асосий ҳисобварақдаги маблағларни ушбу ҳисобварақ очилаѐтган банкда очилган вақтинчалик ҳисобварақка ўтказиш тўғрисидаги тўлов топшириқномаси ижро қилинади.

Асосий ҳисобварақни ѐпаѐтган банк бериб юборилган барча ҳужжатлардан нусха кўчириб, белгиланган тартибда ўз архивида сақлайди.

Асосий ҳисобварақни очаѐтган банк ушбу ҳисобварақни ѐпаѐтган банкдан ҳужжатлар ва маблағларни олгандан кейин мижозга янги асосий ҳисобварақни очади, унга вақтинчалик ҳисобварағидаги қолдиқни ўтказади ва мазкур вақтинчалик ҳисобварақни ѐпади.

Асосий ҳисобварақ ўтказилганлиги тўғрисидаги маълумот ахборотлар базасида қонун ҳужжатларида белгиланган муддатда сақланади. Ушбу муддат тугагандан сўнг ўтказилган асосий ҳисобварақ тўғрисидаги маълумот архивланади ва белгиланган тартибда сақланади.

Асосий ҳисобварақ бўйича операцияларни тўхтатиш ва ҳисобварақни ѐпиш.

Асосий ҳисобварақ бўйича операциялари фақат қуйидаги ҳолларда тўхтатиб қўйилиши мумкин.

12-расм

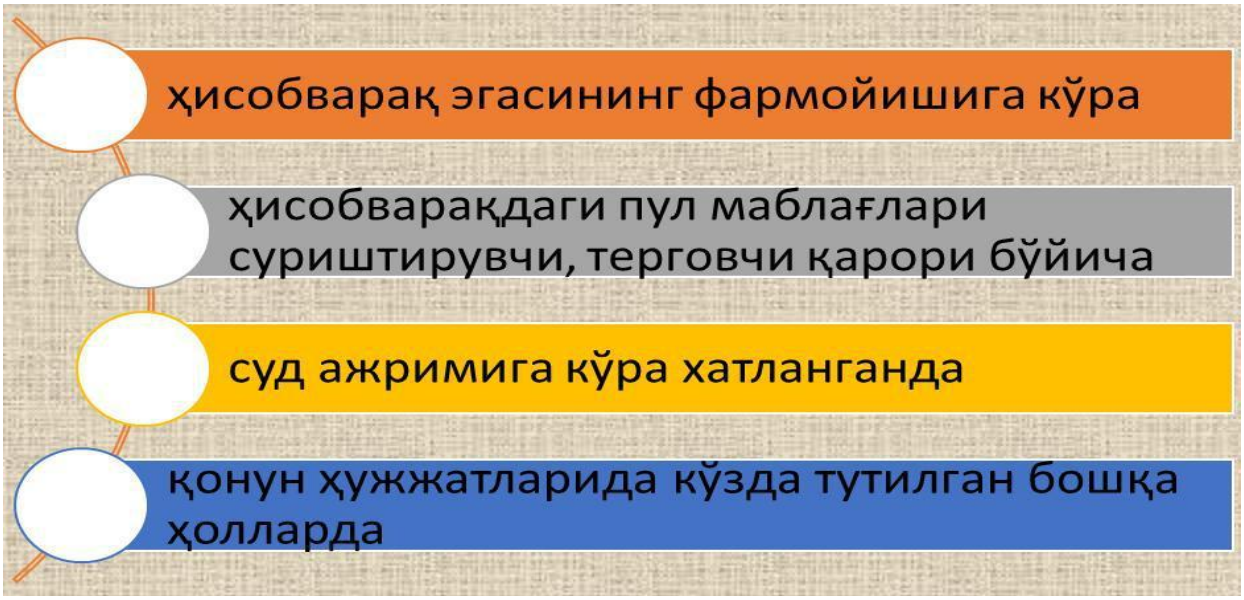

Юқоридаги тартибда хатланган ёки тўхтатилган ҳисобварақларни (ҳам асосий, ҳам иккиламчи) бошқа банкларга ўтказиш ҳамда ушбу ҳисобварақлар эгаларининг бошқа ҳисобварақларни очишига йўл қўйилмайди.

Банк ҳисобварағи шартномаси ҳисобварақ эгасининг аризасига ёки банкнинг талабига кўра бекор қилинади.

Банкнинг талабига кўра банк ҳисобварағи шартномаси суд орқали қуйидаги ҳолларда бекор қилиниши мумкин:

13-расм

Ҳисобварақдаги пул маблағларининг қолдиғи мижознинг тегишли ѐзма аризаси олингандан кейин кечи билан етти кун ичида мижозга берилади ѐки унинг кўрсатмасига мувофиқ бошқа ҳисобварақка ўтказилади.

Банк ҳисобварағи шартномасининг бекор қилиниши мижознинг ҳисобварағини ѐпиш учун асос бўлади.

Корхоналар олти ой мобайнида (савдо ва савдо-воситачилик корхоналари - уч ой мобайнида) банк ҳисобварақлари бўйича пул операцияларини ўтказиш билан молия-хўжалик фаолиятини амалга оширмаган ҳолларда (деҳқон ва фермер хўжаликлари бундан мустасно), банклар уч кунлик муддат ичида бундай корхоналар ҳақида улар ҳисобга қўйилган жойдаги давлат солиқ хизмати органига тегишли чоралар кўриш учун ахборот беришлари шарт.

Суднинг банк ҳисобварақлари бўйича операцияларни тўхтатиб қўйиш тўғрисидаги тегишли қарори тақдим этилганда, банклар кейинги иш кунидан кечиктирмай хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳисобварақларини ѐпадилар.

Бунда, корхоналарнинг ѐпиладиган ҳисобварақларидаги маблағлари қолдиқлари банк томонидан фойдаланиш ҳуқуқисиз махсус ҳисобварақларга ўтказилади. Корхоналарнинг банкка тўлаш учун тақдим этилган кредиторлик қарзи эса алоҳида кўзда тутилмаган ҳолатлар ҳисобварағига ўтказилади.

Корхоналарнинг банк ҳисобварақлари ѐпилгандан сўнг уларнинг номига келиб тушадиган маблағлар фойдаланиш ҳуқуқисиз махсус ҳисобварақларга ўтказилади. Фойдаланиш ҳуқуқисиз махсус ҳисобварақларга тўпланган маблағлар банклар томонидан биринчи навбатда корхоналарнинг бюджет ва бюджетдан ташқари жамғармалар олдидаги қарзларини тўлашга, қолган суммалар эса уларнинг кредиторлик қарзларини календарь навбатида тўлашга йўналтирилади.

Корхоналарнинг èпиладиган ҳисобварақлардаги маблағлари банк томонидан фойдаланиш ҳуқуқисиз 29842 - "Ҳаракатсиз депозит мажбуриятлари" ҳисобварағига кирим қилинади ва банкка тўлов учун тақдим этилган корхонанинг кредиторлик қарздорлиги алоҳида кўзда тутилмаган ҳолатлар ҳисобварағига ўтказилади.

Корхоналарни тугатиш бўйича махсус комиссия томонидан корхона кейинги фаолиятининг мақсадга мувофиқлиги тўғрисида қарор қабул қилинган èки белгиланган тартибда тугатиш комиссияси тайинланган пайтдан бошлаб ушбу корхонанинг ҳисобварақлари тегишлича корхонанинг ўз тасарруфига èки тугатиш комиссиясининг тасарруфига ўтади.

Хўжалик юритувчи субъектнинг асосий ҳисобварағи èпилаèтганда, олдиндан у билан боғлиқ бўлган барча ҳисобварақлар èпилади. Бир вақтнинг ўзида ҳисобварақни èпиш мўлжалланаèтгани тўғрисида солиқ ва божхона (чет эл валютасида ҳисобварақ очилган бўлса) органларига хабар берилади, шунингдек хўжалик юритувчи субъектнинг бюджет олдидаги қарзлари тўғрисида маълумот сўралади. Солиқ ва божхона органлари томонидан банкка хўжалик юритувчи субъектнинг бюджет олдида мажбуриятлари йўқлиги тўғрисидаги хулоса тақдим қилингандан кейин банк (банк филиали) томонидан берилган ҳамда тўлиқ èки қисман фойдаланилмаган чек дафтарчалари банкка (банк филиалига) қайтарилади. Шундан кейин, мижознинг фойдаланилмаган чеклар рақамлари кўрсатилган аризасига асосан ҳисобварақни èпиш кунида қолдиқ тасдиқланган ҳолда ҳисобварақ èпилади.

Ёпилаèтган, шунингдек, бошқа банкларга ўтказилаèтган ҳисобварақлар бўйича фойдаланилмаган чекларни мижозлардан фақат бош бухгалтер èки унинг ўринбосари қабул қилиш ҳуқуқига эга. Бош бухгалтер ва унинг ўринбосари топширилган ҳар бир чекнинг имзо қўйиладиган қисмини қирқиб олиш йўли билан уларни дарҳол сўндириши зарур. Шундан кейингина чеклар унга хизмат кўрсатувчи масъул ижрочига берилади. ижрочи

ҳисобварақни èпиш учун тақдим қилинган тўлов топшириқномасини дастурий йўл билан киритиши ҳамда уни текшириш ва имзолаш учун бош бухгалтерга èки унинг ўринбосарига тақдим этиши шарт.

Ҳисобварақлар èпилаètганда банк бош бухгалтери èки унинг ўринбосари èпилаètган ҳисобварақдан мижозга охирги марта кўчирма берилган кундан бошлаб ушбу ҳисобвараққа киритилган барча èзувларни ҳужжатлар бўйича синчиклаб текшириши, ссуда ва банк хизматлари учун ҳисобланган ҳамда тўланган фоизларни инобатга олган ҳолда чиқарилган охирги қолдиқнинг тўғрилигига ишонч ҳосил қилиши ва èпилаètган ҳисобвараққа тегишли èзувларни киритиб, имзо чекиши шарт.

Ҳисобварақ èпилгандан сўнг банк мижозга (мижоз тугатилганда - таъсисчиларга) барча тақдим қилинган талаблардан озод бўлган пул маблағларнинг қолдиғи тўғрисидаги маълумотномани тақдим этади.

Бошқа депозит ҳисобварақларнинг барчаси мижознинг аризасига асосан исталган вақтда èпилади. Бунда, ушбу мижозга очилган махсус ҳисобварақлар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда èпилади.

Ссуда ҳисобварақлари банк раҳбари èки раҳбар томонидан ваколат берилган шахснинг фармойишига асосан берилган кредитлар ва унга ҳисобланган фоизлар тўлови тўлиқ амалга оширилгандан кейин èки ссуда ҳисобварағининг кредит қолдиғи кўзда тутилмаган ҳолатлар ҳисобварағига ўтказилгандан кейин èпилади.

Мижоз мажбурий тугатилганда, мижознинг асосий ҳисобварағи тугатиш комиссияси номига расмийлаштирилади ва унинг тасарруфига ўтказилади. Асосий ҳисобварақка хизмат кўрсатувчи банкка мижозни тугатиш тўғрисида қарорни, шунингдек, тугатиш муддати кўрсатилган ва тугатиш комиссиясини тузган ташкилот èки шахс томонидан тасдиқланган раҳбар ҳамда бош бухгалтернинг имзо намуналари ва муҳр изи қўйилган варақча тақдим этилади. Мижознинг ҳисобварақларига хизмат кўрсатувчи бошқа банкларга

тугатиш муддати кўрсатилган тугатиш тўғрисидаги қарор нусхаси тақдим этилади. Шундан сўнг барча иккиламчи ҳисобварақлар èпилади ва ушбу ҳисобварақлардаги маблағлар мажбурий равишда тугатиш комиссиясига расмийлаштирилган асосий ҳисобвараққа ўтказилади.

Тугатиш комиссияси ўз ишини якунланганидан кейин ўз ҳисобварағини èпиш учун банкка қуйидаги ҳужжатларни тақдим этади:

а) хўжалик юритувчи субъектлар бюджет олдидаги ўз мажбуриятларини бажарганликлари тўғрисида давлат солиқ хизмати органларининг хулосаси;

б) тугатиш ишлари тугалланганлиги тўғрисида махсус комиссия томонидан расмийлаштирилган баèннома;

в) фойдаланилмаган чеклар ва фойдаланилган чекларнинг милклари билан чек дафтарчаси.

Тугатиш комиссиясининг ҳисобварағида тақдим қилинган талаблардан озод бўлган пул маблағларининг кредит қолдиғи мавжуд бўлса, ушбу қолдиқ мижозларнинг таъсисчиларига èки тугатиш комиссиясининг ва тугатилган мижознинг таъсисчилари мажлисининг қарорига асосан бошқа ҳисобвараққа ўтказилади.

Ҳисобварақ èпилганлиги учун ҳақ олинмайди.

V-БОБ. НАҚД ПУЛСИЗ ҲИСОБ – КИТОБЛАР ҲИСОБИ.

5.1 Нақд пулсиз ҳисоб-китоблар ва уларни ташкил этиш асослари

Нақд пулсиз ҳисоб-китоблар ва уларни ташкил этиш асослари қуйидаги қонун ва меъѐрий ҳужжатларга асосан амалга оширилади.

13-расм

Меъѐрий ҳужжатлар қуйидагилардан иборат:

14-расм

Ўзбекистон Республикасининг *(2005 йил 16 декабрь, ЎРҚ–13-сон)* ―Электрон тўловлар тўғрисида‖ Қонунинг (3-моддасига асосан) Техника воситаларидан, ахборот технологияларидан ва ахборот тизимлари хизматларидан фойдаланган ҳолда электрон тўлов ҳужжатлари воситасида нақд пулсиз ҳисоб-китобларни амалга ошириш электрон тўловдир.

Электрон тўлов тўлов тизимининг субъектлари ўртасида тузилган шартномалар асосида тўлов тизимининг белгиланган қоидаларига мувофиқ амалга оширилади.

Юқоридаги қонунинг (4-моддасига асосан) Тўлов тизими ва унинг турлари қуйидагилар келтирилган:

15-расм

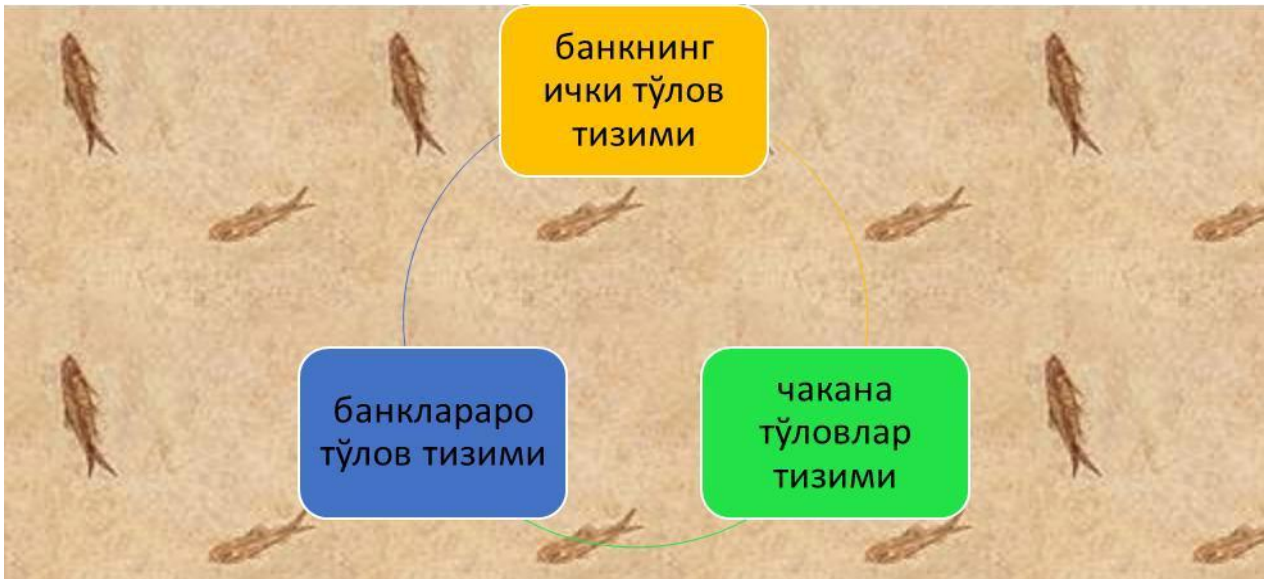

Банкларараро тўлов тизими (7-моддага асосан) банклар ўртасидаги электрон тўловларни банкларнинг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкида очилган вакиллик ҳисобварақлари орқали амалга ошириш учун мўлжалланган.

Банкнинг ички тўлов тизими (8-моддага асосан) банк филиаллари ва мижозлари ўртасида электрон тўловларни амалга ошириш, шунингдек банкларараро тўлов тизими билан ўзаро ҳаракатда бўлиш учун мўлжалланган.

Банкнинг ички тўлов тизими қоидалари тўлов тизимининг аъзоси — банк томонидан белгиланади.

Чакана тўловлар тизими (9-моддага асосан) банк карталари ва бошқа электрон тўлов воситалари қўлланилган ҳолда электрон тўловларни амалга ошириш учун мўлжалланган. Электрон тўлов воситаси унинг мазкур чакана тўловлар тизимига мансублигини идентификациялаш имкониятини берадиган фарқловчи белгиларга (товар белгисига, хизмат кўрсатиш белгиларига) эга бўлиши керак.

Нақд пулсиз ҳисоб-китобларни амалга оширувчи субъектлар 2 турга бўлинади:

16-расм

Юридик шахслар нақд пулсиз ҳисоб-китобларни амалга оширишда ҳисобварағидан маблағлар қуйидаги холларда чиқарилади:

1. Ҳисоб-китоб ҳужжатларининг асл нусхаси асосида;

17-расм

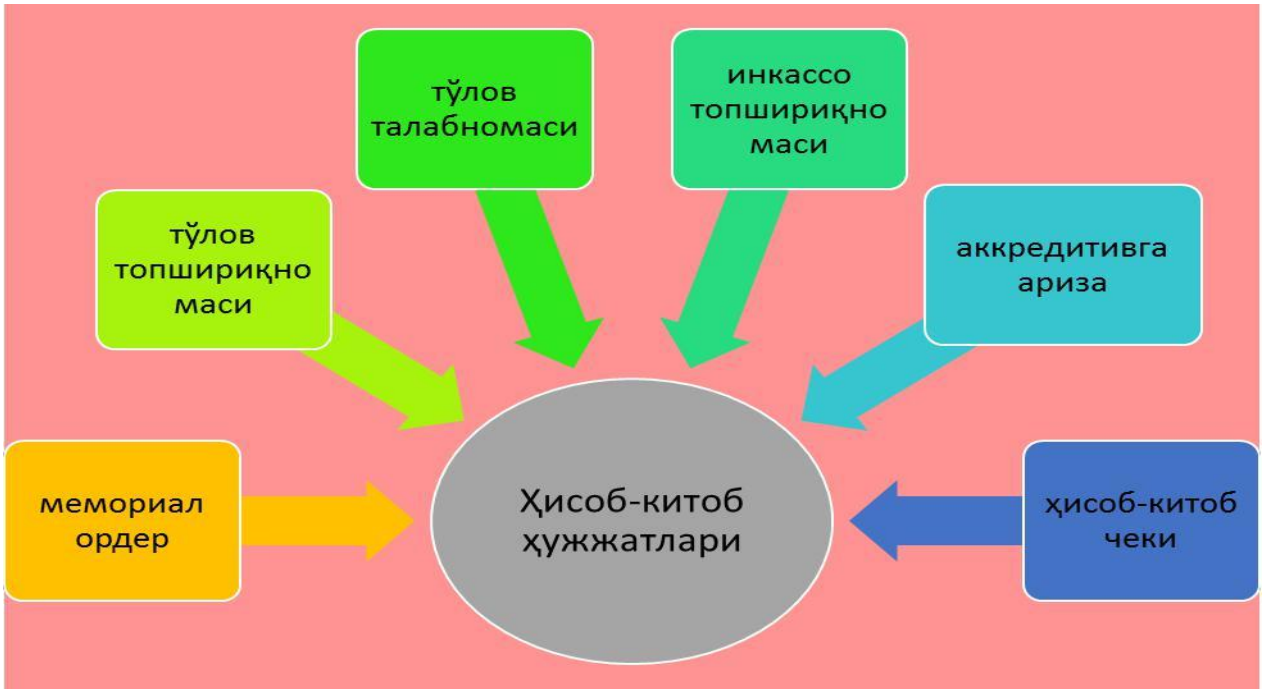

Электрон тўловлар тизими орқали олинган электрон тўлов ҳужжатлари асосида;

Банк ҳисобварақларига масофадан хизмат кўрсатиш тизимлари – бу мижознинг масофадан берган топшириқларига асосан (банкка келмасдан) банк хизматларини тақдим этиш технологияларидир. Асосан компьютер ва телефон тармоқлари орқали амалга оширилади.

Банк ҳисобварақларига масофадан хизмат кўрсатиш тизимларининг турлари:

Банк-Мижоз – бу компьютер орқали амалга ошириладиган тизим бўлиб, бунда мижознинг компьютерига махсус дастур ўрнатилади. Ушбу дастур компьютерда барча мижоз маълумотларни сақлайди (асосан тўлов ҳужжатлар ва ҳисобварақлардан кўчирмалар). Банк ва мижознинг компьютери ўртасида модем орқали тўғридан-тўғри алоқа амалга оширилади.

Интернет-банкинг – бу мижозларнинг депозит ҳисобварақларини, жумладан пластик карталарга очилган ҳисобқарақларини, интернет орқали бошқариш ҳуқуқини берувчи тизимдир. Бу хизмат тури мижознинг масофадан банк билан боғланган ҳолда реал вақт давомида тўловларни ўтказиш учун мўлжалланган тизимдир. Фойдаланувчи тизимга веб-браузер орқали киради. Интернет-банкинг тизими банкнинг веб-серверда жойлаштирилади. Фойдаланувчи банкнинг веб-сайтида барча ўз маълумотлари (тўлов ҳужжатлар ва ҳисобварақлардан кўчирмалар)ни кўриб чиқиш имкониятига эга.

Интернет-банкинг хизмати орқали мижоз ўз иш жойида èки бошқа ўзига қулай шароитда: тўловларни ўтказиш; тўлов ўтиши босқичларини кузатиш; барча ҳисоботларни олиш каби барча амалиèтларидан исталган вақтда фойдаланиш имкониятини яратади.

Интернет-банкинг орқали мижоз ўз иш жойидан интернет орқали банк сайтига уланиб ўз ҳисоб рақамига тушаèтган пулларни кўриши, пул ўтказмаларини тайèрлаб банкга узатиши мумкин бўлади.

Мобил банкинг тизими интернет-банкинг технологияси асосида яратилади.

СМС-банкинг – бу банк мижозларга уларнинг депозит ҳисобварақларидаги ҳамда пластик карталарга очилган ҳисобқарақларидаги операциялар ҳақида СМС кўринишдаги маълумотларни олиш тизимидир. Ҳисобварағидан маълумот олиш учун мижоз банкнинг махсус телефон рақамига белгиланган СМС-сўровни юбориш керак.

Мижоз учун СМС-банкинг хизмати қуйидаги амалларни бажариш имкониятларини берилади: ҳисобварағига келиб тушган маблағлар; ҳисобварағидан қилинган харажатлар; ҳисобварақ баланси; кун давомида ўтказилган банк операциялари ҳақида оператив маълумот олиш.

ИНТЕРНЕТ БАНКИНГ хизмати– бу Ўзбекистон бўйича исталган вақтда реал вақт тартибида Интернет орқали мижозларнинг ўз-ўзига банк хизматларини кўрсатиш тизими.

Интернет банкинг хизматлари учун тарифлар

7-жавдал

№	Хизмат тури	Воситачилик ҳақи
1	Калитни улаш ва рўйхатдан ўтказиш	10 АҚШ доллари
2	Онлайн хизматга хизмат кўрсатиш (ҳар ой)	10 АҚШ доллари
3	Мижознинг талабига биноан паролни қайта рўйхатдан ўтказиш ва алмаштириш	Бепул
4	Электрон калитларни йўқотиш	80 АҚШ доллари
5	Фақат—Онлине‖ кўриш учун ҳуқуқ	5 АҚШ доллари

Услуга **СМС БАНКИНГ** хизмати – Сизнинг уяли телефонингиз орқали мижозларга оператив хабар бериш хизмати. **СМС банкинг хизмати бўйича тарифлар**

8-жавдал

№	Хизмат тури	Воситачилик ҳақи
1	Ҳар ойлик СМС банкинг хизматига хизмат кўрсатиш	5 АҚШ доллари
2	Ҳар бир қўшимча уяли телефон рақами (ҳар ой)	5 АҚШ доллари
3	Мижознинг аризасига биноан рақамни алмаштириш	Бепул

Жисмоний шахслар нақд пулсиз ҳисоб-китобларни амалга оширишда қуйидаги ҳисоб-китоб ҳужжатларидан фойдаланилади:

Жисмоний шахсларга дунѐнинг исталган нуқтасига пул маблағини хорижий валютада ўтказишга имкон беради. Банк «Вестерн Унион», «Анелик», «Сонтаст», «ИБА-Ехпресс», «Унистреам», «Аллюр», «Лидер», «Монейграм» ва «Саспиан Моней Трансфер» тизимларининг қатнашчиси ҳисобланади.

Банклар аҳолидан коммунал ва бошқа турдаги хизматлар учун қуйидаги тўловлар қабул қилинади.

Жисмоний шахслар учун масофадан хизмат кўрсатиш тизими - бу, мобил телефон ѐки интернет орқали исталган жойдан ўз хисоб рақамини бошқариш ва назорат қилиш имконини берувчи тизимдир.

Банклар аҳолидан коммунал ва бошқа турдаги хизматлар учун тўловларни қабул қилади. Банкнинг барча бўлимларида сиз қуйидагилар учун пул тўлашингиз мумкин:

- Уяли алоқа операторлари ва шаҳар телефони хизматлари учун тўловларни амалга ошириш;
- Интернет провайдерлар ва рақамли телевидениелар хизматлари учун тўловлар;
- Коммунал тўловларини (электр энергия) амалга ошириш;
- Истеъмол товарлари ва кўрсатилган хизматлар учун бир маротабалик тўловларни амалга ошириш ва бошқа тўловлар*;
- Истеъмол ва ипотека кредитлари учун тўловларни амалга ошириш**;
- Ҳисобрақамлар ҳолатини кўриш ва тўлдириш;
- Омонат қолдиқлари ва унга ҳисобланаётган фоизлар бўйича маълумотлар олиш;
- Онлайн Смарт Виста пластик карта қолдиқлари ва унинг айланмалари бўйича маълумотлар олиш.
- Бюджетга тўловлар;

Маълумотларни картадан картага контакциз ўтказиш.

9-жавдал

№	Тўловлар тури	Ҳисоблагич бўйича	Ҳар ойлик тўлов
1	Электр энергияси	1кВт = 120 сўм	---
2	Иссиқ сув (Иссиқ қувват)	1 куб.м = 2260,51 сўм	1 одам учун 8827,81 сўм
3	Иситиш (Иссиқ қувват)	---	1кв.м.яшаш майдони учун 705,42 сўм
4	Совуқ сув	1 куб.м = 266 сўм	1 одам учун 2669,98 сўм
5	Газ	1 куб.м = 151,74 сўм	1 одам учун 2624,15 сўм
6	—Махсустранс‖	---	1 одам учун 2300 сўм

5.2.Тўлов топшириқномалари бўйича ҳисоб-китоблар.

Тўлов топшириқномалари бўйича ҳисоб-китоблар-Ўзбекистон Республикаси худудида нақд пулсиз ҳисоб-китоблар Адлия вазирлигида 2013 йил 3 июнда 2465-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикасида нақд пулсиз ҳисоб-китоблар тўғрисида‖ги низом асосида тартибга солинади.

Тўлов топшириқномаси—мижознинг унга хизмат кўрсатувчи банкка ўз ҳисобварағидан топшириқномада белгиланган суммани маблағларни олувчининг ҳисобварағига ўтказиш тўғрисидаги топшириғи назарда тутилган ҳисоб-китоб ҳужжати.

Тўлов топшириқномалари билан товарлар (ишлар, хизматлар), солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа тўловлар бўйича ҳисоб-китоблар амалга оширилиши мумкин.

Хўжалик юритувчи субъектлар томонидан Ўзбекистон Республикасининг интерактив давлат хизматлари ягона портали ва Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг расмий сайтида жойлашган солиқ тўловчиларнинг шахсий кабинети орқали электрон тўлов топшириқномаси билан бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловлар амалга оширилиши мумкин.

Банк ҳисобварағи шартномасида бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, тўлов топшириқномаси банк томонидан мижознинг ҳисобварағида маблағлар мавжуд бўлгандагина қабул қилинади.

Мижознинг ҳисобварағида маблағ бўлиши ѐки бўлмаслигидан қатъи назар, мижознинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича тақдим этган тўлов топшириқномалари банк томонидан қабул қилинади.

Мижознинг ҳисобварағида маблағ бўлмаган тақдирда, тўлов топшириқномаси «Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари» (2-картотека) 90963 баланс ҳисобварағига жойлаштирилади ҳамда маблағларнинг келиб тушишига қараб қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тўланади.

Мижознинг ҳисобварағида етарли маблағ бўлмаган тақдирда, банк томонидан мижознинг солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар билан боғлиқ тўлов топшириқномалари бўйича қисман тўлов амалга оширилади, бунда тўлов топшириқномасининг орқа томонида қисман тўланган сумма ва сана кўрсатилиб, имзо қўйилади.

Мижоз томонидан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича тақдим этилган тўлов топшириқномалари тегишли давлат солиқ хизмати органининг ѐзма рухсати асосидагина қайтариб олиниши мумкин.

Тўлов топшириқномасининг санаси у банкка тақдим этилган сана билан бир хил бўлиши керак, улар мос келмаган тақдирда, тўлов топшириқномаси банк томонидан ижро учун қабул қилинмайди.

Мижоз почта алоқаси ташкилотларига пенсиялар, алиментлар ва бошқа тўловлар бўйича ўтказиладиган маблағлар билан боғлиқ тўлов топшириқномаларига барча зарур ҳужжатларни (маълумотномалар, ўтказмалар рўйхати ва бошқалар) тақдим этиши шарт.

Тўлов топшириқномалари банкка:

а) маблағларни тўловчи ва маблағларни олувчига битта банк томонидан хизмат кўрсатилганда, тўлов топшириқномалари уч нусхада тақдим қилинади. Бунда тўлов амалга оширилгандан сўнг, тўлов топшириқномасининг:

18-расм

б) маблағларни тўловчи ва маблағларни олувчига турли банклар томонидан хизмат кўрсатилганда — тўлов топшириқномалари икки нусхада тақдим қилинади.

Бунда тўлов амалга оширилгандан сўнг, тўлов топшириқномасининг:

19-расм

Мижозлардан умумий фойдаланишдаги телекоммуникация тармоқлари орқали олинган электрон тўлов топшириқномаси дастурий назоратдан ўтказилади ва банк амалиєт кунида қайта ишлаш учун узатилади. Электрон тўлов топшириқномаси тўлов амалга оширилганидан сўнг, рўйхат кўринишида чоп этилади ва банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади.

Банк ҳисобварақларига масофадан хизмат кўрсатиш тизими орқали юборилган электрон тўлов топшириқномаларнинг қоғоз кўринишидаги асл нусхаси банкка тақдим этилмайди. Электрон тўлов топшириқномаларининг расмийлаштирилиши ва улардаги маълумотларнинг тўғрилиги учун мижоз жавобгар ҳисобланади.

Маблағларни олувчи банк томонидан тўлов тизими орқали олинган электрон тўлов топшириқномалари рўйхат кўринишида чоп этилиб, банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади. Электрон тўлов топшириқномасининг бир нусхаси маблағларни олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинган ҳолда унга тақдим қилинади.

5.3.Тўлов талабномалари бўйича ҳисоб-китоблар.

Тўлов талабномаси-маблағларни олувчининг маблағларни тўловчи томонидан тўлов талабномасида кўрсатилган суммани банк орқали тўлаш тўғрисидаги талаби назарда тутилган ҳисоб-китоб ҳужжати.

Тўлов талабномаси товарлар (ишлар, хизматлар) учун, шунингдек маблағларни олувчи ҳамда маблағларни тўловчи ўртасида тузилган шартномада назарда тутилган бошқа тўловлар бўйича тақдим этилиши мумкин.

Тўлов талабномалари қуйидаги турларга бўлинади:

20-расм

- акцептли тўлов талабномаси - тўлов талабномасида назарда тутилган сумма маблағларни тўловчи томонидан акцептланганидан (тан олинганидан) сўнг, тўловлар амалга ошириладиган ҳисоб-китоб ҳужжати;

- акцептсиз тўлов талабномаси - тўлов талабномасида назарда тутилган сумма маблағларни тўловчининг розилиги бўлиши ѐки бўлмаслигидан қатъи назар, тўловлар амалга ошириладиган ҳисоб-китоб ҳужжати.

Товарларни етказиб берувчи тўлов талабномасининг "Тўлов мақсади" графасида:

шартнома тури, санаси ва тартиб рақами;

товарни жўнатиш (топшириш) санаси ва товар-транспорт èки қабул қилиш-топшириш ҳужжатлари рақами ҳамда транспорт тури, товарлар почта алоқаси орқали жўнатилганда эса, почта квитанцияларининг рақами;

товарлар сотиб олувчининг транспорт воситаси билан олиб кетилганда "__-сонли ишонч хати асосида сотиб олувчининг транспорт воситаси билан олиб чиқиб кетилган" деган èзув кўрсатилиши шарт.

Тўлов талабномаси битта операция бўйича такроран тақдим этилиши мумкин эмас, дастлабки тўлов талабномаси маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка келиб тушмаган ҳоллар бундан мустасно.

Тўлов талабномаси маблағларни олувчи томонидан икки нусхада тузилган Реестр билан бирга унга хизмат кўрсатувчи банкка тақдим қилинади. Реестрнинг биринчи нусхаси ташкилот раҳбари ва бош бухгалтери томонидан имзоланган ҳамда ташкилот муҳри билан тасдиқланган бўлиши керак, ташкилотда бош бухгалтер бўлмаган ҳоллар бундан мустасно. Реестрнинг биринчи нусхаси қабул қилиш санаси кўрсатилиб, бухгалтернинг имзоси ва банк томонидан бухгалтерга бириктириб қўйилган муҳр билан тасдиқланган ҳолда маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкда қолади.

Реестрнинг иккинчи нусхаси қабул қилиш санаси кўрсатилиб, бухгалтернинг имзоси ва банк томонидан бухгалтерга бириктириб қўйилган муҳр билан тасдиқланган ҳолда маблағларни олувчига қайтарилади.

Акцептли тўлов талабномалари қуйидагича тақдим қилинади:

а) маблағларни тўловчи ва маблағларни олувчига битта банк томонидан хизмат кўрсатилганда, тўлов талабномаси уч нусхада тақдим қилинади.

Тўлов талабномасининг учинчи нусхаси - у келиб тушгандан кейинги иш кунидан кечиктирмай, банк томонидан ҳужжатни қабул қилиш санаси кўрсатилган ҳолда, акцептлаш учун маблағларни тўловчи èки унинг вакилига топширилади.

Мижоз томонидан тўлов талабномаси акцептланганидан ва тўлов амалга оширилганидан сўнг, тўлов талабномасининг:

21-расм

б) маблағларни тўловчи ва маблағларни олувчига турли банклар томонидан хизмат кўрсатилганда - тўлов талабномалари уч нусхада маблағларни олувчи банкка тақдим қилинади. Тўлов талабномасининг барча нусхалари маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка юборилади. Бунда тўлов талабномасининг:

22-расм

в) маблағларни тўловчи тўлов талабномасини белгиланган муддатда банкка ташкилот раҳбарининг (якка тартибдаги тадбиркор ва юридик шахс ташкил этмасдан туриб деҳқон хўжалиги фаолияти билан шуғулланувчи шахс) имзоси билан акцепт тўғрисида тўлов талабномасининг юқоридаги чап бурчагига белги қўйиб қайтариши керак.

Маблағларни тўловчи белгиланган муддатда ўзининг розилиги ёки тўловдан тўлалигича ёхуд қисман бош тортиши тўғрисида маълум қилмаган тақдирда, тўлов талабномаси банк томонидан умумий тартибда акцептланади ҳамда тўлов амалга оширилгандан сўнг, тўлов талабномасининг:

23-расм

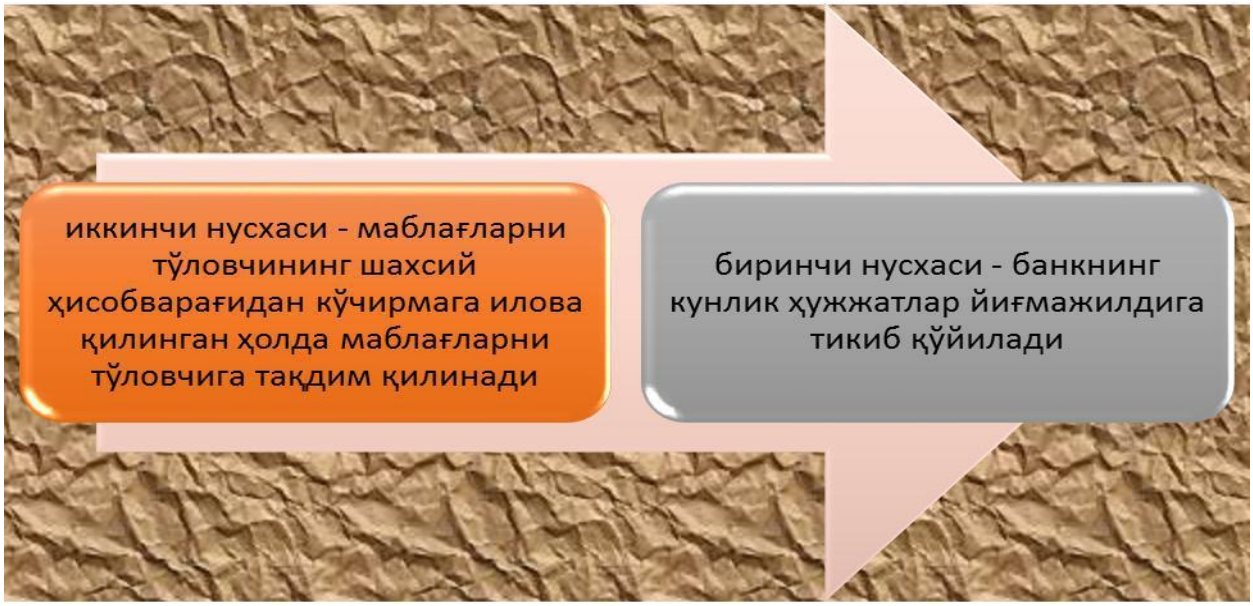

Тўлов талабномасига дебиторлик-кредиторлик қарзларини солиштириш далолатномаси, товарлар (ишлар, хизматлар) тўғрисидаги далолатноманинг илова қилиниши тўлов талабномасини акцептлаш учун асос бўлмайди.

Тўлов талабномасини бошқа усуллар билан (дебиторлик-кредиторлик қарзларини солиштириш далолатномаси ва бажарилган ишлар (хизматлар) бўйича далолатноманинг тўлов талабномасига илова қилиниши) акцептлашга йўл қўйилмайди.

Акцептсиз тўлов талабномалари банкка:

а) маблағларни тўловчи ва маблағларни олувчига битта банк томонидан хизмат кўрсатилганда, тўлов талабномалари уч нусхада тақдим қилинади. Бунда тўлов амалга оширилгандан сўнг, тўлов талабномасининг:

биринчи нусхаси - банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади;

иккинчи нусхаси - маблағларни тўловчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинган ҳолда маблағларни тўловчига тақдим қилинади;

учинчи нусхаси - маблағларни олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинган ҳолда маблағларни олувчига тақдим қилинади;

б) маблағларни тўловчи ва маблағларни олувчига турли банклар томонидан хизмат кўрсатилганда - тўлов талабномалари икки нусхада тақдим қилинади. Бунда маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан тўлов талабномасининг барча нусхалари маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка юборилади ва тўлов амалга оширилгандан сўнг, тўлов талабномасининг:

биринчи нусхаси - банкнинг кунлик ҳужжатлари йиғмажилдига тикиб қўйилади;

иккинчи нусхаси - маблағларни тўловчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинган ҳолда маблағларни тўловчига тақдим қилинади.

Электрон тўловлар тизими орқали банкка келиб тушган электрон тўлов талабномалари рўйхат кўринишида чоп этилиб, банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади. Электрон тўлов талабномасининг нусхаси маблағларни олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинган ҳолда маблағларни олувчига тақдим қилинади.

Маблағларни тўловчининг ҳисобварағида маблағлар мавжуд бўлмаган тақдирда, тўлов талабномаси "Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (2-картотека) 90963 баланс ҳисобварағига жойлаштирилади

ҳамда бу ҳақда уч кун ичида маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка маълум қилинади ва маблағларнинг келиб тушишига қараб тўлаб борилади.

Маблағларни тўловчининг ҳисобварағида етарли маблағ бўлмаган тақдирда, банк томонидан ҳисобварақ қолдиғи доирасида тўлов амалга оширилади. Маблағларнинг етарли бўлмаган қисми доирасида тўлов талабномаси "Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (2-картотека) 90963 баланс ҳисобварағига жойлаштирилади, бунда тўлов талабномасининг орқа томонида қисман тўланган сумма ва сана кўрсатилиб, имзо қўйилади.

Акцептли ва акцептсиз тўлов талабномаларининг "Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (2-картотека) 90963 баланс ҳисобварағидан ҳисобдан чиқарилиши маблағларни олувчининг ѐзма аризасига асосан амалга оширилади ҳамда унга хизмат кўрсатувчи банкка ижро этилмасдан қайтариб юборилади.

Акцептли тўлов талабномасининг нусхаси банкка келиб тушгандан кейинги кундан кечиктирмай, маблағларни тўловчи ѐки унинг вакилига "Тўлов муддатини кутаѐтган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" журналида имзо қўйдирган ҳолда топширилади ҳамда "Тўлов муддатини кутаѐтган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (1-картотека) 90962 баланс ҳисобварағига жойлаштирилади.

Акцептли тўлов талабномасининг нусхасини маблағларни тўловчи ѐки унинг вакилига имзо қўйдирган ҳолда топшириш имкони бўлмаган тақдирда, тўлов талабномаси у келиб тушгандан сўнг, ўн кун ўтгач маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка тўлов талабномасининг юқори чап бурчагига "Мижознинг келмаганлиги сабабли ижро этилмади" деб ѐзилган ҳолда ижро этилмасдан қайтариб юборилади.

Агар ўн кун ичида маблағларни тўловчининг топшириғига кўра унинг ҳисобварағидан маблағларни ҳисобдан чиқариш операциялари (жумладан,

нақд пул бериш) амалга оширилган бўлса, маблағларни олувчи маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкдан Ҳисоб рақамлар очиш, мижозлар ҳисоб рақамларидан маблағларни ўтказиш ва кўчириш, меҳнатга ҳақ тўлаш ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа эҳтиѐжлар учун нақд пул бериш бўйича белгиланган талабларни бузганлик учун тижорат банкларига жазо жарималарини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомга *(рўйхат рақами 1044, 2001 йил 30 июнь)* мувофиқ жарима ундиришга ҳақли.

Маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан акцептли тўлов талабномаларини акцептлаш бўйича қуйидаги муддат белгиланади:

бир ҳудудда (вилоятлар, Тошкент шаҳри, Қорақалпоғистон Республикаси) жойлашган мижозлар учун - тўлов талабномаси топширилганидан кейинги кундан бошлаб **уч иш куни;**

бошқа ҳудудда жойлашган мижозлар учун - тўлов талабномаси топширилганидан кейинги кундан бошлаб **беш иш куни;**

маблағларни тўловчининг ѐзма талабига кўра - тўлов талабномаси топширилганидан кейинги кундан бошлаб **ўн иш куни**.

Маблағларни тўловчи ушбу муддат ичида тўлов талабномасини акцептлашни тўла ѐки қисман ѐзма равишда рад этиш ҳуқуқига эга.

Маблағларни тўловчининг ѐзма равишдаги аризаси имзолар намуналари ва муҳр изи қўйилган варақчада кўрсатилган шахслар томонидан имзоланиши ва аризада тўла ѐки қисман рад этиш сабаблари кўрсатилиши шарт.

Маблағларни тўловчи томонидан банкка акцептлашни тўла рад этиш бўйича мурожаат келиб тушган тақдирда, тўлов талабномаси шу куннинг ўзида "Тўлов муддатини кутаѐтган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (1-картотека) 90962 баланс ҳисобварағидан олиниб, ижро этилмасдан маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка мурожаатнинг нусхаси билан бирга қайтариб юборилади.

Маблағларни тўловчи томонидан акцептлаш қисман рад этилган тақдирда, тўлов акцептланган сумма доирасида амалга оширилади. Маблағларни тўловчининг ҳисобварағида маблағ бўлмаган тақдирда, тўлов талабномаси "Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужж

атлари" (2-картотека) 90963 баланс ҳисобварағига жойлаштирилади. Бунда маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банк уч кун ичида маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан тўлов талабномасини акцептлашнинг қисман рад этилганлиги тўғрисида ѐзма равишда хабардор қилинади.

Маблағларни тўловчи белгиланган муддатда тўлов талабномасини акцептлаш ѐхуд акцептлашни тўла ѐки қисман рад этиш бўйича банкка мурожаат қилмаган тақдирда, тўлов талабномаси акцептланган ҳисобланади.

Тўлов талабномасини акцептлашни тўла ѐки қисман рад этиш сабаблари ва уларни асослашга доир низолар банклар томонидан кўриб чиқилмайди.

Маблағлар қуйидаги ҳолларда акцептсиз ҳисобдан чиқарилади:

тўлов талабномасига маблағларни тўловчининг суммани тан олганлиги тўғрисидаги ѐзма хати асл нусхада илова қилинганда. Дебиторлик-кредиторлик қарзларини солиштириш далолатномаси, товарлар (ишлар, хизматлар) тўғрисидаги далолатноманинг тўлов талабномасига илова қилиниши акцептсиз ҳисобдан чиқариш учун асос бўлмайди;

банклар томонидан - маблағларни тўловчининг асосий ҳисобварағига хизмат кўрсатувчи банкка - маблағларни тўловчининг кредитлар бўйича қарзлари ўз вақтида сўндирилмаганда;

қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа ҳолларда.

Бундай ҳолларда, тўлов талабномасининг юқори ўнг бурчагига "Акцептсиз" деган ѐзув киритилади.

Банк амалиѐт куни давомида маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка келиб тушган акцептсиз тўлов талабномалари бўйича тегишли сумма шу куннинг ўзида тўланади, маблағларни тўловчининг ҳисобварағида маблағ бўлмаган ѐки етарли маблағ бўлмаган тақдирда, тўлов талабномаси тўланмаган сумма доирасида "Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (2-картотека) 90963 баланс ҳисобварағига жойлаштирилади.

5.4.Инкассо топшириқномаси билан ҳисоб-китоблар .

Инкассо топшириқномаси-маблағларни олувчининг инкассо топшириқномасида кўрсатилган суммани маблағларни тўловчининг ҳисобварағидан сўзсиз равишда ҳисобдан чиқариш бўйича топшириғи назарда тутилган ҳисоб-китоб ҳужжати.

Инкассо топшириқномаларини тақдим этиш ҳуқуқига эга:

24-расм

Қуйидагилар инкассо топшириқномаларини тақдим этиш ҳуқуқига эга:

а) давлат солиқ хизмати органлари:

- давлат бюджетига тўланадиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириш учун;
- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий тўловларни ундириш учун;
- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Умумтаълим мактаблари, касб-ҳунар коллежлари, академик лицейлар ва тиббиѐт муассасаларини реконструкция қилиш, мукаммал

таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасига мажбурий тўловларни ундириш учун;

- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Республика йўл жамғармасига мажбурий тўловларни ундириш учун;

- фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига жамғариб бориладиган бадаллар бўйича тўловларни ундириш учун;

- савдо ташкилотларини истисно қилганда, микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан ҳисобланган ягона солиқ тўлови миқдорининг қонун ҳужжатларида белгиланган тегишли фоизини ўзаро қўллаб-қувватлаш тўғрисидаги шартномалар асосида "Камолот" ѐшлар ижтимоий ҳаракатини ривожлантириш жамғармасига ундириш учун;

- дебиторларнинг банк ҳисобварақларига ўзаро ҳисоб-китобларнинг солиштирма далолатномасини илова қилган ҳолда солиқ тўловчининг солиқ қарзи суммасини ундириш учун;

- юридик шахслар томонидан истеъмол қилинган электр энергияси учун муддати ўтказиб юборилган қарзни ундириш учун;

б) божхона органлари - ўз муддатида тўланмаган божхона тўловлари ва жарималарни ундириш тўғрисида;

в) суд ижрочилари ва ундирувчилар - ижро ҳужжатлари бўйича пул маблағларини ундириш тўғрисида;

г) Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги:

- республика бюджетидан молиялаштириш жараѐнида белгиланган миқдордан ортиқ ўтказилган маблағларни қайтариш учун бюджет ташкилотларининг бюджет ҳисобварақларига;

- Ўзбекистон Республикаси кафолати остида берилган хорижий кредитларни қайтариш ва фоизлар тўлаш билан боғлиқ мажбуриятлар бўйича қарздорларнинг миллий ва чет эл валютасидаги банк ҳисобварақларига.

"Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 7-моддасида назарда тутилган ҳужжатлар ижро ҳужжатлари ҳисобланади.

Маблағларни ижро ҳужжатлари асосида ундириш бўйича инкассо топшириқномалари ижро ҳужжатининг асл нусхаси тақдим қилинган тақдирда, банк томонидан қабул қилинади. Ижро ҳужжатининг асл нусхаси йўқолган тақдирда, унинг дубликати ундирув учун асос бўлади. Маблағларни ижро ҳужжатларининг нусхалари асосида ҳисобдан чиқариш тақиқланади.

Суд ижрочилари томонидан қўйиладиган инкассо топшириқномалари суд ижрочисининг қарорига илова қилинган ҳолда тақдим қилинади.

Маблағларни ижро ҳужжатлари асосида ундириш бўйича инкассо топшириқномалари "Тўлов мақсади" графасида ижро ҳужжатининг тартиб рақами ва санаси, шунингдек давлат божи харажатлари ва қарз суммалари алоҳида ажратиб кўрсатилиши керак.

Инкассо топшириқномаларининг тўғри тақдим этилиши бўйича жавобгарлик инкассо топшириқномасини тақдим этган органлар зиммасига юклатилади. Инкассо топшириқномалари бўйича тўловларни маблағларни тўловчиларнинг ҳисобварақларидан сўзсиз равишда ҳисобдан чиқаришга оид эътирозлар банк томонидан кўриб чиқилмайди.

Инкассо топшириқномалари бўйича маблағларни ундириб олишни тўхтатиб қўйиш ѐки чақириб олиш инкассо топшириқномасини тақдим этган орган томонидан ѐки суд қарорига мувофиқ амалга оширилади. Инкассо топшириқномаси суд қарорига асосан бекор қилиниши мумкин.

Инкассо топшириқномасини топшириш ёки жўнатишда у банкнинг бош бухгалтери ва мижознинг ҳисобварағига хизмат кўрсатувчи бухгалтернинг имзоси ва банкнинг муҳри билан тасдиқланади ҳамда қуйидаги маълумотлар кўрсатилган ҳолда устхат ёзилади:

- ✓ инкассо топшириқномасининг банкка келиб тушган санаси;
- ✓ инкассо топшириқномаси бўйича маблағ қисман тўланган бўлса, ундириб олинган сумманинг миқдори;
- ✓ инкассо топшириқномасини топшириш ёки жўнатиш санаси.

25-расм

Банк томонидан инкассо топшириқномаси тўланганда қуйидаги

чизмадаги бухгалтерия узатмаси берилади.

Инкассо топшириқномалари:

бир ҳудуд ичидаги ҳисоб-китобларда - маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка ёки маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка тақдим қилинади;

ҳудудлараро ҳисоб-китобларда - фақат маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка тақдим қилинади.

Давлат солиқ хизмати органлари инкассо топшириқномаларини электрон шаклда маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка бевосита тақдим этади ѐки чақириб олади.

Инкассо топшириқномаси банкка қуйидаги тартибда тақдим қилинади:

а) маблағларни тўловчи ва маблағларни олувчига битта банк томонидан хизмат кўрсатилганда - инкассо топшириқномалари тўрт нусхада тақдим қилинади. Бунда инкассо топшириқномасининг:

биринчи, иккинчи ва учинчи нусхалари - ижро учун банкда қолдирилади;

тўртинчи нусхаси - қабул қилиш санаси кўрсатилган ҳолда мижознинг ҳисобварағига хизмат кўрсатувчи бухгалтер томонидан имзоланади ва унга бириктирилган муҳр билан тасдиқланиб, маблағларни олувчига (ДСИга) қайтариб берилади;

б) бир ҳудуд ичида ҳисоб-китобларни амалга оширишда инкассо топшириқномалари уч нусхада бевосита маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка тақдим қилиниши мумкин. Бунда инкассо топшириқномасининг:

биринчи ва иккинчи нусхалари - ижро ҳужжатлари илова қилинган ҳолда ижро учун банкда қолдирилади;

учинчи нусхаси - қабул қилиш санаси кўрсатилган ҳолда мижознинг ҳисобварағига хизмат кўрсатувчи бухгалтер томонидан имзоланади ва унга бириктирилган муҳр билан тасдиқланиб, маблағларни олувчига қайтариб берилади;

в) ҳудудлараро ҳисоб-китобларни амалга оширишда инкассо топшириқномалари уч нусхада фақатгина маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка тақдим қилинади. Бунда инкассо топшириқномасининг:

биринчи ва иккинчи нусхалари - қабул қилиш санаси кўрсатилган ҳолда мижознинг ҳисобварағига хизмат кўрсатувчи бухгалтер томонидан имзоланади ва унга бириктирилган муҳр билан тасдиқланиб, маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка юборилади;

учинчи нусхаси - қабул қилиш санаси кўрсатилган ҳолда мижознинг ҳисобварағига хизмат кўрсатувчи бухгалтер томонидан имзоланади ва унга бириктирилган муҳр билан тасдиқланиб, маблағларни олувчига қайтариб берилади.

Маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан инкассо топшириқномасини бажариш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

а) маблағларни тўловчи ва маблағларни олувчига битта банк томонидан хизмат кўрсатилган тақдирда, тўлов амалга оширилгандан сўнг, инкассо топшириқномасининг:

биринчи нусхаси - банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади;

иккинчи нусхаси - ижро ҳужжатлари илова қилинган ҳолда шахсий ҳисобварағидан кўчирма билан бирга маблағларни тўловчига берилади;

учинчи нусхаси - шахсий ҳисобварағидан кўчирма билан бирга маблағларни олувчига берилади;

б) бир ҳудуд ичида ҳисоб-китоблар амалга оширилганда, тўлов амалга оширилгандан сўнг, инкассо топшириқномасининг:

биринчи нусхаси - банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади;

иккинчи нусхаси - ижро ҳужжатлари илова қилинган ҳолда шахсий ҳисобварағидан кўчирма билан бирга маблағларни тўловчига берилади;

в) ҳудудлараро ҳисоб-китоблар амалга оширилганда, тўлов амалга оширилгандан сўнг, инкассо топшириқномасининг:

биринчи нусхаси - банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади;

иккинчи нусхаси - ижро ҳужжатлари илова қилинган ҳолда шахсий ҳисобварағидан кўчирма билан бирга маблағларни тўловчига берилади.

Бир ҳудуд ичидаги ва ҳудудлараро ҳисоб-китоблар бўйича маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка электрон тўловлар тизими орқали келиб тушган инкассо топшириқномалари рўйхат кўринишида чоп этилиб, банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади. Электрон инкассо топшириқномаси нусхаси банк томонидан маблағларни олувчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинган ҳолда маблағларни олувчига тақдим қилинади.

Маблағларни тўловчининг ҳисобварағида маблағ бўлмаган тақдирда, инкассо топшириқномаси "Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (2-картотека) 90963 баланс ҳисобварағига жойлаштирилади ва бу ҳақда маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка уч иш куни ичида хабар берилади ҳамда маблағларнинг келиб тушишига қараб қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тўланади.

Маблағларни тўловчининг ҳисобварағида етарли маблағ бўлмаган тақдирда, банк томонидан ҳисобварақ қолдиғи доирасида инкассо топшириқномаси бўйича тўлов амалга оширилади. Қолган сумма "Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (2-картотека) 90963 баланс ҳисобварағига жойлаштирилади ҳамда инкассо топшириқномасининг орқа томонида қисман тўланган сумма ва сана кўрсатилиб, имзо қўйилади.

Бунда маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банк уч кун ичида маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан "Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (2-картотека) 90963 баланс

ҳисобварағига кирим қилинган сумма тўғрисида ѐзма равишда хабардор қилинади.

Маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк инкассо топшириқномасининг ўз айби билан бажарилмаганлиги ѐки лозим даражада бажарилмаганлиги учун қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жавобгар бўлади.

5.5.Пластик карточкалар билан ҳисоб-китоблар.

1995 йилда Ўзбекистонда илк маротаба миллий валютада кредит ва дебет тўлов пластик карточкалари муомалага чиқарилди.

2004 йил 24 сентябрда 445-сон билан қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Пластик карточкалар асосида ҳисоб-китоб қилиш тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида‖ги қарори доирасида Ягона умумреспублика процессинг маркази ташкил этилди. У савдо ташкилоти èки хизматлар соҳасига èхуд пластик карточка эгасига қайси банк орқали хизмат кўрсатилаètганидан қатъи назар, банк операцияларини барча савдо шохобчаларида ягона режимда олиб бориш имконини беради. Айни пайтда, Ягона умумреспублика процессинг маркази сўм пластик карточкаларини муомалага чиқарувчи 25 та тижорат банкни бирлаштиради. Марказда ―УЗКАРТ‖ сўм пластик карточкалари бўйича нақд пулсиз ҳисоб-китоблар банклараро тўлов тизими ташкил этилган.

Жойларда пластик карточкалар эгаларига кечаю кундуз хизмат кўрсатишга имкон берувчи ахборот-маълумот терминаллари тармоғи ишлаб турибди, терминаллар, банкоматлар ва инфокиоскларни таъмирлаш бўйича сервис хизматлари ташкил этилган.

1-диагрмма

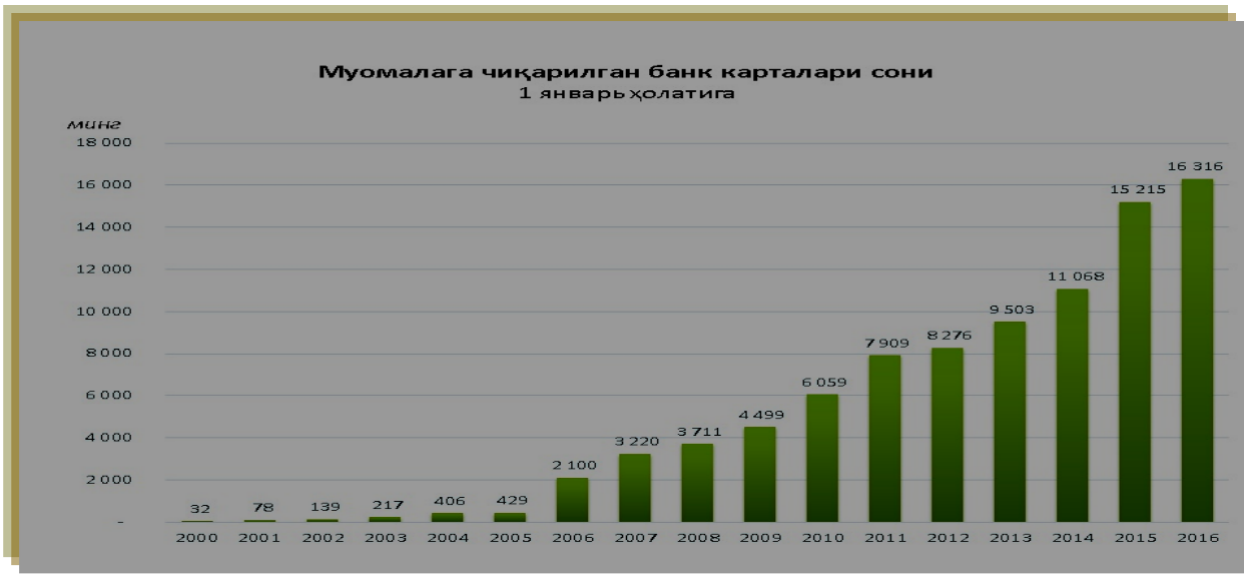

2-диагрмма

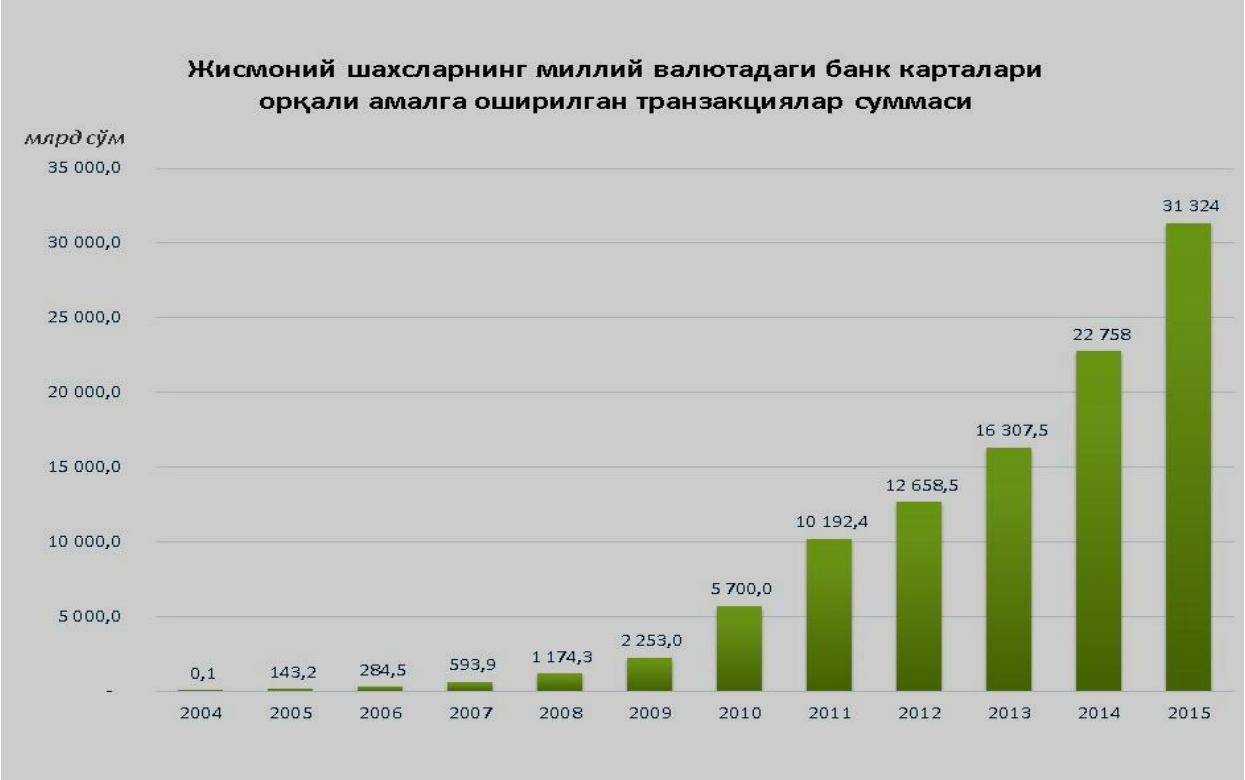

3-диагрмма

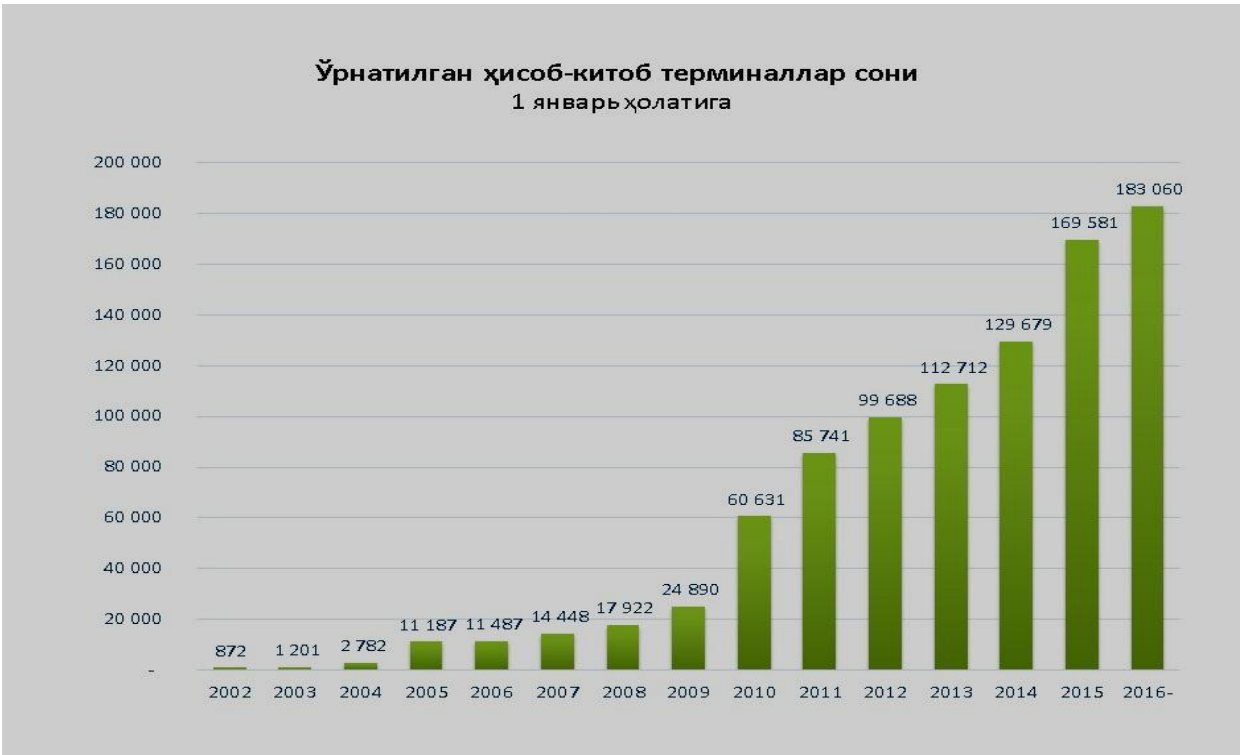

4-диагрмма

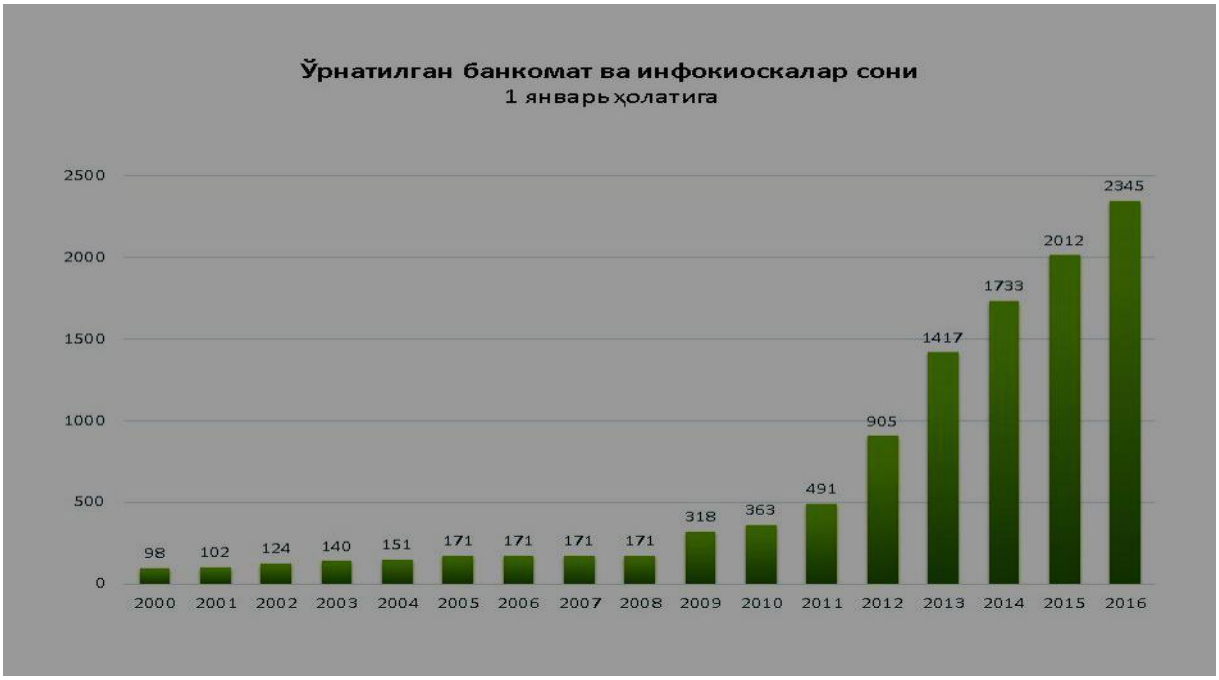

БПК (банк пластик карточка)-банк томонидан эмиссия қилинган, персонализацияланган, тўлов воситаси сифатида ишлатиладиган ва ўз сақловчисига банк ҳисобварағидаги маблағлари доирасида операцияларни, жумладан, ҳисобварақ орқали нақд пулсиз ҳисоб-китобларни (тўловларни) амалга ошириш, ундан нақд пул маблағларини ва банк кредитини олиш имконини берувчи банк пластик картаси.

БПКлардан жисмоний ва юридик шахслар томонидан амалга ошириладиган нақд пулсиз ҳисоб-китобларда, шунингдек нақд пул берадиган шохобчалар ва банкоматлардан нақд пул маблағларини олишда фойдаланилади.

Халқаро БПКлар ваколатли банклар томонидан муомалага чиқарилади ва уларга хизмат кўрсатилади.

ПЛАСТИК КАРТОЧКАЛАР[9]

Пластик картанинг эгаси бўла туриб Сиз:

[9] Ипак йўли банкнинг интернет сайтидан олинган.

1. Дўконларда ѐки сервис корхоналарида ҳар қандай товар ѐки хизмат учун комиссион пулларни тўламасдан тўловни амалга оширишингиз мумкин;
2. Нақд пул маблағларини банкоматларда ѐки банк офисларида олишингиз мумкин;
3. Ўз карта ҳисобингизни ҳам нақд пул ўтказиш орқали, ҳам бошқа банклардаги ҳисоб рақамидаги маблағлар орқали кўпайтиришингиз мумкин;
4. Хорижга чиқаѐтган пайтда маблағларни декларация қилиш муаммосидан қутуласиз. Хорижга чиқаѐтганда ходим ўзи билан йирик миқдордаги нақд пулни олиб кетишига ҳожат йўқ. Фақат ўзи билан зарур маблағларни ўтказиб, пластик картани олиб кетиши керак, холос. Бунда карта ичидаги пул миқдоридан қатъи назар у божхона назоратидан ўтаѐтганда декларация қилинмайди;
5. Ҳаттоки картани йўқотган тақдирда ҳам пулларингизни сақлаб қоласиз. Мижознинг аризасига кўра карта шу заҳоти блокка тушиб қолади ва нақд пулни йўқотганга нисбатан пуллар сақланиб қолинади.

Пластик картанинг эгаси бўлиш учун қуйидагиларни бажариш керак:

Шахсий пластик картанинг очилиши тўғрисидаги аризани расмийлаштириш;

Банкка паспорт тақдим этиб, шартномага қўл қўйиш.

ВИСА КАРТАЛАРИ

Кўпчилик пластик карта ѐрдамида товарлар ва хизматлар учун ҳақ тўлашнинг қулайлиги тўғрисида эшитган. Кўпчилик хорижий сафарлари пайтида ВИСА картани ишлатишган, пулларни банкомат орқали олишган. Хўш, картанинг ана шундай қулай ҳисоб-китоб воситаси эканлиги ва қуйидаги турлари мавжуд.

5.6.Мемореал ордерлар билан ҳисоб-китобларни амалга ошириш тартиби, уларни расмийлаштирилиши ва ҳисобини юритиш

Мемориал ордер-банклар томонидан ишлатиладиган нақд пулсиз ҳисоб-китоб ҳужжати бўлиб, ундан қуйидаги ҳолларда фойдаланилади:

1. мижозлар билан боғлиқ банк операциялари бўйича ҳисоб-китобларда;
2. банк хизматларини кўрсатиш бўйича ҳисоб-китобларда;
3. банкларнинг ўз ички операцияларида;
4. мижознинг қарздорлик маблағларини қоплашда, агар банклар билан мижозлар ўртасида тузилган шартномада белгилаб қўйилган бўлса;
5. бухгалтерия ҳисобидаги хато ѐзувларни тузатишда;
6. жисмоний шахсларнинг тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлмаган ѐзма топшириқлари бўйича маблағларни нақд пулсиз шаклда ўтказишни амалга оширишда. Бунда тўлов амалга оширилгандан сўнг, мазкур топшириқ мемориал ордер билан бирга банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади.

"Муддатида тўланмаган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (2-картотека 90963 баланс ҳисобварағига кирим қилинган тўлов топшириқномалари, тўлов талабномалари ва инкассо топшириқномалари) бўйича қисман тўлов амалга ошириш учун дастурий равишда тузилган мемориал ордерларнинг "Тўлов мақсади" графасида ҳисоб-китоб ҳужжатининг рақами, санаси ва дастлабки суммаси кўрсатилиши шарт.

Банк маблағларни тўловчи бўлиб қатнашганда ва бухгалтерия ҳисобидаги хато ѐзувларни тузатишда, мемориал ордерлар банк раҳбари ва бош бухгалтерининг имзолари билан тасдиқланиши шарт. Бошқа ҳолларда, мемориал ордерлар бош бухгалтер ва мазкур банк ҳисобварағига хизмат кўрсатувчи бухгалтернинг имзоси билан тасдиқланади.

Мемориал ордерлар билан амалга оширилган операцияларнинг тўғрилиги учун банк раҳбари, бош бухгалтери ва мижознинг банк ҳисобварағига хизмат кўрсатувчи бухгалтер жавобгар ҳисобланади.

5.7. Тижорат банкнинг ҳисоб-китоб чеки билан ҳисоб-китоблар

Чек - чек берувчининг ҳисобварағидан чек олувчининг ҳисобварағига чекда белгиланган суммани ўтказиш бўйича топшириқ назарда тутилган ҳисоб-китоб ҳужжати.

Чеклар банклар буюртмасига мувофиқ "Давлат белгиси" давлат-ишлаб чиқариш бирлашмаси томонидан тайѐрланади. Чекнинг серияси ва тартиб рақами, маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкнинг номи ва фирма белгиси босма шаклда чоп этилади.

Чеклар жисмоний ва юридик шахслар ўртасидаги нақд пулсиз ҳисоб-китобларда қўлланилади.

Чекнинг максимал суммаси Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан, минимал суммаси, шунингдек чекнинг амал қилиш муддати банклар томонидан белгиланади.

Банк томонидан чек берилганда жисмоний шахснинг аризасига асосан чекнинг суммасига "Жисмоний шахсларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлар" 20206 баланс ҳисобварағида алоҳида иккиламчи шахсий ҳисобварақ очилади ва тўловлар ушбу ҳисобварақ орқали амалга оширилади.

Чек жисмоний шахслар томонидан омонат ҳисобварағидаги маблағлар ѐки топширилган нақд пул маблағлари ҳисобидан берилади.

Чек амал қилиш муддати давомида банкка тақдим қилинмаган бўлса, у ҳолда чек суммаси "Ҳаракатсиз депозит мажбуриятлари" 29842 баланс ҳисобварағида ҳисобга олинади. Чек эгаси амал қилиш муддати тугаган чек билан банкка мурожаат қилган тақдирда, банк чек эгасининг шахсини тасдиқловчи ҳужжати асосида чекни қабул қилиши ва унда кўрсатилган суммани тўлаб бериши лозим.

Чекда қўшимча равишда қуйидаги реквизитлар бўлиши керак:

1. чекнинг серияси ва тартиб рақами;
2. жисмоний шахснинг шахсини тасдиқловчи ҳужжатининг серияси ва тартиб рақами;
3. чек амал қилиш муддатининг охирги санаси.

Чекларда маблағларни тўловчининг - солиқ тўловчининг идентификация рақами ва тўлов мақсади кўрсатилмайди.

Ҳисоб-китоб ҳужжатлари техник воситалардан фойдаланган ҳолда тўлдирилади. Ҳисоб-китоб ҳужжатларини бўяш, чизиш ва тузатишга йўл қўйилмайди.

Чеклар ҳаво èки қора ранг пастаси бўлган шарикли ручка билан èхуд техник воситалардан фойдаланган ҳолда тўлдирилиши мумкин.

Чекларни бериш тартиби:

а) чек берилаѐтган вақтда, унда банкнинг масъул ходими томонидан қуйидаги реквизитлар кўрсатилиши шарт:

1. чек берилган сана;
2. чек бўйича бериладиган сумма;
3. жисмоний шахснинг (чек берувчининг) фамилияси, исми ва отасининг исми;
4. шахсни тасдиқловчи ҳужжатнинг серияси ва тартиб рақами;
5. чек берувчининг ҳисобварағи;
6. чек берган банкнинг номи ва уникал коди (хос рақами);
7. чек амалда бўладиган охирги сана.

Мазкур реквизитлар тўлдирилгандан сўнг, банк бухгалтери ва кассири томонидан чекка имзо қўйилиб, кесиш чизиғида қолган сонлар чек суммасига мувофиқ бўлиши ва муҳр билан тасдиқланиши керак. Чек милки

имзолаш учун чек олувчига берилиши керак. Чекнинг серияси ва тартиб рақами, чек ѐзилган шахснинг фамилияси, исми ва отасининг исми, шунингдек чек суммаси ва унинг келиб чиқиш манбалари кўрсатилган ҳолда алоҳида дафтарга ѐзиб қўйилади;

б) банк кассири банкнинг масъул ходимидан барча зарур ҳужжатларни олгач:

1. ҳужжатларни тўғри расмийлаштирганлигини текширади ва уларни имзолайди;
2. чек олувчи шахсни чақиради, ундан чек учун тўловни қабул қилади;
3. чек олувчига чекни беради;
4. амалиѐт кунининг охиригача чек милкини ўзида сақлайди;

в) амалиѐт кунининг охирида банк кассири нақд пулларда олинган сумма ва омонат дафтарчасидан ҳисобдан чиқарилган суммани кўрсатади ҳамда чекнинг милкларини банкнинг масъул ходимига топширади.

Чекнинг милки "Жисмоний шахсларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлар" 20206 баланс ҳисобварағидаги алоҳида иккиламчи шахсий ҳисобварақдан ҳисобдан чиқариш учун келгунга қадар банкда сақланади. Чекларнинг милклари банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади;

г) чек бланкини тўлдиришда хатога йўл қўйилган тақдирда, ушбу бланк бузилган деб топилади ва ўрнига янгиси тўлдирилади.

1. Бузилган чек бланки қуйидаги тартибда ҳисобдан чиқарилади:
2. "ҳисоб-китоб чеки" деган сўзларнинг бир қисми қирқиб олинади;
3. чек бланкига "бузилган" деган ѐзув киритилади ва сана кўрсатилади;
4. бош бухгалтер ва кассир томонидан имзоланади;

д) қабул қилинган, ишлатилган ва қайтарилган чек бланкларининг ҳисоби қатъий ҳисобда турувчи бланклар ҳисоби қайд этиб бориладиган дафтарда ва кўзда тутилмаган ҳолатлар баланс ҳисобварағида юритилади. Амалиѐт куни давомида чек бланклари чиқим ордери бўйича кўзда тутилмаган ҳолатлар баланс ҳисобварағидан ҳисобдан чиқариб борилади.

Чеклар билан тўловлар қуйидагича амалга оширилади:

а) чек тўловга тақдим қилингандан сўнг, чекни тўловга қабул қилган ташкилот ходими чекнинг орқа томонига ташкилот муҳри ва мансабдор шахсининг имзосини қўяди;

б) товар (иш, хизмат) қиймати чекда кўрсатилган суммадан кам бўлган тақдирда, чекни тўловга қабул қилган ташкилот ушбу чек суммасининг 25 фоизигача бўлган қийматини нақд пулда бериши мумкин;

в) тўловга қабул қилинган чеклар уни тўловга қабул қилган ташкилот томонидан хизмат кўрсатувчи банкка пул тушуми билан бирга инкассатор орқали юборилади;

г) банк томонидан қабул қилинган чеклар бўйича тўловлар қуйидаги тартибда амалга оширилади:

чек берувчи ва чек олувчига битта банк томонидан хизмат кўрсатилган тақдирда, чеклар бўйича тўловлар чекни тўловга қабул қилган ташкилот ҳисобварағининг кредити ва "Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар" 19903 баланс ҳисобварағи орқали чек тақдим этувчи ҳисобварағининг дебети бўйича ўтказилади. Чекнинг асл нусхаси банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади; чек берувчи ва чек олувчига турли банклар томонидан хизмат кўрсатилган тақдирда:

чекда кўрсатилган сумма чек олувчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан чек олувчининг ҳисобварағига ўтказилади;

банкнинг электрон ҳисоб-китоб чеки электрон тўловлар тизими орқали чек берувчига хизмат кўрсатувчи банкка юборилади ҳамда чекнинг асл нусхаси банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади;

электрон чекда кўрсатилган сумма чек берувчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан дастурий равишда чек берувчининг иккиламчи ҳисобварағидан ҳисобдан чиқарилади ҳамда электрон чек чоп этилиб, банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади;

д) чек меросхўрлар ва бошқа ваколатли шахслар томонидан чекнинг амал қилиш муддати ўтганлигидан қатъи назар, хизмат кўрсатувчи банкка тақдим қилиниши мумкин. Банк томонидан меросхўрлар ва бошқа шахсларнинг чекни тасарруф қилиш учун ваколатлилиги аниқлангач, чекда кўрсатилган сумма тўлаб берилади;

е) фойдаланилмаган чеклар банкка тақдим қилинган тақдирда, банк ходими: чекнинг ҳақиқийлигини ва уни тақдим қилган шахснинг ваколатлилигини текширади; чекнинг олд томонига "Сумма _____-сонли ҳисобвараққа ўтказилсин" деб устхат

èзади; чекни бош бухгалтерга беради;

ж) йўқотилган чеклар бўйича унда кўрсатилган сумма ҳисобдан чиқарилганлиги учун банк жавоб бермайди.

5.8.Аккредитивлар бўйича ҳисоб-китоблар

Аккредитив бўйича ҳисоб-китоб қилинганида мижознинг (маблағларни тўловчининг) топшириғи билан ва унинг кўрсатмаларига мувофиқ аккредитив очган банк (банк-эмитент) маблағларни олувчи ѐки у кўрсатган шахс ҳужжатларни тақдим этган ва аккредитивда назарда тутилган бошқа шартларни бажарган тақдирда тўловни амалга ошириш мажбуриятини олади.

Аккредитивнинг амал қилиш муддати ва у бўйича ҳисоб-китоб қилиш тартиби маблағларни тўловчи билан маблағларни олувчи ўртасидаги шартномада белгилаб қўйилади.

Аккредитивга аризада қўшимча равишда қуйидаги реквизитлар бўлиши керак:

1. аккредитивнинг амал қилиш муддати;
2. аккредитив очилаѐтган шартноманинг тартиб рақами ва санаси;
3. буюртманинг тартиб рақами;
4. буюртма берилган сана;
5. товарнинг (иш, хизмат) номи;
6. тўловларни амалга ошириш учун асос бўлган ҳужжатнинг тури;
7. қўшимча шартлар.

Шартномада яна қуйидагилар бўлиши керак:

1. маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкнинг номи;
2. аккредитивнинг тури ва уни бажариш усули;
3. аккредитив очилганлиги ҳақида маблағларни олувчини хабардор қилиш усули;
4. аккредитив бўйича маблағлар олиш учун маблағларни олувчи томонидан тақдим этиладиган ҳужжатларнинг тўлиқ рўйхати ва аниқ тавсифи;

5. товарлар жўнатилганидан (хизматлар кўрсатилган, ишлар бажарилганидан) кейин ҳужжатларни тақдим этиш муддатлари, уларни расмийлаштиришга қўйиладиган талаблар.

Аккредитив қуйидаги турларга бўлинади:

- қопланган (депонентланган) аккредитив;
- қопланмаган аккредитив.

Қопланган (депонентланган) аккредитив очилган тақдирда, маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк уни очиш вақтида мижознинг ўз маблағларини èки унга берилган кредитни маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкнинг мажбуриятлари амал қилиб турадиган бутун муддатга маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банк ихтиѐрига ўтказиши шарт.

Қопланмаган аккредитив очилган тақдирда, маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка аккредитивнинг бутун суммасини маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкнинг маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкда юритилаѐтган ҳисобварағидан ўчириш ҳуқуқини беради.

Қопланган ва қопланмаган аккредитивлар чақириб олинадиган ва чақириб олинмайдиган шаклда бўлиши мумкин. Аккредитивда унинг чақириб олинмаслиги назарда тутилмаган бўлса, бундай аккредитив чақириб олинадиган аккредитив ҳисобланади.

Аккредитивлар банклар томонидан кўзда тутилмаган ҳолатлар бўйича алоҳида баланс ҳисобварақларида ва "Мижозларнинг аккредитивлар бўйича депозитлари" 22602 баланс ҳисобварағида ҳисобга олинади. Маблағларни олувчи учун унга хизмат кўрсатувчи банкда аккредитивлар бўйича алоҳида депозит ҳисобварақлар очилади.

Чақириб олинадиган аккредитив маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан маблағларни олувчи билан олдиндан келишилмасдан ўзгартирилиши ѐки бекор қилиниши мумкин. Аккредитивнинг чақириб олиниши маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк учун ҳеч қандай мажбуриятни вужудга келтирмайди.

Чақириб олинадиган аккредитив шартларини ўзгартириш ѐки бекор қилиш бўйича маблағларни тўловчининг топшириқлари маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк орқали берилади ва маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкка, маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан эса - маблағларни олувчига хабар берилади.

Маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банк аккредитивни ўзгартириш ѐки бекор қилиш бўйича хабарнома олмаган тақдирда, чақириб олинадиган аккредитив бўйича барча операцияларни амалга оширишга мажбур.

Чақириб олинмайдиган аккредитив маблағларни олувчининг розилигисиз ўзгартирилиши ѐки бекор қилиниши мумкин эмас.

Маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банк чақириб олинмайдиган аккредитивни маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк билан тузилган шартнома асосида тасдиқлаши мумкин. Бунда чақириб олинмайдиган аккредитив тасдиқланган аккредитив ҳисобланади.

Тасдиқланган аккредитивларда маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банк тўловни амалга ошириш бўйича қўшимча мажбуриятлар олади. Тасдиқланган аккредитив маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкнинг розилигисиз ўзгартирилиши ѐки бекор қилиниши мумкин эмас.

Аккредитивлар бўйича ҳисоб-китоблар, агар қонун ҳужжатларида бошқача тартиб белгилаб қўйилган бўлмаса, нақд пулсиз тартибда амалга оширилади.

Аккредитивни бошқа шахслар номига қайта расмийлаштириш тақиқланади.

Маблағларни тўловчи аккредитив очиш учун унга хизмат кўрсатувчи банкка шартномани илова қилган ҳолда икки нусхада аккредитивга ариза билан мурожаат қилади. Бунда аризанинг:

биринчи нусхаси - тўловлар амалга оширилгандан сўнг банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади;

иккинчи нусхаси - маблағларни тўловчининг шахсий ҳисобварағидан кўчирмага илова қилинади.

Аккредитив суммаси бир вақтнинг ўзида кўзда тутилмаган ҳолатлар баланс ҳисобварағига кирим қилинади.

Аккредитивда назарда тутилган сумма электрон тўловлар тизими орқали маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкнинг ҳисобварағига мижознинг аризасига асосан ўтказилади. Бунда банк аккредитивда назарда тутилган сумма маблағларни олувчининг ҳисобварағига келиб тушганлиги ҳақида уни хабардор қилади.

Электрон тўловлар тизими орқали келиб тушган аккредитивга аризалар банк томонидан икки нусхада чоп этилиб, унинг бир нусхаси банкнинг кунлик ҳужжатлар йиғмажилдига тикиб қўйилади, иккинчи нусхаси "Тўлов муддатини кутаѐтган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (1-картотека) 90962 баланс ҳисобварағига жойлаштирилади.

Аккредитивнинг муддати тугагунига қадар маблағларни олувчи ва маблағларни тўловчи ўртасида тузилган шартномада белгиланган ва маблағларни олувчи томонидан аккредитив шартлари бажарилганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар икки нусхада тақдим қилинган тақдирда, тегишли сумма унинг ҳисобварағига ўтказиб берилади. Бунда банк томонидан маблағларни олувчининг аккредитив шартларига риоя қилганлиги ҳамда

уларнинг бажарилганлигини тасдиқловчи ҳужжатларни тўғри расмийлаштирганлиги текширилиши шарт.

Маблағларни тўловчи ва маблағларни олувчи ўртасида тузилган аккредитив бўйича шартномада белгиланган шартларнинг биттаси бажарилмаган тақдирда ҳам аккредитив бўйича тўловлар амалга оширилмайди.

Маблағларни олувчининг ҳисобварағига маблағларни ўтказишда банк томонидан тўрт нусхада мемориал ордер расмийлаштирилиб, унинг "Тўлов мақсади" графасида тўлов қайси шартнома асосида амалга оширилаѐтган бўлса, шу шартноманинг тартиб рақами ва санаси кўрсатилади. Бунда мемориал ордернинг:

- ✓ биринчи нусхаси - тасдиқловчи ҳужжатлар нусхаси билан бирга банкнинг кунлик ҳужжатлари йиғмажилдига тикиб қўйилади;
- ✓ иккинчи ва учинчи нусхалари - уларга тасдиқловчи ҳужжатлар нусхаси илова қилинган ҳолда маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка юборилади;
- ✓ тўртинчи нусхаси - шахсий ҳисобварағидан кўчирма билан бирга маблағларни олувчига берилади ҳамда аккредитив бўйича тўланган сумма "Тўлов муддатини кутаѐтган ҳисоб-китоб ҳужжатлари" (1-картотека) 90962 баланс ҳисобварағидан ҳисобдан чиқарилади.

Аккредитив маблағларни олувчига хизмат кўрсатувчи банкда:

аккредитив муддати тамом бўлгач;

маблағларни олувчининг аккредитивнинг амал қилиш муддати тамом бўлгунга қадар ундан фойдаланишдан воз кечиши ҳақидаги аризасига кўра, агар бундай воз кечиш мумкинлиги аккредитив шартларида назарда тутилган бўлса;

маблағларни тўловчининг аккредитивни бутунлай ѐки қисман чақириб олиш ҳақидаги талабига мувофиқ, агар бундай чақириб олишга аккредитив шартлари бўйича йўл қўйилса, ѐпилади.

Аккредитив маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банк томонидан хабарнома олинган кунда "Мижозларнинг аккредитивлар бўйича депозитлари" 22602 баланс ҳисобварағидаги суммадан кам бўлмаган суммага камайтирилади ѐки ѐпилади.

Қопланган (депонентланган) аккредитивнинг фойдаланилмаган суммаси аккредитив ѐпилиши билан бир вақтда маблағларни тўловчига хизмат кўрсатувчи банкка қайтариб берилиши керак.

VI-БОБ. БАНКЛАРАРО ҲИСОБ-КИТОБЛАРНИНГ ҲИСОБИ

6.1.Банклараро ҳисоб-китобларнинг мазмуни ва уларнинг ташкил этилиши.

Ўзбекистон Республикасида тўлов тизимининг ривожланиш босқичлари[10]

Собиқ иттифоқ давлатлари орасида энг самарали ва жаҳон талаблари даражасида деб ҳисобланган республика тўлов тизимининг ривожланиши тўрт босқичга бўлинади:

1-босқич 1991 йил.

Вилоятлар ичида ҳисоб-китоблар почта ва ташувчилар орқали ягона ҳисоблаш марказида амалга оширилади. Бу жараѐн бир ҳафтани ташкил этар эди. Вилоятлараро ҳисоб-китоблар ҳам почта орқали авизо ҳужжатлари асосида амалга оширилган. Бунда маблағлар бир мижознинг ҳисобварағидан иккинчи мижознинг ҳисобварағига бир ойдан икки ойгача бўлган муддат мобайнида келиб тушар эди.

1992 йил

Марказий банк Бош ахборотлаштириш марказида банклараро ҳисоб-китобларда электрон почта усули яратиш устида ишланди. Шунингдек банк амалий иш кунини компьютерлар воситасида бажариш амалий дастурини яратиш ва уларни банкларда тадбиқ этиш бўйича иш олиб борилди.

1993 йил

Шу йили қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг "Ахборотлаштириш тўғрисида‖ги Қонунини бажариш юзасидан Марказий банкда ва унинг ҳудудий Бош бошқармаларида ахборотлаштириш бошқармаси ва бўлимлари ташкил этилди. Банклараро махсус ажратилган алоқа каналлари вазифасида электрон тўлов тизимини ишга тушириш

[10] Ўзбекистон Республикаси Марказий банк сайтидан 2016 йил 1-ноябрь куни олинган.

борасида иш олиб борилди. Республика банк тизимини ахборотлаштириш концепцияси ишлаб чиқилди.

Собиқ Иттифоқ республикалари билан ўзаро ҳисоб-китобларни тартибга солиш ва уларга хизмат кўрсатиш амалий дастури яратилди. Марказий банкнинг ҳудудий бошқармалари тўлиқ компьютерлаштирилди. Яъни бир пайтда республика электрон тўлов тизимини замини яратила бошланди. Шу йилнинг декабр ойидан бошлаб жуда қисқа муддат уч ой мобайнида Собиқ Иттифоқ республикалари билан 1991, 1992 ҳамда 1993 йиллардаги йиғилиб қолган ўзаро ҳисоб-китоблар, қарзлар ҳисоблаб чиқилди ва 1994 йилнинг март ойига келиб бу борада аниқ маълумотларга эга бўлинди.

1994 йил

18 март куни қабул қилинган Вазирлар Маҳкамасининг 146-сонли ―Банк тизимини такомиллаштириш, пул-кредит муносабатларини барқарорлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида‖ги Қарорига мувофиқ, Марказий банк тизимида электрон почталарни жорий этишни октябрга қадар тугаллаш вазифаси юклатилди. Шунингдек, Қарорда республика банк компьютер тизимини яратиш учун зарур валюта маблағларини ажратиш ҳам кўрсатилди.

13 июль куни Вазирлар Маҳкамасининг ―Ўзбекистон Республикаси банк тизимини молиявий қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида‖ги Қарор қабул қилинди. Унга асосан банклар қатор солиқлардан озод қилинди ва бўшаган маблағларни ўз фаолиятини компьютерлаштиришга сарфлаш шарт қилиб қўйилди. Мазкур Қарорларга биноан тижорат банкларининг бўлимлари компьютерлаштирила бошланди ва улар электрон тўлов тизимига қўшиб борилди.

Август ойи охирига келиб мустақилликнинг уч йиллиги шарафига электрон тўловлар вақтинчалик Низоми яратилди.

Октябр ойидан бошлаб эса электрон почта республика банк тизимида ишга туширилди.

Республика банк тизимида бухгалтерия ҳисоб-китобларни ва банк амалий иш кунини умумий бир кўринишга келтириш учун зарур ишлар амалга оширилди.

Марказий банк қилинган бу ишлар билан чекланиб қолмасдан ўзининг мутахассислари кучи билан электрон тўлов тизими амалий дастурини республика миқиѐсида тадбиқ этиш устида ҳам тинимсиз иш олиб борди ва 1995 йил учун замин яратди.

2-босқич

1995 йил

Апрел ойида Марказий банк Жаҳон банки маблағлари ҳисобидан Ўзбекистон Республикаси банкларароро тўлов тизимини такомиллаштиришга йўналтирилган ҳалқаро танлов тендер эълон қилди.

Марказий банкда ташкил этилган электрон тўлов тизимини яратиш ишчи гуруҳи ўтган йиллардан олинган тажрибалар ва хулосалар, шунингдек жаҳоннинг илғор давлатлари ютуқларини ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида электрон тўлов тизими технологиясини яратдилар. Эски тизим 19 августдан бошлаб янги технология билан алмаштирила бошланди. Бу пайтга келиб Марказий банк тизимида ҳисоб-китоб марказлари ташкил этилди ва тижорат банкларига электрон тўлов бўйича хизмат кўрсатила бошланди. Янги технологияга ўтила бориши сабабли йилнинг охиригача республикада 2 тизим: электрон почта ва электрон тўлов тизимлари ишлаб турди. Йил охирига келиб эса барча тижорат банклари Марказий банкнинг ҳисоб-китоб марказлари, клиринг марказлари электрон тўлов тизимига қўшилди.

1996 йил

Янги ташкил этилган ҳисоб-китоб марказлари тижорат банкларининг вакиллик ҳисобварақларини клиринг марказларидан ўзларига ўтказа бошладилар. Июл ойига келиб клиринг марказлари бутундай қисқартирилди. Шу билан бир қаторда Марказий банк Бош ахборотлаштириш маркази мутахассислари ва банк ходимлари тўловларнинг ўтиши муддатини янада қисқартиришни таъминлаш борасида тинмай изланиш олиб бордилар. Бунинг

натижаси ўлароқ, йил охирига келиб тўловлар ўтиши муддати республика миқѐсида 2 соат, вилоят миқѐсида 1 соатни ташкил этди.

1997 йил

Республика банк тизимида янги ҳисоб тизими режасига ўтилиши тижорат банклари ва Марказий банк тўлов тизими туб бурилиш ясади. Электрон тўлов тизимининг мавжуд амалий дастури ривожлантирилиб, тизимнинг катта ўтказиш қобилияти ва ҳужжатларнинг юқори тезликда қайта ишланиши (ҳудудлараро ҳисоб-китоблар - 15 дақиқада, битта ҳудуд ичидаги ҳисоб-китоблар эса – 3-5 дақиқада) пул маблағлари айланишини жиддий оширди. Бу эса республика хўжалик юритувчи субъектларининг фаолиятига ижобий таъсир этди, банкларга вақтинча бўш турган маблағлардан самарали фойдаланиш ва кредит хавф-хатари даражасини ҳамда ликвидлилик хавф-хатарини тезкорликда бошқариш имконини берди.

3-босқич

1998 йил

Марказий банк билан Жаҳон банки ўртасида 1998 йил декабр ойида ―Республика молия соҳасини ривожлантириш‖ учун заѐм ажратиш тўғрисида шартнома имзоланди. Бу лойиҳа беш компонентга бўлиниб, шулардан тўртинчи компонент ўз ичига қуйидаги масалаларни олади: тўлов тизимини такомиллаштириш;

бошқариш учун ахборот тизимини яратиш;

банк телекоммуникация тизимини ривожлантириш;

ахборот тизими муҳофазасини яратиш.

Юқорида келтирилган масалалар бўйича тадбирларни ниҳоясига етказиш 2003 йилнинг иккинчи ярмига мўлжалланган бўлиб, ҳар бир масала бўйича ривожланиш йўллари тижорат банклари билан биргаликда аниқланди ва чет эл экспертларининг хулосалари олинди.

4-босқич

2002 йил

Тўловларни реал вақтда ўтишини таъминлаш ва тижорат банкларига ягона вакиллик ҳисобварағи орқали хизмат кўрсатиш бўйича технология танланиб, ушбу бўйича техник топшириқ, ишлаб чиқилди ва банклараро тўловларни ягона вакиллик ҳисобварағи орқали ўтказиш ҳамда банкларда ахборотлаштирилган ахборот тизимини ташкил этиш бўйича дастур яратилди. Тижорат банкларининг банклараро тўловларни ягона вакиллик ҳисобварағи орқали амалга ошириш тизимига ўтиши 2002 йилнинг июн ойидан бошланди.

Тўлов тизимини такомиллаштириш мақсадида халқаро тендер ўтказилиб, тендер ғолиби билан мавжуд банк телекоммуникация тармоғини ривожлантириш лойиҳаси бўйича шартнома тузилди.

Пластик карточкалар билан ҳисоб-китобларни йўлга қўйиш мақсадида тўловларни амалга оширадиган миллий тизим яратиш концепцияси тавсияномалар ва схемалар ишлаб чиқилди. Республикамизда мавжуд йирик банклар, хусусан ТИФ Миллий банк, Асака банк, Саноатқурилиш банки, Халқ банки ва Пахта банкларида пластик карточкалар орқали тўловларни ташкил қилиш йўлга қўйилди.

2003 йил

Тижорат банкларини банклараро тўловларни ягона вакиллик ҳисобварағи орқали амалга ошириш тизими 2003 йил 8 сентябрда тўлиқ ишга туширилди ва барча банкларда марказлаштирилган ахборот тизими ташкил этилди. Бу банкларга кундалик тўловлар ўтказиш учун банд бўлган маблағларни бир қисмини бўшашига ва уларни ўринли активларга жойлаштиришга, банк ўз филиалларини мавқеини таҳлил қилиб керакли чора кўришга, банкнинг кунлик ягона баланси унинг ликвидлилигини, таваккалчиликларини, мажбуриятларни, ўз капиталини аниқ ифода этишга имкон беради.

Шунингдек, Жаҳон банки кредити ҳисобига тузилган шартномага асосан Банк телекоммуникация тармоғини ривожлантириш лойиҳасини амалга ошириш ишлари бажарилаяпти, шунингдек, республика молия

тузилмаларини банклараро маълумот узатиш тармоғига улаш ва ўзаро маълумот алмашинувининг электрон тизимини яратиш бўйича ишлар олиб борилди.

2004 йил

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 24 сентябрда қабул қилинган ―Пластик карточкалар асосида ҳисоб-китоб қилиш тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида‖ги 445–сонли Қарори билан ушбу тизимни кенгайтириш борасидаги илк режа кўрсаткичлари, шунингдек тўловларни пластик карточкалар орқали қабул қилиш терминаллари билан жиҳозланадиган объектлар рўйхати тасдиқланди. Шу билан бир қаторда, мазкур қарорга мувофиқ мамлакатда Ягона умумреспублика процессинг маркази ташкил этилди. Мазкур қарорга мувофиқ, барча тижорат банклари пластик карточкалар тизимида иш олиб борилишига замин яратилди.

2006–2012 йиллар

Барча тижорат банкларида (ДТ Халқ банкидан ташқари) ягона баланс тизимини жорий этилди. Давлат тижорат Халқ банкида ягона баланс технологиясига асосланган тизимни жорий этиш ишлари босқичма-босқич олиб борилиб, 2008 йил 24 ноябрида тўлиқ ишга туширилди. Бундан ташқари, Марказий банкнинг Интеграллашган ахборот-таҳлилий тизими (ИАТТ) 2009 йил май ойида яратилиб, унда тижорат банклари томонидан 58 та талабнома асосида Марказий банкнинг маълумотлар омборхонасида маълумотларни жамлаш, назорат қилиш, ҳисобини юритиш, қайта ишлаш, шакллантириш ва сақлаш жараѐнларини автоматлаштириш ишлари амалга оширилди. Ҳозирги кунда ИАТТ таркибига Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг Интеграллашган автоматлаштирилган банк тизими, Кредит ахбороти миллий институти ахборот тизими, Ягона вакиллик ҳисобварақлар ҳисоб-китоб маркази, Электрон ҳужжат айланиши тизими, банк тизими маълумотлар базалари киритилган ва маълумотлар омборхонаси

ташкил этилган бўлиб, айни пайтда мазкур тизимларни такомиллаштириш ишлари олиб борилмоқда.

2013–2014 йиллар

Марказий банкнинг Клиринг тизими бўйича маълумот

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 27 июндаги ―Ўзбекистон Республикасининг миллий ахборот-коммуникация тизимларини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида‖ги ПҚ-1989-сонли қарори билан республика ―Электрон ҳукумат‖ тизимининг комплекс ахборот тизимлари таркибига Марказий банкнинг ―Чакана тўловларни реал вақт режимида амалга ошириш клиринг тизимини яратиш ҳамда хизмат кўрсатувчиларнинг биллинг тизими билан интеграллаш‖ лойиҳаси ҳам киритилган бўлиб, мазкур Клиринг тизими амалиѐтга татбиқ этилди.

Ушбу тизимни яратишдан мақсад унга тижорат банклари филиаллари, кассалари ва Ўзбекистон банклари ассоциацияси қошидаги Ягона умумреспублика Процессинг марказини улаган ҳолда, жисмоний шахсларга солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни, шунингдек коммунал хизматлар ва мобил алоқа операторлари учун тўловларни реал вақт режимида амалга ошириш имкониятини яратишдан иборат. Шунингдек, мазкур тизим мижозларга куну-тун банк ҳисобварақларига масофадан хизмат кўрсатиш ва банк инфокиосклари орқали ишлаш имкониятини берди.

Клиринг тизими билан Давлат солиқ қўмитаси ахборот тизими, шунингдек, ―Ўзбекэнерго‖ ДАК ҳамда ―Ўзтрансгаз‖ АКнинг биллинг тизимлари интеграция қилинган ҳолда солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда электр энергияси ва газ истеъмоли тўловларини реал вақт режимида амалга ошириш имконияти яратилди.

Шу билан бирга, ―Ўзкарт‖ банклараро чакана тўлов тизими фаолиятини тартибга солиш ва унинг фаолиятини самарали ташкил этиш мақсадида, Марказий банк ҳузуридаги Ахборотлаштириш Бош марказида ―Банклараро универсал неттинг ахборот тизими‖ дастурий мажмуаси ишга туширилиши муносабати билан ―Ўзкарт‖ тизимида Ҳисоб-китобларни амалга оширувчи

банк вазифалари Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий фаолият Миллий банкининг Банклараро ҳисоб-китоб марказидан Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг Ҳисоб-китоблар марказига ўтказилади. Бунда ўзаро мажбуриятлар бўйича ҳисоб-китоблар тижорат банкларининг Марказий банкнинг Ҳисоб-китоблар марказида очилган вакиллик ҳисобварақлари орқали амалга оширилиб, тизим харажатларини камайишига олиб келади ва тижорат банклари ўз маблағларидан самарали фойдаланишларига имкон беради.

Хулоса қилиб айтганда, чакана тўловларни реал вақт режимида амалга ошириш Клиринг тизими ПҚ-1989-сонли қарори билан белгиланган муддатларда ишга туширилган бўлиб, ҳозирги вақтда банк тизими томонидан ушбу ахборот тизимини такомиллаштириш ва жорий қилиш доирасини кенгайтириш ишлари олиб борилмоқда.

Банклараро тўлов тизими банклар ўртасидаги миллий валюта (сўм)да электрон тўловларни банкларнинг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкида очилган вакиллик ҳисобварақлари орқали амалга ошириш учун мўлжалланган.

Банклараро тўлов тизимининг қоидалари Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланади.

Банклараро тўлов тизими Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг шахсий мулки ҳисобланади.

Марказий банкнинг Ахборотлаштириш Бош маркази ва Марказий банкнинг Ҳисоб-китоблар маркази банклараро тўлов тизимининг иштирокчилари ҳисобланади. Банклараро тўлов тизимининг фойдаланувчилари Марказий банкнинг Ҳисоб-китоблар марказида вакиллик ҳисобварағига эга бўлган банклар ва молиявий институтлар ҳисобланади.

Марказий банкнинг Ҳисоб-китоблар маркази (кейинги ўринларда — МБ ҲКМ) — бу Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Тошкент шаҳар Бош бошқармасининг Ҳисоб, ҳисобот ва ҳисоб-китоблар бошқармаси бўлими бўлиб, унинг вазифасига тижорат банкларининг бош офисларига вакиллик

ҳисобварақларини очиш ва хизмат кўрсатиш ҳамда улар ўртасида электрон тўловларнинг узлуксизлигини таъминлаш киради.

Марказий банкнинг Ахборотлаштириш Бош маркази (кейинги ўринларда- АБМ)-амалдаги қонунчилик ҳамда АБМ ва банклар ўртасидаги шартномаларга мувофиқ банкларараро тўлов тизимининг техник, дастурий ва эксплуатацион хизматларини таъминлайдиган марказ.

Банкларараро тўлов тизимининг иштирокчилари ва фойдаланувчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари банкларнинг вакиллик ҳисобварақларини очиш ва хизмат кўрсатиш учун фойдаланувчи банкларнинг МБ ҲКМ билан, банкларараро тўлов тизими орқали электрон тўловлар ўтказиш учун эса — АБМ билан тузилган икки томонлама шартнома асосида тартибга солинади.

26-расм

27-расм

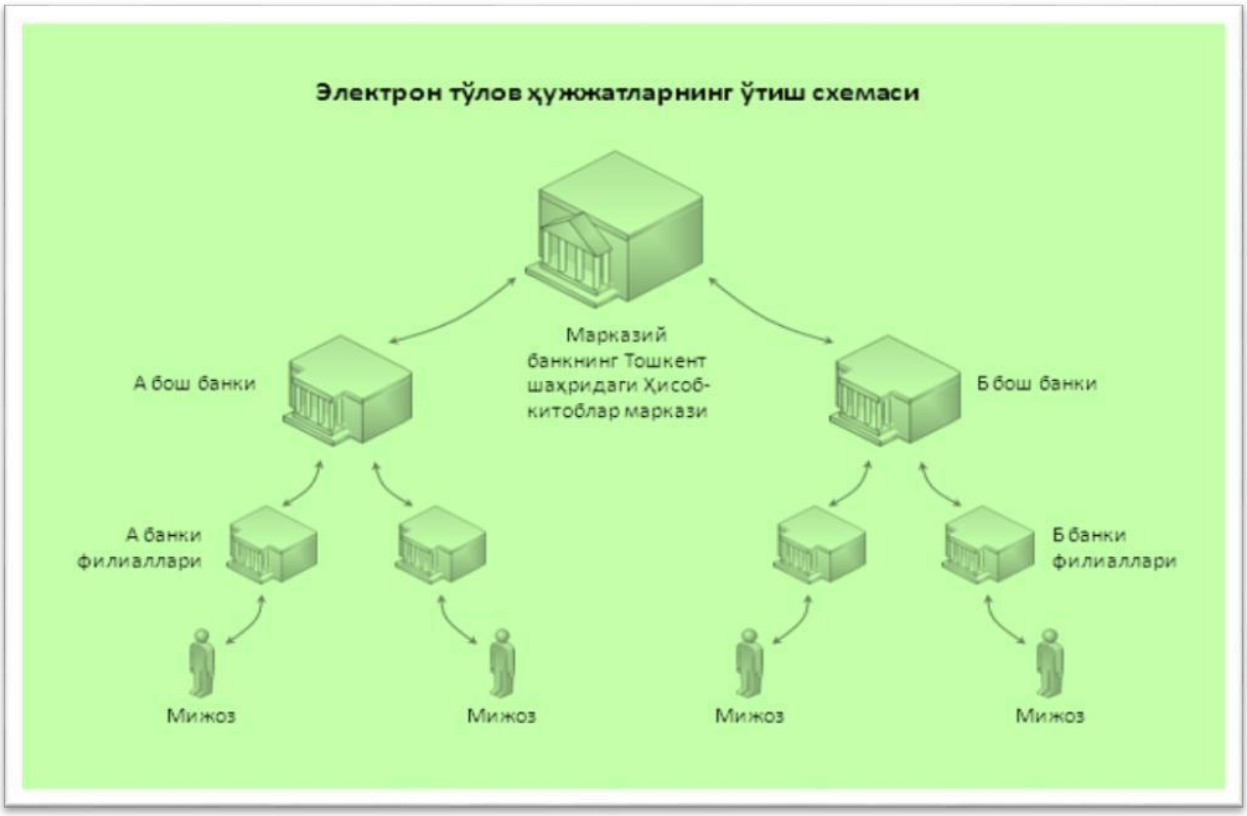

Электрон тўловлар банклардан фақатгина вакиллик ҳисобварақларидаги маблағлар қолдиғи доирасида амалга оширилади, агарда МБ ҲКМ ва банк ўртасидаги шартномада бошқа ҳолат келишилмаган бўлса.

Соат 9-00 дан 16-00 гача — банклараро ҳисоб-китоблар бўйича электрон тўлов ҳужжатлар (кейинги ўринларда — ЭТҲ)ни узатиш - қабул қилиш - назорат қилиш вақти.

1) Банклар мазкур даврнинг ҳар қандай вақтида МБ ҲКМга ЭТҲларни узатишлари мумкин.
2) Жўнатишга мўлжалланган ЭТҲ назоратдан ўтади, банкнинг электрон рақамли имзоси билан тасдиқланади, шифрланади ва банк телекоммуникация тармоғи бўйича МБ ҲКМга бундан кейинги қайта ишлашлар учун узатилади.

Соат 17-00 гача Республика бюджети ҳамда жамғариб бориладиган пенсия тизимининг тегишли ҳисобварақларига маблағларни ўтказиш бўйича

ЭТҲларни узатиш амалга оширилади. Бунда соат 16-30 гача тижорат банклари ўртасидаги, соат 17-00 гача эса — тижорат банкларидан Марказий банк ҳамда Халқ банкига, шунингдек Марказий банкдан юборилган ЭТҲларни қайта ишланилиши якунланади.

Соат 17-00 дан АБМ банкларга куннинг якунланиши ва яроқсиз (брак) деб топилган ЭТҲлар тўғрисида (ташаббускор банк ва бенефициар банк бўйича) хабарнома жўнатади.

Шундан кейин АБМда ―Куннинг якунланиши‖ босқичи амалга оширилади. МБ ҲКМда қуйидагилар ―Куннинг якунланиши‖ босқичини бажарилишининг шартлари ҳисобланади:

1. банклардан ЭТҲни қабул қилиш вақтининг тугаши;
2. МБ ҲКМга узатилган барча ЭТҲ қайта ишланган ва банкларнинг тегишли вакиллик ҳисобварақларида акс эттирилган бўлиши керак.

Банкларда ―Куннинг якунланиши‖ босқичининг вақти банкнинг ички тўлов тизими қоидаларига мувофиқ мустақил равишда белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки пул-кредитни бошқариш хусусият (параметр)ларидан келиб чиққан ҳолда, банклараро ЭТҲларининг ўтказиш вақтини тўлов тизими масалаларини назорат қилувчи раис ўринбосарининг ѐзма фармойишига асосан узайтириши мумкин. Бу ҳақда тизим қатнашчилари ва фойдаланувчилари ЭТҲга ишлов бериш вақтининг тугашига бир соат қолгунига қадар кечиктирилмасдан хабардор қилинади.

Ҳозирги кунда республикамизда жуда кўплаб филиал ва мини банкларга эга бўлган кенг тармоқли 27 та тижорат банклари Марказий банк бошчилигида фаолият кўрсатиб келмоқда. Бу тижорат банкларининг ҳар бири турли мулкчилик шаклларига тегишли бўлган корхона, ташкилот,

муассасалар ҳамда юридик мақомга эга бўлмаган тадбиркорлар ва барча жисмоний шахсларга хизмат кўрсатади.

Демак, бир-бирлари билан ҳисоб-китобларни юритувчи корхоналарнинг ҳисобварақлари турли банкларда очилганлиги иккита банк ўртасидаги ҳисоб-китобларни юзага келтиради. Агар ўзаро алоқада бўлган корхоналарнинг ҳар иккиси битта банк хизматидан фойдалансалар, у ҳолда банклараро айланмалар вужудга келмайди. Унда пул ўтказиш операциялари бир банкнинг ўзида амалга оширилади.

Операцияларни бошлаган банкдаги айланмалар бошланғич банк айланмалари дейилади. Операцияларни тугалланган банкдаги айланмалар якуний айланмалар дейилади. Ҳар бир бошланғич айланмага якуний айланма мос келиши шарт.

Республикамиз банклари ўртасидаги банклараро ҳисоб-китобларни ўтказиш тартиби бир неча марта ўзгартирилган.

1995 йилда марказий банк томонидан иктисодиѐтда ҳисоб-китобларни тезлаштириш мақсадида барча худудий марказий банк бошқармалари қошида ҳисоб-марказлари ташкил этиш ҳақида қарор қабул қилинди. Клиринг марказлари тугатилди. Почта орқали жўнатиладитган огохномалар ҳам бекор қилинди. янги ҳисоб-китоб тизими «электрон почта» тўлов тизими жорий этилди. Шу билан биргаликда электрон тўлов тизимига ўтилинди ва у Марказий банк Бошқарувининг 2006 йил 17 январдаги 1-3-сонли қарори билан тасдиқланган «Марказий банкнинг банклараро тўлов тизими орқали электрон тўловларни амалга ошириш тартиби тўғрисида низом» га асосланади.

Банклараро ҳисоб китобларни ташкил қилиш асослари Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2008 йил 27 сентябрда 1863-сон билан рўйхатга олинган ҳамда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Бошқарувининг 2008 йил 23 августдаги 18/6-сон қарори билан тасдиқланган ―Ўзбекистон Республикаси банк депозиторларининг Миллий ахборотлар

базаси ва унда мижозларга хос рақам бериш ҳамда банк ҳисобварақлари рўйхатини юритиш тартиби тўғрисида низом‖ га кўра ташкил этилади.

Банк депозиторларининг Миллий ахборотлар базаси (кейинги ўринларда - БДМАБ) Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан юридик шахсларга, шунингдек юридик шахс ташкил этмасдан фаолият кўрсатаѐтган деҳқон хўжаликлари ва якка тартибдаги тадбиркорларга биринчи маротаба банк ҳисобварақлари очишда уларга хос рақам бериш, уларнинг ҳисобварақлари рўйхатини юритиш ҳамда мижозлар ҳисобварақлари тўғрисида маълумотлар олишни таъминловчи ахборотлар базаси бўлиб ҳисобланади.

БДМАБга Ахборотлаштириш Бош Маркази (кейинги ўринларда - АБМ) томонидан хизмат кўрсатилади ҳамда унинг фаолияти устидан назорат Марказий банк томонидан олиб борилади. БДМАБ банк мижозлари ва уларнинг банк ҳисобварақлари тўғрисидаги маълумотларни, қолдиқ суммаларини қайд этмаган ҳолда сақлайди.

БДМАБда юридик шахслар бўлган мижозларга берилган хос рақамлар, уларнинг хўжалик фаолияти тугатилган вақтдан бошлаб 3 йил мобайнида сақланади ва бу давр ичида мазкур хос рақам бошқа шахсларга берилмайди. Юридик шахс мақомига эга бўлмаган, якка тартибдаги тадбиркорлар ва деҳқон хўжаликларига хос рақам бир марта берилади ва фақат уларга берилган солиқ тўловчининг идентификастия рақами бекор қилингандагина, ушбу хос рақам бекор қилиниши мумкин. Шундан кейин ушбу хос рақам бошқа якка тартибдаги тадбиркор ѐки деҳқон хўжалигига берилади.

Мижозга асосий талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақ очиш жараѐнида банк БДМАБдан мижозга хос рақам берилганлиги тўғрисидаги хабарни олгандан кейин, бу тўғрисида ўз мижозига хабар беради ва шундан кейингина мижоз ушбу ҳисобварақ бўйича банк операцияларини амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлади.

БДМАБда ҳисобварақларни очиш, бошқа банкка ўтказиш, èпиш, маблағларни ҳисобдан чиқариш амалларини вақтинча тўхтатиб туриш ва уларни қайта тиклаш саналари шакллантирилади ва банкларга узатилади. Улар банкнинг маълумотлар базасига дастурий равишда киритилади ва банк томонидан ўзгартиришга рухсат этилмайди.

2002-йилдан бошлаб республика банк тизимида яна катта ўзгаришлар бўлиб, банклараро ҳисоб-китоблар ягона вакиллик ҳисобварағи асосида ташкил этила бошланди. Ҳудудий ҳисоб-китоб Марказларининг фаолияти тугатилиб, фақат Тошкент шаҳар Ҳисоб-китоб Маркази фаолияти сақлаб қолинди. **Ҳозирги кунда турли типдаги банклар ўртасидаги банклараро ҳисоб-китоблар айнан Тошкент шаҳар Ҳисоб-китоб Маркази орқали амалга оширилади.** Бир типдаги банкка тегишли бўлган барча операциялар бош банкнинг ягона вакиллик ҳисобварағи орқали ўтказила бошланди.

Банклараро тўлов тизими орқали ҳисоб-китоблар Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2006 йил 14 февралда 1545-сон билан рўйхатга олинган ―Марказий банкнинг банклараро тўлов тизими орқали электрон тўловларни амалга ошириш тартиби тўғрисида‖ги низомга асосан амалга оширилади.

Банклараро тўлов тизими орқали ҳисоб-китобларга оид атамалар билан танишиб чиқсак:

Марказий банкнинг Ҳисоб-китоблар маркази (кейинги ўринларда - МБ ҲКМ) - бу Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Тошкент шаҳар Бош бошқармасининг Ҳисоб, ҳисобот ва ҳисоб-китоблар бошқармаси бўлими бўлиб, унинг вазифасига тижорат банкларининг Бош офисларига (кейинги ўринларда - банклар) вакиллик ҳисобварақларини очиш ва хизмат кўрсатиш ҳамда улар ўртасида электрон тўловларнинг узлуксизлигини таъминлаш киради;

Марказий банкнинг маълумотларни қайта ишлаш бўлими - бу Бухгалтерия ҳисоби, ҳисоботи ва Давлат бюджетининг касса ижроси

департаментининг бўлими бўлиб, унинг вазифасига Марказий банк ягона балансида Марказий банкнинг банклараро ва филиалларараро тўловларини ўтишини таъминлаш киради;

Марказий банкнинг Ахборотлаштириш Бош маркази (кейинги ўринларда - АБМ) - амалдаги қонунчилик ҳамда АБМ ва банклар ўртасидаги шартномаларга мувофиқ банклараро тўлов тизимининг техник, дастурий ва эксплуатацион хизматларини таъминлайдиган марказ;

банкнинг вакиллик ҳисобварағи (кейинги ўринларда - вакиллик ҳисобварақ) - бу банкка МБ ҲКМда очилган ва банклараро электрон тўловлар ўтказишга мўлжалланган ҳисобварақдир;

электрон тўлов ҳужжати (кейинги ўринларда - ЭТҲ) - бу пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларнинг асл нусхалари асосида, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган форматда яратилган, электрон рақамли имзо билан тасдиқланган электрон ҳужжатдир. Унинг электрон рақамли имзоси ва тўғри расмийлаштирилиши текширилганда, ижобий натижа берса, у асл нусхасидек юридик кучга эгадир. Кўриниш шаклида тақдим этилганда, ЭТҲ асл ҳужжат сингари "Электрон" белгиси билан расмийлаштирилади;

ташаббускор (инициатор) банк - бу ЭТҲни шакллантириш ва бошқа банк адресига жўнатиш йўли билан электрон тўловни бошловчи банкдир;

бенефициар банк - бу банклараро тўлов тизими орқали ташаббускор банкдан жўнатилган ЭТҲни қабул қилувчи банкдир;

электрон тўловни бошлаш - ЭТҲни шакллантириш ва электрон рақамли имзо билан тасдиқлаш.

Банклараро тўлов тизими орқали ҳисоб-китобларни амалга оширишда қуйидаги талабларга риоя этилади

а) Ўзбекистон Республикаси банклари ўртасида нақд пулсиз ҳисоб-китоблар бўйича маблағларни тезкорлик билан ўтказишни таъминлаш;

б) узатилаётган ЭТҲларни рухсатсиз киришдан ҳимоя қилиш;

в) электрон тўловларни тартибга солувчи қонунлар ва қоидаларга риоя қилиш.

Банкларараро тўлов тизими қуйидаги тамойиллар асосида ишлайди:

а) ЭТҲни бирор белги бўйича қайта ишлаш устуворликлари йўқлиги ҳамда тизимда иштирок этиш учун адолатли ва ошкора рухсат;

б) фойдаланувчилар нуқтаи назаридан қулайлилиги ва электрон тўловни амалга ошириш воситаларининг иқтисодий самарадорлиги;

в) ҳисоб-китоблар бўйича аниқ мажбуриятлар тизимини бошқариш самарадорлиги;

г) ташаббускор банк томонидан электрон тўловларни бошлаш;

д) банкларнинг МБ ҲКМдаги вакиллик ҳисобварақлари ҳамда банкларда уларга тегишли ҳисобварақлардаги айланмалар ва қолдиқлар мос келганда электрон тўловларни амалга ошириш;

е) бошланган электрон тўловни бекор қилиш имконияти йўқлиги;

ж) юқори даражадаги хавфсизлиги, тезкорлиги ва ишончлилиги;

з) ташаббускор банкнинг электрон рақамли имзоси билан ЭТҲ тасдиқлангандан бошлаб электрон тўловнинг чақириб олинмаслиги ва маблағлар бенефициар банк вакиллик ҳисобварағига ўтказилгандан бошлаб электрон тўловнинг якунийлиги;

и) тижорат банкларининг вакиллик ҳисобварақларида маблағлар вақтинчалик етарли бўлмаганида, бошланган электрон тўловларни ўз вақтида якунлаш ва кун давомида тизимнинг ликвидлилигини қўллаб-қувватлаш учун Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва банк ўртасида тузилган

алоҳида шартнома асосида зарур бўлган маблағларни етказиб бериш имконияти;

к) ЭТҲ алмашувини қабул қилиш - назорат - узатиш технологик даврлар кўринишида ташкил этиш;

л) жисмоний шахсларга берилган тижорат банкларининг ҳисоб-китоб чеклари бўйича электрон тўловлардан ташқари, электрон тўловларнинг суммаси миқдори учун қўйиладиган чеклашларнинг йўқлиги.

Банкларараро тўлов тизими Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг шахсий мулки ҳисобланади.

АБМ ва МБ ҲКМ банкларараро тўлов тизимининг иштирокчилари ҳисобланади.

Банкларараро тўлов тизимининг фойдаланувчилари МБ ҲКМда вакиллик ҳисобварағига эга бўлган банклар ва молиявий институтлар ҳисобланади.

Банкларараро тўлов тизимининг иштирокчилари ва фойдаланувчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари банкларнинг вакиллик ҳисобварақларини очиш ва хизмат кўрсатиш учун фойдаланувчи банкларнинг МБ ҲКМ билан, банкларараро тўлов тизими орқали электрон тўловлар ўтказиш учун эса - АБМ билан тузилган икки томонлама шартнома асосида тартибга солинади.

Банкларараро тўлов тизимида узатиш учун мўлжалланган пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларининг тўғри тўлдирилиши бўйича жавобгар банк мижози бўлади.

Маблағларни ҳисобварақларга ўтказиш, ҳисобдан чиқазиш ҳамда МБ ҲКМга қайта ишлаш учун узатиладиган ЭТҲнинг шакллантирилиши тўғрилиги учун жавобгарлик ташаббускор банкка, МБ ҲКМдан қабул қилинадиган ЭТҲ учун жавобгарлик эса - бенефициар банкка юклатилади.

Банкларараро тўлов тизими бўйича узатиладиган маълумотларнинг сақланиши, банкларнинг вакиллик ҳисобварақларига маблағларни ўз вақтида

ва тўғри ўтказилиши ҳамда ҳисобдан чиқарилиши учун, шунингдек, ЭТҲнинг қабул қилинганлиги ва қайта ишланганлиги (ЭТҲ рақамига, операция суммасига, операцияни амалга ошириш санаси ва тугатиш вақтига асосланишларни ҳисобга олган ҳолда) тўғрисидаги тасдиқномани, вакиллик ҳисобварағидан (ораликдаги ва якуний) кўчирмани шакллантириш учун жавобгарлик АБМ ва МБ ҲКМга юклатилади.

6.2.Банкларнинг вакиллик ҳисобварақлари, очилиши ва юритилиши.

Ҳозирги пайтда тижорат банкларининг фақат Бош банклари ўртасидаги ҳисоб-китоблар Марказий банк орқали ўтказилади. Бунинг учун Марказий банк қошидаги Ҳисоб-китоб марказида алоҳида транзит ҳисобварағи очилган. Бундай транзит ҳисобварақлари тижорат банкларининг ҳеч бирида юритилмайди. Шу билан бирга, тижорат банклари ўзларининг банклараро муносабатларини олиб бориш учун Ҳисоб-китоб марказида вакиллик ҳисобварағини очишлари лозим.

Тижорат банкининг вакиллик ҳисобварағи икки хил очилиши мумкин:

- Тижорат банкининг ҳар бир бўлими учун Марказий банкнинг ҳудудий бош бошқармасида алоҳида вакиллик варағи очилади.
- Фақат Бош банкка Марказий банкнинг Ҳисоб-китоблар марказида ягона вакиллик ҳисобварағи очилади, яъни Марказий банк фақат Бош банкка банклараро операциялар бўйича хизмат кўрсатади.

Банкнинг вакиллик ҳисобварағи бу – тижорат банкига Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг Тошкент шаҳар Ҳисоб-китоб Марказида очилган ҳисобварақ бўлиб, у банклараро ҳисоб-китобларни ўтказишга мўжалланган.

Вакиллик ҳисобварағи ҳам бошқа ҳисобварақлар сингари 20 разряддан иборат.

Ҳисоб-китоб марказида вакиллик ҳисобварақлари тижорат банкларига ҳамда ҳисоб касса марказларига очилади.

Бошқа банкларга очилган вакиллик ҳисобварақлари 21302-баланс ҳисоб рақами бўйича,

ҳисоб касса марказларига очилган вакиллик ҳисобварақлари 21304-баланс ҳисоб рақами орқали олиб борилади. Масалан: ―Ипотека‖нинг Бош банкига Тошкент Ҳисоб-китоб Марказида асосий вакиллик ҳисобварағини очган. Унинг БДМАБ томонидан берилган коди 00429. А банкига очилган вакиллик ҳисобварағи номери қуйидагича бўлади:

21302 000 7 00000429 001-ташқи-Марказий банкда
10301 000 8 00000429 001-ички-Ипотека банк бош банкда

бунда:

21302 – ―Бошқа банклардаги вакиллик ҳисобварақларига тўлашга‖ деб номланган баланс ҳисобварағи номери;

000 – валута коди, бу 3 та нол вакиллик ҳисобварағининг ―сўм‖ да юритилишини билдиради;

К – назорат калити;

00000429 – банкнинг уникал коди, яъни А банкининг коди- 00429. Лекин ҳар бир ҳисобварақда уникал код учун 8 та рақам ажратилгани сабабли бу код ноллар билан тўлдирилади.

001 – ушбу банк ҳисобварағининг тартиб номери.

Юқорида кўрсатилган вакиллик ҳисобварағи Тошкент шаҳар Ҳисоб-Китоб Марказида юритилиб, Ҳисоб-Китоб Маркази учун пассив ҳисобварақлардир. Маблағларнинг келиб тушиши ва ҳисобварағ қолдиғи ҳисобварақнинг кредит қисмида, маблағларнинг камайиши эса унинг дебет қисмида акс эттирилади. Барча тўловлар вакиллик ҳисобварағи қолдиғи чегарасида амалга оширилади.

Ҳар бир банкнинг балансида ҳам вакиллик ҳисобварағи очилади ва юритилади. Бу ҳисобварақ банк балансининг актив қисмида юритилиб, банкнинг ички вакиллик ҳисобварағи деб номлаш мумкин.

Бош банкнинг ички вакиллик ҳисобварағи 10301 – баланс ҳисоб рақамида юритилади. Тижорат банкининг Ҳисоб-китоб Марказида очилган 21302– вакиллик ҳисоб-варағи ташқи вакиллик ҳисобварағи деб юритилади.

Тўловни амалга ошириш учун асосий мезон операцион куннинг бошида ички ва ташқи вакиллик ҳисобварақларидаги айланмаларнинг ва қолдиқ маблағларининг бир-бирига мос келиши ҳисобланади.

Шундай қилиб, турли типдаги банклар ўртасидаги банкларарo ҳисоб-китоблар Тошкент шаҳар Ҳисоб-китоб маркази орқали ташкил этилади.

Тижорат банкларининг филиалларига эса Бош банкда вакиллик ҳисобварағи очилади.

6.3.Электрон тўловлар тизими.

Ўзбекистон Республикасининг бозор муносабатларига ўтиши билан банк тизимида бир қатор ўзгаришлар бўлиб ўтди. Икки поғонали банк тизими пайдо бўлди, тижорат банкларининг шохобчалари кенгайтирилди. Бундан ташқари, турли мулкчилик шаклларининг пайдо бўлиши банклар ўртасидаги муносабатларнинг кўпайишига олиб келди. Шу муносабатлар бўйича ҳисоб-китобларни ўз вақтида тезкорлик билан амалга ошириш учун янги автоматлаштирилган тизимни жорий этиш зарурати тугилди.

Иқтисодиѐтдаги ҳисоб-китобларни тезлаштириш мақсадида 1995-йил бошидан бошлаб ҳар бир вилоятда Марказий банк қошидаги ҳудудий ҳисоб марказларини ташкил этишга қарор қилинди. Ҳар бир тумандаги илгари фаолият кўрсатиб келган клиринг марказлари ѐпилиб, уларнинг фаолияти тўхтатилди. Шу муносабат билан оддий почта авизолари бекор қилинди. Республика ичидаги барча ҳисоб-китоблар узоғи билан икки кун ичида ўтказилиши белгилаб берилди. Шу тариқа электрон тўловлар тизими жорий этилди.

Электрон тўловлар тизими бу – умумдавлат тизими бўлиб, банклараро тўловларни ташкил этади ва у қоғозсиз технологияларни Ўзбекистон Республикаси Марказий банки электрон почта воситалари орқали ўтказилишига асосланган.

Ҳозирги кунда электрон тўловлар тизими юқори ўтказиш имкониятига эга бўлиб, тўловларнинг республика миқѐсида 15-20 дақиқа мобайнида ўтишини таъминлайди.

Банклар ўртасидаги ҳисоб-китоблар электрон тўлов ҳужжатлари асосида амалга оширилади. Электрон тўлов ҳужжати Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган шаклда пул ҳисоб-китоб ҳужжатлари асл нусхаси асосида яратилган ―электрон‖ белгили ҳужжат бўлиб, унинг асосий нусхаси ҳисобланади ва асл нусха кучига эга

бўлади. Электрон тўловлар тизимида узатиш учун мўлжалланган ҳужжатларнинг тўғри тўлдирилганлиги учун банк мижози жавобгар бўлади.

Ҳудудий ахборотлаштириш марказига қайта ишлаш учун узатиладиган электрон тўлов ҳужжатларини ҳисоблаб ўтказиш, ҳисобдан чиқариш ва уларнинг электрон файлларини шакллантирилиши тўғрилиги учун жавобгарлик инициатор банкка, ҳудудий ахборотлаштириш марказидан қабул қилинадиган тўлов ҳужжатлари учун жавобгарлик эса бенифициар банкка юклатилади.

Ҳар бир банк электрон тўловлар тизимига кўшилиши учун аввало Республика Марказий банкида рўйхатга олинган ҳамда БДМАБ томонидан уникал код берилган бўлиши лозим. Шу билан бирга, ушбу банк электрон тўловлар тизимига чиқиш имкониятини берадиган тегишли дастурий мажмуага эга бўлиши лозим. Шундан сўнг банк электрон тўловлар тизимига улангунча ахборотлаштириш бош маркази ходимлари èрдамида маълумотларни қабул қилиш, узатиш бўйича бир неча синов тажрибаларини ўтказиш йўли билан банк тайèргарлигининг ҳафталик тажриба текшируви ўтказилади. Бундай тажриба текширув ишлари ижобий натижа олгунча давом эттирилади.

6.4.Банклараро ҳисоб-китобларнинг электрон тўлов тизими орқали ташкил этилиши ва ҳисобга олиниши.

Юқорида эслатиб ўтганимиздек, Ҳисоб-китоб маркази Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоб-китоблар бошқармасининг бўлими бўлиб, унинг функсияцига банкларнинг вакиллик ҳисобварақларига хизмат кўрсатиш ва банклараро ҳисоб-китобларнинг узлуксизлигини таъминлаш киради.

Ҳисоб-китоб маркази электрон тўлов тизимига уланган тижорат банклари билан белгиланган вақт давомида алоҳида тармоқ орқали ахборот алмашиш тартибида иш олиб боради. Электрон тўлов тизими бўйича иш куни бошланишидан банкларнинг ички ва ташқи вакиллик ҳисобварақларининг қолдиқлари ва айланмалари қийматининг мослиги қилингандан сўнг банкларга тизимда ишлашга рухсат этилади. Файлларни қабул қилиш, қайта ишлаш ва назорат қилиш, жўнатиш автоматик режимда сеанслар бўйича амалга оширилади.

Илгари Ҳисоб-китоб марказида банклараро айланмаларни ўтказиш учун бир қатор ҳисобварақлар юритилар эди. 2003-йил сентабр ойидан бошлаб турли типдаги бош банклар ўртасидаги банклараро ҳисоб-китоблар Тошкент шаҳар ҳисоб-китоб маркази орқали ўтказила бошлади, бошқа вилоятлардаги ҳисоб-китоб марказларининг фаолияти тўхтатилди. Бир банкка қарашли филиаллар ўртасидаги ҳисоб-китоблар бош банк томонидан ташкил этила бошлади. Биз турли типдаги банклар ўртасидаги банклараро ҳисоб-китобларни ўтказиш тартиби билан танишиб чиқамиз.

Банклараро тўлов тизимига уланишнинг учта варианти мавжуд:

1) банкнинг Тўлов (Ҳисоб-китоб) марказини уланиши;

2) филиалга эга бўлмаган банкларни уланиши (бунда электрон тўловлар банкнинг амалиѐт бошқармаси орқали амалга оширилади);

3) банк филиалини уланиши.

Банкнинг Тўлов (Ҳисоб-китоб) марказини банкларaро тўлов тизимига уланиши учун банк Тўлов (Ҳисоб-китоб) марказининг номи ва манзилини кўрсатган ҳолда хат билан Марказий банкнинг Тўлов тизими ва ахборотлаштириш департаментига (кейинги ўринларда - МБ ТТАД) мурожаат қилади.

Хатга асосан МБ ТТАД банкнинг Тўлов (Ҳисоб-китоб) марказини улаш ҳамда унинг филиалларининг вакиллик ҳисобварақларидаги қолдиқларини ўтказиш тартибини тайѐрлайди.

Филиалга эга бўлмаган банкни ѐки банк филиалини банкларaро тўлов тизимига улаш учун, улар қонунчиликда ўрнатилган тартибда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкида рўйхатга олинган, Банк Депозиторларининг Миллий Ахборот базаси (кейинги ўринларда - БДМАБ)да хос рақам (уникал код)га ҳамда банкларaро тўлов тизимига чиқиш имкониятини берадиган тегишли дастурий мажмуага эга бўлиши керак.

Филиалга эга бўлмаган банкларни уланиш тартиби қуйидагича:

1) Марказий банкнинг Тижорат банкларига лицензия бериш ва улар фаолиятини тартибга солиш департаменти МБ ТТАДга банк томонидан банк фаолиятини амалга ошириш учун Марказий банк лицензиясини олганлиги тўғрисида, банкнинг тўлиқ номи ва манзили кўрсатилган ҳолда хабар беради;

2) МБ ТТАДнинг ѐзма хабарномасига мувофиқ, АБМнинг БДМАБ бўлими тижорат банк учун хос рақам ва унга тегишли реквизитларни захиралайди ҳамда бир вақтнинг ўзида банк ва МБ ТТАДга бу ҳақда хабар беради;

3) Банк, хос рақам олгандан кейин, ўрнатилган тартибда рўйхатдан ўтган Марказий банкнинг Рўйхатга олиш марказига электрон рақамли имзо калитини олиш учун, АБМга - МБ ҲКМнинг серверига кириш рухсатини олиш мақсадида аутентификация маълумотларини аниқлаш учун мурожаат қилади;

4) АБМ ходимлари ѐрдамида бир қанча ЭТҲларининг қабул қилиш назорат қилиш узатиш технологик алмашувини ўтказиш йўли билан банк тайѐрлигининг синов текшируви ўтказилади.

Синов қуйидаги тартибда ўтказилади:

а) банкнинг маълумотлари синов мажмуасидаги тегишли маълумотнома (справочник)га киритилади;

б) дастлаб банк ходимлари билан ахборотлар алмашувини ўтказиш бўйича тушунтириш (инструктаж) ўтказилади;

в) синов мажмуасидаги банкнинг вакиллик ҳисобварағига банкнинг ишлаши учун устав фонди сифатида олдиндан келишилган сумма киритилади;

г) банк вакиллик ҳисобварағидаги қолдиқни тасдиқлаш учун ахборотни ва ЭТҲларини шакллантиради ҳамда АБМга синов тариқасида жўнатади, АБМ шакллантирилган маълумотларни тўғрилигини текширади;

д) АБМ банк учун вакиллик ҳисобварағини тасдиқлаш, иш тугаши ва ЭТҲларнинг қайта ишланганлиги бўйича ахборотни шакллантиради, банк эса улар билан ишлай олишини тасдиқлаши керак;

е) Синов банк тайѐрлигини текширишда ижобий натижалар олингунча давом эттирилади.

Синов тугаганидан кейин АБМ банк билан биргаликда банк ҳолатининг банклараро тўлов тизимида ишлашга тайѐр эканлиги тўғрисида далолатнома тузади;

5) Марказий банк Тижорат банкларига лицензия бериш ва улар фаолиятини тартибга солиш департаментининг банкка лицензия берилганлиги, банкнинг банклараро тўлов тизимида ишлашга тайѐрлиги тўғрисидаги Марказий банк Хавфсизлик ва ахборотларни муҳофаза қилиш департаментининг хабарномалари ҳамда синовнинг ижобий натижаси

тўғрисидаги АБМнинг далолатномасига, шунингдек, солиқ тўловчининг идентификацион рақами кўрсатилган Давлат солиқ қўмитасидан рўйхатдан ўтганлиги тўғрисидаги гувоҳнома нусхаси асосида, МБ ТТАД барча банкларга банкнинг очилганлиги, унга БДМАБда хос рақам берилгани ва банклараро тўлов тизимига уланганлиги тўғрисида расмий хабарнома юборади.

Банк филиаллари МБ ҲКМда ҳисобварақлар очмаслигини инобатга олиб, банклараро тўлов тизимига филиалларни улаш бўйича барча тайёргарлик ишларини (филиалнинг тайёргарлик синов текшируви, электрон рақамли имзо калитини яратиш) банклар ўзлари олиб борадилар.

Филиалга хос рақам захиралаш учун банк бевосита АБМнинг БДМАБ бўлимига мурожаат қилади.

Филиал учун электрон рақамли имзо калитларини банкнинг Рўйхатга олиш маркази яратади. Банкнинг Рўйхатга олиш маркази мавжуд бўлмаган тақдирда, банк филиал учун электрон рақамли имзо калитларини яратиш учун Марказий банкнинг Рўйхатга олиш марказига мурожаат қилиши мумкин.

Барча ишлар тугатилгандан сўнг, филиални банклараро тўлов тизимига улаш илтимоси билан, банк МБ ТТАДга хат тақдим этади. Унда банк филиалининг номи, манзили, солиқ тўловчининг идентификация рақами ва банк статистик ҳисоботларини беришда филиалнинг ҳудудий тобелиги кўрсатилади.

Ушбу хатга асосан МБ ТТАД банк филиали учун БДМАБда хос рақам беради, электрон маълумотномасига киритади ва банк филиали очилганлиги ҳамда уни банклараро тўлов тизимига уланганлиги тўғрисида барча банкларга расмий хабарнома беради.

Филиални банклараро тўлов тизимида тўғри ишлаши бўйича жавобгарлик банк зиммасига юклатилади.

6.5.Ҳисоб марказлари ишининг ташкил этилиши.

МБ ХКМда вакиллик ҳисобварақлари қуйидаги тамойилларга риоя қилган ҳолда юритилади:

1) МБ ҲКМда банкларнинг вакиллик ҳисобварақларига хизмат кўрсатиш амалиѐт куни давомида амалга оширилади. ЭТҲнинг муваффақиятли қайта ишланганлиги тасдиқланиши билан вакиллик ҳисобварағида акс эттирилади. Узатиладиган ЭТҲларида ҳимоя қилиш воситалари ѐрдамида хатолар аниқланганда ѐки ЭТҲларни қайта ишлаш имконияти бўлмаганда, улар қайтарилади (файлни қайта ишлашда - файл бутунлича қайтарилади), ва бу ҳақда электрон квитанция берилади;

2) Электрон тўловлар банклардан фақатгина вакиллик ҳисобварақларидаги маблағлар қолдиғи доирасида амалга оширилади, агарда МБ ҲКМ ва банк ўртасидаги шартномада бошқа ҳолат келишилмаган бўлса;

3) Банк банклараро электрон тўловлар ўтказишга ўзининг МБ ҲКМдаги вакиллик ҳисобварағи ва банкдаги тегишли ҳисобварағидаги айланма ва қолдиқ суммаларининг мувофиқлигини таҳлил қилгандан кейингина киришади.

Банклараро тўлов тизимида қўлланиладиган ЭТҲларининг таркиби ва тузилиши:

1) Банклараро тўлов тизимида ЭТҲлар қўлланилади.

2) Ҳар бир ЭТҲ, ташаббускор банк томонидан жўнатиш учун тайѐрланган ҳужжатни ва бенефициар банкда электрон усул билан олинган ҳужжатни идентификация қилиш учун мўлжалланган тегишли код (операция тури (кейинги ўринларда - ОТ)) билан белгиланиши керак. Операциялар тури кодлари 8-иловада келтирилган;

3) Маблағларни ўз вақтида ва тўғри ўтказиш мақсадида банкнинг масъул ходими ЭТҲ тайѐрлашда пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларининг барча реквизитларини тўғри киритиши керак;

4) Тўлов топшириқномасини (ОТ 01), тўлов талабномасини (ОТ 02), мемориал ордерни (ОТ 06) ва инкассо топшириқномасини (ОТ 11) киритишда қуйидаги реквизитлар тўғри тўлдирилиши керак:

ҳужжатнинг рақами;

ҳужжатнинг санаси;

тўловчининг номи;

тўловчининг шахсий ҳисобварағи рақами;

солиқ тўловчининг идентификация рақами (СТИР);

тўловчи банкнинг коди;

тўловчи банкнинг номи;

ҳужжатнинг суммаси (рақам билан);

олувчининг номи;

олувчининг шахсий ҳисобварағи рақами;

олувчи банкнинг коди;

олувчи банкнинг номи;

ҳужжатнинг суммаси сўз билан (автоматик тарзда ѐзилади);

тўловнинг мақсади.

Тўлов мақсади қуйидаги маълумотлардан иборат бўлади:

а) тўлов нима учун ўтказилаяпти;

б) шартнома, ҳисобварақ, товар-транспорт ҳужжатлари, кўрсатилган хизматлар ва бажарилган ишлар учун ҳисоб-китоб қилишда ишни қабул

қилиш далолатномаси èки уларнинг ўрнини босадиган ҳужжатлар, маҳсулот ким орқали жўнатилганлиги тўғрисидаги ишончноманинг рақами ва санаси кўрсатилади. Ижро ҳужжатлари бўйича инкассо топшириқномасида ундириб олиш учун асос бўлаèтган ижро ҳужжатининг рақами, санаси ва номи кўрсатилади.

Қонунчиликка мувофиқ айрим тўловчиларга "тўлов мақсади" реквизитида нима мақсадда тўлов ўтказилаèтганлиги тўғрисида маълумот кўрсатилмаслиги мумкин.

5) Аккредитив учун ариза (ОТ 05)ни киритишда қуйидаги реквизитлар тўғри тўлдирилиши керак:

аккредитив номери;

аккредитивни èзиш санаси;

тўловчининг номи;

тўловчининг ҳисобварақ рақами;

солиқ тўловчининг идентификация рақами (СТИР);

эмитент банкнинг номи;

эмитент банк (ташаббускор банк)нинг коди,

аккредитив суммаси рақам билан;

етказиб берувчининг номи;

етказиб берувчининг ҳисобварағи рақами;

аккредитивни ижро этувчи банкнинг номи;

аккредитивни ижро этувчи банк (бенефициар банк)нинг коди;

аккредитив суммаси сўз билан (автоматик тарзда èзилади);

аккредитив муддати.

Аккредитив шартлари:

а) аккредитив тури;

б) товар (маҳсулот), хизматнинг номи;

в) аккредитив бўйича тўловларни амалга ошириш учун асос бўладиган ҳужжатнинг номи;

6) Тижорат банкининг ҳисоб-китоб чекини (ОТ 14) киритишда қуйидаги реквизитлар тўғри тўлдирилиши керак:

чек берувчи банкнинг номи (чекнинг устки қисмида);

чек серияси ва рақами;

чекни бериш санаси;

чекнинг суммаси рақам билан;

чекнинг суммаси сўз билан (автоматик тарзда

èзилади); чек берувчининг исми, фамилияси,

отасининг исми; чек берувчининг паспорт серияси ва

рақами; чек берувчининг шахсий ҳисобварағи рақами;

чек берувчи банк бўлимининг коди; чек берувчи банк

бўлимининг номи; чек қабул қилувчи корхонанинг

номи;

чек қабул қилувчининг шахсий ҳисобварағи рақами;

чек қабул қилувчи банк бўлимининг рақами;

чек қабул қилувчи банк бўлимининг номи;

чек қабул қилинган сана;

чекнинг амал қилиш муддати.

МБ ҲКМ томонидан банкнинг вакиллик ҳисобварағи дебетига ѐки кредитига маблағ хато ўтказилганда, МБ ҲКМ амалиѐт куни давомида банкка хато ўтказилган тўловлар тўғрисида хабарнома жўнатиши керак. Банк, МБ ҲКМдан хабарномани олганда, дарҳол шу амалиѐт кунининг ўзидаѐқ, вакиллик ҳисобварақҳа хато ўтказилган маблағларни қайтаришни амалга ошириши керак.

Ташаббускор банкнинг айби билан электрон тўлов нотўғри амалга оширилган тақдирда, у бенефициар банкка хато ўтказилган тўлов тўғрисидаги маълумотни кўрсатган ҳолда, хато ўтказилган маблағни қайтариш тўғрисида хабарнома жўнатади. Бу ҳолда, хато ўтказилган маблағни қайтарилмаслигидан қатъи назар, ташаббускор банк маблағни хатолик аниқланган кундан кейинги иш кунидан кечиктирмасдан олувчининг ҳисобварағига ўтказиши шарт.

6.6.Ягона вакилик ҳисобварағининг моҳияти, аҳамияти ва юритилиши.

Соат 8-00 дан 16-00 гача бўлган даврда банклар вакиллик ҳисобварағининг олдинги кун ниҳоясидаги ҳолати тўғрисида маълумот узатадилар. Олинган маълумотлар АБМда банкларнинг вакиллик ҳисобварақлари қолдиғи ва айланмаларининг банклардаги тегишли ҳисобварақлари билан мувофиқлиги назоратидан ўтади ва бу ҳақда банкка электрон квитанция узатилади. Бир хил бўлган ҳолда, банк ишлашга тушади, мос келмаса - банк улар сабабини аниқлайди ва бартараф этади.

Агар банк форс-мажор ҳолатлари бўйича бир èки бир неча кун ишламаган бўлса, у АБМ билан ишни бошлашдан олдин, ўтган қайта ишланмаган кунларда тўпланиб қолган барча ЭТҲларни қабул қилиши ва қайта ишлаши, жорий куннинг бошига вакиллик ҳисобварағининг ҳолатини аниқлаши ва фақат шундан кейингина ишни бошлаши шарт.

Соат 9-00 дан 16-00 гача - банклараро ҳисоб-китоблар бўйича ЭТҲларни узатиш - қабул қилиш - назорат қилиш вақти.

1) Банклар мазкур даврнинг ҳар қандай вақтида МБ ҲКМга ЭТҲларни узатишлари мумкин.

2) Жўнатишга мўлжалланган ЭТҲ назоратдан ўтади, банкнинг электрон рақамли имзоси билан тасдиқланади, шифрланади ва банк телекоммуникация тармоғи бўйича МБ ҲКМга бундан кейинги қайта ишлашлар учун узатилади.

Соат 17-00 гача Республика бюджети ҳамда жамғариб бориладиган пенсия тизимининг тегишли ҳисобварақларига маблағларни ўтказиш бўйича ЭТҲларни узатиш амалга оширилади. Бунда соат 16-30 гача тижорат банклари ўртасидаги, соат 17-00 гача эса - тижорат банкларидан Марказий банк ҳамда Халқ банкига, шунингдек Марказий банкдан юборилган ЭТҲларни қайта ишланилиши якунланади.

Соат 17-00 дан АБМ банкларга куннинг якунланиши ва яроқсиз (брак) деб топилган ЭТҲлар тўғрисида (ташаббускор банк ва бенефициар банк бўйича) хабарнома жўнатади.

Шундан кейин АБМда "Куннинг якунланиши" босқичи амалга оширилади. МБ ҲКМда қуйидагилар "Куннинг якунланиши" босқичини бажарилишининг шартлари ҳисобланади:

а) банклардан ЭТҲни қабул қилиш вақтининг тугаши;

б) МБ ҲКМга узатилган барча ЭТҲ қайта ишланган ва банкларнинг тегишли вакиллик ҳисобварақларида акс эттирилган бўлиши керак.

Банкларда "Куннинг якунланиши" босқичининг вақти банкнинг ички тўлов тизими қоидаларига мувофиқ мустақил равишда белгиланади.

"Куннинг якунланиши" босқичи чиқиш шаклларини чиқариш, маълумотларни архивациялаш ва тизимни навбатдаги куннинг бошланишига тайѐрлаш билан биргаликда боради.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки пул-кредитни бошқариш хусусият (параметр)ларидан келиб чиққан ҳолда, банклараро ЭТҲларининг ўтказиш вақтини тўлов тизими масалаларини назорат қилувчи Раис ўринбосарининг ѐзма фармойишига асосан узайтириши мумкин. Бу ҳақда тизим қатнашчилари ва фойдаланувчилари ЭТҲга ишлов бериш вақтининг тугашига бир соат қолгунига қадар кечиктирилмасдан хабардор қилинади.

Айрим банкларда алоҳида ажратилган ѐки коммутация қилинган каналларнинг бузилиши содир бўлганда, ЭТҲлар белгиланган ахборотларни муҳофаза қилиш қоидаларига риоя қилган ҳолда МБ ҲКМга хизмат кўрсатувчи АБМнинг бўлимига бевосита дискеталарда тақдим қилиниши мумкин.

Ушбу иш тартиби фавқулодда вазиятлар ҳолати содир бўлганда қўлланилмайди. Фавқулодда вазиятлар юзага келганда тизим қатнашчилари

ва фойдаланувчиларининг иш тартиби Марказий банкнинг алоҳида меъѐрий ҳужжатлари билан белгиланади. Фавқулодда вазиятлар содир бўлганлиги тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки оммавий ахборот воситалари орқали хабар беради.

БАНКЛАРДА ҲИСОБ-КИТОБЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Банк филиаллари ўзининг мижозлари ўртасидаги барча тўловларни банк хизматини кўрсатиш учун тузган шартномасига мувофиқ мустақил равишда амалга оширади.

Банкнинг масъул ходими пул-ҳисоб-китоб ҳужжатларини олишда рўйхати барча мажбурий реквизитларнинг тўғри тўлдирилиши бўйича визуал текшириш ўтказади.

ЭТҲларида банклар ва уларнинг филиаллари вакиллик ҳисобварақлари рақамини, шунингдек, МБ ҲКМ кодини қўйиш тақиқланади.

Банк филиалида дебет ҳужжатлари (тижорат банкнинг ҳисоб-китоб чеклари, эмиссия тўловлари)ни расмийлаштиришда қуйидаги тартиб мавжуд:

1) Эмиссия операцияларида мемориал ордер расмийлаштирилади:

ДЕБЕТ 20102, 20106;

КРЕДИТ 17301;

2) тижорат банкнинг ҳисоб-китоб чеклари бўйича операциялар учун:

ДЕБЕТ 20206, 29896;

КРЕДИТ 19903;

3) Банклар банк қонунчилик ҳужжатлари, ўрнатилган иқтисодий меъѐрларга риоя қилмаган ҳолларда, Марказий банк дебет мемориал ордерларни шакллантириш йўли билан банкларнинг вакиллик ҳисобварақларидан жарима ундириш ҳуқуқига эга.

Киритилган пул-ҳисоб-китоб ҳужжати асосида банкнинг филиалида дастурий равишда ЭТҲ шакллантирилади, у ички назоратдан ўтади, электрон рақамли имзо билан тасдиқланади, шифрланади ва банкнинг Тўлов (Ҳисоб-китоб) марказига узатилади.

Ташаббускор банкда, ички назорат ва электрон рақамли имзо текшируви ўтказилганидан сўнг, банкларaро ҳисоб-китоблар бўйича қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади:

1) Ташаббускор банкнинг Тўлов (Ҳисоб-китоб) марказида филиаллардан олинган ЭТҲларига асосан:

ДЕБЕТ 22204 тегишли филиал ҳисобварағи;

КРЕДИТ 10301 банкнинг ҳисобварағи;

Дебет операциялари (ОТ - 14) бўйича:

ДЕБЕТ 10301 банкнинг ҳисобварағи;

КРЕДИТ 22204 тегишли филиал ҳисобварағи;

2) Марказий банкнинг маълумотларни қайта ишлаш бўлимида Марказий банкнинг Ҳисоб-китоб-касса марказларидан олинган ЭТҲга асосан:

ДЕБЕТ 22204 тегишли Ҳисоб-китоб-касса маркази ҳисобварағи;

КРЕДИТ 11005;

Дебет операциялари (ОТ - 06) бўйича:

ДЕБЕТ 11005;

КРЕДИТ 22204 тегишли Ҳисоб-китоб-касса маркази ҳисобварағи;

Бенефициар банкда, ички назорат ва электрон рақамли имзо текшируви ўтказилганидан сўнг, банкларaро ҳисоб-китоблар бўйича қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади:

1) Бенефициар банкнинг Тўлов (Ҳисоб-китоб) марказида банкка ЭТҲ келиб тушганда:

Кредит операциялари (ОТ - 01, 02, 05, 06, 11) бўйича:

ДЕБЕТ 10301;

КРЕДИТ 22204 тегишли филиал ҳисобварағи;

Дебет операциялари (ОТ - 14) бўйича:

ДЕБЕТ 22204 тегишли филиал ҳисобварағи;

КРЕДИТ 10301;

2) Марказий банкнинг маълумотларни қайта ишлаш бўлимида ЭТҲ келиб тушганда:

Кредит операциялари (ОТ - 01, 02, 05, 06, 11) бўйича:

ДЕБЕТ 11005;

КРЕДИТ 22204 тегишли Ҳисоб-китоб-касса маркази ҳисобварағи;

Дебет операциялари (ОТ - 06) бўйича:

ДЕБЕТ 22204 тегишли Ҳисоб-китоб-касса маркази;

КРЕДИТ 11005;

Бенефициар банкнинг Тўлов (Ҳисоб-китоб) марказидан келиб тушган ЭТҲлари филиалда ички назорат ва электрон рақамли имзоси текширувидан ўтади. Ижобий натижа олинганда, ўтказмалар филиал ва унинг мижозларининг тегишли ҳисобварақлари бўйича акс эттирилган ҳолда амалга оширилади.

Агар мижознинг ҳисобварақ рақами нотўғри кўрсатилган бўлса, бу ҳолда маблағлар олувчи учун 23206 - "Аниқланиш жараènидаги трансакциялар" ҳисобварағига èки тўловчи учун 17305 - "Аниқланиш

жараènидаги трансакциялар" ҳисобварағига ўтказилади, ундан уч иш куни мобайнида мақсади бўйича ҳисобдан ўчирилиши керак.

БАНКЛАРНИНГ МБ ҲКМБИЛАН ЎЗАРО ҲАМКОРЛИГИ

Банклардан ЭТҲ келиб тушганидан кейин, МБ ҲКМда уларни автоматлаштирилган қайта ишлаш ташкил этилади.

Қайта ишлаш жараènида келиб тушган ЭТҲлар ички назорат ва электрон рақамли имзо текширувидан ўтади. Назоратдаги реквизитлар èки электрон рақамли имзода хатолар аниқланганда, хато ЭТҲлари қайта ишлашдан чиқариб ташланади. Шунингдек, ЭТҲ БДМАБ базасида бенефициар банк ва ташаббускор банк мижозларининг ҳисобварақлари мавжудлиги бўйича реквизитлар назоратидан ўтади. Агар ЭТҲнинг реквизитларида кўрсатилган ҳисобварақлар ўрнатилган тартибда БДМАБда рўйхатдан ўтмаган бўлса, ушбу ЭТҲ тегишли хато коди кўрсатилган ҳолда яроқсиз деб топилади.

Ҳар бир ЭТҲ батафсил таҳлил қилинишидан олдин, қуйидагилар бўйича текширилади:

а) жорий куннинг бошида вакиллик ҳисобварағи ҳолатини текширганда ижобий натижа чиқиши;

б) электрон тўловни амалга ошириш учун банкнинг вакиллик ҳисобварағида етарли маблағларнинг мавжудлиги.

Текшириш мобайнида, ҳар бир ЭТҲ қайта ишлангандан кейин банкнинг вакиллик ҳисобварағида қолиши кўзда тутилган қолдиқ суммаси ҳисобланади. Файл алмашувида дастлаб ҳисобварақка ўтказиладиган, кейин эса, ҳисобдан ўчириладиган барча электрон тўловлар ҳисобга олинади.

ЭТҲда бирон та хато аниқланса, шунингдек электрон тўловларни амалга ошириш учун банкнинг вакиллик ҳисобварағида маблағлар етарли бўлмаса,

мазкур ЭТҲ қайта ишлашдан чиқарилади ва бу ҳақда банкка хато коди кўрсатилган ҳолда ахборот тақдим этилади.

Агар текширув жараѐнида хатолар аниқланмаса ва вакиллик ҳисобварағининг қолдиғи банклараро ҳисоб-китоблар бўйича электрон тўловларни ўтказиш имконини берса, ЭТҲ МБ ҲКМ амалиѐт кунида кейинги қайта ишлашнинг барча босқичларидан ўтади.

Ҳар бир ЭТҲ қайта ишлаш жараѐнида МБ ҲКМда тўлов ўтказмалари 11001, 11003, 21302, 21304 ва 27416 ҳисобварақларида акс эттирилган ҳолда амалга оширилади.

ТУРЛИ ТИПДАГИ БАНКЛАР ЎРТАСИДАГИ БАНКЛАРАРО ҲИСОБ-КИТОБЛАРНИ ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ. Мисол кўринишида ўрганамиз:

“Анвар” х/к . “Ипотека” банк (МФО-00059) Андижон вилоят филиалида фаолият кўрсатади.

“Олимпик” х/к. “Хамкорбанк” (МФО-00079) Нодирабегим филиалида фаолият кўрсатади.

“Ипотека” банк (МФО-00059) Андижон вилоят филиалида қуйидаги бухгалтерия проводкаси берилади.

Дт 20208000112345678001-—Анвар‖ хусусий корхонаси (МФО-00059)

Кт 20208000187654321001-—Олимпик‖ хусусий корхонаси (МФО-00079)

Ўртада тузилган шартномага асосан 10 000 000,00 сўм пул маблағи ўтказилди.

Ҳисоб-китоб Марказларига, тижорат банкларига тушадиган ҳужжатларнинг асосий қисми кредит ҳужжатларидир. Кредит ҳужжатлари бўйича ҳам Ҳисоб-китоб марказларида бухгалтерия ѐзувлари ўтказилади.

Бош банк ўз филиалларидан келган электрон тўловларни қайта ишлаб ўзининг ягона вакиллик ҳисобварағи орқали Тошкент шаҳар Ҳисоб-китоб марказига модем алоқаси орқали жўнатади. Бу операция бўйича Бош банкда қуйидаги бухгалтерия амаллари бажарилади:

Дебет 21302 ―Филиаллар ва банклараро ҳисоб-китоблар бўйича тўланадиган ҳисобварақлар‖ **“Ипотека банк”**

Кредит 10301 ―Бош банкнинг вакиллик ҳисобварағи‖ **“Ипотека банк”**

Бош банклар ўртасида банклараро ҳисоб-китобларни ўтказиш учун Марказий банк қошида очилган Тошкент шаҳар ҳисоб-китоб Марказида 27416-баланс ҳисобварағи ажратилган.

Тижорат банкларидан электрон ҳужжатларни қабул қилиб олган Ҳисоб-китоб Маркази уларни банклар бўйича саралайди. Бу ҳужжатларнинг ўзи алоҳида дебет ва кредит ҳужжатларига бўлинади. Шундан кейин, дебет ҳужжатлари бўйича алоҳида, кредит ҳужжатлари бўйича алоҳида бухгалтерия ѐзувлари ўтказилади.

Дебет ҳужжатлари бўйича дастлаб қуйидаги проводка ўтказилади. ―Ҳамкорбанк”

Дебет 27416 ―Банклараро ҳисоб-китоблар‖

Кредит 21302 ―Тижорат банкнинг Марказий банкдаги вакиллик ҳисобварағи‖ **Кредит ҳужжатлари бўйича дастлаб қуйидаги проводка ўтказилади. “Ипотека банк”**

Дебет 21302 ―Тижорат банкнинг Марказий банкдаги вакиллик ҳисоб-варағи‖ Кредит 27416 ―Банклараро ҳисоб-китоблар‖

Бу икки ѐзув орқали 27416-ҳисобварағининг транзит ҳисобварақ эканлиги ва бир вақтнинг ўзида ѐпилишини кўриш мумкин.

Тижорат банкларининг вакиллик ҳисобварағидан маблағларни ҳисобдан чиқариш ва бу вакиллик ҳисобварағига маблағларни ўтказиш ҳар бир келиб тушган ѐзувнинг қайта ишлаш жараѐни билан бир вақтда амалга оширилади, шунинг учун барча тўлов ҳужжатлари бир вақтнинг ўзида 27416 ҳисобварағининг ҳам дебети, ҳам кредити бўйича акс эттирилади.

Бу ҳол ҳар бир операция бўйича ва мос равишда кун якунлари бўйича 27416-ҳисобварағининг автоматик равишда ѐпилишига олиб келади, **яъни ҳисобварақ қолдиғи 0 тенг бўлади?** 27416-ҳисоб рақамининг 0 га ѐпилиши

тижорат банклари ўртасида ҳисоб-китобларнинг муваффақиятли якунланганлигини кўрсатади.

Ҳисоб-китоб марказидан электрон тўлов маблағ олувчи Бош банкка ўтказилади. Банклараро ҳисоб-китоблар бўйича электрон тўлов Бош банкка келиб тушганда дастурий йўл билан қуйидаги ѐзувлар бажарилади:

Дебет 10301 ―Бош банкнинг вакиллик ҳисобварағи‖ Б банк

Кредит 21302 ―Филиаллар ва банклараро ҳисоб-китоблар бўйича тўланадиган ҳисобварақлар‖Б филиал

Қуйида турли типдаги бош тижорат банкларининг Ўзбекистон Республикаси Марказий банки қошидаги Ҳисоб-китоб маркази орқали электрон тўлов тизими ѐрдамида банклараро ҳисоб-китобларни ўтказиш схемасини келтирамиз.

Бир банкка қарашли филиаллар ўртасидаги ҳисоб-китобларнинг ташкил этилиши

Бир типдаги банклар ўртасида операциялар юзага келса, бу ҳолда Бош банкнинг ичида операциялар якунланади. Масалан, ДАТ ―Асакабанк‖нинг иккита филиалининг миижозлари бир-бирига пул ўтказишлари лозим бўлса, бу операциялар ДАТ ―Асакабанк‖нинг Бош банки орқали ўтказилади. Марказий банкнинг Ҳисоб-китоб маркази бу операцияларда иштирок этмайди. Бир типдаги банк филиаллари ўртасидаги операциялар дебет ҳужжатлари бўйича алоҳида, кредит ҳужжатлари бўйича алоҳида бухгалтерия проводкалари орқали бажарилади.

Энг аввало, тўловчи корхона банкида мижознинг ҳисобварағидан пулни камайтириш бўйича бухгалтерия ѐзувлари бажарилади.

Фараз қиламиз, ДАТ ―Асакабанк‖нинг Юнусобод филиали тўловчи корхонага хизмат кўрсатади, маҳсулот сотган корхонага эса ДАТ ―Асакабанк‖нинг Андижон филиали хизмат кўрсатади. ДАТ―Асакабанк‖нинг Юнусобод филиалидан электрон тўлов Бош банкка жўнатилади**в**. Бош банк электрон тўлов ҳақидаги ахборотни қабул қилиб, Юнусобод филиалининг

вакиллик ҳисобварағидан Андижон филиалининг вакиллик ҳисобварағига маблағларни ўтказади. Бу операция қуйидаги проводка орқали бажарилади:

Дебет 22204 ДАТ ―Асакабанк‖нинг Юнусобод филиали

Кредит 22204 ДАТ ―Асакабанк‖нинг Андижон филиали

VII-БОБ. БАНКЛАРДА КАССА ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИ

7.1.Банкларда касса операцияларини ташкил қилиш

Тижорат банкларида касса ишини ташкил этилиши ―Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тўғрисида‖ги Қонуни, Адлия вазирлигида 2008 йил 27 июнда 1831-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларида касса ишини ташкил этиш, инкассация ва қимматликларни ташишга доир йўриқнома», Адлия вазирлигида 2006 йил 24 июлда 1602-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида касса амалларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш қоидалари»га асосан ташкил этилган ва юритмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг асосий функцияларидан бири пул эмиссиясидир. Банкноталар ва тангалар кўринишидаги нақд пуллар мамлакат ҳудудидаги ҳисоб-китобларда чекланмаган миқдорда қабул қилинувчи ягона тўлов воситасидир.

28-расм**.** Ўзбекистон Республикаси миллий валютаси – банкноталар.

БАНКЛАРНИНГ КАССА ОПЕРАЦИЯЛАРИ БОШҚАРМАСИ (БЎЛИМИ) ИШИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Бош банкларда касса ишини назорат қилиш учун касса операциялари бошқармаси (бўлими) ташкил этилади. Касса операциялари бошқармаси (бўлими) банк Бошқаруви томонидан тасдиқланган Касса операциялари

бошқармаси (бўлими) тўғрисидаги низомга асосан фаолият юритади. Бошқарма (бўлим) зиммасига низомда кўзда тутилмаган вазифаларни юклаш рухсат этилмайди.

КАССА ИШИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Ҳар бир банк ва унинг филиаллари мижозларга касса хизматини кўрсатиш учун ўз таркибида таркибий бўлинма - Касса операциялари бўлими (касса)га эга бўлиши шарт.

Мижозларга касса хизматини кўрсатиш учун банклар Марказий банкнинг ҳудудий Бош бошқармасига касса хизматини кўрсатиш бўйича рухсатнома бериш ҳақида пул сақлаш омборининг тўлдирилган паспорти ва тегишли ҳужжатларни Марказий банкнинг меъѐрий ҳужжатларида ўрнатилган тартибда тақдим этадилар.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг ҳудудий Бош бошқармаси тақдим этилган ҳужжатларни кўриб чиқиб, уларни Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг меъѐрий ҳужжатларига мослигини аниқлайди ҳамда жойларда касса тармоғини текширишни амалга оширади ва ўз хулосасини тайѐрлаб, ҳужжатларни рўйхатдан ўтказиш учун Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг Эмиссия-касса операциялари департаментига юборади.

Пул сақлаш омборининг паспорти тўрт нусхада тайѐрланиб, "Хизматда фойдаланиш учун" грифи қўйилади. Эмиссия-касса операциялари департаменти томонидан рўйхатдан ўтказилганидан сўнг, унинг бир нусхаси ѐнмайдиган сейфда сақланади. Қолган уч нусхаси жойлардаги Марказий банкнинг ҳудудий Бош бошқармаларига жўнатилади. Пул сақлаш омбори паспортининг биринчи нусхаси Эмиссия-касса операциялари бўлими ходимлари томонидан янги очилаѐтган банк филиалига, иккинчи нусхаси очилаѐтган банкнинг Бош банкига жўнатилади ва учинчи нусхаси

жойлардаги Эмиссия-касса операциялари бўлимининг ènмайдиган сейфида сақланишига рухсат этилади.

Банк ва унинг филиал манзили èки унинг номи ўзгарган тақдирда, Бош банк ва унинг филиал раҳбарлари Ўзбекистон Республикаси Марказий банкига пул сақлаш омборининг паспортини қайта рўйхатдан ўтказиш учун лозим бўлган ҳужжатлар тўпламини тақдим этиш чораларини кўришлари шарт.

Паспортни рўйхатдан ўтказиш рад этилган тақдирда, Марказий банк унинг рад этиш сабабларини èзма равишда маълум қилади.

Катта ҳажмда нақд пул тушумига эга бўлган банк филиалларида Касса операциялари бўлимини (ходимлар сони 15 кишидан ортиқ бўлганда) қимматликлар билан ишлашдан озод этилган бошлиқ бошқариши мумкин. У касса операциялари бўлимига раҳбарлик қилади ҳамда назорат ўрнатади. Касса ишининг тўғри ташкил этилиши ва банкда мавжуд бўлган барча қимматликларни тўлиқ сақлашда ҳамда мижозларга аниқ касса хизматини кўрсатиш бўйича банк раҳбари билан тенг жавобгар ҳисобланади.

Касса мудири томонидан банкнинг кирим, чиқим ҳамда чет эл валюталари билан боғлиқ бўлган операцияларининг бажарилиши қатъиян тақиқланади.

Бошқарма (бўлим) бошлиғи лавозимига банк тизимида камида 3 йил ишлаган ва олий иқтисодий маълумотга эга бўлган, касса мудири лавозимига эса банк кассасида камида 3 йиллик иш стажига эга бўлиб, олий èки ўрта махсус маълумотга эга бўлган шахслар тайинланади.

Банк томонидан ходимнинг илгари судланмаганлиги ҳақида туман Ички ишлар бўлимларидан, яшаш жойидан ва соғлиғи ҳақидаги маълумотномалар ҳамда фотосуратлар талаб этилади. Касса ходимларини ишга қабул қилиш банк бўйича чиқариладиган буйруқ билан расмийлаштирилади. Буйруқ

чиқариш учун ходим билан тузилган меҳнат шартномаси асос бўлиб ҳисобланади.

Кассирлик лавозимига 18 ѐшга тўлган ва ундан ошган шахслар қабул қилинади. Ҳар бир кассир билан якка тартибдаги тўлиқ шахсий моддий жавобгарлик тўғрисида шартнома тузилади.

Кирим ва чиқим кассаси кассирлари кирим ва чиқим касса ҳужжатларини имзолаш ваколатига эга бўлган бухгалтерия ходимларининг имзо намуналари билан, кирим ва чиқим касса операцияларини расмийлаштириш билан шуғулланувчи бухгалтерия ходимлари эса-кассирларнинг имзо намуналари билан таъминланган бўлишлари шарт.

Имзо намуналарини тегишли ходимларга ўз вақтида бериш ва улар ишдан бўшаган вақтларида янгисига алмаштириб, эскисини қайтариб олиш, шунингдек ушбу масала бўйича назорат ўрнатиш - банкнинг бош бухгалтери томонидан амалга оширилиб, имзо намуналари банк филиали раҳбари томонидан тасдиқланиши лозим.

Имзо намуналари ҳар йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, янгиланиб турилиши шарт.

7.2.Банк кассаларининг турлари

Пул ѐки бошқа бойликларни қабул қилиш ва бериш учун касса операциялари бўлими таркибида қуйидаги кассалар ташкил этилиши мумкин:

- кирим кассаси,
- чиқим кассаси,
- кирим-чиқим кассаси,
- майдалаб бериш кассаси,
- қатъий ҳисобда турадиган бланкаларни бериш кассаси,

- инкассастия қилинган тушумни санаш кассаси,
- кечки касса (инкассастия қилинган тушум пули жойланган халтани қабул қилиш),
- банкнинг корхона ва ташкилотлар ҳузуридаги ихтисослаштирилган кассалари.

Банкларда касса амалларининг бухгалтерия ҳисоби "Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси" ҳамда "Ўзбекистон Республикаси Марказий банкида бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси"даги қуйидаги ҳисобварақларда юритилади:

10101	**Айланма кассадаги нақд пуллар**
10102	Нақд пуллар захираси
10103	Пул алмаштириш шохобчаларидаги нақд пуллар
10107	Банкоматлардаги нақд пуллар
10109	Йўлдаги нақд пуллар ва бошқа тўлов ҳужжатлари
10111	Банк биносида жойлашмаган амалиѐт кассалардаги нақд пуллар
10307	Марказий банкдан олиниши лозим бўлган маблағлар - Нақд пуллар
10311	Марказий банкка топширилган нақд пуллар учун олиниши лозим бўлган маблағлар
10507	Бошқа банклардан олиниши лозим бўлган маблағлар - Нақд пуллар
16101	Бош банк/филиаллардан олинадиган маблағлар - Нақд пуллар
17301	Транзит ҳисобварақлари
19903	Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар
19935	Қайта санаш вақтида аниқланган нақд пул бўйича камомадлар
21008	Бошқа банкларга берилиши лозим бўлган - Нақд пуллар
21307	Нақд пул олиш учун резидент банклардан келиб тушган маблағлар (Марказий банк)
21314	Резидент банклари томонидан топширилган нақд пул учун тўланиши лозим бўлган маблағлар (Марказий банк)

22202	Бош банк/филиалларга тўланадиган маблағлар - Нақд пуллар
29804	Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари
29816	Қайта санаш вақтида аниқланган ортиқча нақд пуллар

Ушбу ҳисобварақлардан мижозларнинг депозит ва кредит ҳисобварақлари билан бухгалтерия ўтказмаларини амалга оширишда фойдаланилади.

7.3.Кирим касса операциялари бўйича ҳужжатлар айланиши, ҳисоби ва назорати.

Мижозлардан нақд пуллар уларнинг банк ҳисобварақларига кирим қилиш учун 001-шаклдаги нақд пул қўйиш эълонлари бўйича бошқа турдаги бир марталик тўловларни қабул қилиш эса 008-шаклдаги кирим касса ордери орқали 004-шаклдаги квитанцияни бериш билан амалга оширилади

001-шаклдаги нақд пул қўйиш эълони 3 қисмдан - нақд пул қўйиш эълони, квитанция ва ордердан иборат. Нақд пул қўйиш эълони кунлик касса ҳужжатларига тикилади, квитанция нақд пулни топширган мижозларга, ордерлар эса - бухгалтерия ходимларига берилади.

Банк ходимларидан нақд пул қабул қилиб олинганда, квитанция ўрнига кирим касса ордерларининг кассир томонидан имзоланган ва кирим кассаси кассирининг муҳри қўйилган нусхалари берилади.

Агар мижоз пулни банк кассасига бир неча ҳисобварақлар бўйича бир неча кирим ҳужжатлари асосида топширса, бу ҳолда кассир пулни ҳар бир ҳужжат бўйича алоҳида қабул қилиб олади.

Кассирнинг столи устида пул қўювчидан қабул қилиб олинаётган пулдан бошқа ҳеч қандай пул бўлмаслиги керак. Кассир томонидан илгари қабул қилиб олинган барча пуллар стол тортмаларида, металл шкафларда ёки сейфларда сақланиши шарт.

Кирим кассаси кассирининг иш жойи шундай жиҳозланиши керакки, унда мижозга пулнинг қайта саналаётганлигини кузатиб туриш имкони яратилган бўлсин.

Бундай ҳолларда касса журналларидаги ёзувлар ўчирилиб, кирим ҳужжатлари йўқ қилинади ва 004-шаклдаги квитанция бухгалтерия ходимларига қайтарилиб, улар томонидан квитанция дафтарчаларининг муқовасига ёпиштириб қўйилади.

Мижозлардан қабул қилинган нақд пуллар банк айланма кассасига қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси орқали кирим қилиниши лозим:

а) Ҳисоб рақамни тўлдириш учун:

29-расм

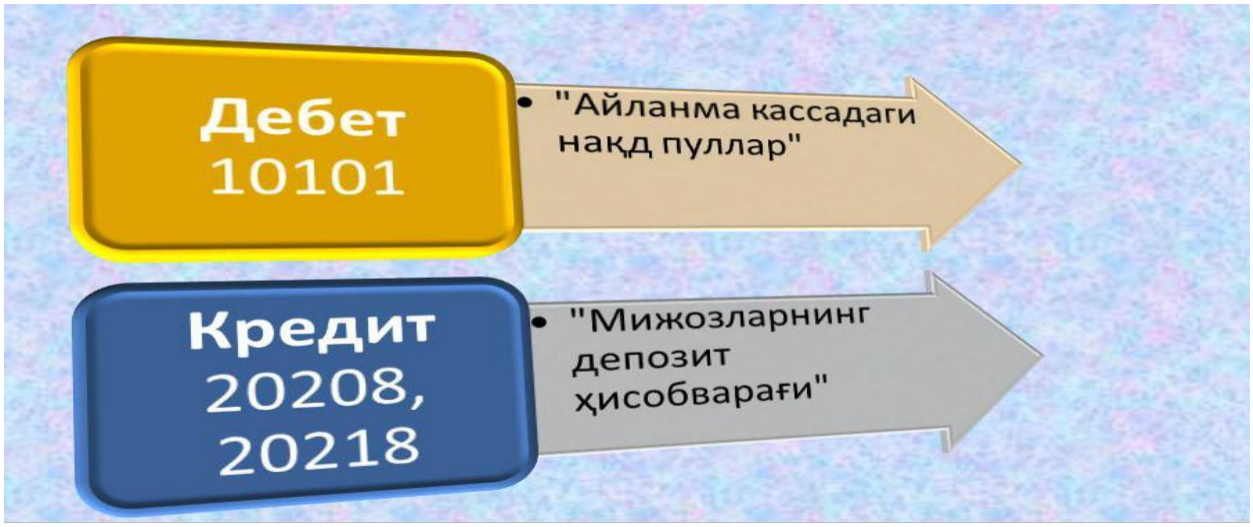

б) агар кредитни қайтариш учун нақд пуллар топширилган бўлса:

30-расм

в) агар олинган кредитлар бўйича фоизлар тўлови нақд пулда амалга оширилган бўлса:

31-расм

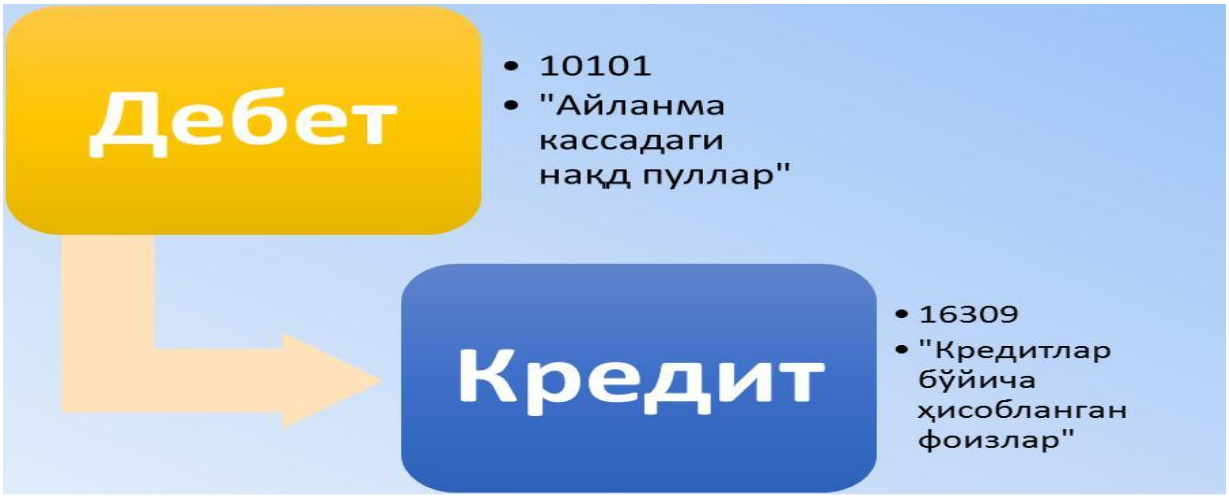
Дебет
• 10101
• "Айланма кассадаги нақд пуллар"
Кредит
• 16309
• "Кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар"

7.4.Чиқим касса операциялари бўйича ҳужжатлар айланиши, ҳисоби ва назорати

Банк кассасидан нақд пул бериш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

а) хўжалик юритувчи субъектларга белгиланган шаклдаги пул чеклари бўйича;

б) банкдан кредит олган жисмоний шахсларга, қарз олувчиларга, пенсионерларга чиқим касса ордерлари бўйича берилади. Банкларнинг бошқарув аппарати эҳтиѐжлари ва бошқа сарф-харажатлар учун бериладиган пулларни чиқим қилиш ҳам айнан шу тартибда амалга оширилади;

в) омонатчиларга омонатлар бўйича фоизлар тўлаш ҳамда омонатни қайтариш омонат кассалари орқали талаблари бўйича.

Банк пластик карталаридан фойдаланган ҳолда чиқим амаллари бажарилганда, автомат тарзда шакллантирилиб чоп этиладиган слип чиқим касса ордерларига тенглаштирилади. Кун охирида банк кассасидаги терминал орқали жисмоний шахсларнинг банк пластик карталаридан чиқим қилинган нақд пуллар умумий суммасига чиқим касса ордери расмийлаштирилади. Бунда, банк пластик карталари орқали бажарилган ҳар бир амаллар суммаси қайд қилинган ахборотлар тасмасига киритилиши лозим.

Пенсияни белгилаган органнинг топшириқномасига асосан пенсия ва нафақаларни бериш амалга ошириладиган ҳолларда чиқим касса ордери ѐзиб берилади ва у топшириқнома билан бирга кунлик касса ҳужжатларига тикилади.

Банкнинг пул сақлаш омбори очилганидан сўнг, касса мудири, филиал бошқарувчиси ва бош бухгалтер иштирокида айланма кассадаги нақд пул қолдиқлари қайта саналади.

Хўжалик юритувчи субъект вакили нақд пул олиш учун банк бухгалтерияси (фронт офиси)нинг ушбу мижозга хизмат кўрсатувчи ходимига пул чеклари ва бошқа ҳужжатларни тақдим этади. Улар ушбу ҳужжатларни текшириб бўлгач, мижозларга кассага тақдим этишлари учун пул чекининг назорат маркасини ѐки чиқим ордерининг йиртма талонини берадилар.

Чиқим ҳужжатлари алоҳида ҳолларда бухгалтерия (фронт офис) ходимлари томонидан маълумотларни киритиш варағи (касса журнали)га имзо қўйдирилган ҳолда кассага топширилади. Чиқим ҳужжатларини пул олаѐтган шахс томонидан кассага топширилиши қатъиян тақиқланади.

Кассир чиқим ҳужжати (пул чеки, касса ордери ва бошқалар)ни олганидан сўнг қуйидагиларни бажариши шарт:

а) пул олувчини чиқим ҳужжатининг рақами бўйича чақириши;

б) кассага тақдим этилувчи назорат маркаси ѐки йиртма талоннинг рақамини чиқим ҳужжатидаги рақам билан таққослаши ва назорат маркасини ѐки йиртма талонни тегишли чек ѐки ордерга ѐпиштириб қўйиши;

в) банкнинг пул беришни ҳал этиш ҳуқуқига эга бўлган мансабдор шахсларининг имзолари борлигини ва ушбу имзолар мавжуд намуналар билан бир хиллигини текшириши;

г) ҳужжатда рақам ва сўз билан ѐзилган суммалар ўзаро мос келишини текшириши;

д) ҳужжатда пул олувчининг шахсий имзоси борлигини ва банк масъул ходимларининг имзоси қўйилганлгини текшириши;

е) пул олувчининг шахсини тасдиқловчи паспорт ѐки гувоҳномаси (гувоҳнома фақат Мудофаа вазирлиги, Ички Ишлар вазирлиги, Миллий хавфсизлик хизмати ва Фавқулодда вазиятлар вазирлиги томонидан ўз хизматчиларига берилган бўлса) борлигини текшириши;

ж) мижознинг шахсини тасдиқловчи паспорт ѐки гувоҳномасидаги маълумотларни чекдаги маълумотлар билан солиштириши;

з) ҳужжатда кўрсатилган пул суммасини тайѐрлайди, пул олувчидан у қанча пул олаѐтганлигини сўрайди, тайѐрланган пул суммасини яна бир бор чиқим ҳужжатлари билан таққослаб, уни пул олувчига берганидан сўнг, чиқим ҳужжатларига имзо қўйиши лозим.

Кассирнинг столи устида беришга тайѐрлаб қўйилган пулдан ташқари бошқа ҳеч қандай пул бўлмаслиги керак.

Кассирлар мижозларга пул бераѐтган вақтда, уларнинг талабига биноан, бир қийматдаги пулларни бошқа қийматдаги пулларга алмаштириб бериш тақиқланади.

Банк кассасидан берилган пулни олган шахс, касса ѐнидан кетмай туриб олинган умумий суммани ҳужжатда кўрсатилган сумма билан таққослаши, уни боғламлар ва дасталар бўйича текшириши, даста тўлмаган алоҳида пулларни эса шу пулни берган кассирнинг кузатуви остида бирма-бир қайта санаб кўриш орқали қабул қилиб олиши лозим.

32-расм

7.5.Кечки кассаларнинг фаолияти, пул тушумларини инкассация қилиш тартиби ва ҳисоби.

Банк амалиѐт куни тугаганидан сўнг инкассация хизмати ходимларидан нақд пул ва бошқа қимматликлар солинган халта (қоп)ларни қабул қилиш мақсадида банкларда кечки кассалар ташкил этилади. Кечки кассада инкассация халта (қоп)ларини қабул қилиб олиш касса ва бухгалтерия ходимлари ҳисобидан тайинланган кечки касса кассири ва назоратчи-бухгалтери томонидан амалга оширилади.

Кечки кассанинг назоратчи бухгалтери қайта санаш кассасида ишлаши, шунингдек қайта санаш кассасининг назоратчиси эса, кечки касса ходимларининг вазифасини бажариши қатъиян тақиқланади.

Кассир нақд пул солинган халта (қоп)ларни қабул қилиб олиш вақтида қуйидагиларни:

а) пул солинган халта (қоп)ларда бирон-бир ташқи шикастланиш ва бошқа нуқсонлар (ямоқлар, ташқи чоклар, йиртилган жойлар, қисилмаган ва шикастланган пломбалар, тизимчаларнинг узилган ѐки тугилган жойлари ва ҳоказолар) бор-йўқлигини;

б) пломбирлар изининг аниқлиги ва тасдиқланган намуналарига мос келишини;

в) инкассаторлар топшираѐтган халталарнинг рақамлари юк хатларида кўрсатилган рақамларига мос келишини;

г) танга солинган қопларнинг сони, шунингдек қабул қилинаѐтган тушумнинг умумий суммаси, юк хатларида кўрсатилган суммага мос келишини текширади.

Кейинги кун эрталаб кечки кассанинг кассири ва назоратчи-бухгалтери қуйидагиларни:

а) пул тушуми солиниб инкассация қилинган халталар ва уларга берилган юк хатлари, шунингдек бўш халталар қайта санаш кассасига белгиланган тартибда топширадилар;

б) махсус кассаларнинг нақд пул солинган қоп (халта)лари ва уларга берилган юк хатлари касса мудирига маълумотноманинг ҳар иккала нусхасига имзо қўйдирган ҳолда топширади.

Касса мудири махсус кассаларнинг нақд пул солинган қоп (халта)ларини кечки кассанинг кассири ва назоратчи-бухгалтери иштирокида очади ҳамда пулларни боғламлар ва дасталар бўйича, тўлиқ бўлмаган дасталарни бирма-бир санаш йўли билан, тангани эса - қопларга бириктирилган èрлиқлар бўйича текширади.

Халталардаги суммалар илова қайдномаларида кўрсатилган суммаларга мос келмаган тақдирда, кассир назоратчи билан бирга санаб бўлинган пулларни илова қайдномасининг орқа томонидаги купюралар рўйхати билан солиштириб кўриши, назоратчи эса, суммаси мос келмаган ўша қийматдаги пулларни қайта санаб кўриши шарт.

Камомад, ортиқча, (тўловга яроқсиз, қалбаки) пуллар тасдиқланган тақдирда, кассир томонидан илова қайдномасининг олд томонидаги далолатнома тўлдирилади ҳамда халтанинг юк хатига кассир ва назоратчи, шунингдек хўжалик юритувчи субъектнинг вакили, агар у пул тушумини қайта санаш вақтида иштирок этган бўлса, имзолайдилар.

Пул ва чекларнинг камомад суммаси 1000 сўмдан юқори бўлса, назоратчи - касса мудирини, мижозни ва банк раҳбарини хабардор қилади.

Инкассаторлар томонидан мижозлардан йиғиб келинган пул маблағлари солинган инкассатор қоплари банкларнинг кечки кассаларига белгиланган тартибда қабул қилинади. Ушбу пул маблағлари солинган инкассаторлик қоплари кейинги иш куни эрталаб қайта санаш кассасига топширилади. Кечки касса томонидан юк хати асосида тайèрланган кирим рўйхатининг

биринчи нусхаси қайта санаш кассасига ва иккинчи нусхаси банк бухгалтериясига топширилади ҳамда бухгалтерия ушбу кирим рўйхати асосида қуйидаги ўтказмаларни амалга оширади:

Банк мижозлари:

а) -Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул ва ҳисоб-китоб чеклари бўйича маблағлар шу банк мижозига тегишли бўлса:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	19903 000 4 12345678 001	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	1 000 000
П	Кт	20208 000 5 12345678 001	"Мижоз депозит ҳисобварағи"	

-Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул тўғри чиқса кассага кирим қилинади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	10101 000 4 00000059 001	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	1 000 000
А	Кт	19903 000 4 12345678 001	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	

б)-Камомад

Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул ва ҳисоб-китоб чеклари и маблағлар шу банк мижозига тегишли бўлса:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	1 100 000
П	Кт	20208,2018	"Мижоз депозит ҳисобварағи"	

-Агар қайта санаш кассасида нақд пул маблағлари камомад чиққанлиги аниқланса, белгиланган тартибда далолатнома тузилиб, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	19935	"Қайта санаш вақтида аниқланган нақд пул бўйича камомадлар"	2 000
А	Дт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	

-Банкнинг қайта санаш кассасида аниқланган камомад суммаси ушбу банк мижозига тегишли бўлса ва у мижознинг ҳисобварағидан шартномада келишилган шартларга биноан ундириб олинганда, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
П	Дт	20208-20218	"Мижознинг депозит ҳисобварағи"	2 000
А	Кт	19935	"Қайта санаш вақтида аниқланган нақд пул бўйича камомадлар"	

-Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул кам чиққан сумма айрилиб чиқарилади ва қолган сумма кирим қилинади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	1 098 000
А	Кт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	

в)-Ортиқча

Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул ва ҳисоб-китоб чеклари бўйича маблағлар шу банк мижозига тегишли бўлса:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	1 200 00
П	Кт	20208,2018	"Мижоз депозит ҳисобварағи"	

-Агар қайта санаш кассасида қайта санаш вақтида аниқланган ортиқча нақд пул маблағлари аниқланса, белгиланган тартибда далолатнома тузилиб, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	3 000
П	Кт	29816	"Қайта санаш вақтида аниқланган ортиқча нақд пуллар"	

-Банкнинг қайта санаш кассасида аниқланган ортиқча нақд пул маблағлари ушбу банк мижозига тегишли бўлса, у мижознинг ҳисобварағига қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси орқали кирим қилинади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
П	Дт	29816	"Қайта санаш вақтида аниқланган ортиқча нақд пуллар"	3 000
П	Кт	20208 20218	"Мижоз депозит ҳисобварағи"	

-Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул суммаси кирим қилинади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	1 200 000
А	Кт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	

Бошқа банк мижозлари

а)-инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул ва ҳисоб-китоб чеклари бўйича маблағлар бошқа банк ёки банкнинг бошқа филиали мижозига тегишли бўлса:

А/П	Д/К	Счёт номери	Счёт мазмуни	Сумма
А	Дт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	4 000 000
П	Кт	29804	"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари"	

-Қайта санаш кассасида инкассаторлик қопларидаги пул маблағлари белгиланган тартибда санаб бўлингандан кейин, нақд пул маблағлари банк айланбма кассасига кирим қилинади ва қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Д/К	Счёт номери	Счёт мазмуни	Сумма
А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	4 000 000
А	Кт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	

-Бошқа мижозларни пул маблағлари тўғри чиқса, ҳисоб рақамларига ўтказиб беради.

А/П	Д/К	Счёт номери	Счёт мазмуни	Сумма
П	Дт	29804	"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари"	4 000 000
П	Кт	20208	"Мижознинг асосий депозит ҳисобварағи"	

Камомад

б)-Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул ва ҳисоб-китоб чеклари бўйича маблағлар шу банк мижозига тегишли бўлса:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	5 000 000
П	Кт	29804	"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари"	

-Агар қайта санаш кассасида нақд пул маблағлари камомад чиққанлиги аниқланса, белгиланган тартибда далолатнома тузилиб, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	19935	"Қайта санаш вақтида аниқланган нақд пул бўйича камомадлар"	5 000
А	Кт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	

-Банкнинг қайта санаш кассасида аниқланган камомад суммаси ушбу банк мижозига тегишли бўлса ва у мижознинг ҳисобварағидан шартномада келишилган шартларга биноан ундириб олинганда, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
П	Дт	29804	"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари"	5 000
А	Кт	19935	"Қайта санаш вақтида аниқланган нақд пул бўйича камомадлар"	

-Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул кам чиққан сумма айрилиб чиқарилади ва қолган сумма кирим қилинади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	4 950 000
А	Кт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	

- Бошқа банк мижозларига тегишли бўлган нақд пул бўйича маблағлар қайта санаш кассасида санаб бўлингандан кейин, электрон мемориал ордер шакллантирилиб, вакиллик ҳисобварағидан шу куннинг ўзида, электрон тўлов тизими орқали, уларнинг ҳисобварақларига ўтказиб берилади ва қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
П	Дт	29804	"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари"	4 950 000
П	Кт	20208	"Мижознинг асосий депозит ҳисобварағи"	

Ортиқча

в)-Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул ва ҳисоб-китоб чеклари бўйича маблағлар шу банк мижозига тегишли бўлса:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	7 000 000
П	Кт	29804	"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари"	

-Агар қайта санаш кассасида қайта санаш вақтида аниқланган ортиқча нақд пул маблағлари аниқланса, белгиланган тартибда далолатнома тузилиб, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	7 000
П	Кт	29816	"Қайта санаш вақтида аниқланган ортиқча нақд пуллар"	

-Банкнинг қайта санаш кассасида аниқланган ортиқча нақд пул маблағлари ушбу банк мижозига тегишли бўлса, у мижознинг ҳисобварағига қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси орқали кирим қилинади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
П	Дт	29816	"Қайта санаш вақтида аниқланган ортиқча нақд пуллар"	7 000
П	Кт	29804	"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари"	

-Инкассаторлар орқали йиғиб келинган инкассаторлик қопларидаги нақд пул суммаси кирим қилинади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	7 000 000
А	Кт	19903	"Инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклар"	

-Банкнинг қайта санаш кассасида аниқланган ортиқча нақд пул маблағлари бошқа банк мижозининг 29804-"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари" ҳисобварағига шартномада келишилган ҳолларда ўтказиб берилганда, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
П	Дт	29816	"Қайта санаш вақтида аниқланган ортиқча нақд пуллар"	7 000

П	Кт	29804	"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари"

-Маблағ олувчининг банкига электрон тўлов тизими орқали маблағ келиб тушганда, дастурий йўл билан, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси орқали кирим қилинади:

А/П	Д/К	Счѐт номери	Счѐт мазмуни	Сумма
П	Дт	29804	"Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари"	7 007 000
П	Кт	20208	"Мижознинг асосий депозит ҳисобварағи"	

Агар банк томонидан 29804 - "Бошқа банк мижозларининг инкассо қилинган пул тушумлари ва чеклари" ҳисобварағидан мемориал ордер билан бошқа банк мижозларининг асосий депозит ҳисобварағига èки акцизли товарлар сотувидан пул тушумлари суммаси ўтказилганда, ҳар бир акциз товар тури бўйича савдо тушуми суммасини алоҳида мемориал ордер орқали ўтказилиши шарт.

Пул маблағлари банк айланма кассасига электрон тўлов тизими èпилгандан кейин кирим қилинган бўлса, бошқа банкдаги мижозларнинг ҳисобварағига пул маблағлари кейинги иш кунидан кечиктирилмаган ҳолда ўтказиб берилади.

7.6.Йўлдаги пулларни ҳисобга олиш

Тижорат банк Марказий банкнинг ҳудудий Бош бошқармалари ҲККМларидан нақд пул олиш учун ҳудудий Бош бошқармалари томонидан мадад пули бериш тўғрисидаги фармойишга асосан тегишли бухгалтерия ўтказмаси орқали ҳудудий Бош бошқармаларнинг Ҳисоб-китоб касса марказларига маблағ жўнатадилар.

1 .Марказий банкнинг ҳудудий Бош бошқармалари ҲККМларига мадад пули олиш учун маблағ келиб тушганда, дастурий йўл билан, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади: Ушбу бух-я проводкаси иккови банкда бир хил кўринади

Дт	10307	"Марказий банкдан олиниши лозим бўлган маблағлар (ипотеканинг счѐти)	А	Ипотека	10 000 000
Кт	21 307	"Нақд пул олиш учун резидент банклардан келиб тушган маблағлар" (марказий банкнинг счѐти)	П	Марказ банк	

а) Марказий банкнинг ҳудудий Бош бошқармалари 21307-сонли ҳисоб рақамига мадад пули учун келиб тушган нақдсиз пул учун Ипотекага нақд пул жўнатилганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

Дт	10109	"Йўлдаги нақд пуллар ва бошқа тўлов ҳужжатлари"	А	Марказ банк	10 000 000
Кт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	А	Марказ банк	

б) Марказий банкнинг ҳудудий Бош бошқармалари ҲККМларига банкдан мадад пулини олганлиги тўғрисида тасдиқнома келганда, электрон шаклда келиб тушган мадад пулини йўлдаги пул билан èпилади.

Дт	21307	"Нақд пул олиш учун резидент банклардан келиб тушган маблағлар"	П	Марказ банк	10000 000
Кт	10109	"Йўлдаги нақд пуллар ва бошқа тўлов ҳужжатлари"	А	Марказ банк	

в) Ипотека банкга ҲККМдан Марказий банк ҳудудий Бош бошқармалари фармойишига асосан мадад пули келтирилганда.

Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	А	Ипотека	10 000 000
Кт	10307	"Марказий банкдан олиниши лозим бўлган маблағлар	А	Ипотека	

2.Тижорат банк филиаллари Марказий банк ҳудудий Бош бошқармалари фармойишига асосан бошқа тижорат банк филиалидан мадад пули олганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

Дт	10507	"Бошқа банклардан олиниши лозим бўлган маблағлар - Нақд пуллар"	А	Ипотека	5000000
Кт	21008	"Бошқа банкларга берилиши лозим бўлган - Нақд пуллар"	П	Хамкор	

а) Ипотека банкга мадад пули олиб келинса:

Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	А	Ипотека	5 000 000
Кт	10507	"Бошқа банклардан олиниши лозим бўлган маблағлар - Нақд пуллар"	А	Ипотека	

б) Ҳамкорбанкга мадад пули олиш учун келиб тушган электрон пул маблағига нисбатан нақд пулини йўлдаги пул деб бериб юборада:

Дт	10109	"Йўлдаги нақд пуллар ва бошқа тўлов ҳужжатлари"	А	Хамкор	5 000 000
Кт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	А	Хамкор	

в) Ҳамкорбанкга мадад пули олиш учун келиб тушган электрон пул маблағи счѐтини йўлдаги пул маблағи счѐти билан èпади:

Дт	21008	"Бошқа банкларга берилиши лозим бўлган - Нақд пуллар"	П	Хамкор	5000 000
Кт	10109	"Йўлдаги нақд пуллар ва бошқа тўлов ҳужжатлари"	А	Хамкор	

7.7.Заҳирадаги нақд пулларни ҳисобган олиш

Заҳирадаги нақд пулларни ҳисобган олиш;

а) Мижозлардан кун давомида қабул қилинган нақд пуллар банк айланма кассасига турли мақсадларда кирим қилинганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси орқали кирим қилиниши лозим:

Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	А	хамкор банк	100 000 000
Кт	20208, 20218	"Мижоз депозит ҳисобварағи"	П	хамкор банк	

б) Банк айланма кассасидан мижозларга иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловлар, хизмат сафари харажатларини, нафақа ва ѐрдам пули, моддий ѐрдам пуллари, дивидендлар ҳамда бошқа қонунчиликда таъқиқланмаган нақд пул тўловларини чиқим қилинди:

Дт	20208, 20218, 23402, 23403, 23404, 20214, 20206, 20606	"Мижозларнинг депозит ҳисобварақлари	П	Хамкор банк	90 000 000
Кт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	А	Хамкор банк	
(100 000 000-90 000 000)= 10 000 000 айланма кассадаги қолдиқ					

в) Айланма кассада ўрнатилган лимит миқдори(5 000 000) дан ортиқча нақд пуллар суммаси банкнинг 10102 - "Нақд пуллар захираси" ҳисобварағига кирим қилинади.

Дт	17301	"Транзит ҳисобварақлари"	А	Хамкор	5 000 000
Кт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	А	Хамкор	

б) 10102 - "Айланма кассадаги нақд пуллар" ҳисобварағига нақд пуллар кирим қилинганда:

Дт	10102	"Нақд пуллар захираси"	А	Хамкор	5 000 000
Кт	17301	"Транзит ҳисобварақлари"	А	Хамкор	

в) Банклар ҳар куни иш бошлашдан олдин ўз мижозларидан ѐзма равишда тушган касса буюртманомаларидан келиб чиқиб, 10101-"Айланма кассадаги нақд пуллар" ҳисобварағидаги маблағ етарли ѐки етарли эмаслигини аниқлайди. Агар маблағ етарли бўлмаса, у ҳолда 10102 - "Нақд пуллар захираси" ҳисобварағидан айланма кассага маблағ чиқарилади ва бир пайтнинг ўзида қуйидаги иккита бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилиши лозим:

Дт	17301	"Транзит ҳисобварақлари"	А	Хамкор	5 000 000
Кт	10102	"Нақд пуллар захираси"	А	Хамкор	

Захирадан олиб чиққан нақд пулларни 10101-сонли айланмага кассага кирим қилинганда:

Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	А	Хамкор	5 000 000
Кт	17301	"Транзит ҳисобварақлари"	А	Хамкор	

Касса операцияларини ўрганишдан олдин қуйидаги атамаларни билишимиз зарур:

банкнотлар - Марказий банк томонидан турли номиналдаги нақд қоғоз пуллар шаклида муомалага чиқарилган пуллар;

валюта қимматликлари - нақд чет эл валютаси, чет эл валютасидаги тўлов ҳужжатлари, чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар ва соф қуйма олтин;

инкассация хизмати - банк мижозларининг кунлик нақд пул тушумларини инкассо қилиш, банк (банк филиали)нинг қимматликларини ташиш ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг мурожаатларига кўра тарафлар ўртасида тузилган шартномага асосан уларнинг махсус юкларини ташиш билан боғлиқ бўлган хизмат;

инкассация пункти - бозор ва савдо мажмуалари ҳудудларида фаолият кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектлар томонидан кунлик нақд пул

тушумлари солиниб, пломбаланган инкассация халталарини топширадиган махсус жой (хона);

слип - банк пластик картасидан фойдаланган ҳолда операция ўтказилганлигини тасдиқловчи ва ўзида операция суммаси, тури, санаси, шунингдек банк пластик картасини ҳамда ушбу слипни шакллантирган терминални идентификация қилиш имконини берувчи ахборотларни акс эттирувчи терминал квитанцияси;

айланма касса - нақд пул ва бошқа қимматликларни қабул қилиб олиш, уларни бошқа қимматликлардан алоҳида сақлаш ҳамда чиқим қилиш учун ташкил этилган касса;

нақд пул захираси - банк мижозларининг нақд пулга бўлган эҳтиѐжини қондириш мақсадида махсус ташкил этилган захира;

кечки касса - иш куни тугагандан сўнг инкассация хизматидан нақд пуллар ва бошқа қимматликлар солинган халталарни қабул қилиб олувчи банк кассаси;

қайта санаш кассаси - банк амалиѐт куни давомида қабул қилинган ҳамда кечки касса томонидан қабул қилиб олинган инкассация халталаридаги нақд пул ва бошқа қимматликларни қайта санаб, саралаш ҳамда уларни тоифаларга ажратиш ва ўраб-боғлашни амалга оширувчи банк кассаси;

кирим кассаси - банк амалиѐт куни давомида банк мижозларидан нақд пулларни қабул қилиб олувчи банк кассаси;

чиқим кассаси - банк амалиѐт куни давомида банк мижозларига нақд пулларни беришни амалга оширувчи банк кассаси;

сайѐр касса - касса тармоғидан (узелидан) ташқарида банкнинг махсус жиҳозланган автомашинаси ѐрдамида касса операцияларини амалга оширувчи банк кассаси.;

махсус касса - йирик нақд пул тушумига эга бўлган савдо ва хизмат кўрсатиш корхоналарида пул тушумларини қабул қилиш учун ташкил этиладиган банк кассалари;

банкомат - мижозлар томонидан банкнинг пластик карталари орқали ўзига ўзи хизмат кўрсатиш учун мўлжалланган электрон-механик қурилма;

касса ҳужжатлари - қимматликларни қабул қилиш ва беришни амалга ошириш ва расмийлаштириш учун асос бўлиб хизмат қилувчи пул ҳужжатлари (кирим касса ордери, чиқим касса ордери, нақд пулларни қўйиш ҳақидаги эълон, пул чеки, илова қайдномалари, юк хатлари, тўлов қайдномалари ва бошқалар);

касса операциялари - қимматликларни қабул қилиш ва мижозларга бериш, қайта санаш, саралаш, майдалаш, айирбошлаш ва ўраб-боғлаш.

VIII. БОБ. КРЕДИТ ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИ.

8.1.Қисқа ва узоқ муддатли кредитлаш операциялари ҳисобининг.

Кредит бу- вақтинча ўз эгалари қўлида бўш турган пул маблағларини бошқалар томонидан маълум муддатга ҳақ тўлаш шарти билан қарзга **олиш ва қайтариб бериш** юзасидан келиб чиққан муносабатлардир.

Кредит муносабати икки субект ўртасида юзага келади, бири пул эгаси, яъни қарз берувчи, иккинчиси пулга муҳтож, яъни қарз олувчи. Қарз берувчи қарздорга айланиши ва бунинг акси ҳам юз беради. Шу билан бирга, бирор субект бир вақтнинг ўзида ҳам қарз берувчи, ҳам бошқалардан қарз олувчи бўлиши мумкин. Масалан, банк пул эгаси билан қарз олувчи ўртасида воситачи, айни вақтда, унинг ўзи бўш пулни қарзга олади, сўнгра уни бошқаларга кредит кўринишида беради. Кредит субектлари ҳар хил бўлиб, буларга турли мулкчилик шаклларига тегишли бўлган давлат, банк, корхона, ташкилот, юридик мақомга эга бўлмаган хусусий тадбиркорлар ва турли тоифадаги аҳоли киради.

Кредитнинг бир қанча шакллари мавжуд бўлиб, улардан бири банк кредитидир. Ўзбекистон Республикасининг ―Банклар ва банк фаолияти тўғрисида‖ги қонунида ―Пул маблағларини жалб қилиш ҳамда уларни қайтаришлик, тўловлилик ва муддатлилик шартлари асосида ўз номидан жойлаштириш учун тузилган муассаса банкдир‖ деб қайд этилган.

Банклар ва бошқа кредит ташкилотлари пулни унинг мижозларига фоиз тўлаш шарти билан ўз қўлида жамлайди ва ўз номидан қарзга бериб, фоиз олади. Бунда уч субект, яъни пул эгаси, кредит ташкилоти ва қарз олувчи ўртасидаги кредит муносабати пайдо бўлади.

Воситачилар орасида тижорат банклари марказий бўғин ҳисобланади, чунки тижорат банкларининг асосий операцияларидан бири иқтисодиѐт тармоқлари ва аҳоли эҳтиѐжларини кредитлашдир.

Ҳозирги кунда ҳар бир тижорат банки ўзининг кредит сиѐсатини ишлаб чиқиб, кредит муносабатларини ушбу сиѐсат орқали юритади. Марказий банк эса кредитлаш бўйича умумий кўрсатмалар беради.

Банк томонидан бериладиган кредитлар муддатига кўра **қисқа ва узоқ** муддатли бўлиши мумкин.

Қисқа муддатли кредитларнинг ҳам ҳар хил турлари мавжуд, улар бир-биридан кредит бериш шартлари, таъминот тури, қоплаш муддатлари билан фарқ қилади. Қисқа муддатли кредитлаш операцияларининг ҳисобини юритиш учун тижорат банкларининг ҳисобварақлар режасида бир қанча асосий ҳисобварақлар очилган. Кредитлар муддати, қарздорлар ва кредитнинг мақоми бўйича таснифланади. Кредитлар муддати бўйича қисқа ва узоқ муддатли кредитларга таснифланади.

Қисқа муддатли кредитлар кредит берилган санадан **бир йилгача муддатга** берилган кредитлардир. Узоқ муддатли кредитлар кредит **бир йилдан ортиқ муддатга** берилган кредитлардир. Кредитлар мақоми бўйича қуйидагича таснифланади. Муддати ўтган кредитлар – банк ва мижоз ўртасида тузилган кредит шартномасига кўра ўз вақтида қайтарилмаган кредитлар. Бу тоифадаги кредитлар муддатсиз ҳисобланиб, имконияти бўлиши билан ундириб олинади.

Шартлари қайта кўриб чиқилган кредитлар – ўзаро қайта кўриб чиқилган èки қайта тузилган шартномаларга асосан муддати, янги фоиз ставкаси èки таъминланганлик ҳолатига қўшимча талаблар ва шу каби бошқа шартларнинг ўзгариши билан боғлиқ бўлган кредитлардир.

Муддати ўтган кредитлар бўйича фоизлар кўзда тутилмаган ҳолатлар ҳисоб рақамида ҳисобга олиб борилади ва қарздор кредитни қайтараèтганда фоизлар ҳам бирга ундириб олинади.

Ушбу ҳисоб рақамлар бошқа банкларга ва мижозларга берилган кредитлар суммасига дебетланади. Банк томонидан берилган кредитлар қайтарилганда èки муайян кредитнинг мақоми ўзгариши муносабати билан бошқа турга ўтказилаèтганда ва ушбу кредитлар бўйича кўрилган зарар қопланаèтганда тегишли кредит ҳисоб рақамлари кредитланади.

Берилган кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарлар учун захиралар банкнинг харажатлари ҳисобидан яратилади. Ушбу захиралар қарздорнинг молиявий ҳолатини, берилган кредитнинг таъминланганлиги ва қайтмаслик рискларини баҳолаш натижасида яратилади.

	ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР
12100	Бошқа банкларга берилган қисқа муддатли кредитлар
12300	Ҳукуматга берилган қисқа муддатли кредитлар
12400	Бюджет ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар
12500	Жисмоний шахсларга берилган қисқа муддатли кредитлар
12600	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган қисқа муддатли кредитлар
12700	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган қисқа муддатли кредитлар
12900	Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган қисқа муддатли кредитлар
13000	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар
13100	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар
13200	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган қисқа муддатли кредитлар
13300	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун берилган қисқа муддатли кредитлар
	УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР
14300	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги махсулотларини етиштириш учун берилган узоқ муддатли кредитлар
14500	Бошқа банкларга берилган узоқ муддатли кредитлар
14700	Ҳукуматга берилган узоқ муддатли кредитлар
14800	Бюджет ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар
14900	Жисмоний шахсларга берилган узоқ муддатли кредитлар
15000	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган узоқ муддатли кредитлар
15100	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган узоқ муддатли кредитлар
15200	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар
15300	Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган узоқ муддатли кредитлар

15400	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган узоқ муддатли кредитлар
15500	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган узоқ муддатли кредитлар

“Кредитлар мақсади ѐки қайси соҳага йўналтирилиши”

33-расм

расм.Кредит мақсади ѐки қайси соҳаси бўйича туркумланиши.

“Банк кредитлари ишлатилиши соҳаси бўйича туркумланиши”

34-расм

расм. Банк кредитлари ишлатилиши соҳаси бўйича туркумланиши.

Инфляция шароитида тижорат банклари амалиѐтида савдо ва спекулятив (чайқовчилик) операцияларини молиялаштиришга йўналтирилган ссудалар аксарият қисмни ташкил этади.

“Ҳажми бўйича кредитларни туркумланиши”

35-расм

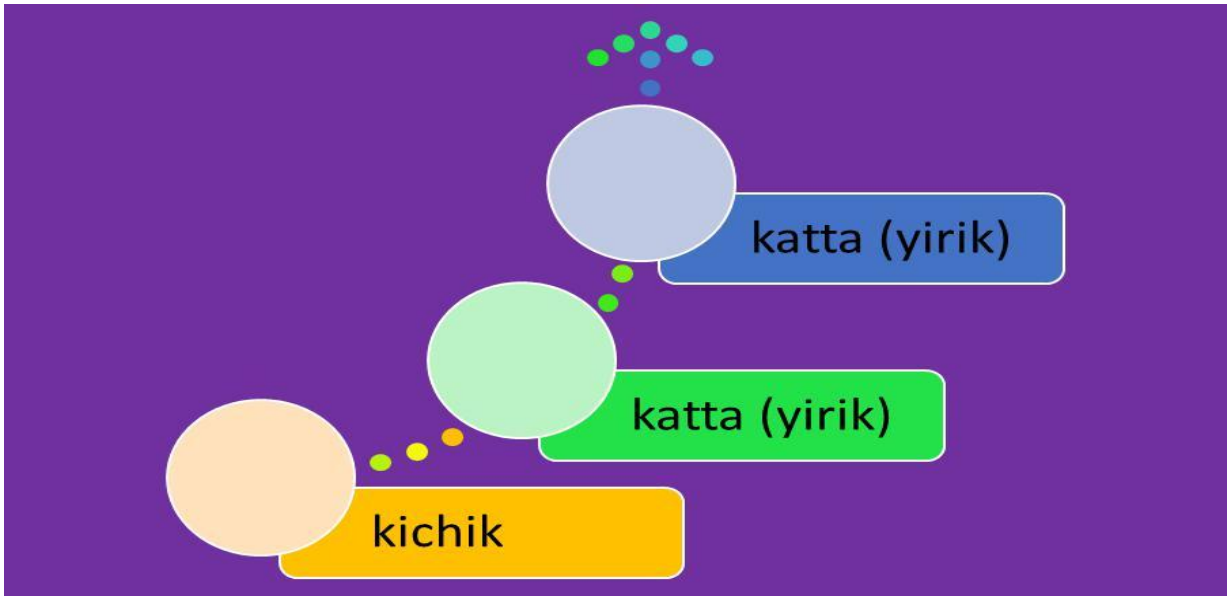

расм. Ҳажми бўйича кредитлар бўйича туркумланиши.

Лекин халқаро амалиѐтда бу кредитларни белги бўйича ягона ўлчов (мезон)и йўқ. ХВФ, еТТБнинг нуқтаи назаридан 10000 АҚШ долларигача бўлган суммадаги кредитлар кичик кредитларга киради.

Қайтариш муддати бўйича кредитлар талаб қилингунча ва муддатли бўлади. **“Муддатли бўйича кредитларни туркумланиши”**

36-расм

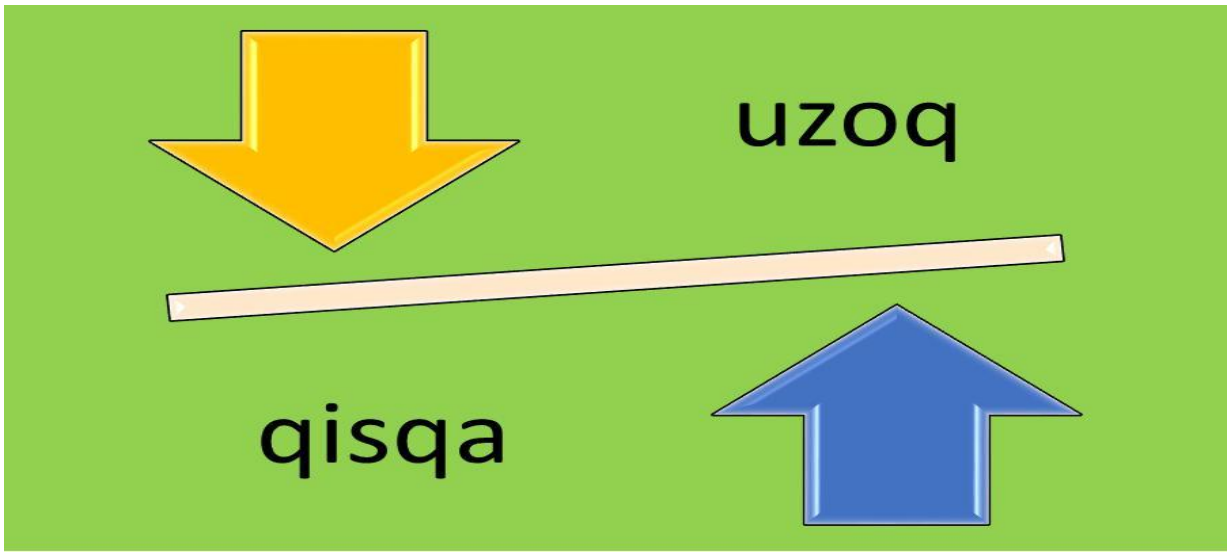

расм. Қайтариш муддати бўйича кредитларни туркумланиши.

Ссудаларни бу мезон бўйича турли мамлакатларда фарқланади. Аксарият банклар асосан қисқа муддатли ва узоқ муддатли кредит бериш билан шуғулланади.

“Таъминланганлиги бўйича кредитларни тукрукмланиши”

37-расм

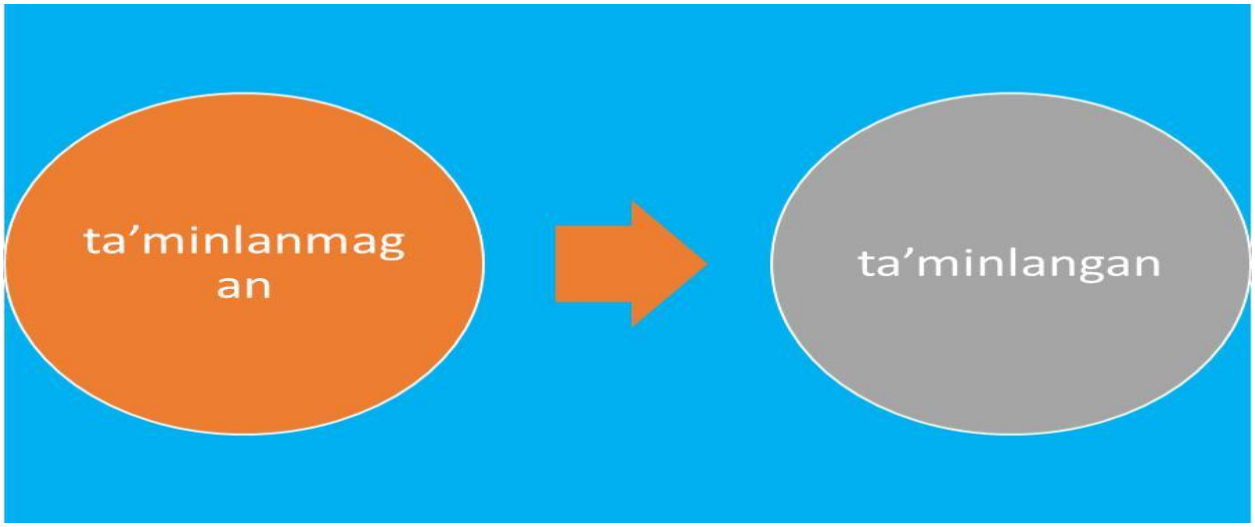

расм. Таъминланиши бўйича туркумланиши.

Фоиз ставкаларининг турлари бўйича банк кредитларини 2 гуруҳга фоиз ставкаларидаги кредитлар бўлиш мумкин:

38-расм

расм. Фоиз ставкаларининг турлари бўйича туркумланиши.

“Кредит қайси валютада берилишига қараб туркумланиши”

39-расм

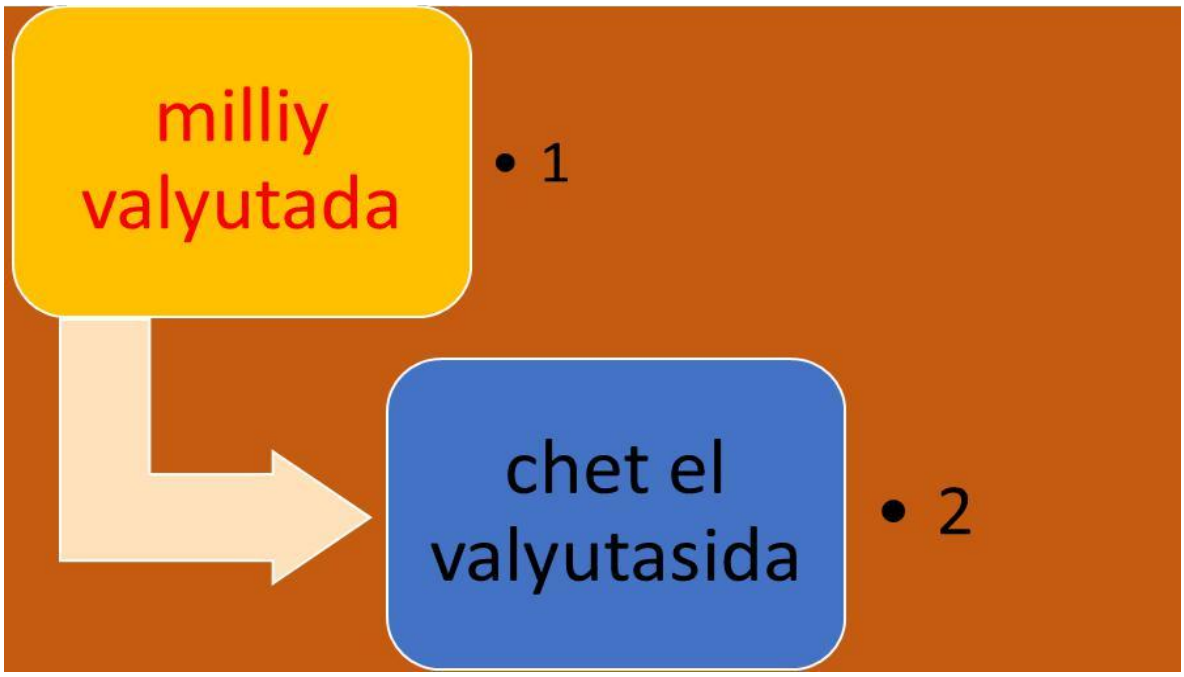

расм.Кредит қайси валютада берилишига

“Кредитлар сони бўйича кредитлар қуйидаги гуруҳларга бўлиниши мумкин”

40-расм

расм. Кредитлар сони бўйича туркумланиши

8.2.Кредит операциялари бўйича синтетик ва аналитик ҳисобнинг юритилиши

Кредит операциялари бўйича синтетик ва аналитик ҳисоби қуйидаги счѐтлада олиб борилади. Тижорат банклар томонидан турли хилдаги кредитларни бериш Адлия вазирлигидан 2004 йил 17-декабрь куни 1435-сонли ―Тижорат банкларида кредитларни бухгалтерия ҳисоби тўғрисида‖ги тартибга асосан амалга оширилади.

12100	**БОШҚА БАНКЛАРГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
12101	Бошқа банкларга берилган қисқа муддатли кредитлар
12105	Бошқа банкларга берилган муддати ўтган кредитлар
12109	Бошқа банкларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
12199	Бошқа банкларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
12300	**ҲУКУМАТГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
12301	Ҳукуматга берилган қисқа муддатли кредитлар
12305	Ҳукуматга берилган муддати ўтган кредитлар
12309	Ҳукуматга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
12399	Ҳукуматга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
12400	**БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
12401	Бюджет ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар
12405	Бюджет ташкилотларига берилган муддати ўтган кредитлар
12409	Бюджет ташкилотларига берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
12499	Бюджет ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси

12500	**ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
12501	Жисмоний шахсларга берилган қисқа муддатли кредитлар
12503	Жисмоний шахсларга пластик карточкалар орқали берилган қисқа муддатли кредитлар
12505	Жисмоний шахсларга берилган муддати ўтган кредитлар
12509	Жисмоний шахсларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
12599	Жисмоний шахсларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
12600	**ЯККА ТАРТИБДАГИ ТАДБИРКОРЛАРГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
12601	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган қисқа муддатли кредитлар
12605	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган муддати ўтган кредитлар
12609	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
12699	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
12700	**ДАВЛАТ КОРХОНА, ТАШКИЛОТ ВА МУАССАСАЛАРИГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
12701	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган қисқа муддатли кредитлар
12705	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган муддати ўтган кредитлар
12709	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
12799	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
12900	**ЧЕТ ЭЛ КАПИТАЛИ ИШТИРОКИДАГИ КОРХОНАЛАРГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
12901	Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган қисқа муддатли кредитлар
12905	Чет эл калитали иштирокидаги корхоналарга берилган муддати ўтган кредитлар
12909	Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар

12999	Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
13000	**НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
13001	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар
13005	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган муддати ўтган кредитлар
13009	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
13099	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
13100	**ХУСУСИЙ КОРХОНАЛАР, ХЎЖАЛИК ШИРКАТЛАРИ ВА ЖАМИЯТЛАРГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
13101	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар
13105	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган муддати ўтган кредитлар
13109	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
13199	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
13200	**БАНК БЎЛМАГАН МОЛИЯВИЙ МУАССАСАЛАРГА БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
13201	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган қисқа муддатли кредитлар
13205	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган муддати ўтган кредитлар
13209	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
13299	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
13300	**ДАВЛАТ ЭҲТИЁЖЛАРИ УЧУН ХАРИД ҚИЛИНАДИГАН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ЕТИШТИРИШ УЧУН БЕРИЛГАН ҚИСҚА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
13301	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган ғаллани етиштириш учун берилган қисқа муддатли кредитлар

13305	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжадиги маҳсулотларини етиштириш учун берилган муддати ўтган кредитлар
13309	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган ғаллани етиштириш учун берилган шартлари қайта кўриб чиқилган қисқа муддатли кредитлар
13399	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлариии етиштириш учун берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
14300	**ДАВЛАТ ЭҲТИЁЖЛАРИ УЧУН ХАРИД ҚИЛИНАДИГАН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАХСУЛОТЛАРИНИ ЕТИШТИРИШ УЧУН БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
14301	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган пахта хом ашѐсини етиштириш учун берилган узоқ муддатли кредитлар
14305	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган пахта хом ашѐсини етиштириш учун берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
14399	Давлат эҳтиѐжлари учун харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
14500	**БОШҚА БАНКЛАРГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
14501	Бошқа банкларга берилган узоқ муддатли кредитлар
14505	Бошқа банкларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
14599	Бошқа банкларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
14700	**ҲУКУМАТГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
14701	Ҳукуматга берилган узоқ муддатли кредитлар
14705	Ҳукуматга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
14799	Ҳукуматга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
14800	**БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
14801	Бюджет ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар
14809	Бюджет ташкилотларига берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар

14899	Бюджет ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси
14900	**ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
14901	Жисмоний шахсларга берилган узоқ муддатли кредитлар
14905	Жисмоний шахсларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
14999	Жисмоний шахсларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
	ЯККА ТАРТИБДАГИ ТАДБИРКОРЛАРГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР
15001	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган узоқ муддатли кредитлар
15005	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
15099	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
0	**ДАВЛАТ КОРХОНА, ТАШКИЛОТ ВА МУАССАСАЛАРИГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
15101	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган узоқ муддатли кредитлар
15105	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
15199	Давлат корхона, ташкилот ва муассасаларига берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
	НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР
15201	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар
15205	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
15299	Нодавлат нотижорат ташкилотларига берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
00	**ЧЕТ ЭЛ КАПИТАЛИ ИШТИРОКИДАГИ КОРХОНАЛАРГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
15301	Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган узоқ муддатли кредитлар

15305	Чет эл капитали иштирокидаги корхоналарга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
15399	Чет эл калитали иштирокидаги корхоналарга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
15400	**БАНК БЎЛМАГАН МОЛИЯВИЙ МУАССАСАЛАРГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
15401	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган узоқ муддатли кредитлар
15405	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
15499	Банк бўлмаган молиявий муассасаларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)
15500	**ХУСУСИЙ КОРХОНАЛАР, ХЎЖАЛИК ШИРКАТЛАРИ ВА ЖАМИЯТЛАРГА БЕРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР**
15501	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган узоқ муддатли кредитлар
15505	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган шартлари қайта кўриб чиқилган узоқ муддатли кредитлар
15599	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контрактив)

8.3.Ссуда ҳисоб варақаларини очиш тартиби

Кредит бериш ва қайтариш операциялари ссуда ҳисобварағларида акс эттирилади. Агар харид қилинган товарнинг ҳақини дарҳол тўлаш лозим бўлса, лекин бунинг учун фирманинг хусусий маблағи етмаса, бундай ҳолларда фирмада бир марталик қарз маблағларига эҳтиѐж пайдо бўлди, дейишади. Бу эҳтиѐжни қондириш учун ―кредит йўли очилмаган‖ ссуда ҳисобварағидан фойдаланилади. Бундай ҳисобварақдан кредит бериш бир марталик ссуда бериш йўли билан амалга оширилади. Бундай ссуданинг ҳар бири бўйича банк алоҳида қарор қабул қилади. Бу шуни билдирадики, агар келгусида яна кредит зарур бўлса, корхона раҳбарияти банк талаб қилган ҳужжатларнинг янги тўпламини тўлиқ ишлаб чиқиши, худди биринчи кредит олинганидек музокаралар олиб бориши ва барча юридик расмийлаштириш ишлари бажарилиши лозим.

Шунинг учун кредит ресурсларига эҳтиѐж узоқ муддатли ва такрорланувчан эканлиги олдиндан таҳлил қилинса, ―кредит линияси очиб‖ кредит бериш тўғрисида шартнома тузиш қулайроқ бўлади ва арзонроқ тушади. Кредит линияси – корхона билан банк ўртасида белгиланган суммада заѐм (қарз)лар туркумини бериш тўғрисида тузилган келишувдир.

Кредит йўлини очишда банк томонидан кредитлаш лимити белгиланади. Шу лимит доирасида кредит беришда банк билан қўшимча музокаралар олиб бориш талаб қилинмайди. Кредит тармоғини очилиши шуни билдирадики, корхонага етказиб берилган товарлар ва кўрсатилган хизматлар учун банк кредит суммаси доирасида корхонанинг ҳисобкитоб ҳужжатлари бўйича пул тўлайди. Шу билан бирга, банк пулни ҳужжатлар

топширилган куни тўлашга мажбур. Кредит ўз вақтида берилмаганлиги ва мижознинг товар етказиб берувчилар билан ҳисобкитобни кечикиб амалга оширилганлиги учун банк жавобгар ҳисобланади.

Қисқа муддатли кредит олиш учун алоҳида кредит очиш линиясини очиш шарт эмас. Банк билан унинг мижози ўртасида махсус битим тузилиб, шу битимга асосан мижозга унинг ҳисобкитоб варағида қолган маблағдан ортиқ суммадаги тўловларни амалга оширишга рухсат этилади. Қисқа муддатли кредитнинг бундай тури овердрафт дейилади. Шартномада овердрафт қарзнинг энг катта суммаси, кредит бериш шартлари: кредитни қоплаш тартиби, фоиз даражаси белгиланади. Овердрафтда мижознинг ҳисоб китоб варағига келиб тушадиган барча сумма кредитни қоплашга йўналтирилади. Шунинг учун кредит ҳажми маблағ келиб тушган сари ўзгариб туради, ана шуниси билан овердрафт кредитнинг бошқа турларидан фарқланади. Овердрафт қисқа муддатли кредитлаш қоидаларида кўзда тутилганига қарамай, республика банклари тажрибасида овердрафтни контокоррентдан бошқа исталган кредит турига қайта расмийлаштириш ҳуқуқи қўлланилмоқда.

Контокоррент ҳисобварағи корхонанинг барча операцияларини бирга жамлашга имкон беради. Контокоррент ҳисобварағи мижознинг банкдаги кредит ҳисобкитоб хизматини амалга ошириш учун мўлжалланган ягона ҳисобварағи бўлиб, барча операциялар шу ҳисобварақ бўйича бажарилади. У кредит ва депозит ҳисобварағи аломатларини ўз ичига жамлаган. Контокоррент ҳисобварақда бир томондан тушумлар акс эттирилади, иккинчи томондан унда кредитлар ва тўловлар қайд қилинади. Натижада дебет салдо (қарз) ҳам, кредит салдо (маблағнинг мавжудлиги) ҳам вужудга келиши мумкин. Контокоррент ҳисобварағи очилганда қарз олувчи корхонанинг ҳисобкитоб варағи èпилади. Банк контокоррент ҳисобварақ бўйича кредитлаш лимити ссуданинг чегаравий миқдорини белгилайди. Шу лимит суммасига банкнинг кафолат мажбурияти расмийлаштирилади, унинг шакли худди кредит линияси очишдагидек бўлади.

Ушбу кредит маблағларини фақат корхонанинг асосий фаолияти билан боғлиқ бўлган товарлар ва хизматларга сарфлаш мумкин. Бошқа барча тўловлар (умумий хўжалик харажатлари, иш ҳақи ва ҳоказо) фақат контокоррент қўлланилмайди. Кредитнинг бу тури чет эл тажрибасида чеклар ва кредит карточкалари билан ҳисобкитоб қилишда кенг қўлланилади.

Банк мижози учун шу ҳол ҳам муҳимки, қисқа муддатли кредитлашни ташкил қилиш қоидаларига мувофиқ, мижоз ўз ҳисобварағида кредит салдоси бўлишини таъминлаш лозим. Қарз олувчининг банкда депозит ҳисобварағи бўлган тақдирдагина қарздорликни сақлашга йўл қўйилади, лекин унинг салмоғи депозит, ҳисобварағидаги маблағ суммасидан ошмаслиги керак. Агар банкда мижознинг депозит маблағлари бўлмаса, ой охирида ҳисобкитоб варағида қарз пайдо бўлса, қарзнинг миқдори қандай бўлишидан қатъий назар, кредит қоплангунга қадар банк кредит беришни тугатиши лозим. Демак, агар ҳисобот ойи охирида мижознинг ҳисобкитоб варағида қарз пайдо бўлган бўлса, навбатдаги ойбошида овердрафт доирасида фирма тўловларни тўлашга умид қилиши мумкин эмас ва аксинча, кредитни қоплаш учун маблағ излашга тайёр туриш лозим.

Контокоррент ҳисобварақда бир томондан тушумлар акс эттирилади, иккинчи томондан ссудалар ва тўловлар қайд қилинади. Натижада дебет салдо, яъни қарз ҳам, кредит салдо, яъни маблағларнинг мавжудлиги ҳам вужудга келиши мумкин.

Контокоррент ҳисобварағи очилган қарз олувчи корхонанинг ҳисоб китоб варағи ѐпилади. Банк контокоррент ҳисобварағи бўйича кредитлаш лимити ссуданинг чегаравий миқдорини белгилайди. Шу лимит суммасига банкнинг кафолат мажбурияти расмийлаштирилади.

Контокоррент ҳисобварақ бўйича фоизлар дебет қолдиғи бўйича ҳам, кредит қолдиғи бўйича ҳам, яъни банк фойдасига ҳам, қарздор фойдасига ҳам ѐзилади, Дебет қолдиғи (қарз) бўйича мижоз банкга кредит шартномасига кўра фоизларни тўлайди. Кредит қолдиғи (маблағнинг

мавжудлиги) бўйича банк қарздорга ҳисобкитоб шартномасига мувофиқ фоизларни тўлайди.

Контокоррент ҳисобварақнинг амал қилиш муддати бир йилдан ошмаслиги керак. Ўн икки ой ўтгандан сўнг қарздор ҳисобварақка маблағ тушишини таъминлаши лозим. Агар белгиланган муддат охиригача ҳисобварақда салбий салдо сақланиб қолса, кредит тўлиқ қоплангунча кредит бериш тўхтатиб қўйилади.

8.4.Кредит линияларини очиб ва очмасдан алоҳида ссуда ҳисобварақларидан кредит бериш ва қайтариш операцияларининг ҳисоби

Кредит олиш учун банкда ҳар бир кредит бўйича алоҳида ссуда ҳисобварағи очилади. Мижоз кредит олиш учун банкга белгиланган тартибда ҳужжатлар пакетини расмийлаштириб топширади. Кредит комиссиясининг қарорига кўра кредит бериш лозим деб топилса, банк ва кредит олувчи ўртасида кредит шартномаси тузилади. Кредит шартномасида кредитнинг нима мақсадда олиниши, муддати, суммаси, қайтарилиш тартиби, кредит учун тўловлар, томонларнинг мажбуриятлари, жавобгарлиги, бошқа шартлар кўрсатилади.

Таълим кредити:

Таълим кредитлари Ўзбекистон Республикаси Олий ўқув юртларида тўлов-контракт шакли бўйича ўқиш учун тўловни амалга ошириш мақсадида ЎзР миллий валютасида берилади.

Кредит бўйича фоиз ставкаси Ўзбекистон Республикасининг Марказий Банки қайта молиялаштириш ставкавига тенг.

Таълим кредити қарз олувчининг яшаш манзили бўйича берилади.

Гаров сифатида банк қуйидагиларни кўриб чиқади:

1. Мол-мулк гарови

2. Банкнинг гарови
3. Учинчи шахснинг кафиллиги

Талабномани кўриб чиқиш учун зарур ҳужжатлар:

1. Қарз олувчи талабанинг паспорти
2. Яшаш жойидан маълумотнома
3. СТИР ўзлаштирилганлиги ҳақида ДСИ дан маълумотнома нусхаси
4. ЎзРнинг ОЎЮ билан тузилган ўқиш учун контракт (ҳисобварақ-фактураси билан бирга)
5. Кредит таъминланганлигини исботловчи ҳужжат
6. Талаба Ш.Юнусовага банк томонидан 2013 йил 5 сентябр куни таълим кредитни бери:

Дт	А	14901	Жисмоний шахсларга берилган узоқ муддатли кредитлар	7 600 000
Кт	П	23402	Ягона ғазна счѐти ѐки олий таълим муассасасини счтѐи	

Берилган таълим кредитига нисбатан фоиз ҳисобланса:

Дт	А	16309	Кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар	100 000
Кт	П	44301	Жисмоний шахсларга берилган узоқ муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар	

Ҳисобланган фоиз тўланса:

Дт	П	20206	Жисмоний шахсларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари	100 000
Кт	А	16309	Кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар	

Кредит тани тўланса:

Дт	П	20206	Жисмоний шахсларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари	7 600 000
Кт	А	14901	Жисмоний шахсларга берилган узоқ муддатли кредитлар	

Истеъмол кредити

Истеъмол кредити фуқароларнинг истеъмол эҳтиѐжларини қондириш мақсадида Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган истеъмол моллари (иш, хизмат)ни сотиб олиш учун ЎзР миллий валютасида берилади.

Кредит маблағлари эвазига қуйидагиларни амалга ошириш мумкин:

1. Мебел, интерьер буюмлари, маиший техника;
2. Автотранспорт воситалари;
3. Қурилиш моллари, қурилиш хизматлари;
4. Авиабилетлар, санаторий ва саѐҳат йўлланмалари;
5. Даволаниш;
6. Ўзбекистон Республикасининг қонунчилиги томонидан таъқиқланмаган бошқа барча мақсадлар.

Кредитлаш шартлари:

1. Муддати 3 йилгача
2. Кредит суммаси қарз олувчининг даромадига боғлиқ
3. Фоиз ставкаси 18% дан 22%гача, қарз олувчининг бадал миқдорига боғлиқ
4. Қарз олувчининг дастлабки бадал пули
5. Кредит бериш комиссияси – ОИМ икки миқдоргача, кредит суммасига қараб.

Истеъмол кредити Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган истеъмол махсулотлари (хизматларини) сотадиган ишлаб чиқарувчининг ѐки ташкилотнинг ҳисоб рақамига пул ўтказиш йўли орқали амалга оширилади.

Молиявий истеъмол кредити нақд пул кўринишида берилмайди.

Гаров сифатида банк қуйидагиларни кўриб чиқади:

1. Мол-мулк гарови (автотранспорт, одам турмайдиган фонд)
2. Банкнинг гарови

3. Учинчи шахснинг кафиллиги

Аризани кўриб чиқиш учун зарур ҳужжатлар:

1. Қарз олувчининг паспорти
2. Қарз олувчининг даромади ҳақида маълумотномашаш жойидан маълумотнома
3. СТИР ўзлаштирилгани ҳақида ДСИдан маълумотнома нусхаси
4. Махсулот/хизмат сотиб олиш учун шартнома

Ипотека кредити

Ипотека кредити қуйидагилар учун берилади:

1. Қонун билан ўрнатилган тартибда, қуриш норма ва қоидалар асосида якка тартибдаги тураржой ва намунали лойиҳалар қуриш ва тиклаш учун;
2. Якка тартибдаги турар-жой ѐки кўп қаватли уйларда турар-жой сотиб олиш учун.

Кредитлаш шартлари:

Кредит суммаси ва муддати қарз олувчининг даромадига, қурилаѐтган/сотиб олинаѐтган тура-жойнинг бозор нархида, муайян лойиҳа, бўйича кредит рискига боғлиқ.

Кредит фоизи: Банк кредит қўмитасининг қарорига асосан

1. Қарз олувчининг дастлабки бадал пули: қурилаѐтган/сотиб олинаѐтган тураржойнинг 25% дан 50% гача
2. Кредит суммаси қурилаѐтган/сотиб олинаѐтган тураржойнинг 75% дан ошмаслиги керак;

Ипотека кредитлари Ўзбекистон Республикаси миллий валютасида берилади.

Истеъмол кредити кредитини берилиши:

2015 йил 15 март куни фуқаро К.Носировга истемол кредити берилди:

Дт	А	12501	Жисмоний шахсларга берилган қисқа муддатли кредитлар	10 000 000
Кт	П	20208	Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларнинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозитлари	

Берилган истеъмол кредитига нисбатан фоиз ҳисобланса:

Дт	А	16309	Кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар	500 000
Кт	П	42001	Жисмоний шахсларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар	

Ҳисобланган фоиз тўланса:

Дт	П	29801	Мижозлар билан ҳисоб-китоблар	500 000
Кт	А	16309	Кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар	

Кредит тани тўланса:

Дт	П	29801	Мижозлар билан ҳисоб-китоблар	10 000 000
Кт	А	12501	Жисмоний шахсларга берилган қисқа муддатли кредитлар	

Якка тартибдаги тадбиркор ва юридик шахсларга тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш учун микрокредитлар

—Ипак Йўли‖ банки Осиè тараққиèт банки ва КфW Германия тараққиèт банки каби Халкаро молия институтлар билан бирга, шунингдек ўзининг шахсий маблағлари хисобига кичик ва микромолиялаштириш дастурларини амалга оширади.

Кредитлар, Ўзбекистон Республикасида белгиланган тартибда рўйхатдан ўтган, 6 ойдан кам бўлмаган муддатда фаолият юритаèтган **якка тартибдаги тадбиркор** ва **юридик шахсларга берилади**

Кредитлаш шартлари:

Кредит валютаси:	**Миллий валюта – Сўм**

Берилиш тури:	Нақдсиз кўринишда, мол йетказиб берувчи ѐки ишлаб чиқарувчи хисобрақамига пул ўтказиш йўли билан
Кредит суммаси:	Енг кам иш хақининг 1000 баробаригача
Фоиз ставкаси:	йиллик 22%
Кредит муддати:	Айланма маблағларини ошириш учун - 18 ойгача Асосий воситалар сотиб олиш учун - 36 ойгача
Кредитнинг қайтарилиши:	Аннуитет формуласига асосан хар ой бир хил миқдорда, асосий тани ва фоизи бирга сўндирилади

Кредитлар қуйидаги мақсадларга берилади

1. Айланма маблағларни ошириш;
2. Мини асбоб-ускуналар сотиб олиш;
3. Ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва кенгайтириш;
4. Хом ашѐ ва материалларга бирламчи ишлов бериш.

Гаров таъминоти:

Мол-мулк гарови (кўчадиган ва кўчмас мулк). Гаров шакли Ўзбекистон Республикаси ―Гаров хақида‖ ва ―Ипотека хақида‖ги қонунларига тўғри келадиган гаров шакли мулк, нарса ва мулк хуқуқи (талабномалар) бўлиши мумкин.

1. Тижорат банклари ѐки суғурта компанияларининг кафолати;
2. Учинчи шахс кафиллиги;
3. Олинган кредитнинг қайтмаслиги таваккалчилигини банк фойдасига суғурталаш хақида суғурта полиси
4. Заргарлик буюмлари;
5. Қонунда кўзда тутилган бошқа таъминотлар

Кредит олиш учун зарур бўлган хужжатлар:

Якка тартибдаги тадбиркорлар учун:

1. Ариза берувчининг паспорти;

2. Якка тартибдаги тадбиркор давлат рўйхатидан белгиланган тартибда ўтганлиги хақида гувохнома;
3. Бизнес-режа;
4. Кредит таъминоти бўйича хужжатлар;
5. Якка тартибдаги тадбиркорда фаолиятни амалга ошириш учун моддий-техник асоснинг мавжудлигини тасдиқловчи хужжатлар (ижара шартномаси/бино кадастри);
6. Хисобрақамдаги харакатлар, ссуда қарзлари ва Картотека- 2 да қарздорлик мавжуд èки мавжуд эмаслиги хақида банкдан (ариза берувчининг асосий хисоб рақами бўйича) маълумотнома;
7. Ссуда маблағлар хисобидан тўлаш шартномалари;
8. Зарурият юзасидан банк қўшимча хужжатларни талаб қилиши мумкин.

Юридик шахслар учун:

1. Юридик шахснинг давлат рўйхатидан белгиланган тартибда ўтганлиги хақида гувохнома;
2. Таъсисчи(лар) томонидан кредит олишга розилигини тасдиқловчи хужжатлар;
3. Ариза берувчининг таъсисчилик хужжатлари;
4. Бизнес-режа;
5. Ссуда маблағлар хисобидан тўлаш шартномалари;
6. Кредит шартномасига кредит олувчи номидан шахсга имзо қўйиш хуқуқини берувчи хужжатлар, агар шахс қарз олувчининг вакили бўлса, унда имзолар нусхаси мавжуд карточка;
7. Юридик шахсда тадбиркорлик фаолиятни амалга ошириш учун моддий-техник асоснинг мавжудлигини тасдиқловчи хужжатлар (ижара шартномаси/бино кадастри);
8. Қарз олувчининг тақдим қилган тегишли давлат солиқ инспексиясига охирги хисобот даври учун бухгалтерия баланси (1-сон шакл), 90 кундан ортиқ муддатдаги қарзларга доир солиштириш

далолатномалари, молиявий натижалар тўғрисида хисобот (2-сон шакл), янги ташкил етилган юридик шахслар хамда юридик шахс ташкил етмаган холда фаолият юритаѐтган дехқон хўжаликлари бундан мустасно;

9. Хисобрақамдаги харакатлар, ссуда қарзлари ва Картотека- 2 да қарздорлик мавжуд ѐки мавжуд эмаслиги хақида банкдан (ариза берувчининг асосий хисоб рақами бўйича) маълумотнома;
10. Кредит таъминоти бўйича хужжатлар;
11. Зарурият юзасидан банк қўшимча хужжатларни талаб қилиши мумкин.

Кредитни сўндириш тартиби

Масалан:

Қуйида кредитни сўндириш жадвали кўрсатилган.

Кредит миқдори – 10 000 000 сўм.

Кредит муддати – 12 ой.

Фоиз ставкаси – йиллик 22%.

Ой	Миқдори
1	936 864,00 (асосий тани + %)
2	936 864,00 (асосий тани + %)
3	936 864,00 (асосий тани + %)
4	936 864,00 (асосий тани + %)
5	936 864,00 (асосий тани + %)
6	936 864,00 (асосий тани + %)
7	936 864,00 (асосий тани + %)
8	936 864,00 (асосий тани + %)

9	936 864,00 (асосий тани + %)
10	936 864,00 (асосий тани + %)
11	936 864,00 (асосий тани + %)
12	936 864,00 (асосий тани + %)
Жами	11 242

Қисқа муддатли кредитлар

Қисқа муддатли кредитлар – юридик шахслар ва юридикни шахсни ташкил қилмаган хусусий тадбиркорларга миллий ва чет эл валютасида 1 йилгача бўлган муддатга тақдим этиладиган кредитлар. «Ипак Йўли» Банки белгиланган тартибда қуйидаги мақсадларга қисқа муддатли кредитларни тақдим этади:

Айланма капитални тўлдириш учун йўналтирилган кредитлар. Ишлаб чиқариш заҳираларини бошқа товар-материал қимматликларни жамғариш, ишлаб-чиқариш, маъмурий ва бошқа ҳаражатларни амалга ошриш билан боғлиқ кредитлар. Бунда кредитнинг ушбу тури мавжуд товар-материал заҳиралари ва ишлаб чиқариш ҳаражатлари, компенсация тартибида, қарздор учун сотиб олинайтган қимматликлар учун берилади. Кредит миллий валютада ҳам чет эл валютасида берилиши мумкин. Банк чет эл валютасидаги кредитни фақат кредитланаѐтган корхона валюта бўйича ўзини қоплай олгандагина (экспорт даромад) берилади. Қисқа муддатли кредитлар кредит линиясини очиш ѐки кредит линиясини очмаган шаклда берилиши мумкин.

Айланма капитални тўлдиришга йўналтирилган қисқа муддатли кредитларнинг асосий шартлари:

Кредит суммаси:	Қарздорнинг молиявий аҳволи, бизнеснинг ҳажми

	(ҳисобварақ бўйича айланмалар)га боғлиқ.
Кредит муддати:	12 ойгача
Фоиз ставкаси:	Миллий валютада йиллик 14% дан 22% гача Чет эл валютасида йиллик 10% дан 15% гача
Кредитнинг асосий қарзини сўндириш:	Қарздорнинг молиявий –хўжалик фаолияти хусусиятларига мувофиқ, ҳар ой тенг тўловлар ёки шахсий жадвал белгиланади.
Фоизларни сўндириш	Ҳар ой. Фоизлар кредит бўйича қарз қолдиғига ҳисобланади.
Муддатидан аввал сўндириш	Рухсат берилади. Муддатидан аввал сўндирилгани учун жарима ва воситачилик ҳақлари тўланмайди.
Бир марталик воситачилик ҳақлари:	Лойиҳани ишлаб чиқиш учун воситачилик ҳақи кредитлаш шартлари бўйича белгиланади. Кредит линиясининг фойдаланилмаган қисми учун воситачилик ҳақи кредитлаш шартлари бўйича белгиланади.
Кредитнинг таъминоти:	Қарздорга ёки учинчи шахслар: юридик ва жисмоний шахсларга тегишли мулк гаров бўлиши мумкин: Кўчмас мулк; Автотранспорт; Депозит; Махсустехника; Ускуна; Бошқа ликвид мулк; Учинчи шахсларнинг кафил

Узоқ муддатли кредитлар

Узоқ муддатли кредитлар - юридик шахслар ва юридикни шахсни ташкил қилмаган хусусий тадбиркорларга миллий ва чет эл валютасида лойиҳанинг қопланиш муддатидан келиб чиқиб 1 йилдан кўп бўлган

муддатга тақдим этиладиган кредитлар. «Ипак Йўли» Банки белгиланган тартибда қуйидаги мақсадларга қисқа муддатли кредитларни тақдим этади:

Асосий капитални молиялашга йўналтирилган узоқ муддатли кредитлар (асосий воситалар). Кредитнинг ушбу тури асосий восита сотиб олиш, мавжуд ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ѐки янги ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, қайта техник қуролланиш, қайта қуриш ва ишлаѐтган корхоналарни кенгайтириш, бино ва иншоотларни сотиб олиш учун берилади. Кредит миллий валютада ҳам чет эл валютасида берилиши мумкин. Банк чет эл валютасидаги кредитни фақат кредитланаѐтган корхона валюта бўйича ўзини қоплай олгандагина (экспорт даромад) берилади.

Асосий капитални молиялашга йўналтирилган узоқ муддатли кредитларнинг асосий шартлари:

Кредит суммаси:	Қарздорнинг молиявий аҳволи, бизнеснинг ҳажми (ҳисобварақ бўйича айланмалар)га боғлиқ.
Кредит муддати:	Лойиҳага қараб 1 йилдан кўп
Фоиз ставкаси:	Миллий валютада йиллик 14% дан 22% гача Чет эл валютасида йиллик 10% дан 15% гача
Кредитнинг асосий қарзини сўндириш:	Қарздорнинг молиявий –хўжалик фаолияти хусусиятларига мувофиқ, ҳар ой тенг тўловлар ѐки шахсий жадвал белгиланади.
Фоизларни сўндириш	Ҳар ой. Фоизлар кредит бўйича қарз қолдиғига ҳисобланади.
Муддатидан аввал сўндириш	Рухсат берилади. Муддатидан аввал сўндирилгани учун жарима ва воситачилик ҳақлари тўланмайди.
Бир марталик воситачилик ҳақлари:	Лойиҳани ишлаб чиқиш учун воситачилик ҳақи кредитлаш шаклининг шартлари бўйича белгиланади.
Кредитнинг таъминоти:	Қарздорга ѐки учинчи шахслар: юридик ва жисмоний шахсларга тегишли мулк гаров бўлиши мумкин:

	Кўчмас мулк; Автотранспорт; Депозит; Махсустехника; Ускуна; Бошқа ликвид мулк; Учинчи шахсларнинг кафиллиги.

Қурилиш, қайта қуриш ва капитал ремонтга йўналтирилган кредитлар. . Кредитнинг ушбу тури ишлаб чиқариш бинолари, офис бинолари, омборхона бинолари, шунингдек кўп қаватли яшаш уй жойларини қуриш, қайта қуриш ва капитал ремонт қилиш учун тақдим этилади. Кредит миллий валютада тақдим этилади.

АИТБ «Ипак Йўли»да мавжуд хорижий кредит линиялари орқали лойиҳаларни молиялаштириш шартлари ҳақида маълумот

ХТУ кредит линияси. 3-ФАЗА

Кредит линиясининг молиялаштириш йўналишлари	Мақсадга мувофиқ лойиҳалар: қишлоқ хўжалик маҳсулотларини (мева, сабзавот ва узум) етиштириш, қайта ишлаш, сақлаш, сотиш, жумладан: Асбоб ускуналар; Дастгоҳлар; Бошқа технологик ечимлар; Мева сабзавот етиштириш бўйича консалтинг хизматлари; Юқорида келтирилган йўналишларни ривожлантиришга қаратилган айланма капитал (Қора мол сотиб олиш, асаларичилик, паррандачилик, ва чорвачилик билан боғлиқ лойиҳалар молиялаштирилмайди)
Кредит муддати	Кредит муддати – асосий воситалар сотиб олиш учун 10 йилгача:

	Айланма капитал учун – 18 ойгача; Имтиѐзли давр – асосий воситалар сотиб олишга 36 ой, айланма капиталга 9 ой.
Кредит миқдори чекловлари	Кредит миқдори асосий воситалар сотиб олишга 2.000.000 АҚШ Долларигача. айланма капитал учун 300.000 АҚШ Долларигача. Сўм эквивалентида молиялаштириш хам мумкин.
Кредит фоиз ставкаси	АҚШ долларидаги кредитлар – 7%; Миллий валютадаги кредитлар - 10%;
Тўловлар тартиби	Аккредитив – импорт шартномасининг 100% миқдорига (Тўловлар қуйидагича амалга оширилади: 90% ускуналар йўлга ортилгандан кейин, 10% ускуналар ўрнатилгандан кейин Банк кафолати тақдим этилган ҳолатда импорт шартноманинг 20-30% миқдорида аванс тўлови амалга оширилиши мумкин, шартноманинг қолган қисмига аккредитив очилади.
Комиссиялар	Кредит кўриб чиқилгани учун бир мартталик комиссия – Кредит миқдоридан 5%; Мажбурият тўлови – Ўзлаштирилмаган маблағ миқдоридан 3%.
Қўшимча комиссиялар	Гаров таъминотини ўзгартирганлик учун – 500 ш.б. (кредит валютаси)
Корхонанинг лойиҳадаги минимал улуши	Лойиҳа умумий қийматининг 20%
Кредит таъминоти	Кредит миқдорининг 125%
Кредит берилишидаги чекланмалар	Молиялаштириш мумкин бўлган вилоятлар: Андижон вилояти Наманган вилояти Қашқадарѐ вилояти

	Самарқанд вилояти Жиззах вилояти Тошкент вилояти Фарғона вилояти Хоразм вилояти Қорақалпоғистон республикаси Қўшимча: корхоналар маъмурий марказларда рўйхатдан ўтган бўлсада, ишлаб чиқариш ҳудуди юқоридаги вилоятларнинг маъмурий марказлари ташқарисида бўлиши шарт (маъмурий марказлардаги саноат худудлари бундан мустасно).
Сотиб олиш талаблари	Қиймати 1 млн. АҚШ Долларидан юқори бўлган лойиҳалар ХТТБ талабилари асосида тендер орқали харид қилиниши лозим.
Тўловлар даврийлиги	Ярим йиллик тўловлар (15 март ва 15 сентябр)

—СОММЕРЗБАНК АГ‖ кредит линияси (Германия)

Кредит линиясининг молиялаштириш йўналишлари	Германиядан ускуна ва дастгохлар ва йўлдош хизматлар сотиб олиш шартномаларини қисман молиялаштириш (Кредит миқдори 2 млн. евродан юқори бўлса, Жанубий Корея, Австрия, Швеция, Швейцария, АҚШ, Голландия, Франция, Финландия ва Белгия давлатларидан ҳам ускуналарни харид қилиш мумкин)
Кредит муддати	Кредит муддати –7 йилгача (кредит миқдорига боғлиқ), Имтиѐзли давр – Ускуналар ишга туширилганидан кейин 6 ой
Кредит миқдорининг чекловлари	Кредитнинг энг кам миқдори - 500 000 евро
Тўловлар тартиби бўйича маълумот	Кредит олувчининг ўз маблағлари ҳисобидан импорт шартномаси қийматининг 15%дан кам бўлмаган миқдорда олдиндан (аванс) тўлов амалга оширилади. Импорт шартномасининг қолган 85% Соммерзбанк АГ томонидан тасдиқланмаган аккредитив орқали

	молиялаштирилади, шундан: 80% ускуналар йулга ортилгандан кейин, 5% ускуналар ўрнатилгандан кейин.
Кредит ажратиш жараѐнида тўланадиган комиссиялар	Кредит кўриб чиқилгани учун бир мартталик комиссия – Кредит миқдоридан 5%; Мажбурият тўлови – ўзлаштирилмаган маблағ миқдоридан 3%.
Қўшимча харажатлар	Эйлер Гермес суғурта қопламаси тўлови, кредит миқдоридан, бир мартталик ~8%
Кредит фоиз ставкаси	10% ва ундан юқори, Соммерзбанк АГ ва Ипак Йўли маржаси, ва Эйлер Гермес суғурта қопламасини хисобга олган холда
Корхонанинг лойиҳадаги минимал улуши	Кредит олувчининг ўз маблағлари ҳисобидан шартнома қийматининг камида 15% миқдоридаги биринчи тўлов ва/ѐки олдиндан тўлов (аванс)
Кредит таъминоти	Кредит миқдорининг 125%
Тўловлар даврийлиги	Ярим йиллик тўловлар

Кредит бўлимининг фармойишига кўра, ҳисоб операцион бўлимида кредит олувчи корхонага ссуда ҳисобварағи очилади. Қайси турдаги хўжалик юритувчи субектлигига қараб тегишли баланс ҳисобварағи бўйича кредит ҳисобварағи очилади. Масалан: жисмоний шахсларга 12500, юридик мақомга эга бўлмаган якка тадбиркорларга кредит бериш учун 12600 баланс ҳисобварағи бўйича ссуда ҳисобварағи очилади. Давлат корхоналарига кредит беришда эса 12700 баланс ҳисобварағи очилади. Кредит ҳисобварағи ҳам 20 та разряддан иборат бўлиб, унинг ичида кредит олмоқчи бўлган корхонанинг хос рақами бўлиши лозим. Масалан, мижозга берилган уникал хос рақам 04952452 бўлса сўмда берилган кредитни ҳисобга олиш учун қарз олувчи давлат корхонаси эканлигини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги ҳисобварақ очилади.

12701000К04952452001

Бу ҳисобварақда банк томонидан давлат корхоналарига берилган қисқа муддатли кредитларнинг ҳисоби юритилади. Ҳисоб рақамининг дебетида давлат корхоналарига берилган ссудалар суммаси акс эттирилади. Ҳисоб рақамининг кредитида эса қарздорлар томонидан қайтарилган ссудаларнинг суммаси акс эттирилади. Бу ҳисобварақ бўйича аналитик ҳисоб ҳар бир қарздор ва кредитларнинг турлари бўйича алоҳида шахсий ҳисобварақларда олиб борилади.

Худди шундай тартибда бошқа мулкчилик шаклларига тегишли бўлган, қарз олмоқчи бўлган хўжалик юритувчи субектларга ссуда ҳисобварақлари очилади ва улар бўйича кредит бериш ва қайтариб олиш бўйича операциялар бажарилади.

Корхона ва ташкилотларга èки алоҳида олинган жисмоний шахсларга ссуда ҳисобварағи очилгандан сўнг улар бўйича кредитнинг берилиши ва қайтарилиши бўйича операцияларни амалга ошириш мумкин. Ҳар бир кредит берилиши кредит комиссиясининг фармойиши асосида амалга оширилади, яъни кредит бўлими томонидан ҳисобоперацион бўлимга мижозга ссуда ҳисобварағи очиш ва кредит бериш тўғрисидаги èзма фармойиши берилади. Масъул ижрочилар фармойишда кўрсатилган реквизитлар асосида ҳисобкитоб ҳужжатларини тўлаш орқали кредит бериш бўйича бухгалтерия проводкаларини бажарадилар.

Қуйида биз хусусий корхоналарга кредит бериш бўйича бухгалтерия проводкаларни кўриб чиқамиз. Хусусий корхоналарга хўжалик ширкатлари ва жамиятларга қисқа муддатли кредит бериш учун 13100 – ―Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар‖ номли баланс ҳисоб рақами очилади. Бу ҳисоб рақам бир қатор субҳисоб рақамларни ўз ичига олади.

Кредит берилаèтганда корхонанинг ҳисоб-китоб ҳужжати тўланаèтган бўлса, пул ўтказилиши лозим бўлган мол сотувчи èки хизмат кўрсатган корхона ҳисобварағига ўтказилади. Пул туширилиши лозим бўлган корхонага бошқа банк бўлими хизмат кўрсаца, кредит суммаси кредит

бераѐтган банкнинг вакиллик ҳисобварағи орқали тегишли банкга ўтказилади.

Кредит берилаѐтганда қуйидаги бухгалтерия проводкаси бажарилади:

Дебет 13101 – ―Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар‖

Кредит 10301 – ―Банкнинг вакиллик ҳисобварағи ѐки маҳсулот сотувчи корхона ҳисобварағи‖

13101 – ҳисоб рақамида банк томонидан хусусий фирмалар, ширкатлар ва жамоа хўжалиги ва шу каби хусусий мулкчилик шаклига эга бўлган корхоналарга берилган қисқа муддатли кредитларнинг ҳисоби юритилади. Бу ҳисоб рақам бўйича аналитик ҳисоб ҳар бир қарздор ва кредит турлари бўйича алоҳида шахсий ҳисобварақларда олиб борилади.

Кредит олувчи ва банк ўртасида тузилган кредит шартномасига биноан кредитни қайтариш муддатлари белгиланади. Кредитнинг қайтариш муддати тугагандан сўнг ссуда қайтариш бўйича бухгалтерия проводкалари бажарилади. Кредитни қайтариш бўйича бухгалтерия проводкалари қуйидагича кўринишда бўлади.

Дебет 20208 **Ҳисобварақ номини мустақил ѐзинг.**

Кредит 13101 **Ҳисобварақ номини мустақил ѐзинг.**

Бу бухгалтерия проводкаси агар мижознинг талаб қилингунча сақланадиган депозит бўйича ҳисобварағида кредитни қайтариш учун етарли пул маблағлари бўлган ҳолда бажарилади. Агар қарздорнинг ҳисобварағида ссудани қайтариш учун маблағи йўқ бўлса, ссуда суммаси 13101 – ―Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган муддати ўтган кредитлар‖ ҳисобварағига ўтказилади.

Бу операция бўйича қуйидаги бухгалтерия проводкаси амалга оширилади.

Дебет 13105 ―Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган муддати ўтган кредитлар‖

Кредит 13101 ―Хусусий корхоналар, хўжалик ширкатлари ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар‖ .

Қайтариш муддати келганда тўланмаган ва шундан сўнг 90 кун ўтгандан сўнг ҳам қайтиб келмаган ссудалар 13109 ―Хусусий корхона ва нодавлат корпорасияларига берилган қисқа муддатли шартлари қайта кўриб чиқиладиган кредитлар‖ баланс ҳисобварағига ўтказилади.

Корхона ҳисобварағига пул келиб тушгандан сўнг кредитни қайтариш бўйича бухгалтерия проводкалари бажарилади. Бу бухгалтерия èзувларини мустақил èзишга ҳаракат қилинг.

Кредитларнинг қайтиши маълум рискни талаб қилади. Шу сабабли банкларда кредитлар бўйича зарарларни қоплаш захираси ташкил этилади. Хусусий корхоналарига ва жамиятларга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича зарарларни қоплаш захирасининг ҳисобини олиб бориш учун 13199 баланс ҳисоб рақами очилади. Унда банкнинг хусусий фирмалар, ширкатлар, жамоа хўжаликлари ҳамда корхоналари, корпорасияларига берган қарзлари ундириб олинмай қолиши мумкин бўлган қисми бўйича кўриладиган зарарларни қоплаш учун яратилган захиралар ҳисоби олиб борилади. Аналитик ҳисоб ҳар бир мижоз ва кредит турлари бўйича алоҳида шахсий ҳисобварақларда акс эттирилади. Бошқа мулкчилик шаклларига тегишли бўлган корхона, ташкилот, фирма, банк ва бошқаларга кредит бериш ва берилган кредитларни қайтариш бўйича операциялар ҳам худди шу тарзда амалга оширилади. Фақат тегишли ҳисобварақлар тизими ишлатилади.

Кредитлар бўйича фоизлар ҳисоблаш ва уларнинг ҳисоби

Ҳар бир кредит бўйича банк ва мижоз ўртасидаги шартномада келишилган миқдордаги фоиз ставкалари асосида банк фойдасига фоизли даромадлар ундирилади. Фоизлар бўйича суммалар қуйидаги формула асосида ҳисоблаб чиқарилади.

$$\text{Фоиз суммаси} = \frac{\text{кредит миқдори} * \text{фоиз ставкаси} * \text{кунлар сони}}{360}$$

Кредит учун фоиз суммаси кредит миқдори фоиз ставкаси кунлар сони 360 кунга бўлишимизга сабаб фоиз ставкалари йиллик қилиб белгиланади. Лекин барча банк операциялари компютерлаштирилганлиги сабабли дастурий йўл билан тўланадиган фоизлар ва асосий қарз суммалари бутун кредитлаш даври учун график кўринишида чиқариб берилади. Бундай графикнинг бир нусхаси мижозга берилади, мижозлар ушбу график асосида кредит суммасини ва фоизларни белгиланган тартибда тўлаб борадилар.

Банкларда кредитлар бўйича фоизлар ҳар куни ҳисоблаб борилади ва 16309 – ―Ссудалар бўйича ҳисобланган фоизлар‖ ҳисобварағида акс эттирилади. Фоизлар ҳисобланган, лекин ҳали ундирилмаган ҳолда қуйидаги бухгалтерия проводкаси бажарилади:

Дебет 16309 ―Кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар‖

Кредит 42601 ―Хусусий корхоналарга берилган қисқа муддатли кредитлар бўйича фоизли даромадлар‖

Фоизлар суммаси ундирилганда эса қуйидаги бухгалтерия ѐзуви амалга оширилади.

Дебет 20208 ―Хусусий корхона, ширкат ва жамоаларнинг талаб қилингунча сақланадиган депозитлари‖

Кредит 16309 ―Берилган кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар‖

IX-БОБ.БАНКЛАРДА ФАКТОРИНГ ВА ЛИЗИНГ ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИ.

9.1.Факторинг операциялари моҳияти ва уларнининг ҳисобини ташкил этилиши.

Факторинг операциялар ҳисоби-Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинган 03.08.2000 й. №953 «Тижорат банклари томонидан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида факторинг операцияларини ўтказиш тартиби тўғрисида»ги низомга асосан юритилади.

Факторинг - хўжалик юритувчи субъектлар - етказиб берувчиларни (мижозни) молиялашга доир банк хизматларининг бир тури бўлиб, бунда улар банк - молиявий агентга етказиб берилган товарлар, бажарилган ишлар èки кўрсатилган хизматлар учун тўловчилар томонидан акцептланган, лекин тўлов талабномалари бўйича ҳақи тўланмаган тўловни, регресс ҳуқуқисиз, олиш ҳуқуқини берадилар.

Банклар факторинг операцияларини уларнинг талаб қилиб олингунгача асосий депозит ҳисобварақлари жойлашган ердаги мижозлар билан шартномалар асосида амалга оширадилар.

Факторинг хизматларини кўрсатиш асосида тўловчи томонидан молия агентига пул талабини бажариш муддатлари 90 кундан ошмаслиги керак. Банклар тўловчилардан қарзни ундириш бўйича ушбу муддатда тўланмаган мажбуриятларга доир чораларни қонунларда белгиланган тартибда кўришлари керак.

Факторинг операциялари:

1. бюджет ташкилотларига тақдим этиладиган талаблар бўйича;
2. жисмоний шахсларнинг қарз мажбуриятлари бўйича;
3. тўловга ноқобил деб эълон қилинган корхоналарнинг мажбуриятлари бўйича;
4. зарар кўриб ишлайдиган корхоналар бўйича;
5. капитал қўйилмаларни молиялаш бўйича;
6. экспортга оид консигнация контрактлари бўйича;
7. компенсация ва бартер битимлари бўйича;
8. ишга босқичма-босқич èки бўнак билан ҳақ тўлаш бўйича;
9. тўловчи шартномада шартланган вақт мобайнида, шунингдек, сотиш хизмати кўрсатилганидан кейин маҳсулотни қайтариш ҳуқуқига эга бўлган олди-сотди шартномалари бўйича амалга оширилиши мумкин эмас.

Факторинг операциясини ўтказиш чоғида банк пул маблағларини улар ҳақини тўлаш ҳуқуқи факторинг шартномасида кўрсатилган суммада банкка тақдим этилган тўлов талабномалари бўйича мижознинг талаб қилиб олингунгача асосий депозит ҳисобварағига ўтказади.

Банк томонидан ўтказилган сумма билан шартнома бўйича тўлов талабномаси суммаси ўртасидаги фарқ банк дисконтини ташкил этади.

Тўловчида муддати ўтган кредиторлик қарзининг йўқлиги факторинг хизматларини кўрсатишнинг мажбурий шарти ҳисобланади.

Агар шартномада бошқа нарса кўзда тутилмаган бўлса, банк томонидан пул талаби ҳуқуқининг кейин берилишига йўл қўйилмайди.

9.2.Факторинг операцияларини амалга ошириш тартиби, факторинг операциялари ҳисобини юритишнинг хусусиятлари, факторинг операцияларининг ҳисоби.

Мижоз шартнома тузилгунга қадар банкка қуйидаги ҳужжатларни тақдим этади:

1. белгиланган тартибда расмийлаштирилган ва тўловчи томонидан имзоланган олди-сотди, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш шартномаси;
2. моддий бойликлар берилгани, ишлар бажарилгани ва хизматлар кўрсатилганини тасдиқлайдиган ҳужжатлар (товар-транспорт юкхатлари, ишончномаларнинг кўчирма нусхалари, ишларни қабул қилиш далолатномалари ва ҳоказо);
3. тўловчи томонидан бошқа банкларда очилган ҳисобварақлар рўйхати;
4. тўловчининг молиявий ҳолатини белгилаш учун зарур ҳужжатлар.

Банкнинг мижоз билан факторинг хизмати кўрсатишга доир шартномасида қуйидагилар кўрсатилади:

1. уларга нисбатан пул талабининг берилиши амалга оширилаѐтган харидорлар;
2. берилаѐтган талабларнинг умумий суммаси;
3. дисконт суммаси;
4. шартноманинг амал қилиш муддати;
5. тарафлар томонидан шартнома шартлари бузилгани учун даъволарни баѐн этиш муддатлари;
6. шартнома шартлари бузилгани учун тарафларнинг масъулияти;
7. шартномани бекор қилиш шартлари;
8. қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа шартлар.

Факторинг хизматларини кўрсатиш шартномасини тузиш чоғида мижоз ва банк-молиявий агент тўловчини ушбу битим тўғрисида ѐзма равишда хабардор қилиши керак.

Тўловни амалга ошириш учун тўловчининг талаб қилиб олингунгача асосий депозит ҳисобварағида маблағлар етишмаган тақдирда тўловчининг банки банк - молиявий агентга тўлов талабномасининг 2-сон картотекага қабул қилинганини маълум этади.

Шартнома:

- тарафларнинг ўзаро келишувига;

- банк шартнома шартларини бузган тақдирда етказиб берувчининг ташаббусига;

- етказиб берувчи шартнома шартларини бузган тақдирда банкнинг ташаббусига;

- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа шартларга биноан бекор қилиниши мумкин.

Бунда тарафлар шартноманинг амал қилишини шартномада белгиланган муддатларда бекор қилиш тўғрисида бир-бирларини ѐзма равишда хабардор қиладилар.

Ваколатли банклар томонидан экспорт операциялари бўйича хорижий валютада факторинг хизматлари кўрсатилиши

Экспорт маҳсулотлари бўйича факторинг хизматларини ваколатли банклар хорижий валютада талаб қилиб олингунгача депозит ҳисобварағи бўлган, фақат ўзлари хизмат кўрсатадиган корхона ва ташкилотларга кўрсатадилар.

Улар томонидан факторинг хизматлари кўрсатилиши чоғида банк даромадлари деганда хорижий валютада тўлов ҳужжатининг номинал қиймати билан унинг шартномага мувофиқ банкка берилиш суммаси ўртасидаги фарқ бўлган дисконт тушунилади.

Етказиб берувчи тегишли хорижий шерик билан тузган, илгари ҳисобга қўйилган экспорт контрактлари бўйича етказиб берувчи корхонада муддати ўтган дебиторлик қарзининг йўқлиги экспорт операциялари бўйича факторинг хизматлари кўрсатилишининг мажбурий шарти ҳисобланади.

Ваколатли банклар фақат белгиланган тартибда ўзлари ҳисобга қабул қилган экспорт контрактлари бўйича ва хорижий корреспондент банкларнинг банк кафолатлари олинган ѐки мазкур контрактлар бўйича очиқ чақириб олинмайдиган аккредитивлар суммасидан ошмайдиган суммада факторинг хизматларини кўрсатади.

Ваколатли банк экспорт контрактлари бўйича факторинг операциясини ўтказиш чоғида мижознинг талаб қилиб олингунгача транзит депозит ҳисобварағига маблағларни, шартномада кўрсатилган дисконт суммасини чегирган ҳолда, етказиб берувчи томонидан бериладиган талаблар суммасида

эркин алмаштириладиган валютада ўтказади. Мижознинг транзит ҳисобварағига ҳисоблаб ѐзилган валюта маблағларидан мажбурий сотишни мижоз тўлиқ ҳажмда, дисконт суммасини чегирмасдан амалга оширади.

Пул талаби ҳуқуқини бериш тўғрисидаги шартнома имзоланганидан кейин мижоз бу хусусда хорижий контрагент ва унинг кафили (кафолатчиси)ни хабардор қилиши ва ушбу тўлов ҳужжатлари бўйича тўловни амалга ошириш учун уларга банк - молиявий агентнинг банк реквизитларини маълум этиши шарт.

Агар тўлаш шакли сифатида аккредитив қабул қилинса, бу ҳолда мижоз банк - молиявий агент фойдасига аккредитивни қайта расмийлаштириш амалини ўз вақтида амалга ошириши, сўнгра банкни қайта расмийлаштириш ҳолатидан хабардор қилиши шарт.

Банкларнинг факторинг операциялари бўйича ҳисоби ва кейинги назорати

Факторинг операциялари бўйича тўлов ҳужжатлари ҳисобини юритиш учун банк томонидан кутилмаган ҳолатлар ҳисобварақларида 90966-"Харид қилинган дебиторлик қарзлари - Факторинг" шахсий ҳисобварағи очилади. Ушбу ҳисобварақ дебети бўйича харид қилинган дебиторлик қарзларининг тўлиқ суммаси акс эттирилади, кредит бўйича эса тўловчилар тўлиқ сўндирган харид қилинган дебиторлик қарзлари ҳисобдан чиқарилади.

Тарафлар томонидан факторинг (пул талабини бериш) тўғрисидаги шартнома имзоланганидан кейин банк-молиявий агент маблағларни мижознинг талаб қилиб олингунгача асосий депозит ҳисобварағига, дисконт суммасини чегирган ҳолда, ўтказишни амалга оширади.

Маблағларни мижознинг талаб қилиб олингунгача асосий депозит ҳисобварағига ўтказишни банк мемориал-ордерлар билан амалга оширади, улар икки нусхада расмийлаштирилади. Биринчи нусха ҳисобварақлар бўйича бухгалтерия операциялари амалга оширилганидан кейин банкнинг

кун ҳужжатларига жойлаштирилади, иккинчи нусхаси белгиланган тартибда мижозга юборилади.

Мижоз ҳисоб-китоб ҳужжатларини расмийлаштиришга қўйиладиган барча талабларга риоя этилиши, шунингдек, у томонидан банкка берилган пул талаблари бўйича унинг банк ҳисобварағига бирор-бир сабаблар билан ҳисоблаб ѐзилган маблағларни ўз вақтида ўтказиш учун (кейинги банк кунидан кечиктирмай) жавобгардир.

АТБ “Савдогарбанк” Андижон вилоят филиалидан “Қурилиш АКТ” ташкилотига шартнома бўйича 11 000 000 сўм факторинг берди, шундан дисконт 1 000 000 сўм ва қарзи 10 000 000 сўм берилди.

Дт	11101	Сотиб олинган дебиторлик қарзлари – Факторинг 11101 000 5 12345678 005	Савдогарбанк	10 000 000
Кт	20208	—Қурилиш АКТ‖-20208 000 4 12345678 001	Савдогарбанк	

Дисконт учун ҳисобланди

Дт	11101	Сотиб олинган дебиторлик қарзлари – Факторинг	Савдогарбанк	1 000 000
Кт	11195	Сотиб олинган дебиторлик қарзлари - Факторинг бўйича дисконт (контр-актив)11195 000 6 12345678 001	Савдогарбанк	

Берилган факторинг ундирилди

Дт	20208	—Қурилиш АКТ‖-20208 000 4 12345678 001	Савдогарбанк	11 000 000
Кт	11101	Сотиб олинган дебиторлик қарзлари – Факторинг	Савдогарбанк	

Дисконт қайтарилди

Дт	11195	Сотиб олинган дебиторлик қарзлари - Факторинг бўйича дисконт (контр-актив)	Савдогарбанк	1 000 000
Кт	45217	Сотиб олинган дебиторлик қарзлари бўйича даромадлар – Факторинг	Савдогарбанк	

9.3.Лизинг операциялари ҳисобининг ташкил этилиши; лизинг операциялари турлари ва уларни амалга ошириш тартиби

Лизинг операциялари ҳисоби-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2006 йил 27 декабрда 1648-сон билан рўйхатга олинган ―Тижорат банкларида лизинг операцияларини амалга ошириш ва уларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби тўғрисида‖низомга асосан амалга оширилади.

лизинг (молиявий ижара) - бир тараф (лизинг берувчи) иккинчи тарафнинг (лизинг олувчининг) топшириғига биноан учинчи тарафдан (сотувчидан) лизинг шартномасида шартлашилган мол-мулкни (лизинг объектини) мулк қилиб сотиб олишни ва уни шу шартномада белгиланган шартларда ҳақ эвазига эгалик қилиш ва фойдаланиш учун лизинг олувчига ўн икки ойдан ортиқ муддатга беришни назарда тутадиган ижара муносабатларининг алоҳида тури;

микролизинг - тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун лизинг тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ энг кам иш ҳақининг икки минг баравари миқдоридан ошмайдиган суммада бериладиган лизинг;

лизинг объектлари - тадбиркорлик фаолияти учун фойдаланиладиган истеъмол қилинмайдиган ҳар қандай ашѐлар, шу жумладан корхоналар, мулкий комплекслар, бинолар, иншоотлар, ускуналар, транспорт воситалари ҳамда бошқа кўчар ва кўчмас мулк (ер участкалари ва бошқа табиий объектлар, шунингдек муомаладан чиқарилган ѐки муомалада бўлиши чекланган бошқа мол-мулклар бундан мустасно);

лизинг субъектлари - лизинг берувчи, лизинг олувчи ҳамда сотувчи.

лизинг берувчи - лизинг шартномаси бўйича лизинг олувчига келгусида топшириш мақсадида лизинг объектини мулк қилиб олувчи банк;

лизинг олувчи - лизинг шартномаси бўйича лизинг объектини эгалик қилиш ва фойдаланиш учун олаѐтган шахс;

сотувчи - лизинг объектини лизинг берувчига сотадиган шахс;

лизинг шартномаси муддати - лизинг шартномаси бўйича томонлар мажбуриятларининг тўла бажарилгунгача бўлган давр;

лизинг муддатининг бошланиши - лизинг шартномасига мувофиқ лизинг олувчининг лизинг объектига эгалик қилиш ва фойдаланиш ҳуқуқини амалга оширишни бошлаган сана, яъни лизинг объектини дастлабки (бошланғич) тан олиш санаси;

лизинг тўловлари - лизинг берувчининг лизинг объектини олиш учун қилган харажатларининг ҳаммаси ѐки кўп қисми, шунингдек лизинг объектини етказиб бериш ва белгиланган мақсадда фойдаланиш учун уни яроқли ҳолга келтириш билан боғлиқ бўлган бошқа харажатларининг лизингга олувчи томонидан қопланиши ҳамда лизинг берувчи даромади йиғиндиси;

минимал лизинг тўловлари - лизинг олувчи ѐки унинг кафолатчиси (кафили) томонидан лизинг шартномасига кўра лизинг берувчига унинг лизинг объектини сотиб олиш ва уни яроқли ҳолга келтириш билан боғлиқ

харажатларини, лизинг даромади (фоизи) қўшилган ҳолда лизинг муддати давомида тўланиши лозим бўлган сумма;

лизинг берувчининг даромади - лизинг тўловлари билан лизинг объектини сотиб олиш, уни етказиб бериш ва белгиланган мақсадда фойдаланиш учун яроқли ҳолга келтириш харажатлари ўртасидаги фарқ сифатида аниқланадиган, лизинг берувчи томонидан лизинг операциясини амалга ошириш натижасида оладиган фоиз даромади;

лизинг объектининг ҳаққоний қиймати - муайян бир санада лизинг объектини сотиб олиш èки лизинг объектини сотиб олиш бўйича битим тузишни хоҳловчи бир-бирига қарам бўлмаган хабардор томонлар ўртасидаги мажбуриятни бажариш учун етарли бўлган сумма;

дисконтлаш - келгусида аниқ бир вақтда олиниши кутилаѐтган пул маблағларининг жорий эквивалентини аниқлаш;

лизинг объектининг хизмат муддати - лизинг объектига қонун ҳужжатлари асосида амортизация ҳисобланадиган давр;

дастлабки билвосита харажатлар - лизинг шартномасини тузиш ва лизингни ташкил этиш билан боғлиқ бўлган ва лизинг объекти қийматига қўшилмайдиган харажатлар;

дастлабки бевосита харажатлар - лизинг объектини етказиб бериш, уни фойдаланиш учун яроқли ҳолга келтириш билан боғлиқ бўлган ва лизинг объекти қийматига қўшиладиган харажатлар.

Банклар фақат лизинг шартномаси муддати тугаганидан кейин лизинг объекти лизинг олувчининг мулкига ўтишини кўзда тутувчи лизинг операцияларини амалга ошириши мумкин.

Бунда лизинг олувчи лизинг берувчи банкка лизинг объектини сотиб олиш, уни етказиб бериш, ишга тайѐр ҳолга келтириш билан боғлиқ барча харажатларини ва келишилган фоизлар тўловини амалга ошириши лозим.

Лизинг берувчи банк лизинг объектини сотувчидан келгусида унинг ўзига лизинг асосида фойдаланиш учун бериш мақсадида сотиб олган тақдирда бир шахснинг ўзи ҳам лизинг олувчи, ҳам сотувчи бўлишига йўл қўйилади.

Лизинг операциялари молиявий барқарор бўлган хўжалик юритувчи субъектларга тўловлилик, таъминланганлик, банк томонидан лизинг объектини сотиб олишга инвестиция қилинган кредит маблағларини қайтаришлик ва мақсадга мувофиқ фойдаланишлик тамойиллари асосида амалга оширилади.

Лизинг операцияси лизинг объекти лизинг олувчи томонидан бевосита тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш мақсадида ишлатилиши кўзда тутилган ҳолларда кўрсатилади.

Қиморхоналар ва биллиардхоналарни ташкил этишда лизинг объектини қўллаш кўзда тутилган ҳолларда лизинг хизматларини кўрсатишга йўл қўйилмайди.

Лизинг бўйича молиявий ижарага олинган мол-мулкнинг тасодифан нобуд бўлиши, йўқолиши, ўғирланиши, шикастланиши, бузилиши ва барвақт эскириши хавфи билан боғлиқ бўлган тарздаги ҳар қандай етказилиши мумкин бўлган зарардан лизинг объектини суғурталаш тарафларнинг келишувига биноан суғурталанади. Бундай келишув бўлмаган тақдирда, лизинг олувчи лизинг объекти суғуртаси учун жавобгар бўлади.

Лизинг берувчи ва лизинг олувчи ўзаро келишган ҳолда қонун ҳужжатларига мувофиқ лизинг объектини жадал амортизация қилишни қўллаш ҳуқуқига эга.

Банклар қонун ҳужжатлари ҳамда ушбу Низом асосида лизинг хизматлари кўрсатишнинг ички тартибини ишлаб чиқишлари лозим. Мазкур ички тартибларда қонун ҳужжатлари ва ушбу Низомга зид меъѐрларни ўрнатилишига йўл қўйилмайди.

Лизинг шартномасини расмийлаштириш тартиби ва шартлари

Лизинг олувчи лизинг шартномасини тузиш учун унинг асосий депозит ҳисобварағига хизмат кўрсатаѐтган банкка қуйидаги ҳужжатларни тақдим этиши лозим:

- лизинг буюртмаси;
- лизинг объектининг техник-иқтисодий кўрсаткичлари ва унинг сотувчиси тўғрисидаги маълумотнома;
- лизингнинг бутун даврини ичига олган пул оқими таҳлили кўрсатилган бизнес-режа;
- охирги ҳисобот санасига туман (шаҳар) давлат солиқ инспекцияси томонидан қабул қилинган бухгалтерлик баланси (1-шакл), молиявий натижалари ҳақида ҳисобот (2-шакл), муддати ўтган дебиторлик ва кредиторлик қарздорлик ҳақидаги маълумотнома (2а-шакл), 90 кундан ортиқ муддатдаги қарздорликни солиштириш далолатномалари.

Лизинг берувчи банклар лизинг бериш юзасидан қарор қабул қилиш учун лизинг олувчидан унинг лизинг тўловларини амалга ошириш имкониятларини баҳолаш учун зарур бўлган ҳужжатларни сўраб олишлари мумкин.

Лизинг компанияларига уларга иккиламчи талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварақлари очган тижорат банклари томонидан импорт асосида лизинг объектларини етказиб бериш билан боғлиқ лизинг хизмати кўрсатилиши мумкин.

Буюртма лизинг берувчи банк томонидан кўриб чиқилаѐтганда қуйидагиларнинг таҳлили амалга оширилади:

буюртма берувчи даромадларининг лизинг тўловларини амалга ошириш учун етарлилиги;

буюртмада баѐн этилган маълумотларнинг бир-бирига зид эмаслиги;

лизинг берувчи банк олдидаги мажбуриятларни буюртма берувчи томонидан ўз вақтида бажариш имкониятининг мавжудлиги.

Лизинг объекти шартномага мувофиқ лизинг берувчи банк томонидан лизинг объектини сотиб олишга, лизинг объектини етказиб бериш ва белгиланган мақсадда фойдаланиш учун уни яроқли ҳолга келтириш билан боғлиқ ва бошқа харажатларини қайтариш ҳамда лизинг даромади (фоизи) тўловини амалга ошириш таъминоти вазифасини бажариши мумкин.

Бунда лизинг объекти лизинг олувчи томонидан лизинг берувчи банк фойдасига йўқолиш ва шикастланиш ҳодисаларидан ихтиѐрий суғурта қилиниши ва бу тўғрисида суғурта полисини банкка тақдим этилиши шарт.

Лизинг берувчи лизинг операциясини амалга ошириш натижасида сарфланган маблағларнинг қайтарилиши ва лизинг фоизи тўланишининг кафолати сифатида лизинг олувчидан бошқа таъминот шаклларини тақдим этишни талаб қилиши мумкин.

Лизинг фоиз ставкалари миқдори лизинг олувчи ва лизинг берувчи банк ўртасидаги ўзаро келишувга кўра лизинг шартномасида белгиланади.

Лизинг олувчининг буюртмаси бўйича лизинг берувчи банк томонидан лизинг операциясини амалга ошириш ѐки оширмаслик тўғрисида қарор қабул қилиш муддати буюртма банкка келиб тушган кундан бошлаб 30 иш кунидан, микролизинг операциясини амалга ошириш бўйича эса 10 иш кунидан ошмаслиги лозим.

Лизинг операциясини амалга ошириш асослантирилган ҳолда рад этилган тақдирда, лизинг берувчи банк лизинг олувчига бу ҳақда рад этиш сабабини асослаган ҳолда ѐзма шаклда маълум қилиши шарт.

Лизинг операциясини амалга ошириш тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда, бу ҳақда лизинг олувчига билдирилади ҳамда лизинг берувчи банк

ва лизинг олувчи ўртасида қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда лизинг шартномаси тузилади.

Лизинг объекти ҳисобланган мол-мулк бўйича тузиладиган битимлар қонунга мувофиқ нотариал тасдиқланиши талаб қилинадиган ҳолларда лизинг шартномаси нотариал тасдиқланиши лозим.

Ўзбекистон Республикасининг "Лизинг тўғрисида"ги Қонунига мувофиқ, лизинг шартномаси қуйидаги шартлардан бирига жавоб бериши керак:

а) лизинг шартномасининг муддати тугагач, лизинг объекти лизинг олувчининг мулки бўлиб ўтса;

б) лизинг шартномасининг муддати лизинг объекти хизмат муддатининг 80 фоизидан ортиқ бўлса èки лизинг объектининг лизинг шартномаси тугаганидан кейинги қолдиқ қиймати унинг бошланғич қийматининг 20 фоизидан кам бўлса;

в) лизинг шартномасининг муддати тугагач, лизинг олувчи лизинг объектини унинг бозор қийматидан паст нархда сотиб олиш ҳуқуқига эга бўлса, бунда ана шу ҳуқуқни амалга ошириш кунидаги лизинг объекти қиймати асос бўлади;

г) лизинг шартномаси амал қиладиган давр учун лизинг тўловларининг умумий суммаси лизинг объекти қийматининг 90 фоизидан ортиқ бўлса.

Лизинг шартномаси лизинг объекти хизмат муддатининг 80 фоизидан кам бўлмаган муддатга тузилади. Бунда лизинг объектининг хизмат муддати Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 144-моддаси учинчи қисмида белгиланган асосий воситаларнинг амортизация нормаларидан келиб чиққан ҳолда ҳисобланади.

Фермер хўжаликларига ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятидаги машина-трактор паркларига қишлоқ хўжалиги машиналарини

лизингга бериш борасидаги лизинг шартномалари 10 йилгача бўлган муддатга тузилади.

Лизинг шартномасида лизинг шартномаси амал қилиши бошлангандан то тугагунга қадар лизинг объектининг қиймати бўйича вужудга келадиган ўзгаришларни инобатга олиб, лизинг тўловлари суммасига тарафларнинг келишувига биноан тегишли қўшимча ва ўзгартиришлар киритиш шартлари кўзда тутилиши мумкин.

Лизинг олувчилар лизинг объектини лизинг шартномаси муддати тугашидан олдин исталган вақтда лизинг объектининг қолдиқ қийматини ва ҳисобланган лизинг фоизи тўловини амалга оширган ҳолда лизинг объектини ўз мулкига олиши мумкин. Лизинг объекти қолдиқ қиймати ва ҳисобланган фоизлар тўлови тўлалигича амалга оширилган кундан бошлаб лизинг шартномаси шартлари тўла бажарилган ҳисобланади.

Лизинг шартномаси тузилганидан сўнг лизинг берувчи банк ва сотувчи ўртасида лизинг объектининг олди-сотди шартномаси тузилади. Бунда лизинг берувчи банк сотувчига мол-мулк муайян лизинг олувчига бериш учун сотиб олинаѐтганлигини билдириши шарт.

Лизинг объектини фойдаланишга қабул қилиш далолатномаси имзоланиб, мулкка эгалик қилиш ва ундан фойдаланиш ҳуқуқи лизинг олувчига ўтганидан сўнг лизинг операцияси амалга оширилган ҳисобланади.

Лизинг шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, лизинг объекти сотувчи томонидан бевосита лизинг олувчига у турган жойда топширилади.

Фойдаланишга қабул қилиш далолатномаси лизинг олувчи томонидан расмийлаштирилади ва лизинг берувчи банк, лизинг олувчи ҳамда сотувчи томонидан имзоланади.

Лизинг объекти етказиб берилмаган, тўлиқ етказиб берилмаган, етказиб бериш муддати ўтказиб юборилган ѐки сифати талаб даражасида бўлмаган

лизинг объекти етказиб берилган тақдирда, агар шартномада бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, лизинг олувчи:

лизинг тўловини амалга оширишни кечиктириш;

етказиб бериладиган лизинг объектидан воз кечиш;

лизинг шартномасининг бекор қилинишини лизинг берувчидан талаб этиш;

лизинг шартномасини бажармаслик èки тегишлича бажармаслик натижасида етказилган зарарларни тўлашни лизинг берувчидан талаб қилишга ҳақлидир.

Лизинг берувчи банк ҳар бир лизинг операцияси бўйича лизинг йиғма жилдини шакллантиради.

Лизинг йиғма жилдда қуйидаги ҳужжатлар бўлиши лозим:

лизинг олувчининг буюртмаси;

лизинг шартномаси;

лизинг олувчининг охирги ҳисобот санасига бухгалтерия баланси;

лизинг олувчининг лизинг бўйича бизнес-режаси;

лизинг олувчининг тўлов қобилияти ва унинг бизнес-режасининг самарадорлиги тўғрисида лизинг берувчи банкнинг хулосаси;

суғурта компаниясининг лизинг объектини суғурта қилинганлиги тўғрисидаги суғурта полиси;

лизинг берувчининг лизинг объектини лизинг олувчига етказиб берилиши тўғрисидаги буюртмаси;

лизинг объектининг олди-сотди шартномаси;

лизинг объектини фойдаланишга қабул қилиш далолатномаси;

лизинг объектига сотувчи томонидан берилган техник кафолат;

лизинг операцияси ҳамда таъминоти характеридан келиб чиққан ҳолда олинган бошқа ҳужжатлар.

Лизинг шартномаси юзасидан қўшимча келишув тузилган тақдирда, у ҳам лизинг олувчининг лизинг йиғма жилдига тикиб қўйилади.

Лизинг олувчи лизинг шартномасида белгиланган муддат давомида лизинг объектига эгалик қилиш ва ундан фойдаланиш ҳуқуқини олади.

Лизинг олувчи томонидан лизинг шартномаси бўйича ўзида пайдо бўлган ҳуқуқ, мажбурият ва бошқа манфаатларни учинчи шахсга ўтказиш (қўшимча лизинг)га фақат лизинг берувчининг ѐзма розилиги асосида рухсат этилади.

Лизинг олувчи сотувчи томонидан лизинг объектига берилган техник кафолатдан фойдаланади.

Лизинг объектини ўз вақтида етказиб берилиши ва бутланиши ҳамда уни ўрнатишга доир мажбуриятларнинг бажарилиши бўйича сотувчидан талаб қилиш ҳуқуқини лизинг олувчи ўз зиммасига олиши лизинг шартномасида белгиланиши мумкин.

9.4.Лизинг операцияларини бухгалтерия ҳисобида акс эттирилиши.

Лизинг берувчи банкда лизинг ҳисоби

Лизинг берувчи банкларда лизингга берилган активлар ҳисоби 15600 - "Лизинг (молиявий ижара)" ҳисобварақларида юритилади.

Дастлабки тан олиш лизинг шартномасининг амал қилиш муддати бошланишида амалга оширилади. Бунда, лизинг берувчи банк лизингга берилган лизинг объектини ўз балансида соф инвестицияси қиймати, яъни лизинг объектини сотиб олиш, уни лизинг олувчига етказиб бериш ва фойдаланишга шай ҳолга келтириш билан боғлиқ харажатлар йиғиндиси ѐки унинг ҳаққоний қийматида, уларнинг қайси бири кичик бўлса, ўша суммада актив сифатида тан олади.

Лизинг берувчи банк лизинг объекти учун тўловларни сотувчига олдиндан тўлаб бериб лизинг объекти тўғридан-тўғри лизинг олувчига етказиб берилса, лизинг берувчи банк фойдаланишга қабул қилиш далолатномасига асосан мемориал ордер тўлдириб, қуйидаги бухгалтерия амалларини бажаради:

41-расм

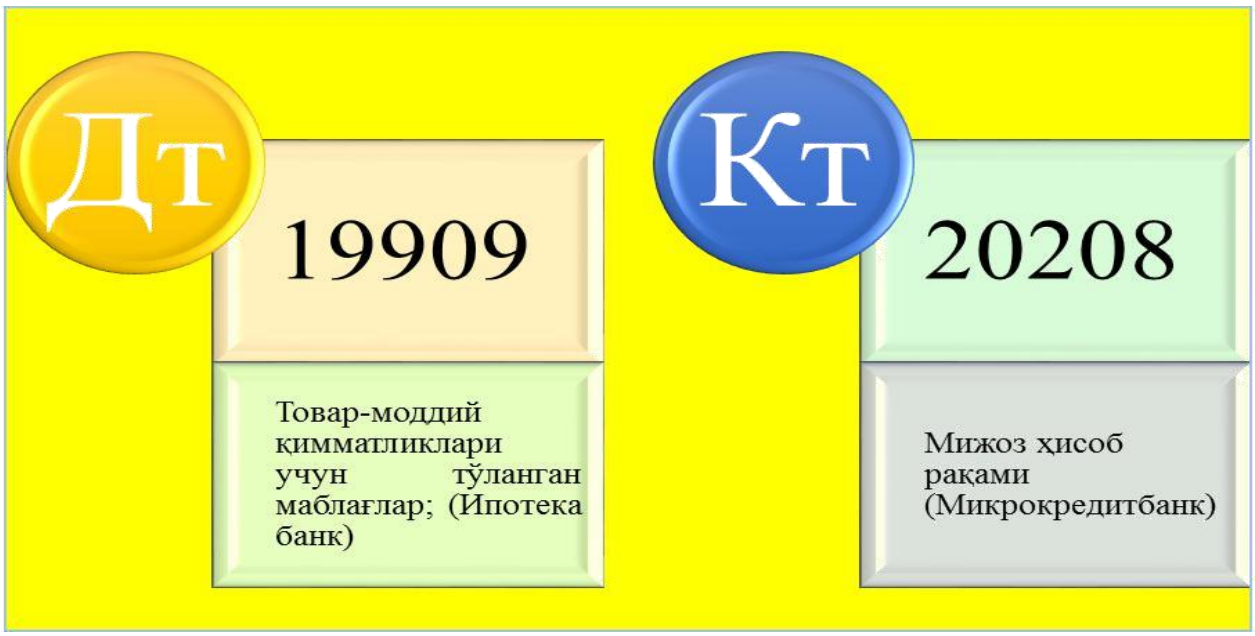

Лизинг объекти аввал лизинг берувчи банк балансига кирим қилиниб, сўнгра лизинг олувчига лизингга берилса, қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

42-расм

Сўнгра лизинг счѐтига ўтказилади:

43-расм

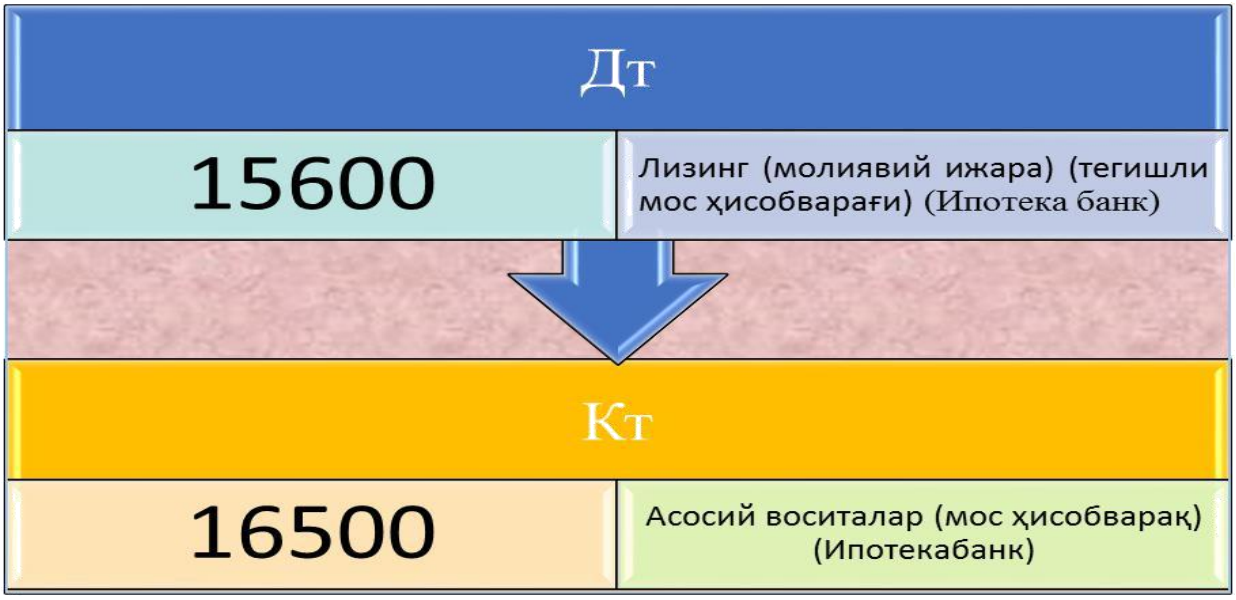

Лизинг берувчи банк томонидан амалга оширилган ва лизинг шартномасига мувофиқ лизинг олувчи томонидан қопланадиган дастлабки бевосита харажатлар лизинг объектининг қийматига қўшилади.

Лизинг шартномасига мувофиқ юқоридаги харажатлар лизинг олувчи томонидан қопланмаган тақдирда, мазкур харажатлар юзага келган пайтдаги тегишли ҳисобот даври харажатлари сифатида тан олинади.

Лизинг берувчи банк томонидан лизинг объекти дастлабки тан олинганидан сўнг, кейинги ҳисоб лизинг олувчи томонидан тўланадиган лизинг бўйича асосий қарз суммасини (дастлабки тан олинган суммани) ва у бўйича фоизларнинг ҳисобини юритишдан иборат. Кейинги ҳисоб лизинг объектини баҳолаб боришни ҳам ўз ичига олади.

Дастлабки тан олишда èки объектни лизингга бериш (олиш) вақтида лизинг берувчининг даромади (лизинг олувчининг лизинг фоизи бўйича харажатлари) бухгалтерия ҳисобида акс эттирилмайди.

Минимал лизинг тўловларининг дисконтланган қийматини ҳисоблашда дисконтлайдиган омил бўлиб, агар уни аниқлашнинг имконияти бўлса, лизинг шартномасида кўзда тутилган фоиз ставкаси ҳисобланади, акс ҳолларда, қарз сармояси бўйича ўсиб борувчи фоиз ставкасидан фойдаланилади.

Лизинг шартномасида лизинг берувчи ва лизинг олувчи лизинг тўловлари жадвали (тартиби)ни келишиб олади. Лизинг тўловлари жадвалида лизинг берувчи банкнинг даромади (фоизи)ни тўлаш ҳамда лизинг объекти қийматини қоплаш бўйича лизинг олувчининг мажбуриятлари ва уларнинг лизинг муддати давомида тақсимланиши кўрсатилади.

Лизинг тўловлари жадвалида лизинг берувчининг даромади лизинг шартномаси муддати давомида мунтазам равишда даврлар бўйича тенг тақсимланиши акс эттирилиши лозим. Бунда, лизинг шартномасининг ҳар бир даврида қопланмаган мажбуриятлар қолдиғига доимий фоиз ставкаси қўлланилади.

Лизинг берувчи банкнинг даромади лизинг олувчи томонидан лизинг тўловларининг амалга оширилишидан қатъи назар, тегишли ҳисобот даврларида лизинг тўловлари жадвалига мувофиқ ҳисобланади.

Лизинг берувчи банк томонидан лизинг бўйича фоизли даромадлар ҳисобланганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

44-расм

Лизинг тўловлари келиб тушган ҳолларда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

45-расм

46-расм

Лизинг шартномаси муддати тугаганидан сўнг лизинг тўловларини тўлаш шартлари тўлиқ бажарилган тақдирда 15600 Лизинг (молиявий ижара) ва 16323 Лизинг бўйича олиш учун ҳисобланган фоизлар ҳисобварақлари қолдиғи нолга тенг бўлади.

Лизинг олувчи томонидан лизинг объекти лизинг шартномаси муддати тугамасидан олдин сотиб олинган ҳолларда ҳам ушбу ҳисобварақлардаги қолдиқ нолга тенг бўлади.

Лизинг объекти лизинг олувчи томонидан лизинг шартномаси шартлари бузилганлиги сабабли қайтариб олинганида, лизинг берувчи ушбу активнинг тақдирини ҳал этгунга қадар уни ўз балансига қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари орқали қабул қилади:

Дт	16705	Банкнинг бошқа кўчмас мулклари
Кт	15600	Лизинг (молиявий ижара) (мос ҳисобварақ)

Лизинг олувчи томонидан лизинг тўловлари ўз вақтида амалга оширилмаган тақдирда активга "Фоизларни ўстирмаслик тўғрисида"ги низомга (2004 йил 24 январь, рўйхат рақами 1304) асосан ўстирмаслик мақоми берилади ва активнинг келгуси ҳисоби мазкур Низомга мувофиқ амалга оширилади.

Лизинг "Активлар сифатини таснифлаш, тижорат банклари ва уларнинг филиаллари томонидан эҳтимолий йўқотишларга қарши захиралар ташкил қилиш ва уларни ишлатиш тўғрисида"ги низом (1999 йил 11 февраль, рўйхат рақами 632) талабларидан келиб чиққан ҳолда таснифланади.

§-1. Лизингни дастлабки тан олиш

Банклар лизинг шартномаси бўйича лизинг олувчи сифатида иштирок этган тақдирда лизингга олинган активлар ҳисоби 16515 - Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқининг, лизинг бўйича юзага келган мажбуриятлар эса 22100-Лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятларнинг тегишли мос ҳисобварақларида юритилади.

Лизинг лизинг олувчи банкнинг молиявий ҳисоботларида ҳам актив ҳам мажбурият сифатида тан олинади. Ушбу дастлабки тан олиш лизинг шартномаси муддати бошланишида амалга оширилади. Бунда, лизинг олувчи банк лизинг объектини ўз балансида соф инвестиция қиймати ёки унинг ҳаққоний қийматининг қайси бири кичик бўлса, ўша суммада акс эттиради.

Лизингни дастлабки тан олишда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси бажарилади:

Дт	16515	Объектларни лизингга олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи
Кт	22100	Лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятларнинг тегишли мос ҳисобварағи.

Лизинг олувчи банк томонидан амалга оширилган лизинг объектини сотиб олиш, етказиб бериш ѐки белгиланган мақсадда фойдаланиш учун яроқли ҳолга келтириш билан боғлиқ харажатлар лизинг объектининг қийматига қўшилади.

Лизинг объекти лизинг олувчи банк балансида актив ва мажбуриятларнинг алоҳида моддалари сифатида акс эттирилиши лозим. Лизинг бўйича мажбуриятни актив суммасидан чегириб ташлаган ҳолда (контр-актив ҳисобварақ сифатида) кўрсатишга рухсат этилмайди.

§-2. Лизинг олувчи банкда лизингнинг кейинги ҳисоби ва уни баҳолаш

Лизинг олувчи банк томонидан лизинг дастлабки тан олингандан сўнг кейинги ҳисоб мажбурият бўйича асосий қарз суммасини (дастлабки тан олинган суммани) ва лизинг бўйича фоизлар тўлаш ҳисобини юритишдан иборат.

Кейинги ҳисоб, лизинг билан боғлиқ барча хавф-хатарлар лизинг олувчига ўтганлиги сабабли лизинг олувчи банк томонидан лизинг объектини баҳолаб бориш, амортизация ажратмаларини ва шартномада кўзда тутилган бошқа харажатларни амалга ошириш ишларини ҳам ўз ичига олади.

Дастлабки тан олишда ѐки объектни лизингга олиш вақтида лизинг олувчи банкнинг лизинг фоизи бўйича харажатлари бухгалтерия ҳисобида акс эттирилмайди.

Лизинг шартномасида лизинг олувчи банк ва лизинг берувчи лизинг тўловлари жадвалини келишиб олади, унда лизинг олувчи банкнинг фоизли

харажатлари, лизинг объектининг қийматини қоплаш бўйича мажбуриятлар ва уларнинг лизинг муддати давомида тақсимланиши кўрсатилади.

Лизинг тўловлари жадвалида лизинг олувчи банкнинг фоизли харажатлари лизинг шартномасининг амал қилиш муддати давомида даврлар бўйича тенг тақсимланиши акс эттирилиши лозим. Бунда, лизинг шартномасининг ҳар бир даврида қопланмаган мажбуриятлар қолдиғига доимий фоиз ставкаси қўлланилади.

Лизинг олувчи банк томонидан лизинг тўловлари жадвалига мувофиқ лизинг бўйича фоизли харажатлар ҳисобланганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

Дт	54198	Бошқа банклардан олинган лизинг бўйича фоизли харажатлар
Дт	54199	Бошқа лизинг берувчилардан олинган лизинг бўйича фоизли харажатлар;
Кт	22408	Лизинг (молиявий ижара) бўйича ҳисобланган фоизлар.

Лизинг олувчи банк томонидан лизинг тўловлари қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари орқали амалга оширилади:

Дт	22408	Лизинг (молиявий ижара) бўйича ҳисобланган фоизлар.
Дт	22100	Лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятлар
Кт	16103	Банкнинг вакиллик ѐки лизинг берувчининг депозит ҳисобварағи.

Лизинг олувчи банк томонидан лизинг объекти бўйича амортизация ажратмалари "Ўзбекистон Республикаси банкларида асосий воситаларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисида йўриқнома" (2004 йил 17 декабрь, рўйхат

рақами 1434) талаблари асосида амалга оширилади ва қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

Дт	56626	Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи бўйича эскириш суммаси
Кт	16519	Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи бўйича йиғилган эскириш суммаси (контр-актив)

Аниқ бир даврдаги лизинг олувчи банкнинг лизинг объекти бўйича амортизация ажратмаси ва молиявий харажатлари (лизинг бўйича фоизлари) суммаси мазкур даврда тўланиши керак бўлган лизинг тўловлари суммасига тенг бўлмаслиги мумкин.

Лизинг объектини йиллик қайта баҳолаш лизинг олувчи банк томонидан қонунчиликда ўрнатилган тартибда амалга оширилади.

Лизинг олувчи банк томонидан охирги тўловлар амалга оширилганидан кейин 16515, 16519, 22100 ва 22408 баланс ҳисобварақларида мазкур лизинг операциялари бўйича очилган шахсий ҳисобварақлар (аналитик ҳисоб) қолдиғи нолга тенг бўлади ва мулкка эгалик ҳуқуқи лизинг олувчига ўтади.

Лизинг объектининг лизинг олувчи банкка ўтказиш қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари орқали амалга оширилади:

Дт	16500	Асосий воситалар (тегишли мос ҳисобварақ)
Дт	16519	Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи бўйича йиғилган эскириш суммаси (контр-актив)
Кт	61515	Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи;
Кт	61519	Йиғилган эскириш суммаси (тегишли мос ҳисобварақ).

Лизинг шартномаси муддати охирида лизинг олувчи банкка лизинг объектининг сотиш санасидаги ҳаққоний қийматидан паст нархда сотиб олиш ҳуқуқи берилган бўлса, сотиб олиш қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси орқали амалга оширилади:

Дт	22100	Лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятлар

Кт 20208 лизинг берувчининг депозит ҳисобварағи 22100

Лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятлар ҳисобварағи ѐпилганидан сўнг, лизинг обектига бўлган мулк ҳуқуқи лизинг олувчига ўтади ва бунда 36-бандда кўрсатилган бухгалтерия ўтказмалари бажарилади.

Лизинг шартномаси унинг амал қилиш муддатидан олдин тўхтатилиб, лизинг берувчи томонидан лизинг объекти шартнома шартларида белгиланган тартибда олиб қўйилган тақдирда, лизинг объектини лизинг берувчига қайтариш лизинг шартномасининг амал қилиш муддати тўхтатилган санадаги лизинг объектининг қопланмаган қиймати суммасида амалга оширилади ва бунда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади:

Дт 16519 Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи бўйича йиғилган эскириш суммаси (контр-актив);

Кт 16515 Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи

Лизинг объектининг ҳисобдан чиқариш бўйича молиявий натижа (фойда ѐки зарар) лизинг объектининг қолдиқ (баланс) қиймати ва лизинг тўловлари жадвали бўйича қолган қарз ўртасидаги фарқ сифатида лизинг объектининг ҳисобдан чиқариш билан боғлиқ бўлган харажатлар суммасини ҳисобга олган ҳолда аниқланади.

Лизинг объектининг ҳисобдан чиқариш бўйича молиявий натижа (фойда ѐки зарар) аниқлаганида, олдинги қайта баҳолашлардаги лизинг объекти қийматининг кўпайган суммаси, яъни олдинги баҳолашлар натижасида 30908 "Бошланғич қийматга нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси" ҳисобварағининг кредит қолдиғи лизинг объектининг чиқиб кетишидан кўрилган даромад таркибига қўшилади ва бир вақтнинг ўзида ушбу ҳисобварақ бўйича резерв капиталини камайтиради.

Лизинг берувчи банкда лизинг ҳисоби

Лизинг берувчи банкларда лизингга берилган активлар ҳисоби 15600 - "Лизинг (молиявий ижара)" ҳисобварақларида юритилади.

Лизинг берувчи банк лизинг объекти учун тўловларни сотувчига олдиндан тўлаб бериб лизинг объекти тўғридан-тўғри лизинг олувчига етказиб берилса, лизинг берувчи банк фойдаланишга қабул қилиш далолатномасига асосан мемориал ордер тўлдириб, қуйидаги бухгалтерия амалларини бажаради:

Банк аввал ўзи сотиб олади

Дт	19909	Товар-моддий қимматликлари учун тўланган маблағлар;	Ипотекабанк
Кт	20208	Лезинг сотувчи ташкилот	Хамкорбанк

Балансга кирим қилади

Дт	А	16500	Асосий воситалар (тегишли мос ҳисобварағи);	10 000 000
Кт	А	19909	Товар-моддий қимматликлари учун тўланган маблағлар;	

Банк кирим қилинган а.в лизингга берилади

Дт	А	15605	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган лизинг- 5605 000 9 12345678 001-С.Хатамов	10 000 000
Кт	А	16500	Асосий воситалар (тегишли мос ҳисобварағи);	

Лизинг берувчи банк томонидан лизинг бўйича фоизли даромадлар ҳисобланганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

Дт	А	16323	Лизинг бўйича олиш учун ҳисобланган фоизлар; 16323 000 2 12345678 001-С.Хатамов	1 000 000
Кт	П	45100	Лизинг (молиявий ижара) бўйича фоизли даромадлар (тегишли мос ҳисобварақ).	

Лизинг тўловлари келиб тушган ҳолларда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

Дт	А	10101	Айланма касса	11 000 000
Кт	А	16323	Лизинг бўйича олиш учун ҳисобланган	10 000 000

			фоизлар; 16323 000 2 12345678 001-С.Хатамов	
Кт		А 15605 Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган 1 000 000 лизинг-15605 000 9 12345678 001-С.Хатамов		

Лизинг объекти лизинг олувчи томонидан лизинг шартномаси шартлари бузилганлиги сабабли қайтариб олинганида, лизинг берувчи ушбу активнинг тақдирини ҳал этгунга қадар уни ўз балансига қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари орқали қабул қилади:

Дт	А	16705	Банкнинг бошқа кўчмас мулклари;	1 000 000
Кт	А	15605	Якка тартибдаги тадбиркорларга берилган лизинг-15605 000 9 12345678 001-С.Хатамов	

1. ЛИЗИНГНИ ДАСТЛАБКИ ТАН ОЛИШ

Банклар лизинг шартномаси бўйича лизинг олувчи сифатида иштирок этган тақдирда лизингга олинган активлар ҳисоби 16515 - Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқининг, лизинг бўйича юзага келган мажбуриятлар эса 22100 - Лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятларнинг тегишли мос ҳисобварақларида юритилади.

Лизингни дастлабки тан олишда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси бажарилади:

Дт	А	16515	Объектларни лизингга олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи;	10 000 000
Кт	П	22102	Бошқа банклар олдидаги лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятлар	

Лизинг олувчи банк томонидан лизинг тўловлари жадвалига мувофиқ лизинг бўйича фоизли харажатлар ҳисобланганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари берилади:

Дт	А	54198 ёки 54199	Бошқа банклардан олинган лизинг бўйича фоизлихаражатларёкиБошқализинг берувчилардан олинган лизинг бўйича фоизли харажатлар;	1 000 000
Кт	П	22408	Лизинг (молиявий ижара) бўйича ҳисобланган	

фоизлар.

Лизинг олувчи банк томонидан лизинг тўловлари қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари орқали амалга оширилади:

Дт	П	22408	Лизинг (молиявий ижара) бўйича ҳисобланган фоизлар;-	Ипотекабанк	1 000 000
Дт	П	22102	Бошқа банклар олдидаги лизинг (молиявий ижара) бўйича мажбуриятлар	Ипотекабанк	10 000 000
Кт	П	20208	Анд хамкор лизинг фирмаси	Хамкорбанк	11 000 000

Лизинг олувчи банк томонидан лизинг объекти бўйича амортизация ажратмалари амалга оширилади ва қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

Дт	А	56626	Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи бўйича эскириш суммаси	2500 000
Кт	А/П	16519	Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи бўйича йиғилган эскириш суммаси (контр-актив).	

X-БОБ. БАНКЛАРДА ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР БИЛАН ОПЕРАЦИЯЛАР ҲИСОБИ

10.1.Қимматли қоғозлар таърифи ва уларнинг турлари

Қимматли қоғозлар бозори бозор иқтисодиѐти тизимининг молиявий механизми бўлиб ахоли ва тадбиркорлик субъектлари вақтини бўш маблағларининг айланишига кенг имкониятлар яратади. Жумладан, хар бир қимматли қоғозларнинг эгалари у фуқаро ѐки юридик шахс бўлишидан қатъий назар тадбиркорлар харакатига таалуқли шахс бўлиб қолади. Ушбу бозорга киришнинг механизмлари, турткилари бўлиб иқтисодий ўзгаришлар, сиѐсий масалаларнинг хал қилиниши, қимматли қоғозларнинг курс қиймати динамикаси, банк фондлари миқдори, қимматли қоғозлар бўйича таклиф этилаѐтган фойда миқдорлари хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикаси 2008 йил 22 июлдаги «Қимматли қоғозлар бозори тўғрисида»ги қонунига асосан мамлакатимиз худудида қуйидаги қимматли қоғозлар амал қилиши мумкин:

1. Акциялар:
2. Облигациялар
3. Хазина мажбуриятлари
4. Депозит сертификатлари
5. Вексел

Қимматли қоғозлар бозори қатнашчиларининг фаолиятини тартибга солиш, мувофиқлаштириш ва назорат қилиш ваколати Ўзбекистон Республикаси Давлат Мулки қўмитаси ҳузуридаги қимматли қоғозлар бозори фаолиятини мувофиқлаштириш ва назорат қилиш Марказига, депозит сертификатлари ва векселлар бўйича Ўзбекистон Республикаси Марказий Банки, давлат ҳазина мажбуриятлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлигига юклатилган.

Ўзбекистон Республикаси қимматли қоғозлар бозорида давлат ваколатли органлари томонидан қуйидаги фаолият амалга оширилади:

- қимматли қоғозларни муомалага чиқариш эмиссияси рисоласини тасдиқлаш, эмитент томонидан бу хужжатларда кўзда тутилган шарт ва мажбуриятларни амалга ошириш устидан назоратни олиб бориш;

- Ўзбекистон Республикасининг ―қимматли қоғозлар ва фонд биржаси тўғрисида‖ги қонунда белгилаб қўйилган қимматли қоғозлар тўғрисидаги барча маълумотларни эмитентлар, инвесторлар ва бозорнинг бошқа қатнашчилари томонидан кенг èритишни таъминлаш;

- қимматли қоғозлар бозорида фаолият кўрсатаèтган инвестиция институтлари фаолиятини мувофиқлаштириш, назорат қилиш ва мутахассисларни махсус аттестастиядан ўтказиш ҳамда уларга малака шаходатномаларини бериш;

- қимматли қоғозлар бозори қатнашчилари ва инвесторлар томонидан юборилган ариза ва норозилик шикоятларини кўриб чиқиш, улар бўйича барча қимматли қоғозлар бозори қатнашчилари томонидан ижро этилиши мажбурий бўлган кўрсатма ва қисқа хулосаларлар бериш.

Қимматли қоғозларни тартибга солиш Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қимматли қоғозларни биржа ва биржадан ташқарии бозорида сотиб олиш, сотиш операцияларини ўтказиш, меросга бериш, улар бўйича мулк эгаси ўзгартиришига олиб келадиган устав фонди ва бошқа харажатларга ўзгартириш билан боғлиқдир.

Қимматли қоғозлар бозорининг иштирокчиси бўлиб эмитентлар ҳисобланади. қимматли қоғозлар эмитенти – бу қимматли қоғозларни муомалага чиқариб, ўз номидан қимматли қоғозлар эгалари олдида улар бўйича мажбуриятларга эга бўлган марказий ва маҳаллий давлат органлари ҳамда юридик шахслар ҳисобланади. қимматли қоғозлар эмиссияси эмитент

томонидан молиявий маблағлар ва бошқа манбаларнинг инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш мақсадида амалга оширилади.

Қимматли қоғозларнинг йирик эмитенти бўлиб давлат ҳисобланади. Давлат Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси марказий бинки ва маҳаллий ҳокимият сифатида муомалага ооблигастиялар ҳамда давлат ҳазина мажбуриятлари чиқариши мумкин.

Қимматли қоғозларнинг кейинги йирик эмитенти бўлиб акциядорлик жамиятлари ҳисобланади. Улар муомалага акциялар, облигастияларва векселлар чиқариши мумкин. эмитентлар орасида алоҳида ўринни тижорат банклари эгаллайди. Улар томонидан муомалага акциялар, облигастиялар, депозит ва депозит-жамғарма сертификатлари ҳамда векселлар чиқарилиши мумкин.

Қимматли қоғозлар бозорининг асосий иштирокчиси бўлиб инвесторлар ҳисобланади. қимматли қоғозларни ўз маблағи ва ўз номидан олган юридик èки жисмоний шахс инвестор деб номланади. Хорижий фуқаролар ва юридик шахслар Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасидаги қимматли қоғозлар бозорида инвесторлар сифатида иштирок этишлари мумкин.

Инвестиция муассаси Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ юзага келган юридик шахс бўлиб, у қимматли қоғозлар билан боғлиқ фаолиятини асосий фаолият тариқасида амалга оширади. қимматли қоғозлар бозори инвесторлари қимматли қоғозларнинг ўртасидаги курс фарқи, ҳосилавий қимматли қоғозлар бўйича фоизли фойда, акциялар бўйича дияидентлар олиш мақсадида қатнашадилар.

Ўзбекистон Республикасининг қимматли қоғозлар бўйича амалдаги қонунчилигига асосан инветистияларнинг объектини, шакли ва миқдорини танлаш маъсулияти инвесторнинг ўз зиммасида бўлади, шунга мувофиқ, қимматли қоғозларга, шу жумладан, акцияларга қилинган ўз

инвестицияларини ҳимоялаш учун пировард маъсулият ҳам инвесторнинг зиммасида бўлади.

Хозирги вақтда республикамизда йирик инвесторлардан бири давлат ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Давлат Мулки қўмитаси жуда кўплаб давлат корхоналари асосида ташкил этилаѐтган акциядорлик жамиятлари акцияларининг катта қисмининг эгаси ҳисобланади ва шу асосда бу жамиятлар фаолиятини бошқарувида иштирок этади.

Инвесторлар ўртасидаги йириклари бўлиб акциядорлик-тижорат банклари, инвестиция институтлари, холдинглар ва йирик корхоналари ҳисобланади. Мамлакатимиз аҳолиси ҳам инвесторлар орасида маълум ўринни эгаллайди.

Қимматли қоғозлар билан битимлар асосида қимматли қоғозларга мулкий эгалиги ҳуқуқининг юзага келиши, тўхтатилиши ѐки ўзгариши билан боғлиқ иштирокчиларнинг ўзаро келишилган шартномаси ѐтади. Ўзбекистон Республикаси худудида қимматли қоғозлар юзасидан тузиладиган битимлар биржадаги ва биржадан ташқаридаги бозордаги олди-сотди битимларига, шунингдек, қимматли қоғозларни совға қилиш, мерос қилиб қолдириш, айирбошлаш, ҳуқуқни ўзгартириш (стессия), устав фондига киритишга ҳамда уларнинг мулкдори ўзгаришига олиб келадиган бошқа ҳаракатларни амалга оширишга нисбатан қўлланилади.

Инвестиция институтлари битимларни фақат амалдаги қонунчилик ҳужжатларида белгилаб қўйилган шаклдаги топшириқ шартномалари ѐки воситачилик (брокерлик) ҳақлари асосида уларда кўрсатилган барча шартларга аниқ риоя қилган ҳолда мижозлар ҳисобидан амалга оширишлари мумкин. Мижоз ѐки унинг топшириқ шартномаси бўйича ишончли вакили шартнома бажарилгунча бир ѐқлама тартибда унинг амал қилишини тўхтатиш ҳуқуқига эга.

10.2.Тижорат банклари томонидан чиқариладиган қимматли қоғозлар ҳисоби

Тижорат банкларида қимматли қоғозлпрнинг хисоби Адлия Вазирлигида 2009 йил 19 январда 1885-сон билан рўйхатга олинган ―Тижорат банкларида қимматли қоғозлар билан амалга ошириладиган операцияларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисида йўриқнома‖га асосланади.

Акциялар – акциядорлик жамиятининг устав фондига юридик èки жисмоний шахс муайян хисса қўшганидан гувохлик берувчи. Акция эгасининг мазкур жамият мулкидаги иштирокини тасдиқловчи хамда унга дияидент олиш ва қоида тариқасида, ушбу жамиятни бошқаришда қатнашиш хуқуқини берувчи, амал қилиш муддати белгиланмаган қимматли қоғоздир.

Акциялар чиқариш тўғрисида қарор акциядорлик жамияти муассасалари томонидан èки акциядорларнинг умумий йиғилиши томонидан қабул қилинади. Сотиб олинган акция уни чиқарган акциядорлик жамиятига, башарти бу нарса жамият уставида назарда тутилмаган бўлса сотилиши мумкин эмас.

Акциялар қуйидаги турларга бўлинади:

1. Оддий эгаси èзилган акциялар:
2. Имтиèзли эгаси èзилган акциялар:
3. Оддий тақдим этувчига акциялар:
4. Имтиèзли тақдим этувчига акциялар.

Тижорат банклари томонидан тарқатиш учун чиқариладиган акциялар ҳисоби қуйидаги баланс ҳисобварақларида юритилади:

30303-"Имтиèзли акциялар учун обуна маблағининг тўланмаган қисми",

30306-"Оддий акциялар учун обуна маблағининг тўланмаган қисми",

30309-"Рўйхатдан ўтказилган акциядорлик капитали - Имтиèзли",

30312-"Рўйхатдан ўтказилган акциядорлик капитали - Оддий",

30315-"Чиқарилган акциядорлик капитали - Имтиѐзли",

30318-"Чиқарилган акциядорлик капитали оддий".

Акциялар ҳужжатсиз шаклда депозитарийнинг ҳисобга олиш регистрларидаги ѐзувлар электрон тарзида чиқарилади. Қимматли қоғозлар давлат рўйхатидан ўтказилгандан сўнг ҳамда чиқарилган акциялар Марказий депозитарийда ҳисобга олингандан сўнг, депозитарийнинг ҳисоботига асосан қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

АТИБ ―Хамкорбанк‖ 200 000 дона номинал қиймати 1000 сўмдан 200 000 000 сўмлик акция чиқарди.

Бухгалтерия томонидан чиқарилган акцияларни 1 сўм ҳисобида балансдан ташқари счѐтга кирим қилинди.

А	Дт	90329	"Банкнинг ҳужжатсиз қимматли қоғозлари"	200 000 дона
А/П	Кт	96314	"Банкнинг қимматли қоғозлари бўйича контр-ҳисобварақ".	

Обуна қилинганда ва акция олди-сотди шартномаси тузилганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

а) имтиѐзли акциялар бўйича:

А/П	Дт	30303	"Имтиѐзли акциялар учун обуна маблағининг тўланмаган қисми (контр-пасси	110 000 000
П	Кт	30309	"Рўйхатдан ўтказилган устав капитали – Имтиѐзли	

б) оддий акциялар бўйича:

А/П	Дт 30306 "Оддий акциялар учун обуна маблағининг тўланмаган қисми (контр-пассив)";	110 000 000	
П	Кт 30312 Рўйхатдан ўтказилган устав капитали - Оддий".		

Акция учун тўлов тўлиқ ѐки қисман олинганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	220 000 000
А/П	Кт	30303	"Имтиѐзли акциялар учун обуна маблағининг тўланмаган қисми (контр-пассив)	110 000 000
А/П	Кт	30306	"Оддий акциялар учун обуна маблағининг тўланмаган қисми (контр-пассив)";	110 000 000

Тўлов тўлиқ олингандан сўнг битим амалга оширилганда, акция бўйича эгалик ҳуқуқи ўтказилганлигини тасдиқловчи депозитарийнинг ҳисоботига асосан қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади:

а) имтиѐзли акциянинг номинал қийматига:

П	Дт	30309	"Рўйхатдан ўтказилган устав капитали - Имтиѐзли";	100 000 000
П	Кт	30315	"Чиқарилган устав капитали - Имтиѐзли";	

б) оддий акциянинг номинал қийматига:

П	Дт	30312	Рўйхатдан ўтказилган устав капитали - Оддий".	100 000 000
П	Кт	30318	"Чиқарилган устав капитали - Оддий";	

в) обуна баҳоси ва номинал қиймат ўртасидаги ижобий фарқ суммасига:

П	Дт	30309	"Рўйхатдан ўтказилган устав капитали - Имтиѐзли";	10 000 000
П	Дт	30312	Рўйхатдан ўтказилган устав капитали - Оддий".	10 000 000

П	Кт	30603	"Қўшилган капитал";	20 000 000

г) бир вақтнинг ўзида акция бўйича эгалик ҳуқуқи акциядорларга ўтказилганда, депозитарийнинг акция бўйича эгалик ҳуқуқи ўтказилганлигини тасдиқловчи ҳисоботига асосан:

А/П	Дт	96314	"Банкнинг қимматли қоғозлари бўйича контр-ҳисобварақ";	200 000
П	Кт	90329	"Банкнинг ҳужжатсиз қимматли қоғозлари".	

Акцияларнинг чиқарилиши билан боғлиқ бўлган харажатлар 56795 - "Бошқа операцион харажатлар" ҳисобварағининг "Акцияларни чиқариш билан боғлиқ харажатлар" алоҳида шахсий ҳисобварағида ҳисобга олинади.

Агар акциялар чиқарилишидан аввал акциянинг қиймати потенциал акциядорлар томонидан тўлиқ ѐки қисман тўланганда, акциялар бўйича олдиндан тўловлар, акциялар чиқарилишига қадар мажбуриятларда акс эттирилади. Шунингдек, банкнинг янги акцияларига обунада иштирок этиш кафолати учун потенциал акциядорлар томонидан омонат (депозит) қўйилиши мумкин.

а) олдиндан тўлов амалга оширилганда:

А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	220 000 000
П	Кт	29830	"Акциялар учун обуна маблағини тўлаш бўйича депозитлар";	

б) акциялар сотилганда, акция бўйича эгалик ҳуқуқи ўтказилганлигини тасдиқловчи депозитарийнинг ҳисоботига асосан:

П	Дт	29830	"Акциялар учун обуна маблағини тўлаш бўйича депозитлар";	220 000 000

П	Кт	30315	"Чиқарилган устав капитали - Имтиѐзли"- номинал қиймати	100 000 000
П	Кт	30318	"Чиқарилган устав капитали - Оддий"- номинал қиймати	100 000 000
П	Кт	30603	"Қўшилган капитал"	20 000 000

Эълон қилинган дивидендларнинг ҳисобланиши қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари орқали амалга оширилади:

а) йиллик дивидендларни ҳисоблашда;

А/П	Дт	31203	"Тақсимланмаган фойда (актив-пассив)" (йиллик дивидендларни ҳисоблашд	20 000 000
П	Кт	29822	"Тўланиши лозим бўлган дивидендлар";	

б) оралиқ дивидендларни ҳисоблашда;

А/П	Дт	31206	"Соф фойда (зарар) (актив-пассив	10 000 000
П	Кт	29822	"Тўланиши лозим бўлган дивидендлар";	

в) фойда етмаганда имтиѐзли акциялар бўйича;

А/П	Дт	30903	"Умумий захира фонди" ;	10 000 000
П	Кт	29822	"Тўланиши лозим бўлган дивидендлар";	

Дивидендлар тўланганда, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

П	Дт	29822	"Тўланиши лозим бўлган дивидендлар";	40 000 000
А	Кт	10101-20218	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	

Ҳисобланган дивидендлар қонунчиликда белгиланган тартибда банк устав капиталини оширишга йўналтирилганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

П	Дт	29822	"Тўланиши лозим бўлган дивидендлар";	40 000 000
П	Кт	30315	"Чиқарилган устав капитали - Имтиѐзли"	20 000 000
П	Кт	30318	"Чиқарилган устав капитали - Оддий"	15 000 000
П	Кт	30603	"Қўшилган капитал"	5 000 000

Акцияларнинг номинал қийматини ошириш ҳисобига устав капитали кўпайтирилганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

а) Қўшилган капитални устав капиталига йўналтириш:

П	Дт	30603	"Қўшилган капитал"-	5 000 000
П	Кт	30315	"Чиқарилган устав капитали - Имтиѐзли"	2 500 000
П	Кт	30318	"Чиқарилган устав капитали - Оддий".	2 500 000

б) Тақсимланмаган фойдани устав капиталига йўналтириш:

А/П	Дт	31203	"Тақсимланмаган фойда (актив-пассив)"	6 000 000
П	Кт	30315	"Чиқарилган устав капитали - Имтиѐзли"- 3 000 000	3 000 000
П	Кт	30318	"Чиқарилган устав капитали - Оддий".- 3 000 000	3 000 000

Тақсимланмаган фойдани капиталлаштириш ҳисобига қўшимча акциялар жойлаштирилганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

2014 йил якуни бўйича тақсимланманган фойда 25 000 000 сўмни т/э, двидентлар ҳисобланмади.

А/П	Дт	31203	"Тақсимланмаган фойда (актив-пассив)"	25 000 000
П	Кт	30315	"Чиқарилган устав капитали - Имтиèзли"- 10 000 000 номинал	
П	Кт	30318	"Чиқарилган устав капитали - Оддий".- 10 000 000 номинал	
П	Кт	30603	"Қўшилган капитал"	5 000 000

10.3.Банк томонидан сотиб олинган қимматли қоғозлар ҳисоби

Агар банк ўз акцияларини уларни қайта сотиш ѐки бекор қилиш мақсадида сотиб олса, у ҳолда банкнинг ўз капитали акцияни сотиб олиш қийматига камаяди. Бунда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А/П	Дт	30321	"Акциядорлардан қайта сотиб олинган ўз акциялари - Имтиѐзли (контр-пассив)"	20 000 000
А/П	Дт	30324	"Акциядорлардан қайта сотиб олинган ўз акциялари - Оддий (контр-пассив)";	20 000 000
П	К	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	40 000 000

Агар 40 000 000 сўмлик 40 000 дона банк ўз акцияларини бекор қилиш мақсадида сотиб олса, у ҳолда акциялар 90329 - "Банкнинг ҳужжатсиз қимматли қоғозлари" ҳисобварағига 1 сўм шартли баҳода қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси орқали кирим қилинади:

А	Дт	90329	"Банкнинг ҳужжатсиз қимматли қоғозлари";	40 000 дона
А/П	Кт	96317	"Банкнинг қимматли қоғозлари бўйича контр-ҳисобварақ".	

Агар банк ўз акцияларини кейинчалик қайта сотиш мақсадида сотиб олса, у ҳолда акциялар 90337 - "Банкнинг сотиб олинган қимматли қоғозлари" ҳисобварағига номинал қийматида қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси орқали кирим қилинади:

А	Дт	90337	"Банкнинг сотиб олинган қимматли қоғозлари";	40 000 дона
А/П	Кт	96314	"Банкнинг қимматли қоғозлари бўйича контр-ҳисобварақ".	

Сотиб олинган банкнинг ўз акциялари кейинчалик иккиламчи бозорда қайта сотилганда, қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади:

а) сотиб олиш баҳосига нисбатан қиммат баҳода сотилганда:

А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	50 000 000
А/П	Кт	30321	"Акциядорлардан қайта сотиб олинган ўз акциялари - Имтиѐзли (контр-пассив)"	20 000 000
А/П	Кт	30324	"Акциядорлардан қайта сотиб олинган ўз акциялари - Оддий (контр-пассив)";	20 000 000
П	Кт	30603	"Қўшилган капитал"	10 000 000

б) сотиб олиш баҳосига нисбатан арзон баҳода сотилганда:

А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар"	30 000 000
П	ДТ	30603	"Қўшилган капитал" - акцияни қайта сотиш ва сотиб олиш ўртасидаги салбий фарқ суммасига, кредит қолдиғи доирасида;	10 000 000
А/П	Кт	30321	"Акциядорлардан қайта сотиб олинган ўз акциялари - Имтиѐзли (контр-пассив)"	20 000 000
А/П	Кт	30324	"Акциядорлардан қайта сотиб олинган ўз акциялари - Оддий (контр-пассив)";	20 000 000

10.4.Тижорат банклари капиталини ташкил қилиш билан боғлиқ қимматли қоғозлар операциялари ҳисоби.

Акциялар бекор қилинганда èки банкнинг акциядорлик капитали камайтирилганда (устав ҳужжатларига киритиладиган тегишли ўзгартиришлар Марказий банкда рўйхатга олингандан сўнг), қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А) имтиèзли акциялар

П	Дт	30315	"Чиқарилган устав капитали - Имтиèзли"	20 000 000
А/П	Кт	30321	"Акциядорлардан қайта сотиб олинган ўз акциялари - Имтиèзли (контр-пассив)"	20 000 000

б) оддий акциялар

П	Дт	30318	"Чиқарилган устав капитали - Оддий"	20 000 000
А/П	Кт	30324	"Акциядорлардан қайта сотиб олинган ўз акциялари - Оддий (контр-пассив)";	20 000 000

ХИ- БАНКЛАРНИНГ ЧЕТ ЭЛ ВАЛЮТАСИДАГИ ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИ

11.1.Валюта операциялари моҳияти ва турлари.

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7-май кунги №841-12 «Валютани тартибга солиш тўғрисида»га Қонунининг **6-моддаси «Валюта операциялари»га** асосан қуйидагилар киради:

1. валюта бойликларига бўлган мулк ҳуқуқининг ва бошқа ҳуқуқларнинг ўзга шахсга ўтиши ҳамда валюта бойликларини тўлов воситаси сифатида ишлатиш билан боғлиқ операциялар;
2. валюта бойликларини Ўзбекистон Республикасига олиб кириш ва жўнатиш, шунингдек Ўзбекистон Республикасидан олиб чиқиш ва жўнатиш;
3. халқаро пул жўнатмаларини амалга ошириш;
4. резидентлар ва норезидентлар ўртасида миллий валютадаги операциялар.

Валюта операциялари жорий халқаро операцияларга ҳамда капитал ҳаракати билан боғлиқ валюта операцияларига бўлинади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида соф қуйма олтин муомаласи тартиби қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

3-модда. Валюта бойликлари

Чет эл валютаси, чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар, чет эл валютасидаги тўлов ҳужжатлари ва соф қуйма олтин валюта бойликлари ҳисобланади.

Чет эл валютаси муомалада бўлган ҳамда хорижий давлатда қонуний тўлов воситаси ҳисобланган банкнотлар, хазина билетлари ва тангалар кўринишидаги чет эл пул белгилари, муомаладан чиқарилган èки чиқарилаѐтган ҳамда худди шу хорижий давлатнинг пул белгиларига алмаштирилиши лозим бўлган чет эл пул белгилари, шунингдек

ҳисобварақларда ва омонатларда бўлган хорижий давлатларнинг пул бирликларидаги ҳамда халқаро пул ѐки ҳисоб-китоб бирликларидаги маблағлардир.

Чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар "Қимматли қоғозлар бозори тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни ѐки хорижий давлатларнинг қонун ҳужжатларига мувофиқ қимматли қоғозлар жумласига киритилган, қиймати чет эл валютасида ифодаланган пул ҳужжатларидир.

10-модда. Ўзбекистон Республикасининг валютани тартибга солувчи давлат органи

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Ўзбекистон Республикасида валютани тартибга солувчи давлат органидир.

Валютани тартибга солувчи давлат органи ўз ваколатлари доирасида:

1. Ўзбекистон Республикасида чет эл валютасининг ҳамда чет эл валютасидаги тўлов ҳужжатларининг муомаласи тартибини белгилайди;
2. миллий валютанинг чет эл валютасига нисбатан курсини аниқлаш механизмини белгилайди;
3. Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги банкларда норезидентлар томонидан миллий валютада ҳамда резидентлар ва норезидентлар томонидан чет эл валютасида ҳисобварақлар очиш ва уларни юритиш тартибини белгилайди;
4. резидентлар ва норезидентлар томонидан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида миллий валютада чет эл валютасини сотиб олиш ва сотиш тартибини белгилайди;
5. Ўзбекистон Республикасида ва ундан ташқарида барча турдаги валюта операцияларини амалга оширади;
6. чет эл валютасида операцияларни амалга ошириш учун банкларга лицензиялар беришнинг умумий қоидаларини белгилайди, бундай

лицензияларни беради ва чақириб олади, шунингдек банклар фаолиятини назорат қилади ва тартибга солиб туради;

7. жорий халқаро операцияларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган одатдаги қисқа муддатли банк ва кредит механизмлари муддатининг чегарасини белгилайди;
8. кредитларни, қарзларни узиш учун ѐки тўғридан-тўғри инвестициялар амортизацияси учун тўловларнинг мақбул суммалари миқдорини белгилайди;
9. чет эл валютаси билан боғлиқ бўлган ҳосила молиявий воситалар билан операциялар ўтказиш тартибини белгилайди;
10. капитал ҳаракати билан боғлиқ айрим валюта операцияларини амалга ошириш тартибини белгилайди;
11. ваколатли банклар реестрини юритади ва эълон қилади;
12. ваколатли банклар учун очиқ валюта мавқеи лимитларини белгилайди;
13. қабул қилинган халқаро стандартларга мувофиқ валюта операциялари статистикасини тайѐрлайди ва эълон қилади;
14. чет эл валютасидаги тушумнинг бир қисмини резидентлар томонидан мажбурий тарзда сотишнинг миқдори ва тартибини белгилайди;
15. валютани тартибга солиш масалалари бўйича барча юридик ва жисмоний шахслар бажариши мажбурий бўлган норматив ҳужжатлар қабул қилади, шунингдек қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни амалга оширади.

11.2.Банк операцияларини чет эл валютасида ҳисобга олинишининг ўзига хос хусусиятлари.

Банкларда чет эл валютасида операцияларини ҳисоби Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2008 йил 24 июлда 1839-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан валютавий своп операцияларини амалга ошириш тартиби тўғрисида» низомга асосан амалга оширилади.

валюталаш санаси - своп битими шартларини бажариш санаси;

валютавий своп операцияси - битимда белгиланган муддат ва валюта курси бўйича ҳисоблашиш (қайта алмашув) шарти асосида валюталарни бир вақтда сотиб олиш ва сотиш (алмашув) бўйича икки томонлама битимдир. Валютавий своп операцияси икки қисмдан иборат бўлиб, биринчи қисмини амалга оширишда валюталарнинг дастлабки алмашинуви (спот битим), иккинчи қисмини бажаришда эса, қайта алмашинуви (форвард битими) ва своп шартномасининг èпилиши содир бўлади;

своп битимининг базавий курси - своп битими тузиладиган санадаги спот-курс. Сўм ва чет эл валютаси ўртасидаги своп битимини тузишда своп битимининг базавий курси (спот-курс) шу битимни тузиш пайтида Марказий банк томонидан тегишли валютанинг сўмга нисбатан ўрнатилган курсига тенг бўлади. Икки чет эл валютаси ўртасидаги своп битимини тузишда своп битимининг базавий курси шу битимни тузиш пайтидаги Марказий банк томонидан белгиланган чет эл валюталари кросс-курси асосида ҳисобланади;

своп битимининг якуний курси - своп битимини тузиш санасидаги форвард-курс. Своп битимининг якуний курси своп битими иштирокчилари томонидан ихтиèрий ўрнатилиши èки қуйидаги формула бўйича аниқланиши мумкин:

Мазкур Низомга мувофиқ валютавий своп операцияси:

-Марказий банк ва ваколатли банклар ўртасида;

-ваколатли банклар ўртасида ўзаро;

-своп битими жорий халқаро операциялар билан боғлиқ бўлган тақдирда, банк мижозлари ва ваколатли банклар билан амалга оширилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан валютавий своп операцияларини амалга оширишда чет эл валютаси сифатида АҚШ доллари, евро, Англия фунт стерлинги, Швейцария франки ва Япония иенасидан фойдаланилади.

Валютавий своп операцияси сўм ва чет эл валютаси билан, шунингдек икки чет эл валютаси ўртасида ҳам амалга оширилиши мумкин.

Марказий банк ва ваколатли банклар ўртасидаги, шунингдек ваколатли банкларнинг ўзаро валютавий своп операциялари Савдо тизимида тузилади ва бажарилади.

Валютавий своп операциясини ўтказиш мақсадида миллий валютадаги ҳисоб-китоб фоиз ставкалари ва чет эл валютасидаги ҳисоб-китоб фоиз ставкалари ўрнатилади.

Сўм бўйича фоиз ставкалари Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси миқдорида ѐки Ўзбекистон банклари ассоциациясининг банклараро кредит ставкаси бўйича ҳам ўрнатилиши мумкин.

Чет эл валюталари бўйича фоиз ставкалари валюта турига боғлиқ равишда қуйидаги миқдорларда ўрнатилиши мумкин:

АҚШ доллари учун - АҚШ Федерал захира тизими фоиз ставкалари (Федерал фундс таргет рате);

Евро учун - Европа Марказий банки қайта молиялаш ставкаси (Минимум бид рате ат рефинансинг тендер);

Англия фунт стерлинги учун - Англия банкининг банк ставкаси (банк рате);

Япония иенаси учун - Япония банкининг "овернайт" (овернигҳт фундинг рате) қайта молиялаш ставкаси;

Швейцария франки учун - Швейцария Миллий банкининг швейцария франкида 3 ойлик Либор ставкаси (3 монтҳ Cwисс Либор).

Шунингдек, чет эл валюталари бўйича фоиз ставкалари ЛИБОР èки ИСДАФИХ ставкалари миқдорида èки чет эл марказий (миллий) банкларининг ҳисоб ставкалари миқдорида ҳам ўрнатилиши мумкин.

Юқорида кўрсатиб ўтилган чет эл валютасидаги фоиз ставкаларига доир маълумотларни РЕУТЕРС тизимидан ва Халқаро своплар ва деривативлар ассоциацияси (Интернатионал Cwапс анд Деривативес Ассосиатион - исда.орг), Британия банклари ассоциацияси (Бритиш Банкерс Ассосиатион - бба.орг.ук), шунингдек тегишли чет эл марказий (миллий) банклари веб-сайтларидан ва бошқа манбалардан ҳам олиш мумкин.

11.3.Чет эл валютасида валюта операцияларини амалга ошириш тартиби.

Республикада чет эл валютасида валюта операцияларини амалга ошириш тартиби Адлия вазирлигида 2003 йил 3 июлда 1253-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан жисмоний шахслар - резидентларга нақд хорижий валюта мамлакат ҳудудидан ташқарига олиб чиқишга рухсатномалар бериш тартиби тўғрисида‖ги Низомга асосан амалга оширилади. Низомга кўра Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан резидент жисмоний шахсларга 5000 АҚШ долларига тенг миқдордан ошувчи нақд хорижий валютани республика ҳудудидан ташқарига олиб чиқишга рухсатномалар бериш тартибини белгилайди.

Марказий банкнинг 5000 АҚШ долларига тенг миқдордан ошувчи нақд хорижий валюта республика ҳудудидан ташқарига олиб чиқишга рухсатномасини олиш ҳуқуқига:

а) Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорларига биноан;

б) хорижий давлатларга доимий яшаш жойига;

в) хизмат сафарига;

г) таълим олиш ва даволанишга;

д) сайёҳлик сафарларига ва ҳоказоларга борадиган жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикаси резидентлари эгадир.

Жисмоний шахслар рухсатнома олиш учун Марказий банкка қуйидаги ҳужжатларни тақдим этадилар:

а) ариза, унда:

- жисмоний шахснинг фамилияси, исми-шарифи;

- жисмоний шахс яшайдиган манзил;

- нақд хорижий валюта олиб чиқилаётган сумма;

- хорижга чиқишдан мақсад;

- хорижда нақд хорижий валюта ишлатишдан мақсад;

- жўнаб кетиш ва келиш санаси кўрсатилади;

б) паспорт ва паспорт варақлари нусхаси, уларда қуйидагилар кўрсатилади:

- паспорт серияси, рақами ва берилган санаси;

- паспорт берган орган;

- республика ҳудудидан чиқиш ҳуқуқи тўғрисида Виза ва рухсатномалар бўлимининг белгиси (агар талаб қилинса);

- хорижий давлатнинг келиш визаси (агар виза режими белгиланган бўлса);

- республика ҳудудида қайд этилганлиги тўғрисида белги;

в) нақд хорижий валюта қонуний тарзда харид қилинганлигини тасдиқлайдиган ҳужжатлар (нақд сўмларни алмаштириш тўғрисида пул алмаштириш пунктининг маълумотномаси, ваколатли банкнинг ҳисобварақлар ва омонатлардаги хорижий валюта олинганлиги тўғрисидаги маълумотномаси ва бошқа тасдиқлаш ҳужжатлари);

г) хизмат сафарига юборилаётган шахслар учун - хорижга хизмат сафарига юбориш тўғрисида буйруқларнинг, таклиф этаётган тараф хатларининг нусхалари;

д) ҳукумат делегациялари таркибида бораётган шахслар учун - Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси фармойишининг нусхаси;

е) хорижга чиқиш мақсадини тасдиқлайдиган бошқа ҳужжатлар.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2002 йил 12 августда 1165-сон билан рўйхатга олинган “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида нақд хорижий валютани қабул қилиш тартиби тўғрисида” низомга кўра:

1. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида нақд хорижий валютани қуйидаги ҳолатларда қабул қилиш мумкин:

а) кичик бизнес корхоналари томонидан ўзи ишлаб чиқарган товарлар (ишлар, хизматлар)ни экспорт қилинганида;

б) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда авиакомпаниялар ва уларнинг агентлари томонидан авиачипталар сотилганида;

в) хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналарининг консуллик хизматлари учун;

г) қонун ҳужжатларида назарда тутилган божхона йиғимлари тўланганида;

д) бож тўламасдан савдо қиладиган дўконлардаги ҳисоб-китоблар билан, шунингдек халқаро ташишлар пайтида транспорт воситаларининг бориш

йўлида йўловчиларга товарлар ва хизматлар сотилганда ҳисоб-китоблар билан боғлиқ операциялар;

е) кредитлар бўйича муддатли ва кечиктирилган қарзларни ҳамда улар бўйича чет эл валютасидаги фоизларни сўндириш;

ж) қонун ҳужжатлари билан белгиланган тартибда юридик шахсларнинг устав фондига (устав сармоясига) бадалнинг тўлашда;

з) ваколатли банкларда омонатларга пул маблағларини киритишда;

и) хайрия мақсадларида амалга ошириладиган пул маблағларини киритишда;

к) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда суғурталаш ва қайта суғурталаш шартномалари бўйича қарзларни сўндиришда;

л) экспедитор, ташувчи ва киракаш (фрахтчи) томонидан жисмоний шахсларга олиб чиқиладиган èки олиб кириладиган юк транзити, ташилиши билан боғлиқ хизматлар кўрсатиш пайтида ташиш ва чартер (фрахт) бўйича операцияларда;

м) чет эл валютасидаги банк операциялари бўйича воситачилик ҳақини тўлашда;

н) қонун ҳужжатларида белгиланган бошқа ҳолларда.

Кўрсатилган тўловлар нақд хорижий валютада, шунингдек пластик тўлов ва кредит карточкалар орқали ҳам амалга оширилиши мумкин.

Мазкур Низом доирасида сотилган товарлар (ишлар, хизматлар) тўлови учун қуйидаги хорижий валюталар сотилаѐтган товарлар (ишлар, хизматлар) учун қабул қилиниши мумкин:

АҚШ доллари; инглиз фунт стерлинги;

ЕВРО швейцария франки; япон иенаси.

11.4.Чет эл валютасидаги операцияларни бухгалтерия ҳисобида акс эттирилиши.

Чет эл валютасидаги операцияларни бухгалтерия ҳисобида акс эттирилиши Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинган 17.08.2000 й. Н 957 ―Нақд чет эл валютасига оид операцияларни амалга ошириш‖ қоидаларига асосан амалга оширилади.

Нақд чет эл валютаси ва хорижий валютадаги тўлов ҳужжатлари билан бўладиган операцияларнинг ҳисобга олиниши учун асосан қуйидаги баланс ҳисобварақларидан фойдаланилади:

- 10101 "Оборот кассасининг касса нақд пуллари";

- 10103 "Алмашлаш пунктларидаги касса нақд пуллари";

- 10105 "Чеклар ва бошқа тўлов ҳужжатлари";

- 10109 "Йўлдаги пул маблағлари";

- 17101 "Спот шартлари асосида валютани харид қилиш ва сотиш ҳисобварақлари".

Банк кассасида бўлган нақд чет эл валютаси ҳисоби

Бўнак берилганда, нақд чет эл валютаси ва чет эл валютасидаги тўлов ҳужжатлари сотиб олинганда èки сотилганда қуйидаги ўтказмалар (проводкалар) амалга оширилади:

1) Айирбошлаш шохобчаси ходимига ҳисобдорлик учун миллий ва чет эл валютасида нақд пуллар бериш:

Ипотека банк 2014 йил 1 март куни фуқаролардан 2000 доллар сотиб олиш учун айрибошлаш кассасасига 4 000 000 сўм пул берди.

А	Дт	10103000 "	Айирбошлаш шохобчаларидаги касса нақд пуллари"	4 000 000

А	Кт	10101000	"Айланма кассадаги касса нақд пуллари";	

Ипотека банк 2014 йил 1 март куни фуқаролардан 2000 доллар сотиб олиш учун айрибошлаш кассасасига харажат қилинди.

А	Дт	17101000	"Валютани "Спот" шартларида сотиб олиш ва сотиш ҳисобварағи";	4 000 000
А	Кт	10103000	"Айирбошлаш шохобчаларидаги касса нақд пуллари"	

Ипотека банкни айрибошлаш шахобчаси 2014 йил 1 март куни фуқаролардан 2000 доллар сотиб олди.

А	Дт	10103840	"Айирбошлаш шохобчаларидаги касса нақд пуллари";	2 000 $
А	Кт	17101840	"Валютани "Спот" шартларида сотиб олиш ва сотиш ҳисобварағи";	

Ипотека банк 2014 йил 1 март куни 2000 долларни асосий кассага топширди.

А	Дт	10101840	"Айланма кассадаги касса нақд пуллари";	2 000 $
А	Кт	10103840	"Айирбошлаш шохобчаларидаги касса нақд пуллари";	

2) Айирбошлаш шохобчаси томонидан сотилган нақд чет эл валютаси суммасига:

Ипотека банк 2014 йил 2 март куни фуқароларга 3000 долларни сотиш учун айрибошлаш шахобчасига харажат қилди. Шу кун холатига давлат курси 2 000 сўм.

А	Дт	10103840	"Айирбошлаш шохобчаларидаги касса нақд пуллари";	3 000 $
А	Кт	10101840	"Айланма кассадаги касса нақд пуллари";	

Ипотека банк 2014 йил 2 март куни фуқароларга 3000 долларни фуқароларга сотилди. Сотган куни 2 500 сўмдан сотди.

А	Дт	17101840	"Валютани "Спот" шартларида сотиб олиш ва сотиш ҳисобварағи";	3000$
А	Кт	10103840	"Айирбошлаш шохобчаларидаги касса нақд пуллари";	

Ипотека банк 2014 йил 2 март куни фуқароларга сотилган 3000 доллар хисобдан 7 500 000 сўм нақд пул кирим қилинди.

А	Дт	10103000	"Айирбошлаш шохобчаларидаги касса нақд пуллари";	7 500 000 сўм.
А	Кт	17101000	"Валютани "Спот" шартларида сотиб олиш ва сотиш ҳисобварағи";	

Сотув курси ва харид курси орасидаги ижобий курс фарқи суммасига:

А	Дт	17101000	"Айирбошлаш шохобчаларидаги касса нақд пуллари";	1 500 000 сўм.
П	Кт	45401000	"Спот" битимлари бўйича чет эл валютасидаги фойда";	

Марказий банк курси ва харид курси орасидаги салбий курс фарқи суммасига:

А	Дт	55302000	"Спот"битимларибўйичачетэл валютасида кўрилган зарарлар";	1 500 000 сўм.
А	Кт	17101000	"Айирбошлаш шохобчаларидаги касса нақд пуллари";	

XII-БОБ. «БАНКЛАРИДА АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ҲИСОБИ»

12.1 Асосий воситаларни бирламчи акс эттириш ва ҳисобга олиш

Тижорат банкларида асосий воситаларни бухгалтерия ҳисоби Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2004 йил 17 декабрда 1434-сон билан рўйхатга олинган ―Ўзбекистон Республикаси банкларида асосий воситаларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисида‖ги йўриқномага асосан олиб борилади.

асосий воситалар - бу:

а) банк фаолиятида банк хизматларини кўрсатиш жараёнида, ижарага бериш учун ёки маъмурий мақсадлар учун фойдаланиладиган;

б) бир йилдан ортиқ вақт мобайнида фойдаланиш кўзда тутилган моддий активлар.

Асосий воситаларга бинолар, иншооотлар, асбоб-ускуна ва приборлар, компьютерлар, мебель, ҳисоблаш техникаси, транспорт воситалари, фойдаланиш ҳуқуқларида харид қилинган ер, кутубхона фонди, қуришда бино қийматига киритилмаган сигнализация ва телефонизация объектлари - қийматидан қатъи назар ва ҳаказолар киритилади;

бошланғич (ҳақиқий) қиймат - тўланган солиқлар, божхона божлари ва йиғимларини, шунингдек активни ундан мўлжал бўйича фойдаланиш учун ишчи ҳолатига келтириш билан бевосита боғлиқ бўлган етказиб бериш ва монтаж қилиш, ўрнатиш, ишга тушириш ва исталган бошқа харажатларни ҳисобга олган ҳолда, асосий воситаларни тиклаш (қуриш ва қуриб битказиш) ёки харид қилиш бўйича ҳақиқатда қилинган харажатларнинг ҳақиқий суммаси. Бошланғич қиймат шунингдек, банк активни харид қилиш чоғида ёки ушбу активдан асосий бўлмаган фаолият мақсадларида муайян давр мобайнида фойдаланиш натижасида унга нисбатан мажбуриятни ўз зиммасига олган дастлабки тахмин қилинган активни демонтаж қилиш ва йўқотиш ёки активни тиклаш харажатлари баҳосини ўз ичига олади.

Асосий воситаларнинг бошланғич қиймати уларнинг ҳаққоний қийматини қайта баҳолаш санасида акс эттириш учун вақти-вақти билан қайта баҳоланади;

баланс қиймати - актив бухгалтерия балансида жамланган амортизацияси ҳамда қийматининг тушишидан йиғилган зарарлар чегирилгандан сўнг тан олинадиган сумма;

тугатиш қиймати - банк мазкур пайтда активнинг чиқиб кетишидан чиқиб кетиш бўйича кутилаётган харажатлар чегирилгандан сўнг оладиган, агар актив эскирган ва кутилаётгандек ҳолатда бўлса, унинг фойдали хизмат муддати охирида олиниши кутилаётган сумма;

ҳаққоний (реал) қиймат - активнинг жорий бозор қиймати ёки баҳоловчи ташкилот томонидан белгиланадиган қиймати;

тиклаш қиймати - асосий воситаларнинг банк бухгалтерия балансида қайта баҳолашни ҳисобга олган ҳолдаги қиймати;

фойдали хизмат муддати - банк активдан фойдаланишни кутаётган (ҳисоб-китоб) давр ёки банк ушбу активдан фойдаланишдан олишни мўлжаллаётган ишлар ва хизматлар миқдори;

амортизация (эскириш) - фойдали хизмат муддати мобайнида активнинг амортизацияланадиган қийматини банк харажатларига мунтазам тақсимлаш ва ўтказиш кўринишида эскиришнинг қиймат ифодаси;

амортизацияланадиган қиймат - активнинг тугатиш қийматини чегирган ҳолда молиявий ҳисоботларда кўрсатилган бошланғич (тиклаш) қиймати суммаси;

қийматни тушишидан зарар - активнинг баланс қиймати унинг тўланадиган қийматидан ошадиган сумма;

фойдаланиш қиймати (қиммати) - активдан фойдаланишни давом эттиришдан ва унинг фойдали хизмат муддати охирида чиқиб кетишидан

кутилаѐтган тахмин қилинаѐтган келгусидаги пул оқимларининг дисконтланган қиймати;

Асосий воситаларни ҳисобга олишнинг асосий қоидалар бўлиб уларнинг баланс қиймати ва ушбу активларга нисбатан қўлланилиши лозим бўлган амортизация усулларини аниқлаш, шунингдек асосий воситаларнинг баланс қийматининг ўзгариши, амортизация ҳисоблаш тартиби ва уларнинг чиқиб кетишидан молиявий натижаларни аниқлаш ва ҳисобга олиш ҳисобланади.

16500-АСОСИЙ ВОСИТАЛАР

Актив		**Контр-актив**	
№	**Счѐтни номи**	**№**	**Счѐтни номи**
16501	Ер		
16505	Тугалланмаган қурилишлар		
16509	Банкнинг иморатлари - Бинолар ва бошқа иморатлар	16511	Бинолар ва бошқа иморатларнинг йиғилган эскириш суммаси
16515	- Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи	16519	- Объектларни ижарага олиш ва уни такомиллаштириш ҳуқуқи бўйича йиғилган эскириш суммаси
16529	- Транспорт воситалари	16531	- Траспорт воситаларининг йиғилган эскириш суммаси
16535	- Мебель, мослама ва жиҳозлар	16539	Мебель, приспособления и оборудование
16541	Тўлов карточкалари билан ҳисоб-китобларни амалга ошириш ускуналари	16543	Тўловкарточкаларибиланҳисоб-китобларни амалга ошириш ускуналарининг йиғилган эскириш суммаси
16549	- Бошқаларга операцион ижарага берилган асосий воситалар	16551	- Бошқаларга операцион ижарага берилган асосий воситаларнинг йиғилган эскириш суммаси
16561	- Омбордаги асосий воситалар	16563	- Омбордаги асосий воситаларнинг йиғилган эскириш суммаси

АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ҚУЙИДАГИЛАР НАТИЖАСИДА БАНК БАЛАНСИГА КИРИТИЛАДИ:

47-расм

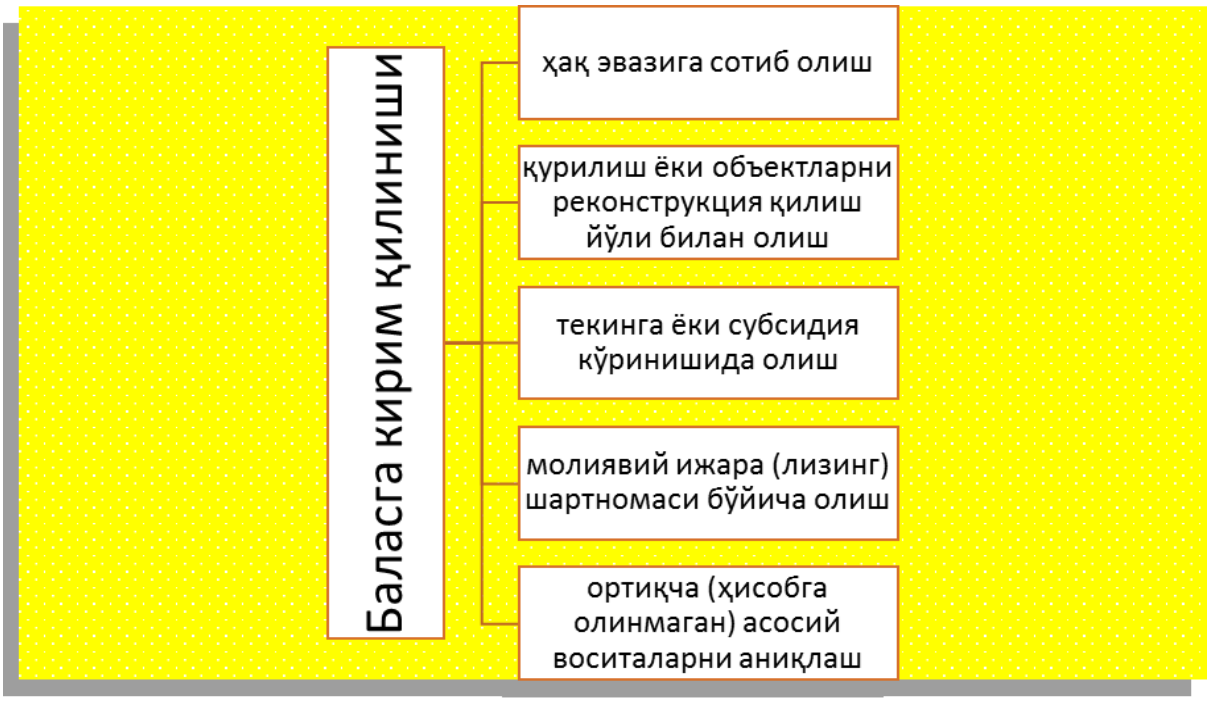

Асосий восита банкнинг бухгалтерия ѐзувларида унинг қиймати аниқ (ишончли) баҳолангандагина тан олинади.

Активдан келиб тушадиган келгусидаги иқтисодий фойда хизматларни сотишдан олинган тушум, харажатлар тежами ва банк активдан фойдаланиши натижаси ҳисобланган бошқа фойдаларни ўз ичига олади.

Банк томонидан молиявий лизингга бериш мақсадларида сотиб олинган асосий воситаларнинг ҳисоби Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг алоҳида меъѐрий-ҳуқуқий ҳужжати билан тартибга солинади.

Ҳақ эвазига сотиб олинган асосий воситалар балансда уларнинг бошланғич қиймати бўйича акс эттирилади.

12.2.Асосий воситаларни сотиб олишни ҳисобга олиш

Асосий воситалар, бино (иншоотлар)ни қурилиши (реконструкцияси) билан боғлиқ бўлган лойиҳа-қидирув ишлари, қурилиш материаллари, меҳнат, харажатлар ҳамда асосий воситалар сотиб олиш билан боғлиқ бўлган бошқа капиталлаштириладиган харажатлар қийматини тўлиқ ѐки қисман олдиндан тўлаш қуйидаги бухгалтерия ѐзувлари билан расмийлаштирилади:

«Савдогарбанк» янги бинога кўчиши учун 2014 йил 5-март куни —Савдогрант‖ хусусий фирмасидан битимга 50 000 000 сўмлик бинони сотиб олди.

А	Дт	19909	"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар"; —Савдогрант‖ учун 19909000196325874001 сонли банк счѐт очади.	Савдогарбанк	50 000 000
П	Кт	20208	—Савдогрант‖ банкнинг жорий счѐти-20208000174185 2001	Ипотекабанк	

2) сотиб олинган бино (иншоот) балансда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси билан акс эттирилади:

А	Дт	16509	"Банкнинг иморатлари - Бинолар ва бошқа қурилган иморатлар";	Савдогарбанк	50 000 000
А	Кт	19909	"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар"; —Савдогрант‖ учун 19909000196325874001 сонли банк счѐт очади.	Савдогарбанк	

3) асосий воситаларни омборга кирим қилиш қуйидаги ўтказма билан расмийлаштирилади:

А) «Савдогарбанк» —Савдогрант‖ хусусий фирмасидан клиентлар учун янги терминаллар олиб келди.

А	Дт	19909	"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар"; —Савдогрант‖ учун 19909000196325874001 сонли банк счѐт очади.	Савдогарбанк	10 000 000
П	Кт	20208	мижоз (мол етказиб берувчи)нинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозит ҳисобварағи-—Савдогрант‖ банкнинг жорий счѐти-20208000174185 2001	Ипотекабанк	

Б) Олиб келинган терминал ишга тушургунча омборга кирим қилди.

Суммаси 10 000 000 сўм.

А	Дт	16561	"Омбордаги асосий воситалар";	Савдогарбанк	10 000 000
А	Кт	19909	"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар"; Савдо грант учун 19909000196325874001сонли банк счѐт очади.	Савдогарбанк	

4) сотиб олинган, реконструкция қилиниши талаб қилинадиган бинолар реконструкция тугаллангунга қадар 16505-"Тугалланмаган қурилиш" ҳисобварағида алоҳида шахсий ҳисобварақ бўйича ҳисобга олинади. Бунда бино (иншоотлар)ни қурилиши (реконструкцияси) билан боғлиқ бўлган лойиҳа-қидирув ишлари, қурилиш материаллари, меҳнат, харажатлар қиймати қабул қилиш далолатномаларига асосан қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси билан ҳисобварақларда акс эттирилади:

А	Дт	16505	"Тугалланмаган қурилиш";	Савдогарбанк	20 000 000
А	Кт	19909	"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар"; ―Савдогрант‖ учун 19909000196325874001-сонли банк счѐт очади.	Савдогарбанк	

5) агар кейинги харажатлар хорижий ҳамкор билан тузилган контрактларга мувофиқ чет эл валютасида амалга оширилса, харажатлар ҳисоби 16505-"Тугалланмаган қурилиш" ҳисобварағида операция содир этилган санадаги Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича сўм эквивалентида амалга оширилади.

Банкнинг йил охирида 16505-"Тугалланмаган қурилиш" ҳисобварағидаги қолдиқ тугалланмаган қурилиш ҳажмига мувофиқ келиши лозим ҳамда кейинги йилга ўтказилади;

6) бинолар (иншоотлар) фойдаланишга тайѐр ҳолга келганда уларнинг қиймати тегишли қабул қилиш далолатномалари асосида 16509-"Банкнинг иморатлари - Бинолар ва бошқа қурилган иморатлар" ҳисобварағига кирим қилинади. Агар қурилиш ѐки реконструкция харажатлари сметасида мебель

ва жиҳозлар сотиб олиниши назарда тутилган бўлса, қабул қилиш далолатномаларида уларнинг қиймати умумий қийматдан ажратиб кўрсатилади ва тўлиқ рўйхати илова қилинади. Бунда қуйидаги бухгалтерия ѐзувлари расмийлаштирилади:

а) бинолар қиймати суммасига:

Сотиб олинган битмаган бинога қўшимча қурилиш ишлари қилинди,

А	Кт	16505	"Тугалланмаган қурилиш"	Савдогар банк	20 000 000
П	Кт	20208	Қурилиш ташкилоти-қурилиш ишларини бажарди	Агробанк	

Қурилиш якунлангандан сўнг балансга кирим қилинади:

А	Дт	16509	"Банкнинг иморатлари - Бинолар ва бошқа қурилган иморатлар"	Савдогар банк	70 000 000
А	Кт	16505	"Тугалланмаган қурилиш"	Савдогар банк	

Агар банк моддий активларни кирим қилгандан сўнг тўловни амалга оширса, кирим ҳужжатлари асосида қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади:

«Савдогарбанк» янги бинога кўчиши учун 2014 йил 5-март куни ―Савдогрант‖ хусусий фирмасидан битмаган 50 000 000 сўмлик бинони қабул қилди, тўлов эса 1 ойдан сўнг амалга оширади.

1) моддий активлар келиб тушганда уларни балансда акс эттириш:

а) асосий воситалар келиб тушиши тақдирда:

А	Дт	16505	"Тугалланмаган қурилиш"	Савдогарбанк	50 000 000
П	Кт	29802	"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар";	Савдогарбанк	

б) асосий воситаларни омборга кирим қилиш:

«Савдогарбанк» ―Савдогрант‖ хусусий фирмасидан клиентлар учун янги терминаллар олиб, уларни омборга кирим қилди.

А	Дт	16561	"Омбордаги асосий воситалар";	Савдогарбанк	10 000 000
П	Кт	29802	"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар";	Савдогарбанк	

2) Асосий воситаларни пули тўланганда:

П	Дт	29802	"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар";	Савдогарбанк	10 000 000
П	Кт	20208	мижоз (мол етказиб берувчи)нинг талаб қилиб олингунча сақланадиган депозит ҳисобварағи-—Савдогрант‖ банкнинг жорий счѐти-20208000174185200 1	Ипотекабанк	

Республика «Савдогарбанк» Андижон вилоят бўлимига 10 дона 5 000 000 сўмлик компьютерларни текинга берилди. Асосий воситалар текинга олинганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси расмийлаштирилади. Текинга олинган асосий воситаларнинг ҳаққоний қийматига:

А	Дт	16535	"Мебель, мослама ва жиҳозлар";	Андижон Савдогарбанк	20 000 000
П	Кт	45994	"Бошқа фоизсиз даромадлар".	Андижон Савдогарбанк	

Бунда пайдо бўладиган бир йўла харажатлар жорий харажатларга ҳисобдан чиқарилади.

Асосий воситалар субсидия кўринишида олинганда қуйидаги ўтказма бажарилади:

А	Дт	16535	"Мебель, мослама ва жиҳозлар";	Андижон Савдогарбанк	25 000 000
П	Кт	22896	"Бошқа муддати узайтирилган даромадлар".	Андижон Савдогарбанк	

22896-ҳисобварақдаги муддати узайтирилган даромад кейинчалик Тижорат банкларида грантларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги низомга (ЎзР АВ томонидан 21.01.2004 й.да 1300-сон билан рўйхатга олинган) мувофиқ ҳисобга олинади.

Агар банклар (амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ бюджетга солиқлар тўлашдан озод қилинган) солиқ солишдан бўшатилган маблағлар ҳисобига банк инфратузилмасини ривожлантириш доирасида асосий воситаларни харид қилиб, уларнинг қийматини 30903-"Умумий захира фонди" баланс ҳисобварағининг "Банк инфратузилмасини ривожлантиришга сарфланган маблағлар" шахсий ҳисобварағига киритган бўлсалар, қуйидаги тескари ўтказма амалга оширилади:

А	Дт	16535	"Мебель, мослама ва жиҳозлар";	Савдогарбанк	12 000 000
П	Кт	30903	"Умумий захира фонди"; "Банк инфратузилмасини ривожлантиришга сарфланган маблағлар" ш/ҳ.	Савдогарбанк	

12.3.Гаровга эгалик ҳуқуқини қўллаш (гаровга қўйилган мол-мулкни ундириш) йўли билан олинган асосий воситаларни ҳисобга олиш

Агар гаров таъминота остида кредит олган қарздор ўз мажбуриятларини бажармаса, банк гаровга нисбатан ўз ҳуқуқини қўллаши ва уни сотиши èки ўз мулкига (эгалигига) олиши мумкин. Ундирилган гаровга қўйилган мол-мулк дастлаб сотиш учун мўлжалланган ундирилган мол-мулк ва бошқа кўчмас мулкни ҳисобга олиш тўғрисидаги меъèрий ҳужжатларга мувофиқ акс эттирилади.

Банк ундирилган мол-мулкни ўз асосий воситалари сифатида ишлатишга қарор қилганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари акс эттирилади:

—Агробанк‖ 2011 йил 1 май куни —Грант‖ фирмасига 45 000 000 сўм миқдорида 15% миқдорида кредитни савдо-сотиқ учун 3 йилга берган. Аммо 3 йил ўтгандан кейин ҳам кредит тани ва фоизи унмаган. Натижада банк мижозни гаровга қўйган биноси ўзининг балансига кирим қилди.

А	Дт	16509	Банкнинг иморатлари - Бинолар ва бошқа иморатлар	Агробанк	45 000 000
А	Дт	16799	"Банкнинг бошқа хусусий мулклари бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни қоплаш захираси (контр-актив)";		
А	Кт	16701	"Кредит ва лизинг бўйича гаров ҳисобидан ундирилган мулк".		

12.4 Асосий воситаларни қайта баҳолаш.

Асосий воситаларни қайта баҳолаш асосий воситалар объектларининг бошланғич қийматини ҳаққоний қиймат даражасига мослаш мақсадида уларни вақти-вақти билан аниқлаштириш учун амалга оширилади. Агар ҳаққоний қиймат етарли даражадаги ишонч билан баҳоланиши мумкин бўлса, банклар бир синф доирасидаги барча асосий воситаларни кейинги жамланган амортизацияси ва қийматининг тушишидан йиғилган зарарлар чегирилган ҳолда қайта баҳолаш вақтида ушбу объектларнинг ҳаққоний қийматини акс эттирувчи қайта баҳоланган қиймат бўйича акс эттирадилар.

Асосий воситалар алоҳида объекти қийматини қайта баҳолаш ўтказилганда асосий воситаларнинг ушбу актив тегишли бўлган бутун синфи ҳам қайта баҳоланиши лозим. Асосий воситаларнинг синфи (гуруҳи) - банкда фойдаланиш тури ва йўли бўйича бир хил бўлган активларнинг бирлашуви. Асосий воситаларнинг бир синфи таркибидага объектлар бир вақтнинг ўзида қайта баҳоланади.

Банк мулкида, унинг хўжалик юритишида èки тезкор бошқарувида бўлган барча асосий воситалар, шунингдек молиявий ижара бўйича учинчи томонда ижарада (лизингда) бўлган мол-мулк, жорий ижара бўйича учинчи томонга ижарага берилган мол-мулк, ишлаб турган ва фойдаланилмайдиган мол-мулк, консервацияда бўлган, ҳисобдан чиқаришга тайèрланган, лекин белгиланган тартибда тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилмаган мол-мулк, шунингдек тугалланмаган қурилиш объектлари ва ўрнатиш учун мўлжалланган ускуналар қайта баҳоланиши лозим.

Ер участкалари ва табиатдан фойдаланиш объектларининг қиймати қайта баҳоланмайди.

Қайта баҳолаш банк томонидан мустақил равишда èки баҳоловчи ташкилотларни жалб этган ҳолда амалга оширилади. Асосий воситалар объектларининг ҳаққоний қиймати одатда уларнинг бозор қиймати

ҳисобланади. Агар ҳаққоний қийматни тасдиқловчи, бозор маълумотларига асосланган ахборотлар мавуд бўлмаса, банк даромадга èки алмаштиришнинг амортизацияланадиган қийматига асосланган усулни қўллаб ҳаққоний қийматни тахминан баҳолаши мумкин.

Асосий воситалар қийматининг тушиши автивлар қийматининг тушишини ҳисобга олиш бўйича МҲХС талабларига мувофиқ кўриб чиқилади.

1-§. Қайта баҳолаш усуллари

Асосий воситаларни қайта баҳолаш учун қуйидаги усуллар қўлланилади:

48-расм

Индекс усули. Индекс усули билан қайта баҳолашда қайта баҳолаш санасидаги асосий воситаларнинг баланс қиймати ва ушбу активларнинг жамланган эскириши муайян индексдан фойдаланган ҳолда қайта баҳоланади. Сўнгра активларнинг қайта баҳоланган қиймати уларнинг баланс қиймати ва жамланган эскириши билан таққосланади ва фарққа тегишли бухгалтерия èзувлари амалга оширилади:

1) агар активнинг қайта баҳоланган қиймати унинг баланс қийматидан ошса, бу кўпайиш 30908-"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси" ҳисобварағида қуйидаги бухгалтерия ѐзуви билан акс эттирилади:

Мисол: ―Миллийбанк‖ банк биносини 2015 йил 1 январь холатига қайта баҳолади.

Бошланғич қиймати 45 000 000 сўм.

Қайта баҳолагандаги суммаси 500 000 сўм.

А	Дт	16509	Банкнинг иморатлари - Бинолар ва бошқа иморатлар	Миллийбанк	500 000
П	Кт	30908	"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси";	Миллийбанк	

б) қайта баҳолашдан олдин ва ундан кейинги жамланган эскириш суммалари ўртасидаги фарққа:

Мисол: ―Миллийбанк‖ банк биносини 2015 йил 1 январь холатига қайта баҳолади.

Эскириш қиймати-15 000 000 сўм

Қайта баҳолагандаги суммаси 100 000 сўм.

П	Дт	30908	"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси";	Миллийбанк	100 000
П	Кт	16511	- Бинолар ва бошқа иморатларнинг йиғилган эскириш суммаси (контр-актив)	Миллийбанк	

в) қайта баҳолаш натижасида асосий восита қийматининг кўпайиш суммаси харажат сифатида тан олинган ушбу актив қийматининг олдинги арзонлашиш суммасини қоплаши даражасидагина даромад сифатида тан олиниши лозим;

2) қайта баҳолаш натижасида асосий воситаларнинг ҳаққоний қийматининг камайиши харажат сифатида тан олинади. Ушбу сумма бевосита 30908-"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг

ошган суммаси" ҳисобварағининг тегишли моддасидан, бироқ худди ўша асосий воситага нисбатан олдинги қўшимча баҳолаш миқдори доирасида чегириб ташланиши лозим. Бунда қуйидаги бухгалтерия ѐзувлари бажарилади:

а) қайта баҳолашдан олдин ва ундан кейинги жамланган эскириш суммалари ўртасидаги фарққа:

Мисол: ―Миллийбанк‖ банк биносини 2015 йил 1 январь холатига қайта баҳолади.

Эскириш қиймати-15 000 000 сўм

Қайта баҳолагандаги суммаси 100 000 сўмга камайган

П	Дт	16511	- Бинолар ва бошқа иморатларнинг йиғилган эскириш суммаси (контр-актив)	Миллийбанк	100 000
П	Кт	30908	"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси";	Миллийбанк	

б) қайта баҳолаш натижасида аниқланган актив ҳаққоний қийматининг камайиши суммасига:

Мисол: ―Миллийбанк‖ банк биносини 2015 йил 1 январь холатига қайта баҳолади.

Бошланғич қиймати 45 000 000 сўм.

Қайта баҳолагандаги суммаси 500 000 сўмга камайган.

П	Дт	30908	"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси";	Миллийбанк	500 000
А	Кт	16509	Банкнинг иморатлари - Бинолар ва бошқа иморатлар	Миллийбанк	

в) 30908-ҳисобварақда акс эттирилган олдинги қайта баҳолаш суммаси етарли бўлмаган тақдирда, арзонлашган сумма ва олдинги қайта баҳолаш суммаси ўртасидаги фарқ харажат сифатида тан олинади ва 55995-"Бошқа фоизсиз харажатлар" ҳисобварағида акс эттирилади. Бунда қуйидаги ўтказма қайд этилади:

А	Дт	55995	"Бошқа фоизсиз харажатлар";	Миллийбанк	100 000
А	Кт	16509	Банкнинг иморатлари - Бинолар ва бошқа иморатлар	Миллийбанк	

3) қайта баҳолашнинг индекс усулида асосий воситаларнинг ҳар бир гуруҳи бўйича уларнинг харид қилинган даврларига боғлиқ ҳолда ҳар хил индекс қўлланилади.

Бевосита қайта баҳолаш усули. Асосий воситаларнинг тўлиқ тикланиш қиймати алоҳида объектлар қийматини баҳоланаѐтган айнан ўхшаш бўлган янги объектларнинг қайта баҳолаш санасида шаклланган, ҳужжатлар асосида тасдиқланган бозор нархлари бўйича бевосита қайта ҳисоблаш йўли билан аниқланади.

Бевосита қайта баҳолаш усули қўлланилганда объектларнинг тўлиқ тикланиш қийматини ҳужжатлар асосида тасдиқлаш учун банкнинг хоҳишига кўра қуйидагилардан фойдаланилиши мумкин:

1) тайѐрловчи ташкилотлар ва уларнинг расмий дилерлари, товар-хом ашѐ биржалари, кўчмас мулк биржаларидан ѐзма шаклда олинган худди шундай активга доир нархлар тўғрисидаги маълумотлар;

2) қайта баҳолашни ўтказиш санасига ва асосий фондларни харид қилиш санасига МБ курсларининг нисбати сифатида белгиланадиган ҳисоб-китоб коэффициентини қўллаган ҳолда харид қилиш санасига ЭАВда асосий фондларнинг қиймати тўғрисидаги (тасдиқловчи ҳужжатлар мавжуд бўлганида) маълумотлар;

3) тегишли давлат органларида мавжуд бўлган нархлар даражаси тўғрисидаги маълумотлар;

4) қайта баҳолашни ўтказиш даврида оммавий ахборот воситалари ва махсус адабиѐтларда эълон қилинган нархлар даражаси тўғрисидаги маълумотлар;

5) асосий фондлар қиймати тўғрисида баҳоловчи ташкилотнинг ҳисоботи.

Асосий воситаларни бевосита қайта баҳолаш усули билан қайта баҳолашда тегишли асосий воситаларнинг бухгалтерия ҳисобида ҳисобга олинган жамланган эскириши суммаси қайта баҳолашдан кейинги тикланиш қийматини қайта баҳолашдан олдинги қийматига нисбати тариқасида ҳисоблаб чиқариладиган қайта ҳисоблаш коэффициенти бўйича индексацияланиши лозим.

Қайта баҳолашдан сўнг активларнинг ҳаққоний қиймати уларнинг бошланғич (тикланиш) қиймати ва жамланган эскириши билан таққосланади ва фарқ суммасига мазкур Низомнинг 32-бандига мувофиқ бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади.

Юқорида келтирилган ўтказмалардан сўнг активнинг қайта баҳоланган қиймати унинг қолган ҳисобланган хизмат муддати мобайнида мазкур Йўриқноманинг ВИИ бўлимига мувофиқ амортизация қилинади.

30908-"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси" ҳисобварағида акс эттирилган қайта баҳолашнинг ижобий натижаси ҳар ойда 31203-"Тақсимланмаган фойда (актив-пассив)" ҳисобварағига ҳисобдан чиқарилади. Бунда қуйида бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

Мисол: ―Миллийбанк‖ банк биносини 2015 йил 1 январь холатига қайта баҳолади.

Қолдиқ қиймати-15 000 000 сўм

Қайта баҳолагандаги суммаси 100 000 сўм.

П	Дт	30908	"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси";	Миллийбанк	100 000
П	Кт	31203	"Тақсимланмаган фойда (актив-пассив)".	Миллийбанк	

Тегишли активни ҳисобдан чиқаришда 30908-ҳисобварақдаги қайта баҳолаш натижаси тўлиғича 31203-ҳисобварақка ўтказилади.

Асосий воситаларни қайта баҳолаш ва унинг натижаларини тегишли ҳисобварақларга акс эттириш бўйича мисоллар 1-иловада келтирилади.

Омбордаги асосий воситаларнинг қайта баҳолаш натижалари қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари билан ҳисобга олинади:

1) тегишли активлар бўйича қайта баҳолашнинг ижобий натижаси:

А	Дт	16561	"Омбордаги асосий воситалар" - тегишли актив;	Миллийбанк	200 000
П	Кт	30908	"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси";	Миллийбанк	

2) қайта баҳолаш натижасида асосий воситалар қийматининг камайиш суммаси:

П	Дт	30908	"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси";	Миллийбанк	100 000
А	Дт	55995	"Бошқа фоизсиз харажатлар";	Миллийбанк	100 000
А	Кт	16561	"Омбордаги асосий воситалар" - тегишли актив;	Миллийбанк	200 000

12.5.Асосий воситаларнинг амортизацияси (эскириши)

Ердан ташқари барча асосий воситалар чекланган фойдаланиш муддатига эга. Фойдаланиш муддатининг чекланганлиги сабабли ушбу асосий воситаларнинг амортизацияланадиган қиймати бутун фойдали хизмат муддати мобайнида амортизация ажратмалари кўринишида банк харажатларига тақсимланиши лозим. Асосий воситаларнинг хизмат муддати икки асосий сабаб: жисмонан эскириш (активларни ишлатиш, улардан фойдаланиш натижаси, шунингдек табиий омиллар таъсири); маънан эскириши (активлар замон талабларига жавоб бермайди) билан чекланади. Асосий воситалар бўйича амортизация ажратмалари улар фойдаланишга топширилган ойдан кейинги ойдан бошлаб ҳисобланади ҳамда мазкур Йўриқноманинг ВИИИ бўлимига мувофиқ ҳисобдан чиқарилиш вақтига қадар давом эттирилади. Амортизация харажатлари активнинг фойдали хизмат муддати мобайнида муттасил ҳар ойда акс эттирилади.

Активнинг фойдали хизмат муддати банк учун ушбу активдан олиниши тахмин қилинаётган фойдани баҳолаш йўли билан белгиланади.

Фойдали хизмат муддати унинг ичида актив ишлатиладиган йилларда, бажарилган ишлар ёки кўрсатилган хизматлар ҳажмларида, йўл юришда (агар гап автомашиналар ҳакида борса) ўлчаниши мумкин. Активнинг фойдали хизмат муддатини белгилашда қуйидаги барча омиллар ҳисобга олиниши лозим:

1) банк томонидан активни ишлатишнинг кутилаётган ҳажми, активнинг тахмин қилинаётган қуввати ёки физик унумдорлиги бўйича баҳоланади;

2) тахмин қилинаётган жисмонан эскириши;

3) активнинг маънан эскириши ушбу тур активнинг ишлаб чиқариш жараёнининг ўзгаришлари ёки такомиллашуви натижасида маълум бўлади;

4) активдан фойдаланишдаги юридик ёки айнан шунга ўхшаш чекловлар, бу фойдаланиш муддатини чеклаш ёки ижара.

Асосий воситаларнинг фойдали хизмат муддати амалга оширилган активнинг фойдали хизмат муддатини узайтирувчи кейинги харажатларни ҳисобга олган ҳолда, шунингдек ушбу муддатни қисқартирувчи технологик ўзгартиришларни ҳисобга олган ҳолда банк томонидан қайта кўриб чиқилиши мумкин. Банклар асосий воситаларнинг тугатиш қиймати ва фойдали хизмат муддатини ҳеч бўлмаганда ҳар йилнинг охирида қайта кўриб чиқадилар.

Активнинг тугатиш қиймати аҳамиятли бўлганда, у харид санасида èки активларнинг ҳар қандай аввалги баҳоланиш санасида белгиланади. Тугатиш қиймати активнинг фойдали хизмат муддати охирида тугатиш бўйича кутилаѐтган харажатлар суммасига камайтирилиши лозим.

Қуйидаги омиллар амортизация (эскириш) суммасини аниқлашда ўз таъсирини кўрсатади:

1) бошланғич қиймат;

2) тугатиш қиймати;

3) тахмин қилинаѐтган фойдали хизмат муддати;

4) амортизация (эскириш)ни ҳисоблаш усули.

1-§. Амортизация ҳисоблаш усуллари

Амортизация қуйидаги усулларни қўллаш йўли билан ҳисобланади:

1) тенг маромли (тўғри чизиқли) ҳисоблаш усули;

2) бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда эскиришни ҳисоблаш усули;

3) жадаллаштирилган усуллар:

а) йиллар суммаси усули (кумулятив усул);

б) камайиб борувчи қолдиқ усули.

Эскириш ҳисоблашнинг танланган усули ҳисоб сиѐсатида белгиланиши ва бир ҳисобот давридан бошқасига изчиллик билан қўлланиши ва йил давомида ўзгартирилимаслиги лозим. Амортизация усулини танлашда фойдаланилаѐтган объектнинг вазифаси ва мазкур усулни ушбу объектга нисбатан қўллашнинг мақсадга мувофиқлигидан келиб чиқиш керак.

Тенг маромли (тўғри чизиқли) ҳисоблаш усули ўзгармас эскириш (амортизация) суммасини тенг маромда, асосий воситаларнинг фойдали хизмат муддати мобайнида уларнинг қийматидан келиб чиққан ҳолда тенг улушларда ҳисоблашга асосланади.

Асосий воситаларга нисбатан қўлланиладиган амортизация усули вақти-вақти билан қайта кўриб чиқилиши лозим, агарда ушбу активлардан иқтисодий фойда олишнинг тахмин қилинаѐтган чизмасида сезиларли ўзгаришлар бўлган ҳолда, усул ушбу ўзгаришларни акс эттириш учун ўзгартирилиши ва бухгалтерия баҳоларида ўзгаришлар сифатида акс эттирилиши лозим, жорий ва келгуси даврлар учун амортизацияга эса ҳисоб сиѐсати ва бухгалтерия баҳоларидаги ўзгаришлар бўйича МҲХС талабларига мувофиқ тузатиш киритилиши лозим.

Даврдаги амортизация қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси
билан банк харажатларига киритилади:

Микрокредит банкнинг 100 000 000 сўмлик биносига 5% миқдорида эскириш ҳисобланди. 100 000 000/*5/100=5 000 000 сўм йиллик, ойлик эса 416 666 сўм.

А	Дт	56602	- Банк биноси ва бошқа иморатларнинг эскириш суммаси	Миллийбанк	5 000 000
П	Кт	16511	Бино	Миллийбанк	

12.6.Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши ва сотилиши

Асосий воситалар балансдан қуйидагилар натижасида ҳисобдан чиқарилади:

50-расм

Асосий воситалар объектларининг чиқиб кетиши ёки сотилишидан юзага келадиган фойда ёки зарарлар активнинг чиқиб кетиши ёки сотилишидан олинган соф тушум билан унинг соф баланс қиймати ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади. Чиқиб кетиш ёки сотишдан олинадиган фойда ёки зарарлар актив ҳисобдан чиқарилган пайтда фойда ва зарарлар тўғрисидаги ҳисоботда акс эттирилади.

Фойдаланилиши тўхтатилган ва чиқиб кетиш учун мўлжалланган асосий воситалар активни фаол фойдаланишдан чиқариш санасида уларнинг баланс қиймати бўйича ҳисобга олинади.

Асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати уларнинг чиқиб кетишида қуйидаги тарзда аниқланади:

Мисол: Миллийбанк 4 та компьютерлари маънан эскирганлиги учун ҳисобдан чиқарилди.

-Бошланғич қиймати 1 тасини нархи 1 000 000 сўм жами 4 000 000 сўм

-эскириш қиймати 1 тасини 500 000 сўм жами 2 000 000 сўм

-қайта бахоланган қиймати жами 1 000 000 сўм

Эскириши ҳисобдан чиқарилади:

П	Дт	16539	Мебель, мослама ва жиҳозлар эскириши	Миллийбанк	2 000 000
А	Кт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Миллийбанк	

Мазкур асосий воситалар объекти бўйича 30908-ҳисобварақда бор бўлган қолдиқ суммасига:

А	Дт	30908	Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси;	Миллийбанк	1 000 000
П	Кт	31203	"Тақсимланмаган фойда (актив-пассив)".	Миллийбанк	

Ҳисобдан чиқариладиган асосий воситалар сотилиши, текинга берилиши èки тугатилиши мумкин.

Ҳисобдан чиқариладиган асосий воситалар сотилганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари бажарилади:

1) агар тўлов харидорлар томонидан асосий воситалар олингандан сўнг амалга оширилган ҳолда:

Миллий банк А.Вни Асакабанк мижозига сотди.

А	Дт	19909	"Олинадиган ҳисобварақлар - Товар-моддий қимматликлар учун";	Миллийбанк	2 000 000
А	Кт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Миллийбанк	

2) Мижоздан тўлов келиб тушгандан кейинги бухгалтерия èзувлари:

а) активни сотиш суммасига:

А	Дт	20208	—Уч ботир‖ хусусий фирмаси	Асака банк	3 000 000
П	Кт	29802	"Тўланадиган ҳисобварақлар - Товар-моддий қимматликлар ва хизматлар учун";	Миллийбанк	

б) агар сотиш нархи асосий воситаларнинг қолдиқ қийматидан катта бўлса:

П	Дт	29802	"Тўланадиган ҳисобварақлар - Товар-моддий қимматликлар ва хизматлар учун";	Миллийбанк	3 000 000
А	Кт	19909	"Олинадиган ҳисобварақлар - Товар-моддий қимматликлар учун";	Миллийбанк	2 000 000
П	Кт	45909	"Асосий воситаларни сотиш ѐки диспозиция қилишдан фойда" - *"соф тушум" ва активнинг "қолдиқ қиймати" ўртасидаги фарқ;*	Миллийбанк	1 000 000

в) агар сотиш нархи асосий воситаларнинг баланс қийматидан кичик бўлса:

П	Дт	29802	"Тўланадиган ҳисобварақлар - Товар-моддий қимматликлар ва хизматлар учун";	Миллийбанк	1 000 000
А	Дт	55902	"Банк асосий воситаларини сотиш ва диспозиция қилишдан кўрилган зарарлар" - *"соф тушум" ва активнинг "қолдиқ қиймати" ўртасидаги фарқ;*	Миллийбанк	1 000 000
А	Кт	19909	"Олинадиган ҳисобварақлар - Товар-моддий қимматликлар учун";	Миллийбанк	2 000 000

3) олдиндан тўлов амалга оширилган ҳолда:

а) автивни сотиш суммасига:

А	Дт	20208	—Уч ботир‖ хусусий фирмаси	Асака банк	3 000 000
П	Кт	29802	"Тўланадиган ҳисобварақлар - Товар-моддий қимматликлар ва хизматлар учун";	Миллийбанк	

б) агар сотиш баҳоси асосий воситаларнинг қолдиқ қийматидан катта бўлса:

П	Дт	29802	"Тўланадиган ҳисобварақлар - Товар-моддий қимматликлар ва хизматлар учун";	Миллийбанк	3 000 000
А	Кт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Миллийбанк	2 000 000
П	Кт	45909	"Асосий воситаларни сотиш ѐки диспозиция қилишдан фойда" - *"соф тушум" ва активнинг "қолдиқ қиймати" ўртасидаги фарқ;*	Миллийбанк	1 000 000

в) агар сотиш баҳоси асосий воситаларнинг қолдиқ қийматидан кичик бўлса:

П	Дт	29802	"Тўланадиган ҳисобварақлар - Товар-моддий қимматликлар ва хизматлар учун";	Миллийбанк	1 000 000
А	Дт	55902	"Банк асосий воситаларини сотиш ва диспозиция қилишдан кўрилган зарарлар" - *"соф тушум" ва активнинг "қолдиқ қиймати" ўртасидаги фарқ*	Миллийбанк	1 000 000
А	Кт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Миллийбанк	2 000 000

Тўлиқ жисмонан ѐки маънан эскирганлиги муносабати билан яроқсиз ҳолга келган, камомад ѐки талафот аниқланганда (айбдор шахслар аниқланмаган ҳолда), форс-мажор ҳолатларида, текинга берилганда асосий воситаларнинг қиймати белгиланган тартибда зарарга ҳисобдан чиқарилади ва қуйидаги ўтказма билан расмийлаштирилади: қолдиқ қиймати суммасига:

А	Дт	55902	"Банк асосий воситаларини сотиш ва диспозиция қилишдан кўрилган зарарлар" - *"соф тушум" ва активнинг "қолдиқ қиймати" ўртасидаги фарқ;*	Миллийбанк	2 000 000
А	Кт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Миллийбанк	2 000 000

Агар асосий воситалар фойдаланишга яроқли бўлса, хизмат муддати тугаганлигига қарамай банк улардан фойдаланишни давом эттириши мумкин. Бунда асосий воситалар асосий воситалар балансдан ҳисобдан чиқарилмайди ва эскириш ҳисобланмайди.

Асосий воситалар банк томонидан корхонанинг устав капиталига улуш сифатида берилганда уларнинг қиймати тегишли асосий воситалар ҳисобварақларидан ҳисобдан чиқарилади. Устав капиталига бериладиган асосий воситанинг ҳаққоний (ҳақиқий) қиймати 15800-бўлим - "Қарам хўжалик жамиятларига, қўшма корхоналарга ва шўъба хўжалик жамиятларига қилинган инвестициялар"даги тегишли Инвестициялар ҳисобварағига дебетланади.

12.7.Асосий воситаларнинг бош банк ва унинг филиаллари ўртасидаги ҳаракатини ҳисобга олиш

Асосий воситалар бош банкдан филиалга берилганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари бажарилади:

1) бош банкда:

ТИФ Миллий банк Андижон вилоят бўлимига жами

-Бошланғич қиймати 1 тасини нархи 1 000 000 сўм жами 4 000 000 сўм

-эскириш қиймати 1 тасини 500 000 сўм жами 2 000 000 сўм

-қайта бахоланган қиймати жами 1 000 000 сўм компьютерларни сотди.

А	Дт	16104	"Бош банк/филиаллардан олинадиган маблағлар - Товар-моддий қимматликлар ва хизматлар" - *"қайта баҳолаш натижаси" айирилган ҳолда қолдиқ қиймати;*	Миллийбанк	1 000 000
П	Дт	30908	"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси" - *қайта баҳолаш натижаси;*	Миллийбанк	1 000 000
П	Дт	16359	Мебель, мослама ва жиҳозлар-эскириши	Миллийбанк	2 000 000
А	Кт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Миллийбанк	4 000 000

филиалда (асосий воситалар олинганда):

А	Дт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Миллий банк	4 000 000
П	Кт	16359	Мебель, мослама ва жиҳозлар-эскириши	Миллий банк	2 000 000
П	Кт	30908	"Бошланғич қийматига нисбатан баҳолаш қийматининг ошган суммаси" - *қайта баҳолаш натижаси;*	Миллий банк	1 000 000
П	Кт	22205	"Бош банк/филиалларга тўланадиган маблағлар - Товар-моддий қимматликлар ва хизматлар" - *"қайта баҳолаш натижаси" айирилган ҳолда қолдиқ қиймати;*	Миллий банк	1 000 000

Асосий воситаларни филиалдан бош банкка берилиши, шунингдек асосий воситаларнинг филиаллар ўртасида ўзаро амалга оширилади.

Ягона баланс ҳисоботида жамлашда ўзаро ҳисобварақлар (16104 ва 22205) чиқариб ташланади ва баланс ҳисоботида акс эттирилмайди.

12.8.Асосий воситаларни инвентарлаш

Асосий воситаларнинг ҳақиқатда мавжудлиги ва уларнинг бутлигини назорат қилиш мақсадида банк томонидан вақти-вақти билан, бироқ йилда камида бир марта асосий воситаларни инвентарлаш ўтказилади. Инвентарлашни ўтказиш тартиби банк раҳбарияти томонидан белгиланади.

Инвентарлашда аниқланган ортиқча асосий воситалар балансга баҳоланган қиймати бўйича қуйидаги тарзда кирим қилинади:

Асака банк 2014 йил 1 январь холатига қайта асосий воситаларни инвентаризация қилганда 1 та ортиқча компьютер топилди.

А	Дт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Асака банк	1 000 000
П	Кт	45994	"Бошқа фоизсиз даромадлар"	Асака банк	1 000 000

Банк ходимининг айбига кўра яроқсиз ҳолга келган асосий воситаларнинг қиймати èки камомад аниқланганда ушбу асосий воситаларнинг қиймати қонунчиликда белгиланган тартибда айбдор ва моддий-жавобгар шахслардан ундирилади. Зарар миқдори, банк мулкига етказилган зарар учун ходимнинг моддий жавобгарлиги чегаралари ва тартиби Ўзбекистон Республикаси меҳнат қонунчилигига мувофиқ белгиланади. Бунда қуйидаги èзув расмийлаштирилади:

Асака банк 2014 йил 1 январь холатига қайта асосий воситаларни инвентаризация қилганда 1 та компьютер топилмади.

-бошланғич қиймати 1 000 000 сўм

-эскириш қиймати 500 000 сўм

жамланган эскириш суммасига:

П	Дт	16539	Мебель, мослама ва жиҳозлар-эскириши	Асака банк	500 000
А	Кт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Асака банк	500 000

агар унидирилиши лозим бўлган сумма автивнинг қолдиқ қийматидан катта бўлса:

А	Дт	19908	"Банк ходимлари билан ҳисоб-китоблардаги олиниши лозим бўлган маблағлар" - *айбдор шахслардан ундирилиши лозим бўлган қийматга;*	Асака банк	1 000 000
А	Кт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Асака банк	500 000
П	Кт	45994	"Бошқа фоизсиз даромадлар" - *активнинг ундирилиши лозим бўлган ва қолдиқ қиймати ўртасидаги фарқ суммасига;*	Асака банк	500 000

агар унидирилиши лозим бўлган сумма автивнинг қолдиқ қийматидан кичик бўлса:

А	Дт	19908	"Банк ходимлари билан ҳисоб-китоблардаги олиниши лозим бўлган маблағлар" - *айбдор шахслардан ундирилиши лозим бўлган қийматга;*	Асака банк	250 000
А	Дт	55995	"Бошқа фоизсиз харажатлар" - *активнинг қолдиқ қиймати ва ундирилиши лозим бўлган сумма ўртасидаги фарқ;*	Асака банк	250 000
А	Кт	16535	Мебель, мослама ва жиҳозлар	Асака банк	500 000

маблағлар ундирилганда:

А	Дт	10101	"Айланма кассадаги нақд пуллар" *ва/ёки*	Асака банк	500 000
П	Дт	29803	"Банк ходимлари билан ҳисоб-китоблардаги тўланиши лозим бўлган маблағлар " *(ходимнинг иш ҳақидан ушлаб қолиш);*	Асака банк	500 000
А	Кт	19908	"Банк ходимлари билан ҳисоб-китоблардаги олиниши лозим бўлган маблағлар" - *айбдор шахслардан ундирилиши лозим бўлган қийматга;*	Асака банк	1 000 000

XIII-БОБ-БАНКЛАРИДА КАМ БАҲОЛИ ВА ТЕЗ ЭСКИРУВЧИ - БУЮМЛАРНИНГ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ

13.1.Кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларни сотиб олиш ҳисоби

Тижорат банкларида кам бахоли тез эскирувчи буюмларни ҳисоби Адлия вазирлигида 2005 йил 15 июлда 1496-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тўғрисида»ги йўриқномага асосан амалга оширилади.

Кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар (КБТЭБ) - бу банк фаолиятида фойдаланиладиган ва қуйидаги мезонлардан бирортасига жавоб бера оладиган моддий активлардир:

а) хизмат муддати бир йилдан ортиқ бўлмаган;

б) хизмат муддатидан қатъий назар, бир донаси (комплекти) нархи Ўзбекистон Республикасида ўрнатилган (сотиб олиш вақтидаги) энг кам иш ҳақининг эллик бараваригача қийматга эга бўлган буюмлардир.

Банк раҳбари буюмларнинг КБТЭБ таркибидаги ҳисобини олиб бориш учун ҳисобот йилига буюмлар қийматининг қуйи чегарасини ўрнатиши мумкин.

Хизмат қилиш муддати ва қийматидан қатъий назар КБТЭБ таркибига қуйидагилар киритилади:

а) махсус асбоблар ва мосламалар (айрим буюмларни туркум ва ялпи ишлаб чиқариш ѐки якка тартибдаги буюртмаларни тайѐрлаш учун мўлжалланган мақсадли асбоблар ва мосламалар);

б) махсус ва санитар кийимлар, махсус пойафзаллар;

в) ѐтоқ жиҳозлари;

г) канцелярия жиҳозлари (калькуляторлар, стол жиҳозлари ва бошқалар);

д) ошхона ва овқатланиш хонаси инвентарлари, шунингдек овқатланиш хонаси чойшаблари;

е) қурилиш-таъмирлаш ишлари таннархига олиб бориладиган вақтинчалик қурилма ва мосламалар (титулсиз иншоотлар);

ж) фойдаланиш муддати бир йилдан кам бўлган алмашиш асбоб-ускуналари ва бошқа буюмлар;

Ҳақиқатдаги қиймат - КБТЭБ ни сотиб олиш, қайта ишлаш ва уни ҳозирги жойи ҳамда ҳолатига келтириш учун амалга оширилган бошқа жами харажатлар суммасидир.

Ҳаққоний қиймат - ўзаро алоқадор бўлмаган ва умумий шартларда битимни амалга оширишни хоҳловчи бохабар томонлар ўртасида активни алмаштириш èки мажбуриятни қоплаш учун келишилган сумма;

Соф сотиш қиймати - оддий иш фаолияти давомидаги битим тузиш ва сотишни амалга ошириш учун зарур бўлган ва ҳисобланган харажатлар чегириб ташланган сотиш баҳосидир. Соф сотиш қиймати банк томонидан оддий ҳолларда КБТЭБ ни сотишдан олиши кутилаètган соф суммани англатади. КБТЭБ нинг соф сотиш қиймати ҳаққоний қийматдан сотиш харажатлари айириб ташланган қийматидан фарқ қилиши мумкин.

КАМ БАҲОЛИ ВА ТЕЗ ЭСКИРУВЧИ БУЮМЛАРНИ СОТИБ ОЛИШ ҲИСОБИ

КБТЭБ қийматини олдиндан тўлаб бериш билан сотиб олиш: Мисол: Асакабанк 2015 йил 10 январь куни 1 000 000 сўмлик қоғозни ―Камалак‖ фирмасидан (фирмани счети миллий банкда) сотиб олиди:

А	Дт	19909	"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар"	Асака банк	1 000 000
П	Кт	20208	—Камалак‖ фирмаси	Миллийбанк	1 000 000

2) КБТЭБ омборхонага сотиб олинганлигини тасдиқловчи бирламчи ҳужжатлар асосида кирим қилиниб, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси билан расмийлаштирилади:

А	Дт	19921	Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Асака банк	1 000 000
А	Кт	19909	"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар"	Асака банк	1 000 000

Агар тўлов КБТЭБ келиб тушгандан кейин амалга оширилса, қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

1) КБТЭБ келиб тушганда;

А	Дт	19921	Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Асака банк	1 000 000
П	Кт	29802	"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар"	Асака банк	1 000 000

2) КБТЭБ қиймати тўланганда:

П	Дт	29802	"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар"	Асака банк	1 000 000
П	Кт	20208	—Камалак‖ фирмаси	Миллийбанк	1 000 000

КБТЭБ Бош банк/филиалдан филиаллар/бош банкка берилганда шу кунги банк ҳужжатларига моддий жавобгар шахсга тегишли филиал/бош банк томонидан (белгиланган тартибда) берилган талабнома ва ишончнома тикиб қўйилади ва қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

Республика Асакабанк 2015 йил 10 январт куни 1 000 000 сўмлик қоғозни Наманган вилоят филиалига сотиб олиди:

1.Бош банкда

А	Дт	16104	"Бош банк/филиаллардан олинадиган маблағлар - Товар моддий қимматликлар"	Республика	1 000 000
А	Кт	19921	Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Республика	1 000 000

13.2.КБТЭБ Бош банкдан филиалга қабул қилинганда бошланғич ҳужжатлар (юк хатлари) асосида қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А	Дт	19921	Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	вилоят	1 000 000
П	Кт	22205	"Бош банк /филиалларга тўланадиган маблағлар - Товар моддий қимматликлар"	вилоят	1 000 000

Омборга қабул қилинган КБТЭБ да бирор бир номувофиқлик ёки нуқсон топилганда, юкни етказиб берган ташкилот вакиллари иштирокида далолатнома тузилади ва даъво билдирилади. Далолатноманинг учинчи нусхаси билдирилган даъво билан мол етказиб берувчига юборилади.

1) Банк даъвоси мол етказиб берувчи томонидан қабул қилинганда ёки суд томонидан тегишли қарор чиқарилганда омборга кирим қилинган КБТЭБ ни мол етказиб берувчига қайтариш қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси билан амалга оширилади:

А	Дт	19909	"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар"	Асака банк	1 000 000
А	Кт	19921	Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Асака банк	1 000 000

2) Қайтарилган маблағларни қайта ёзув билан вакиллик ҳисобварағига ўтказиш:

П	Дт	20208	―Камалак‖ фирмаси	Миллийбанк	1 000 000
А	Кт	19909	"Товар-моддий қимматликлар учун тўланган маблағлар"	Асака банк	1 000 000

Банкка келаѐтган моддий бойликлар уларнинг сақланишига жавобгар бўлган омборхона мудири (омборчи) ѐки банк бошлиғининг буйруғига асосан тайинланган бошқа ходим томонидан қабул қилинади. Жавобгар шахс - омборчи ѐки бошқа ходим томонидан банкка қабул қилинаѐтган барча КБТЭБ бўйича рақамланган, тикилган ва бошқарувчи ҳамда бош бухгалтернинг имзоси ва банкнинг думалоқ мухр изи билан тасдиқланган журналда алоҳида махсус тизимдан ташқари ҳисоб юритилади.

2.Кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларни тан олиш ва баҳолаш

КБТЭБ ҳақиқатдаги ѐки соф сотиш қийматларидан энг кам миқдори билан баҳоланади.

КБТЭБ нинг ҳақиқатдаги қиймати сотиб олиш ва қайта ишлаш билан боғлиқ бўлган барча харажатлар, ҳамда КБТЭБ ни жорий ҳолатига ва жойига келтириш мақсадида амалга оширилган бошқа харажатлардан иборатдир.

КБТЭБ ни сотиб олиш харажатлари харид нархи, импорт божлари ва бошқа тўловлар (кейинчалик банкка қайтариладиганларидан ташқари) ташиш, қайта ишлаш ва сотиб олиш билан бевосита боғлиқ бўлган бошқа харажатлардан иборат бўлади. Савдо чегирмалари, қоплаб беришлар ва бошқа шунга ўхшаш харажатлар сотиб олиш харажатларини аниқлаѐтганда чиқариб ташланади. (1-илова)

Бошқа харажатлар КБТЭБ нинг ҳақиқатдаги қийматига уларни жорий ҳолат ва жойига келтириш билан боғлиқ бўлган қисмигина қўшилади.

КБТЭБ нинг қийматига қўшилмасдан давр харажатлари сифатида харажат қилинган вақтда тан олинувчи харажатларга қуйидагилар мисол бўлади:

а) сақлаш харажатлари;

б) КБТЭБ ни жорий ҳолатига ва жойига келтириш билан боғлиқ бўлмаган маъмурий харажатлар;

в) сотиш харажатлари

Агар КБТЭБ ни сотиб олиш бўйича шартномада молиялаштириш элементи ишлатилган бўлса, масалан, оддий ҳолдаги сотиб олиш шартларидаги тўланадиган баҳо билан тўланган баҳо ўртасидаги фарқ бутун харидни молиялаштириш давомида фоизли харажатлар сифатида тан олинади.

Қийматни аниқлаш формуласи

Бир хил бўлмаган ва махсус мақсадлар учун ажратилган (масалан, янги дастурий воситани жорий этиш учун олинган ускуналар) КБТЭБ нинг ҳақиқатдаги қиймати аниқ харажатларнинг алоҳида қийматларини махсус аниқлаш орқали ўрнатилади.

Қийматларни махсус аниқлаш - бу маълум турдаги КБТЭБ қийматига аниқ харажатларни олиб боришдир. Бу усул махсус мақсадлар учун алоҳида ажратилган моддаларга нисбатан талаб этилади. Агарда одатда бир хил нархли КБТЭБ нинг катта миқдори мавжуд бўлса, махсус баҳолаш талаб этилмайди. Бундай ҳолларда олдиндан фойда ѐки зарарга таъсирни аниқлаш учун КБТЭБ га тегишли бўлган моддаларни ажратиб олиш усулидан фойдаланиш мумкин.

Мазкур Низомнинг 15-бандида таърифланган КБТЭБ дан бошқаларининг ҳақиқатдаги қиймати "биринчи келиш - биринчи кетиш" принципи (ФИФО) ѐки ўртача тортилган қиймат формуласи ѐрдамида аниқланади. Банк бир хил тавсифга эга бўлган ва банк томонидан бир хил мақсадда ишлатиладиган КБТЭБ бўйича бир хил қиймат формуласидан фойдаланади. Банк бошқа хил тавсифга эга бўлган ва банк томонидан бошқа

мақсадда ишлатиладиган КБТЭБ бўйича бошқа қийматни аниқлаш формуласидан фойдаланиши ҳам мумкин.

ФИФО усулида биринчи бўлиб сотиб олинган КБТЭБ биринчи бўлиб ишлатилади ва ўз навбатида давр охирида товар моддий заҳираларда қолган КБТЭБ қолдиғи кейинги харид нархи билан ҳисобга олинади. (2-илова) Ўртача тортилган қиймат формуласидан фойдаланилганда ҳар бир объектнинг қиймати худди шундай объектларнинг давр бошидаги ва давр мобайнида сотиб олинган ўртача тортилган қийматига тенг. Ўртача қиймат банкдаги шароитдан келиб чиқиб даврий равишда èки ҳар бир қўшимча КБТЭБ лар сотиб олинганда ҳисобланиши мумкин.

Соф сотиш қиймати

КБТЭБ нинг ҳақиқатдаги қиймати агар улар шикастланган èки уларнинг сотиш нархи пасайганда қопланмаслиги мумкин. Банклар бундай зарарлар миқдорини КБТЭБ ни соф сотиш қийматини баҳолаш орқали аниқлайдилар.

КБТЭБ нинг баҳоланган соф сотиш қиймати мазкур баҳолашни амалга ошириш давридаги энг ишончли фактларга ва сотилиши кутилаѐтган КБТЭБ ни тасдиқланган қийматига асосланган бўлади. Бу баҳолаш бевосита ҳисобот санасидан кейин рўй берган воқеалар билан боғлиқ нарх ўзгаришларини, ҳисобот санасига мавжуд бўлган шартлар тасдиқланган даражада ҳисобга олади.

Банклар бухгалтерия ҳисобида ҳар қандай зарар èки КБТЭБ ни қийматини соф сотиш қийматигача камайтириш бўйича харажатларни, зарар èки қиймат камайиши рўй бераѐтган ҳар бир ҳисобот даврида акс эттиришлари шарт. Банклар ҳар бир КБТЭБ ни соф сотиш қийматигача ҳисобдан чиқариш бўйича тизимдан ташқари ҳисоб юритишлари шарт. Тизимдан ташқари ҳисоб юритишда соф сотиш қийматигача ҳисобдан чиқариш ҳар бир КБТЭБ бўйича алоҳида юритилади. Баъзи ҳолатларда агар ҳисобга олинаѐтган КБТЭБ оғирлиги èки бошқа шу каби кўрсаткичлари

бўйича бир хил бўлса, уларнинг ҳисоби шу кўрсаткичлар бўйича гуруҳлаштириш орқали алоҳида карточкаларда юритилиши мумкин.

Ҳар бир кейинги даврда соф сотиш қийматини янгидан баҳолаш амалга оширилади ва зарур бўлса қўшимча ҳисобдан чиқаришлар амалга оширилади. Шундай қилиб, янги баланс қиймати ҳақиқатдаги қиймат ва қайта кўриб чиқилган соф сотиш қийматининг энг кичигига тенгдир.

Банклар КБТЭБ соф сотиш қийматигача ҳисобдан чиқаришни қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси билан амалга оширадилар:

А	Дт	56895	"Бошқа активлар бўйича кўрилиши мумкин бўлган зарарларни баҳолаш"	Асака банк	1 000 000
А	Кт	19921	Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Асака банк	1 000 000

КБТЭБ омбордан ишлатиш учун берилганда шу сана учун харажат сифатида тан олинади. Агар КБТЭБ чиқиб кетаѐтган бўлса, унга мос даромад тан олинган санада тегишли харажат ҳам тан олинади. КБТЭБ ни соф сотиш қийматигача ҳисоб дан чиқариш ва КБТЭБ бўйича кўрилган зарарлар, ҳисобдан чиқариш амалга оширилган ѐки зарар кўрилган даврда давр харажати сифатида тан олинади.

Баъзи бир КБТЭБ, масалан, банк ҳисобидан қурилаѐтган асосий восита ҳисобига қўшиладиган КБТЭБ бошқа активлар ҳисобига ўтказилиши мумкин. Бошқа актив таркибига бундай йўл билан қўшилган КБТЭБ активнинг фойдали ишлатилиш даври мобайнида харажат сифатида тан олиб борилади.

13.3.КБТЭБ ни ҳисобдан чиқариш ҳисобини юритиш тартиби

Омбордан КБТЭБ қуйидаги ҳолларда ҳисобдан чиқарилади:

1) фойдаланишга берилганда;

2) сотилганда;

3) бепул (текинга) берилганда;

4) камомад аниқланганда ва фойдаланиш учун яроқсиз бўлганда;

5) форс-мажор ҳолатларда.

КБТЭБ ни фойдаланишга бериш қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси билан расмийлаштирилади:

А	Дт	56406	"Девонхона, офис ва бошқа буюмлар харажатлари"	Асака банк	1 000 000
А	Кт	19921	Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Асака банк	1 000 000

Бунда фойдаланиш (эксплуатация)даги ва омбордаги КБТЭБ нинг сақланиши устидан назорат ва уларнинг ҳисоби тизимдан ташқари журналларда (журналлар номерланган, тикилган ва банкнинг раҳбари, бош бухгалтери имзоси ва думалоқ муҳрининг изи билан тасдиқланган бўлиши шарт) амалга оширилади. Тизимдан ташқари ҳисоб кунлик равишда олиб борилади ва КБТЭБ ни мос бандлари қолдиғини кўрсатган ҳолда ҳар бир ҳисобот санасига тузилади.

Банк ортиқча КБТЭБ ни сотганда (КБТЭБ шартномада келишилган нархларда сотилади) қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари амалга оширилади:

1) КБТЭБ ни сотиш суммасига:

Мисол:Агробанк 2014 йил 1 август куни 10 000 000 сўмлик КБТЭБ сотиб олган эди. Шундан 2 000 000 сўмлик ортиқча сотиб олган КБТЭБ сотди.

П	Дт	20208	Мижознинг талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварағи-—Халим‖ фирмасига	Асака банк	1 000 000
П	Кт	29802	"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар"	Агробанк	1 000 000

2) КБТЭБ банк бериб юборди:

П	Дт	29802	—Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар"	Агробанк	2 000 000
А	Кт	19921	"Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Агробанк	2 000 000

3) КБТЭБни нархини устига фойда қўйиб сотди:

П	Дт	29802	"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар"	Агробанк	3 000 000
А	Кт	19921	"Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Агробанк	2 000 000
П	Кт	45913	"Банкнинг бошқа хусусий мулкларини сотиш èки диспозиция қилишдан олинган фойда" - "соф тушум"вабаланскиймати ўртасидаги фарқ суммасига	Агробанк	1 000 000

4) КБТЭБ зарар билан сотилганда:

П	Дт	29802	"Товар-моддий қимматликлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўланадиган маблағлар"	Агробанк	1 000 000
А	Дт	55906	"Банкнинг бошқа хусусий мулкларини сотиш èки диспозиция қилишдан кўрилган зарарлар"	Агробанк	1 000 000
А	Кт	19921	"Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Агробанк	2 000 000

Камомад чиққан, яроқсиз ҳолга келган (айбдор шахслар аниқланмаган ҳолда), текинга берилган, шунингдек, форс-мажор ҳолатларда КБТЭБ нинг қиймати, банк томонидан белгиланган тартибда, зарарга чиқарилади ва қуйидаги бухгалтерия ѐзуви билан расмийлаштирилади: Ортиқча олинган КБТЭБ камомади чиққан

А	Дт	56795	"Бошқа операцион харажатлари"	Агробанк	2 000 000
А	Кт	19921	"Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Агробанк	2 000 000

13.4.КБТЭБни инвентаризация қилиш

Фойдаланилаётган ва омбордаги КБТЭБ бўйича, уларнинг сақланиши ва ҳақиқатда мавжудлиги устидан назоратни таъминлаш учун йилда камида бир марта инвентаризация ўтказилади. Инвентаризация ўтказиш тартиби банк раҳбарияти томонидан белгиланади.

Моддий бойликлар камомади аниқланган ҳолда, уларнинг қиймати айбдор ва моддий-жавобгар шахслардан қонунчиликда ўрнатилган тартибда ундириб олинади. Етказилган зараралар миқдорини банк ходимининг етказган зарари учун унинг моддий жавобгарлиги доираси ва тартибини аниқлаш Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси билан тартибга солинади.

КБТЭБ нинг камомади, шунингдек, айбдор шахс айби билан яроқсиз ҳолга келган (айбдор шахс аниқланганда) КБТЭБ нинг қиймати инветаризация комиссиясининг бошлиғи ва аъзолари, моддий жавобгар шахс (омбор мудири) томонидан имзоланган акт билан расмийлаштирилади ва моддий-жавобгар шахслардан белгиланган тартибда ундириб олинади ҳамда қуйидаги бухгалтерия ѐзуви орқали расмийлаштирилади:

Агробанк томонидан сотиб олган 2 000 000 сўмлик КБТЭБ инвентаризация натижасида айбдори топилганда.

А	Дт	19908	"Банк ходимлари билан бўладиган ҳисоб-китобларда ундириб олиниши лозим бўлган маблағлар"	Агробанк	2 000 000
А	Кт	19921	"Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Агробанк	2 000 000

Айбдор ходимларнинг иш ҳақидан ундириб олинганда қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

П	Дт	29803-	"Банк ходимлари билан ҳисоб-	Агробанк	2 000 000

		6710	китоблардаги тўланиши лозим бўлган маблағлар"		
А	Кт	19908	"Банк ходимлари билан бўладиган ҳисоб-китобларда ундириб олиниши лозим бўлган маблағлар"	Агробанк	2 000 000

Белгиланган тартибда банк ходимидан касса орқали ундириб олинганда**:**

А	Дт	10101	"Амалиѐт (операцион) кассадаги пуллар"	Агробанк	2 000 000 нақд
А	Кт	19908	"Банк ходимлари билан бўладиган ҳисоб-китобларда ундириб олиниши лозим бўлган маблағлар"	Агробанк	2 000 000

Агар инвентаризация пайтида омборда ҳисобда бўлмаган буюмлар аниқланса, улар инвентаризация комиссияси томонидан бозор нархида баҳоланиб, белгиланган тартибда омборга кирим қилинади. Бунда қўйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади:

А	Дт	19921	"Омбордаги кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар ҳамда бошқа қимматликлар"	Агробанк	2 000 000
П	Кт	45994	"Бошқа фоизсиз даромадлар"	Агробанк	2 000 000

Омбор мудири (омборчи) ишдан бўшаши, бошқа ишга ўтказилиши, меҳнат таътилига кетиши ѐки беморлиги туфайли алмаштирилган тақдирда, банк раҳбарининг буйруғи билан ходимлар таркибидаги ҳайъат томонидан топширувчи ва қабул қилувчи ходимлар иштирокида омборда тўлиқ инвентаризация ўтказилади ҳамда мажбурий равишда қабул қилиш-топшириш далолатномаси тузилади.

Банк Б 200 канцелярия папкаларини 2.500 сўмдан жами 500.000 сўмга сотиб олди. Транспорт харажатлари 5.000 сўмга тенг бўлган. Бундан ташқари, сотувчи умумий суммадан 3% чегирма берган.

Қиймат 200 x 2.500 сўм = 500.000 сўм

Чегирма 500.000 x 3% = 15.000 сўм

Траспорт харажатлари 5.000 сўм

500.000 сўм - 15.000 сўм + 5.000 сўм = 490.000 сўм

Натижада, банк 200 папкани ўзида 490.000 сўмга акс эттиради.

КБТЭБ ни сотиб олиш ва ҳисобдан чиқариш ҳисоби

КБТЭБ ни ҳисобини юритишда банк ФИФО усулидан фойдаланади.

Масалан, Банк А 2002 йил 1 октябрда 5 кг қоғозни килограммини 1500 сўмдан сотиб олди.

Фойдаланилган адабиѐтлар рўйҳати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиеѐвнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. 2017 йил январ.
2. Омонов А.А., Каралиев Т.М. Банкларда бухгалтерия ҳисоби. Т., МОЛИЯ – ИҚТИСОД 2014 й.
3. Наврузова К.Н., Каримов Н.Ғ.,Ортиқов У.Д. Банкларда бухгалтерия ҳисоби ВИП ПОЛИГРАФ.Т., 2013 й.
4. Наврузова К.Н.,Ортиков О.А. Нақд пулсиз ҳисоб-китоблар ва тўлов тизими. Чўлпон. 2014й.
5. Наврузова К.Н. Банкларда бухгалтерия ҳисоби ва операцион техника Т., МОЛИЯ – ИҚТИСОД 2010 й.
6. Темиров А.А. Банкларда бухгалтерия ҳисоби ва операцион техника Т., ТДИУ 2010 й.

Қўшимча адабиѐтлар

1. Каримов Н.Г., Костина Л.М. Бухгалтерский учѐт и операционная техника в коммерческих банках: Учебник. – Т.:ТГЕУ, 2011.
2. Муругова И.А.Операционная техника и учет в банках. - Т.: 2010. МОЛИЯ – ИҚТИСОД
3. Наврузова К.Н., Қуллиев И. Марказий банкда бухгалтерия ҳисоби Т.: МОЛИЯ – ИҚТИСОД 2007 й.
4. Наврузова К.Н.,Ортиков О.А. Банкларда ҳисоб ва тўлов тизими - ТМИ 2005
5. Парфенов К.Г ―Банковский учет и операционная техника в коммерческих банках‖ Изд-3-е переработка. –М.: 2009 г.
6. К.М.Совскоя «Банковский-финансовый учет и аудит» Учеб.пос. М «Форум»-2012 г.

Интернет сайтлари

1. www.сбу.уз.
2. www.бфа.уз
3. www.уба.уз
4. www.банкслуп.ру
5. www.банкдело.ру
6. www.ипосредит.ру
7. www.банкрефератов.ру
8. www.банкир.ру

Қонунлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 21.12.1995 й. Н 154-И «Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида»
2. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни 25.04.1996 й. Н 216-И «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»

Бошқа меъѐрий ҳужжатлар:

3. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2004 йил 21 январда 1301-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларида молиявий ҳисоботларидаги хатоларни тузатиш тартиби тўғрисида» низом
4. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2006 йил 24 июлда 1602-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида касса амалларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш қоидалари»
5. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2005 йил 30 ноябрда 1528-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларида молиявий активларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби тўғрисида» низом
6. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2005 йил 30 ноябрда 1528-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларида

молиявий активларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби тўғрисида» низом

7. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2004 йил 17 декабрда 1431-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларида қимматбаҳо металлар, тошлар ва тангаларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби тўғрисида» низом
8. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2006 йил 27 декабрда 1648-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларида лизинг операцияларини амалга ошириш ва уларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тартиби тўғрисида» низом
9. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2004 йил 30 январда 1306-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларида фоизларни ҳисоблаш тўғрисида» низом
10. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2004 йил 17 декабрда 1434-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида асосий воситаларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисида» йўриқнома
11. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2003 йил 14 январда 1199-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида номоддий активларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисида» йўриқнома
12. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2005 йил 15 июлда 1496-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларнинг бухгалтерия ҳисобини юритиш тўғрисида» йўриқнома
13. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2009 йил 19 январда 1885-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларида қимматли қоғозлар билан амалга ошириладиган операцияларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисида» йўриқнома
14. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2008 йил 11 июлда

1834-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва бухгалтерия ишларини ташкил қилиш тартиби тўғрисида» йўриқнома

15. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2004 йил 21 январда 1300-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларида грантларнинг бухгалтерия ҳисоби тўғрисида» низом
16. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2004 йил 13 августда 773-17-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлари режаси»

17. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2003 йил 3 сентябрда 1270-сон билан рўйхатга олинган «Банкларнинг ҳисоб сиѐсати ва молиявий ҳисоботи тўғрисида» низом
18. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2008 йил 24 июлда 1839-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банклари томонидан валютавий своп операцияларини амалга ошириш тартиби тўғрисида» низом
19. Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан рўйхатга олинган 17.08.2000 й. Н 957 «Нақд чет эл валютасига оид операцияларни амалга ошириш қоидалари»
20. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2012 йил 15 мартда 2342-сон билан рўйхатга олинган «Хўжалик юритувчи субъектларнинг банк ҳисобварақларидан пул маблағларини ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисидаги» йўриқнома
21. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2014 йил 4 апрелда 2570-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг ҳисоб-китоблар клиринг тизими тўғрисида» низом
22. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2006 йил 14 февралда 1545-сон билан рўйхатга олинган «Марказий банкнинг

банкларарo тўлов тизими орқали электрон тўловларни амалга ошириш тартиби тўғрисида» низом

23. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2009 йил 19 октябрда 2021-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банклари томонидан кредит портфели таркибида узоқ муддатли инвестициявий молиялашнинг улушига қараб фойда солиғи бўйича солиқ имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги» низом
24. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2009 йил 9 сентябрда 2004-сон билан рўйхатга олинган «Тижорат банкларининг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкида депозитга ўтказиладиган мажбурий резервлари тўғрисидаги» низом
25. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2013 йил 3 июнда 2465-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикасида нақд пулсиз ҳисоб-китоблар тўғрисидаги» низом
26. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2009 йил 27 апрелда 1948-сон билан рўйхатга олинган «Ўзбекистон Республикаси банкларида очиладиган банк ҳисобварақлари тўғрисида» йўриқнома

27. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинган 11.02.1999 й. Н 632 «Активлар сифатини таснифлаш, тижорат банклари томонидан улар бўйича эҳтимолий йўқотишларни қоплаш учун захираларни шакллантириш ва ундан фойдаланиш тартиби»

28. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинган 25.07.2000 й. Н 949 «Тижорат банклари капиталининг етарлилигига қўйиладиган талаблар тўғрисида низом».

МУНДАРИЖА

БАНКЛАРДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИНИШИ. 6

Банкларда бухгалтерия ҳисобининг мазмуни ва уни ташкил этишнинг аҳамияти ... 6

Банк ҳисоб-операцион аппаратининг тузилиши ... 19

Бухгалтерия ходимининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ... 32

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва тижорат банклари бухгалтерия ҳисобининг ҳисобварақалар режалари ва уларнинг тавсифи ... 35

Банк баланси ва унинг тузилиши ... 41

БАНК ҲУЖЖАТЛАРИ, ҲУЖЖАТЛАР АЙЛАНИШИ ВА БАНК НАЗОРАТИ 48

Банк ҳужжатларининг мазмуни, аҳамияти, турлари ва уларнинг тавсифи ... 48

Электрон хужжатлар ва уларни шакллантириш ... 53

Банкларда ҳужжатлар айланишини ташкил қилиш ... 59

Бухгалтерия ҳужжатларини сақлаш тартиби ... 65

Ички банк назорати, унинг турлари ва аҳамияти ... 80

БАНКЛАРДА СИНТЕТИК ВА АНАЛИТИК ҲИСОБ. 86

Синтетик ва аналитик ҳисобларининг мазмуни ... 86

Синтетик ҳисоб (бош китоб) ва унинг тавсифи ... 99

Бош ва ердамчи китобларни текшириш ... 100

Бухгалтерия ѐзувларидаги хатоларни тузатиш тартиби ... 105

МИЖОЗЛАРГА ҲИСОБВАРАҚ ОЧИШ ТАРТИБИ. 107

Банкларида очил адиган банк ҳисобварақлари ... 107

Банк ҳисобварақларини юритиш бўйича шартнома ва унинг мазмуни. ... 123

Ҳисобварақларни очиш ва юритиш тартиби ... 126

НАҚД ПУЛСИЗ ҲИСОБ – КИТОБЛАР ҲИСОБИ.

Нақд пулсиз ҳисоб-китоблар ва уларни ташкил этиш асослари ... 135

Тўлов топшириқномалари бўйича ҳисоб-китоблар 144
Тўлов талабномалари бўйича ҳисоб-китоблар 148
Инкассо топшириқномаси билан ҳисоб-китоблар 157
Пластик карточкалар билан ҳисоб-китоблар 165
Мемореал ордерлар билан ҳисоб-китобларни амалга ошириш тартиби, уларни расмийлаштирилиши ва ҳисобини юритиш 170
Тижорат банкнинг ҳисоб-китоб чеки билан ҳисоб-китоблар 172
Аккредитивлар бўйича ҳисоб-китоблар 177
БАНКЛАРАРО ҲИСОБ-КИТОБЛАРНИНГ ҲИСОБИ 183
Банкларарo ҳисоб-китобларнинг мазмуни ва уларнинг ташкил этилиши 183
Банкларнинг вакиллик ҳисобварақлари, очилиши ва юритилиши 201
Электрон тўловлар тизими 204
Банкларарo ҳисоб-китобларнинг электрон тўлов тизими орқали ташкил этилиши ва ҳисобга олиниши 206
Ҳисоб марказлари ишининг ташкил этилиши 210
Ягона вакилик ҳисобварағининг моҳияти, аҳамияти ва юритилиши 215
БАНКЛАРДА КАССА ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИ 225
Банкларда касса операцияларини ташкил қилиш 225
Кирим касса операциялари бўйича ҳужжатлар айланиши, ҳисоби ва назорати 231
Чиқим касса операциялари бўйича ҳужжатлар айланиши, ҳисоби ва назорати 234
Кечки кассаларнинг фаолияти, пул тушумларини инкассация қилиш тартиби ва ҳисоби 237
Йўлдаги пулларни ҳисобга олиш 247
Заҳирадаги нақд пулларни ҳисобган олиш 250
КРЕДИТ ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИ
Қисқа ва узоқ муддатли кредитлаш операциялари ҳисобининг 254

Ссуда ҳисоб варақаларини очиш тартиби 268

Кредит линияларини очиб ва очмасдан алоҳида ссуда ҳисобварақларидан кредит бериш ва қайтариш операцияларининг ҳисоби 271

БАНКЛАРДА ФАКТОРИНГ ВА ЛИЗИНГ ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИ 290

Факторинг операциялари моҳияти ва уларнининг ҳисобини ташкил этилиши 290

Факторинг операцияларини амалга ошириш тартиби, факторинг операциялари ҳисобини юритишнинг хусусиятлари, факторинг операцияларининг ҳисоби 292

Лизинг операциялари ҳисобининг ташкил этилиши; лизинг операциялари турлари ва уларни амалга ошириш тартиби 297

Лизинг операцияларини бухгалтерия ҳисобида акс эттирилиши 307

БАНКЛАРДА ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАР БИЛАН ОПЕРАЦИЯЛАР ҲИСОБИ 320

Қимматли қоғозлар таърифи ва уларнинг турлари 320

Тижорат банклари томонидан чиқариладиган қимматли қоғозлар ҳисоби 324

Банк томонидан сотиб олинган қимматли қоғозлар ҳисоби 331

Тижорат банклари капиталини ташкил қилиш билан боғлиқ қимматли қоғозлар операциялари ҳисоби 333

БАНКЛАРНИНГ ЧЕТ ЭЛ ВАЛЮТАСИДАГИ ОПЕРАЦИЯЛАРИ ҲИСОБИ 334

Валюта операциялари моҳияти ва турлари 334

Банк операцияларини чет эл валютасида ҳисобга олинишининг ўзига хос хусусиятлари 337

Чет эл валютасидаги операцияларни бухгалтерия ҳисобида. Акс эттирилиши 343

«БАНКЛАРИДА АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ҲИСОБИ» 346

12.1 Асосий воситаларни бирламчи акс эттириш ва ҳисобга олиш 346

12.2.Асосий воситаларни сотиб олишни ҳисобга олиш 350

Гаровга эгалик ҳуқуқини қўллаш (гаровга қўйилган мол-мулкни 355

ундириш) йўли билан олинган асосий воситаларни ҳисобга олиш .....

Асосий воситаларни қайта баҳолаш 356

Асосий воситаларнинг амортизацияси (эскириши).....363

Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши ва сотилиши 366

Асосий воситаларнинг бош банк ва унинг филиаллари ўртасидаги ҳаракатини ҳисобга олиш 370

Асосий воситаларни инвентарлаш.....371

БАНКЛАРИДА КАМ БАҲОЛИ ВА ТЕЗ ЭСКИРУВЧИ - БУЮМЛАРНИНГ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ 373

Кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмларни сотиб олиш ҳисоби.....373

КБТЭБ Бош банкдан филиалга қабул қилинганда бошланғич ҳужжатлар (юк хатлари) асосида қуйидаги бухгалтерия ўтказмаси амалга оширилади 376

КБТЭБ ни ҳисобдан чиқариш ҳисобини юритиш тартиби.....381

КБТЭБни инвентаризация қилиш.....384

Адабиѐтлар рўйхати.....387